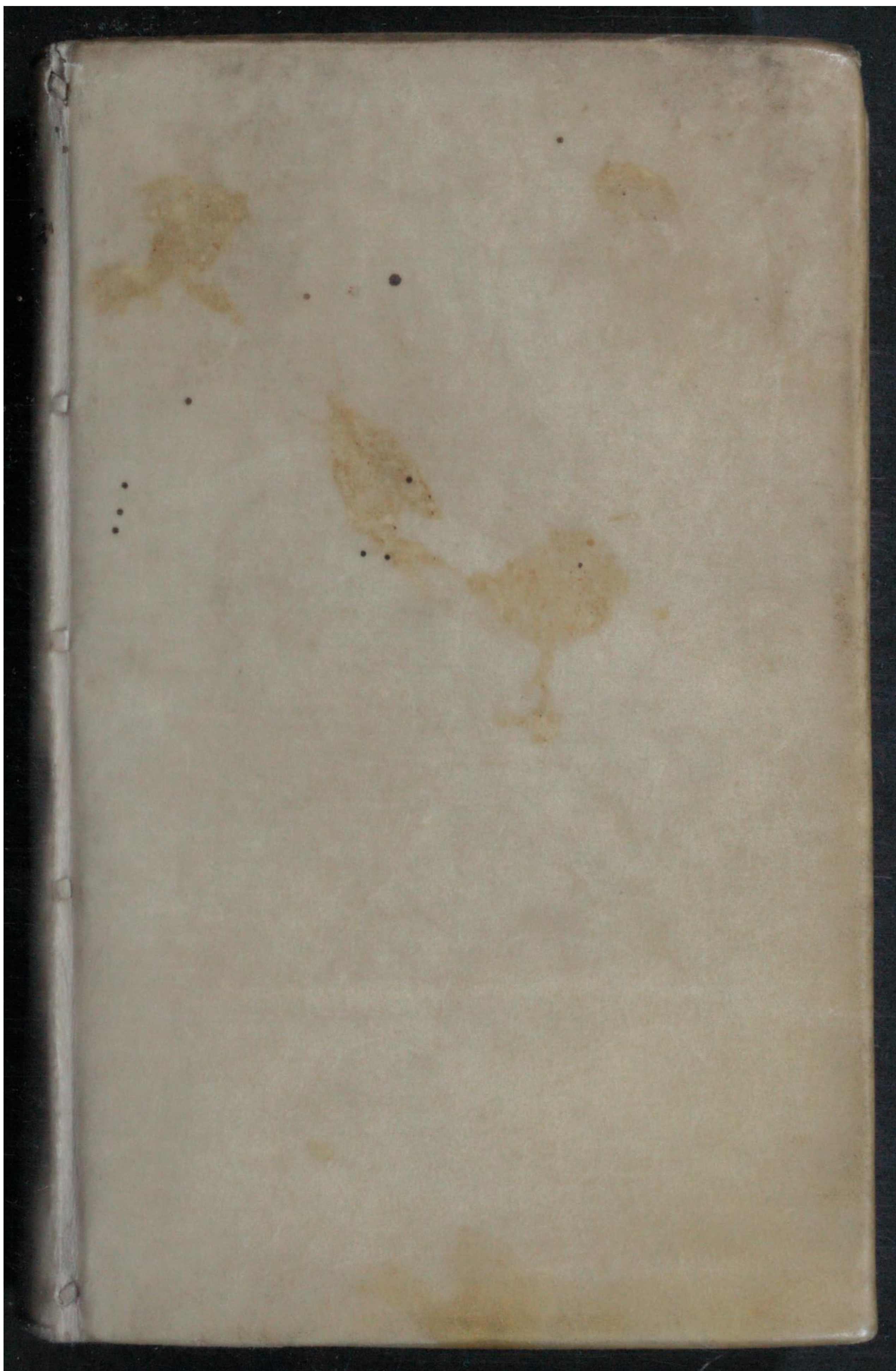
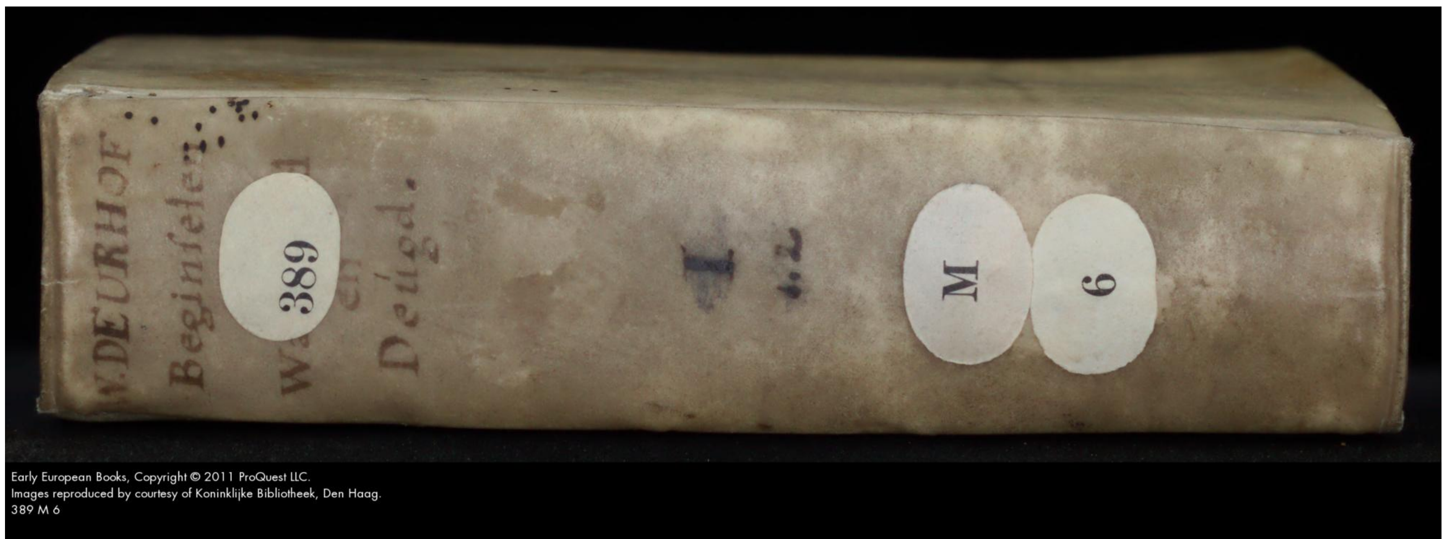
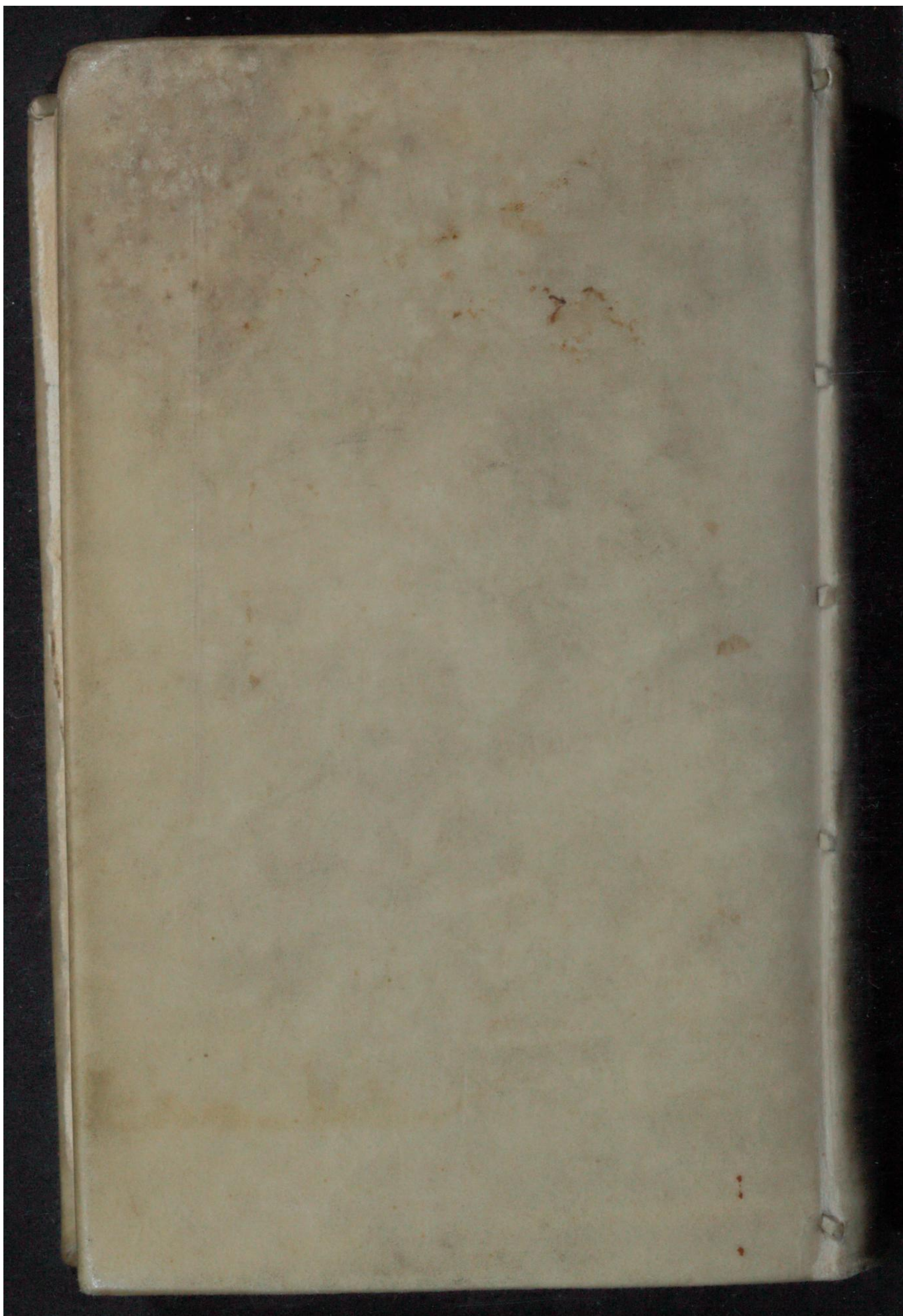

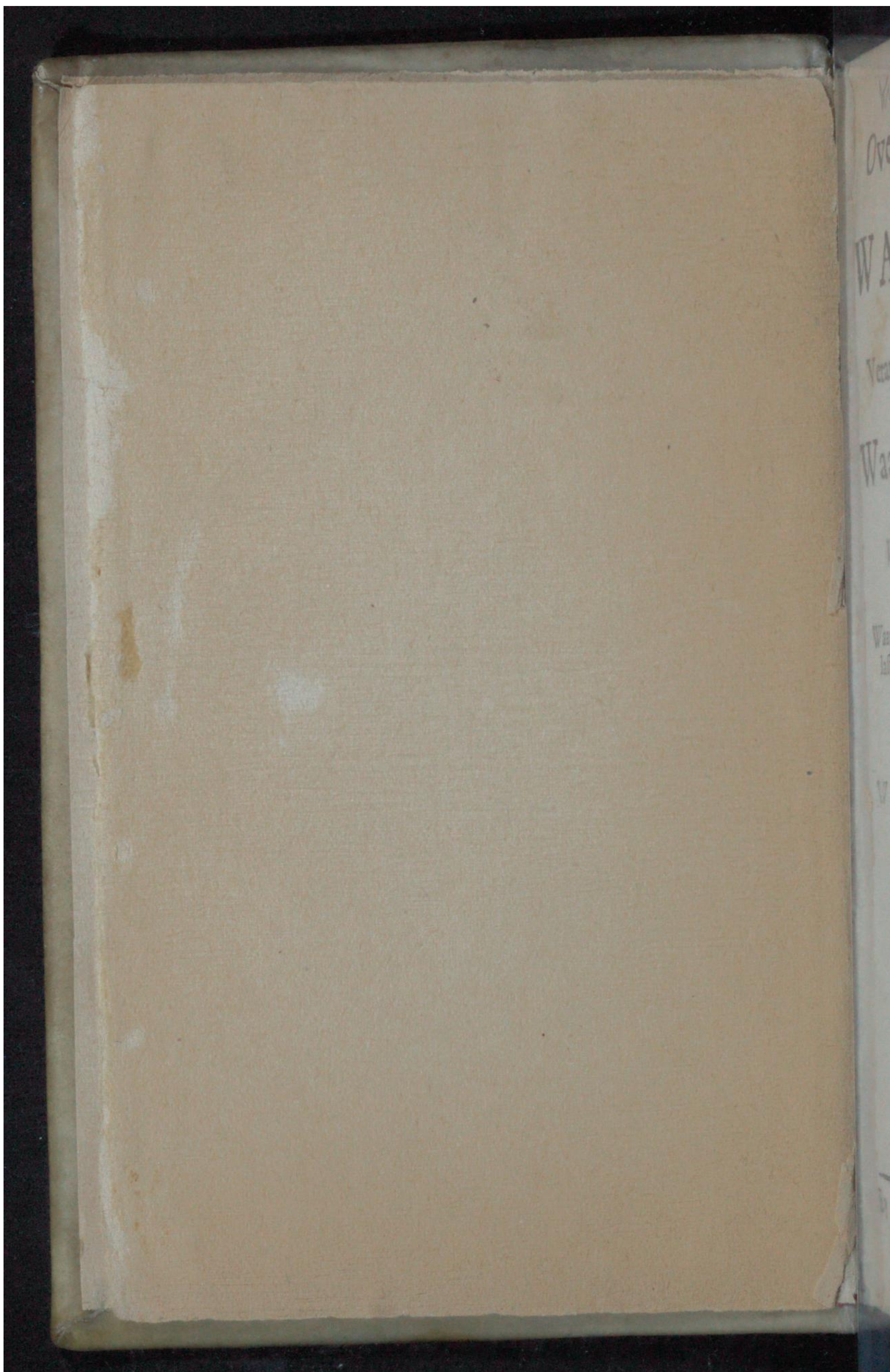

DEURHOF
Beginselen
en
Deugd
389
M
6

Overtuigende kracht DER WAARHEID,

OF

Verantwoording voor de Beginzelen

VAN

Waarheid en Deuchd,

EN

Voorleeringen van de Heilige Godgeleerdheid.

Waar in die twee verhandelingen teegens de lasteringen van *J. Duikerius* verdeedigd, en van de aangewreeven smette gezuiverd worden.

DOOR

WILLEM DEURHOFF.

t'AMSTERDAM,

By JAN TEN HOORN, Boekverkooper over het Oude Heeren Logement, 1688.

VOOR-REEDEN.

DAt men de *Heilige Godgeleerdheid* (die niet anders is, dan een kennis en betrachting, der middelen en weegen, waar door God almachtig den zondaar zijn liefde weederbrengd) *een princesse der etenschappen* noemd, zal niemand vreemd ijnen, die zijn gedachten gaan laat, over voortreffelijke vruchten dieze voord brengd: nt, de onophoudelijke pooginge van des enschen geest, waar door men altijd, meer n men bezit, tracht te verkrijgen, zal ners, dan in 't genieten dier dingen, die de dgeleerdheit voorsteld, verzaadiging vinn.

Maar de ontzaghelijke luister van deze prinse, noch de Goddelijke schoonheeden daarmeê begaafd is, schijnen niet machtig geeg, om de ziele der menschen in liefden te en ontbranden. De grootste meenichte, zijn

met de bekommernisse, voordeelen, en gemakken van dit leeven, zodaanig beslommerd, dat aan hen geen tijd, om op de belangens van ziel en zaaligheid te denken, overschiet. En alhoewel zy alle (eenige gedrochten uytgesonderd, die de Godgeleerdheid verachten, voorwendende, dat 'er geen byzondere openbaaringe, noch uitwerkinge die van Gods onverschillige wil af hangen, weezen konnen) de naam willen draagen, datze de Heilige Godgeleerdheid beminnen, men ziet nochtans dat veele haar *kwaalijk handelen*, en dat anderen haer genoegzaam *ten spot stellen.*

Wat kan men anders seggen, van een die breed opgeeft, van sijn liefden tot eenig voorwerp, en nochtans, door voorwending van andere nootsaakelijkheeden, tot geen naader kennis, noch gemeensaamen omgang tracht te geraaken, dan dat hy geen rechtschaapen liefden heeft, en aan 't beminde voorwerp de vereischte liefdensplichten niet bewijst?

Dat nu een groote meenichte, slechts dusdaanig een naam liefde tot de Godgeleerdheid hebben, daar van leeverd hun leevens-wijze overtuigende blijken: want men bevind, dat de besorging van de dingen deeses leevens, met beeter ernst, en sterker pooginge behartigd worden,

den, dan de liefde, die men voorgeeft tot de Godgeleerdheit te hebben; de waarneeming der lichchaamelijke goederen, acht men doorgaans zo nootſaakelijk, dat men zijn eigen verſtand daar toe gebruiken wil; en laaten 't op de toeſicht van anderen niet aankoomen. Maar de Heilige Godgeleerdheid, die de ziel in een volkoomen geruſtheid ſtellen, en tot het toppunt der gelukſaaligheid verheffen kan, ontſiet men niet van zo gering te achten, dat een ander, de nootwendigheeden daar toe vereiſcht, voor ons ſal konnen waarneemen; veele ſijn met dien waan aangedaan, dat hun beeſigheeden niet toelaaten, gemeenſaam met de Godgeleerdheid om te gaan, of een onderſcheidelijker kennis van desſelfs hoedaanigheid te verkrijgen; ſy achten, dat eenige anderen gemachticht zijn, om dit werk voor hen te verrichten; en maalen ſich ſelf, tot verſchooning, zo machteloos, datſe, indienſe hun eigen oordeel gebruikten, van 't rechte ſpoor afwijken, en tot dwaalingen vervallen ſouden, ſchoonſe dit aan een anders verſtand, dat geen meer onfeilbaarheid heeft dan het hunne, ſorgeloos toe betrouwen.

En, op dat 'er niets ontbreeken ſou, om deeſe achtteloosheid voort te zetten, zo wor-

den 'er doorgaans menschen, roekeloos en verwaand genoeg, gevonden, die de sorge voor eens anders ziel en zaaligheid op zich neemen durven: waar door den onbezonnenen in hun onweetenheid gewiegd, en met deese dwaaze verwachtinge gevoed worden, dat sy, de Godgeleerdheid niet kennende, en dieshalven de vereischte liefdensplichten nalaatende, nochtans genieten zullen, de vruchten en weldaaden, die alleen uit een gemeenzaamen omgang voordvloeyen. 't Welk in der daad, niet anders is, *dan de Heilige Godgeleerdheid*, die men zegd te beminnen, *kwaalijk handelen:* dewijl deeze menschen niet de Godgeleerdheid, maar alleen zich zelf beminnen; en door de begeerten tot hun eigen geluk en voordeel, tot het doen dier dingen, die de verdorvendheid der tijden Godsdienst noemd, gedreeven worden.

Gelijk aan de andere zijde, een groote meenigte, die niet alleen voorgeeven de Godgeleerdheid te beminnen, maar daar en booven, grooten yver en vlijt schijnen aan te wenden, om de verplichtinge, uit dien hoofden vloeyende, te betrachten, echter konnen gezegd worden, *de zelve te bespotten:* want indien men naaukeurig op 't bedrijf deeser menschen acht geeft, men sal bevinden, dat hun liefden niet gevestigd is, op

de natuurlijke gaaven van deeze uitmuntende ſchoonheid, maer *op een pop dieze, door verdichtzelen na eigen goeddunken, oppronken.*

Die geene die, door eigen liefde, zo verre buiten ſpoor hollen, datze't natuurlijk onvermoogen, om in de liefde Gods te konnen leeven, niet ontdekken, achten de H. Godgeleerdheid niet beminnenswaardig, 't en zyſe met een bedriegchelijk blanketzel beſtreeken word, namentlijk, datſe geen andere liefdensplichten vereiſcht, dan die van de overgebleeven krachten der natuur konnen voortkoomen.

Andere, die de verkrijging der liefde tot God, een byſondere werking der Goddelijke genaaden toeſchrijven, zijn echter niet vry van ſpoorloosheid: dewijl yder ſich ſelf de H. Godgeleertheid, op dat hyze beminne, zodaanig voorſteld en afſchildert, als 't met de neiging ſijner driften beſt vlyen wil. *De loshoofden en roekelooze*, maalenſe af als *een dwaaze moeder*, die aan haar kinderen geen kwaad ſien kan, en leeven op deeſe waan achteloos heen, tot dat de kerfſtok yſer word; en dat het geweeten, door de gewoonten van kwaad doen, de kracht der overtuiging ſchijnt verlooren te hebben.

De *droefgeeſtige*, *vreesachtige*, en *bygeloovige*,

verbeeldenze ſich als *een ſtrenge wetgeefſter*, die met gekreukte winkbrauwen, en een roede van kaſtijdinge in de hand, nauw acht op al hun bedrijf ſlaat, om de minſte afwijking ſtrengelijk te ſtraffen. Deeſe die waanen, dat de voornaamſte plichten van de Godsdienſt, in vreeſe en ontſettinge geleegen zijn; en maaken van onverſchillige dingen, gevallen des geweetens, om ſich in geduurige bekommering en twijffelmoedigheid te houden, dewijlſe als dan, hunnes oordeels, Godsdienſtig zijn: alhoewel deeſe geſteltheid met de waare Godsdienſt ſtrijd; *die God bemind is geruſt*, *en de vreeze kan met de Goddelijke liefde niet beſtaan.* Waarelijk deeſe dingen wijſen aan, *dat de menſchen de Godgeleertheid beſpotten*, nadienſe onder haar naam, een verdichtſel hunner inbeeldingen ten troon verheffen, en niet de beminnenswaardige ſchoonheeden, *maar lappen en vodden*, daar zyſe meê bedekken en ontluiſteren, *liefkoozen.*

Indien men onderſoekt van waar deeſe bijſtere ongereegeltheeden ontſtaan, men ſal bevinden, dat men 't in 't algemeen, aan de afkeerigheid die de menſchen, weegens hun boosheid natuurlijker wijſe, van God en de Godsdienſt hebben, wijten moet: 't ſal ook klaar-

lijk

lijk blijken, dat 'et in 't byſonder, van 't gebrek eener keurſteen, om de valſche, van de waare ſchoonheeden te onderſcheiden, zijn afkomſt reekend. De menſchen vallen aan 't onderſoek van de Heilige Godgeleertheid, ſonder datze hun verſtand, om dat wel te konnen doen, bereid hebben; *het kennelijke Gods in hen*, verwaarlooſenſe, en willen door de klank en aaneenſchaakeling der woorden en ſpreuken van de *Heilige Schrift*, de leer der zaaligheid voltooyen; of op het voorpraaten van anderen, dieſe meer dan ſich ſelf vertrouwen, ſonder ſtreng onderſoek aangaan: waar onder de eigen liefde ſpeelende, te weeg brengt, *dat by na yder menſch*, na de byſondere neiging ſijner tochten, *een byzondere manier om God te dienen verdicht.*

Ja, het ſchijnt een vruchteloos werk te weeſen, dat men hulpmiddelen, om dit kwaad te verdrijven, toeſtelle. De menſchen koeſteren ſich ſelf in deeſe vadſigheid; de dingen en waarheeden, die men voor de Godgeleertheid weeten moet, zijn hen niet aangenaam; de onzijdige beſpiegeling, die 'er tot bekooming deeſer weetenſchap vereiſcht word, verveelt hun geeſt; zy zijn liever in ſlaap gewiegt, en onder de vooroordeelen begraaven, dan onſacht

ſacht wakker gemaakt, om met open oogen de zon der waarheid aan te zien; *het kennelijke Gods dat in hen openbaar is*, door goede redeneeringe uit te haalen, om daar door de betaamelijkheid van de Godsdienſt, en eener Goddelijke openbaaring, van een wanſchikkelijke, en valſche te konnen onderſcheiden, valt hen te laſtig; ſelf word 'et by ſommige noodeloos geacht: daar word gedreeven, *dat men, zonder kennis van de Wijsbegeerten te hebben, een volmaakt Godgeleerden weezen kan*: 't welk, waar het heen wil, yder die aandacht gebruikt lichtelijk ſal konnen ontdekken.

Vreemd, en ten hoogſten ongerijmt, koomen my dusdaanige dwarsdriften te vooren. Ik acht het van een groote aangeleegentheid, dat men 't licht der Wijsbegeerte, *om daar door 't verſtand tot aanvaarding eener bondige Godgeleertheid te bereiden*, wel waar neemen. Want, alhoewel ik weet, dat de beginſelen der Godgeleertheid, uit de Wijsbegeerten niet konnen gehaalt worden, zo houde ik het echter daar voor, dat, dat deel der Wijsbegeerte, 't welk men *Overnatuurkunde* noemt, wel overdacht zijnde, ons in ſtaat kan ſtellen, om door een verdichte Godgeleertheid, die men ons aanprijſt, niet verleid te worden.

Dee-

Deese aanmerkinge, hebben zo veel kracht op mijn geest gehad, dat ik mijn met ernst neederzette, om die Waarheeden, die men, sonder bysondere Goddelijke openbaaring, door 't licht der Wijsbegeerte weeten kan, en die tot een toetsteen, om de valsche Godgeleertheeden van de waare te schiften, konnen dienen, met zo veel naaukeurigheid, als ik konde bybrengen, zaamen te stellen: waar door eindelijk deeze verhandeling te voorschijn kwam. Waar van wy het oordeel den Leezer beveelende, sullen tot verlichting (of misschien iemand des nodig had) eenige aanwijsing en opening doen, op wat wijze dit werk zaamen hangt.

In *'t eerste Hooftdeel*, handelende van de kennisse onses self, trachten wy 't beginzel der Weetenschappen te ontdekken. En wijsen aan, dat wy de kennis van dat wy self weezentlijk zijn, door bevinding en gewaarwording verkrijgen: 't welk een beginsel kan genoemt worden, in deesen zin, om dat het 't eerste is dat wy weeten konnen, en waar van onse kennis begint; doch dat wy hier niet moeten staan blijven, maar na een beginzel soeken, 't welk gekend zijnde, reeden, en geleegentheid geeft, om andere dingen daar van af te leiden;

den; en na getoond te hebben, dat noch onſe eigen weſentlijkheid, noch 't denkbeeld van de uitbreiding, zodaanig een beginſel is, gaan wy in *'t tweede Hooftdeel* over, tot het onderſoek van Gods denkbeeld, bewijſende daar uit, dat God weeſentlijk is, dewijl ſijn weeſentlijkheid tot ſijn weeſentheid behoorende, in 't begrip, dat alle menſchen van God hebben, ingeſlooten legd: en nadien dit van geenige andere ſaak, dan van God alleen te beveſtigen zy, zo beſluiten wy, dat deeſe kenniſſe van God, aan ons het geſochte beginſel toereikt, en dat die ons tot ontdekking van andere dingen ſal moeten dienen: gelijk wy ſulks *in 't einde van 't tweede Hooftdeel* aanwijſen.

Doch eer wy toe treeden, om de zeekerheid der andere dingen, van de kenniſſe Gods af te leiden, laaten wy onſe overdenkinge gaan om van de Goddelijke weeſentheid een onderſcheidelijker kennis te verkrijgen. Tot deeſen einde ſpreeken wy *in 't darde Hooftdeel*, onder de naam van toeëigeninge, van volmaaktheeden, die in God een en eenig zijnde, door de eindigheid onſes verſtands, als onderſcheiden worden aangemerkt: waar van wy eenige in 't byſonder, wat naaukeuriger uit haalende,

han-

handelen in *'t vierde Hooftdeel* van Gods eeuwigheid: in *'t vijfde Hooftdeel* van Gods eenvoudigheid: in *'t zesde Hooftdeel* van Gods onveranderlijkheid: en in *'t zevende Hooftdeel* van Gods leeven.

Daar na wijsen wy in *'t achtste Hooftdeel* aan, dat de volstrekte werksaamheid van 't Goddelijke weesen meedebrengd, dat hy onderscheiden opsichten tot sich selven heeft: welke opsichten, niet door 't gebrek onses verstands aan God worden toegeëigend, maar waarelijk in God zijn, en een onderscheiding toe laaten, sonder welke God niet kan begreepen worden. Hierom noemen wy deese innerlijke werken of opsichten, Goddelijke eigenschappen. Waar uit wy vervolgens het gewichtige leerstuk van de *Heilige Drieëenheid* afleiden: waar van wy niet verseekeren willen, dat 'et yder behaagen sal, maar achten, des niet te min, dat 'et op goede gronden en reedeneeringe geboud is; en dat 'et sommige verstanden sal konnen voldoen; en toonen aan de teegensprekers, dat de saak niet met sich selven strijd, noch een doolhof van verwarring is: maar dat 'et in teegendeel, tot genoegen van een wel geschikt verstand, dat sich van de sinnen aftrekt, en tot onpartijdige overweeging van
Gods

Gods denkbeeld over geeft, verklaart kan worden.

Dit voor afgegaan zijnde, koomen wy in *'t negende Hooftdeel*, tot het onderſoek dier dingen die buiten God beſtaan, en waar van wy alleen door afleiding, en vergelijking, van, en tot de kennis die wy van God hebben, konnen ſeeker worden. Waar in, eer wy, de byſondere verhandeling der ſchepzelen die God voortgebracht heeft, aanvangen, verſcheiden dingen, die als voorleeringe aan te merken zijn, in acht genoomen worden: want wy wijſen eerſt aan, dat men geen gevolg van Gods weeſentlijke volmaaktheid, tot de weeſentlijkheid van iets dat buiten God beſtaat, kan invoeren; en dat wy nochtans door bevinding weeten, dat, buiten God, wy ſelf weeſentlijk zijn, en dat wy 't denkbeeld van 't lichchaam hebben: waar uit deeſe vraag ſpruit, of, na dat wy ontdekt hebben, dat het volſtrekte weezen, waar van geen doolinge konnen voortkoomen, waarelijk weeſentlijk is, hier door ook een reeden tot vaſt ſtelling van 't zijn der uitbreiding kan gegeeven worden?

Om dit te voldoen, wijzenwe voor eerſt aan, dat het denkbeeld der uitbreiding niet

tot Gods natuur behoord, noch niet begreepen is, in 't denkbeeld dat wy van God hebben; en dat echter de eeuwige Waarheeden, betreffende de ligchaamelijke natuur, onveranderlijk zijn. Daar na toonen wy, dat het denkbeeld van 't ligchaam niet ſimpelijk een wijſe van onſe geeſt is, ſonder eenig opſicht tot iet anders, buiten ons beſtaande, te hebben: waar uit als dan beweezen word, dat de uytbreiding waarelijk weeſendlijk is; en dat het denkbeeld der uytbreiding, door middel van de weezendlijke uitbreiding die buiten ons beſtaat, in ons voordgebracht word.

Dus vaſt ſtaande, dat 'er (behalven God) een denkende en ligchaamelijke natuur is, zo onderſoeckenwe, hoe deeze van God zijn voortgekoomen, en van hem afhangen; en wijſen aan, dat deeſe dingen niet tot de Goddelijke natuur behooren, noch door natuurlijke noorzaakelijkheid van God voordvloeyen.

Wy onderſoeken ook de ſpreuken van *uit niet komt niet*, en, *de oorzaak heeft zo veel als 't veroorzaakten*, toonende dat men deeſe ſpreuke op God, en de voortbrenging der Waereld, niet toepaſſen kan, om daar uit te beſluiten, dat God de Waereld niet ſou hebben voortgebracht, zonder dat 'er iet te vooren was, waar

uit hyze maakte; of dat hy de ſtof der Waereld, uitſteekendlijk in ſich begrijpen moeſt. Maar dat in teegendeel, de weeſendheid en weeſendlickheid der ſchepzelen, van Gods onverſchillige wil afhangen, en geenige andere oorſaak of voorbeeld vereiſchen.

Hebbende hier meede de voorleeringe afgehandelt, gaan wy over tot de ſcheppinge ſelf, en toonen, dat'er geenige ſtof te vooren geweeſt heeft, waar uit God de Waereld maakte; dat God in 't maaken der Waereld geenig oogmerk noch uiteinde buiten ſich heeft, maar dat hy die om ſijns ſelfs wil doed beſtaan; dat God de Waereld door een enkelde daad voortbrengd; en dat het onderſcheid van tijd, waar door het eene ſchepſel eerder dan het ander is, niet behoord tot Gods daad, als zodaanig, maar ontſtaat en afgenoomen word van de eindigheid der ſchepſelen: waar op wy by geleegendheid van een ingevoerde tegenwerp, de wonderdaaden en der ſelver gebruik verklaard hebbende, de denking onderſoeken, aanwijſende, dat de byſondere menſchelijke zielen wijſe van een gemeene denking zijn, gelijk de byſondere menſchelijke ligchaamen wijſe van de gemeene uitbreiding; en dat de menſchelijke zielen door een voortteeling, over

een

een koomende met de denkende natuur, ontspruiten. Van gelijke word in de ondersoeking van dit stuk, ook gesprooken, van de vereeniging der ziel met het ligchaam; van de onsterffelijkheid der zielen; hoe de voorsegginge geschieden; en waar door de voorseggers verseekert waaren. Eindelijk word, tot besluit der leere van Gods uitwerkinge, kortelijk van de onderhouding gehandelt.

Na de verklaaringe van Gods uitwerkinge, koomen wy in 't *tiende Hooftdeel* tot sijn afnoeminge, die van de uitwerkinge afgenoomen worden, als beteekenende de schikking en betrekking die de schepselen tot God hebben: waar van het *elfde Hooftdeel* sijn almachtigheid, en het *twaalfde*, sijn overalteegenwoordigheid behelst: van daar daalen wy af, tot afnoeminge, die niet zo seer van de voortbrenging en onderhouding, als wel, van de overeenkomst die de Goddelijke uitwerkinge, met de menschelijke daaden hebben, afgenoomen worden; dewelke wy tot twee algemeene, namentlijk liefden en haat, betrekkende, in 't *dartiende Hooftdeel* onder de benaaminge van Gods algemeene Rechtvaardigheid, desselfs grondslag ontdekken; doende daar op de bysondere volgen. Als in *'t veertiende Hooftdeel*

 deel

deel Gods liefde tot de menſchen, in *'t vijftiende*, zijn Genaaden, Barmhartigheid, en Lankmoedigheid; in *'t ſeſtiende*, zijn Haat en Toorn; en in *'t zeeventiende*, zijn vergeldende Rechtvaardigheid. Waar meede het eerſte Boek eindicht.

In het *tweede Boek* trachten wy de Waarheeden, die wy kennen, tot gebruik des leevens toe te paſſen: dewijl het niet genoeg is, de beſpiegeling des verſtands ordentelijk waar te neemen, maar daar word ook vereiſcht, dat de wil geſchikt zy, om goede uitwerkinge te doen.

Wy toonen daarom in *'t eerſte Hooftdeel* van het *tweede Boek*, de nootſaakelijkheid om de waarheid tot gebruik te brengen. En, op dat men dit ontwijffelbaar ſoude konnen doen, word in 't *tweede Hooftdeel* de toetſteen, waar door men dit te weeg kan brengen, ontdekt. Van waar wy, tot het gebruik ſelf overgaande, in *'t darde Hooftdeel* de liefde tot God, met een volkoomen verloochening van alles, ten toon ſtellen; en in 't *vierde*, de eigen aard van de Godsdienſt onderſoeken; tot dat wy eindelijk in *'t vijfde*, des menſchen bekwaamheid met deeſe plichten vergelijkende, bevinden, dat den menſch niet in ſtaat is, om in de Godsdienſt, die wy verklaard hebben,

ben, te konnen leeven. Waar op wy aanwijſen, hoe verre men door deeſe dingen koomen kan, en waar toe ons de ſelve konnen dienen; als meede, wat ſeekerheid wy, ſonder byſondere Goddelijke openbaaring, van de verloſſing konnen hebben; en op wat wijſe wy de middelen der verloſſing, indienze geopenbaard worden, door de bekende Waarheid toetzen moeten, op datwe van desſelfs Goddelijken afkomſt verzeekert zijnde, ons ſonder ſchroom daar op verlaaten moogen. Waar meede wy, ons werk beſluitende, tot aan den dorpel der H. Godgeleertheid genaaderd zijn.

Deeſe dingen verſtaan en opgevolgd zijnde, acht ik dat ons in ſtaat ſullen ſtellen, om van een Goddelijke openbaaring te konnen oordeelen; en de Godgeleerdheid op onbeweegchelijke grondveſten te bouwen, ſonder ſich te laaten omvoeren, door ſtrijdige verklaaringe, die veel menſchen, door verkeerde onderſtellingen miſleid, over *de Heilige Schriftuur* koomen te doen: waar door de ſwakke geeſten, in ongeſtaadige twijffelmoedigheid, gins en weêr geſlingert worden. Het waare wel hartelijk te wenſchen, dat de Chriſtenen ſich ſelfs beeter oeffende, en 't groote belang

 hun-

hunner zaaligheid, op den toeſicht van anderen, niet lieten beruſten.

Gelukkig zijnſe, die hun onderſoekinge richten, na de voortreffelijke woorden, die een ſchrander en naaukeurig *Godgeleerde*, van deeſe tijd, ons ter hand ſteld, te weeten, *zo veel fondamenten, als een taalkundige heeft, om te gelooven, dat de Hebreeuſe, en Griekſe Bybel Gods Woord is: zo veel overtuigende reeden vind de gemeene man in de overzettinge, eer hyze voor Heilige Schriftuur aanneemt, en aanneemen moet.* Woorden voorwaar, die verdienen, datze van de duiſterniſſe der vergeetenheid bevrijd blijven, om den geenen, die de liefden tot God ter harten neemen, tot allen tijden te doen ſien, na wat ſeekerheid zy ſoeken moeten. Wy, niet voorneemende op de woorden van dien *Heer* eenige uitbreiding te doen, achten dat den verſtandigen Leezer genoegſaam, met het geen wy reeds geſegt hebben, van onſen toeleg onderricht is; en dat wy daar van niet breeder behoeven te ſpreeken.

In 't toeſtellen van dit werk, heb ik mijn oordeel vryheid gegeeven, en mijn geeſt los gelaaten, niet vreeſende, dat ik miſſchien tot gevoelens, die van anderen voor nieuw of vreemdluidende mochte geſchat worden, vervallen

vallen zou. Want, de Waarheid mijn eenig oogmerk zijnde, ſal het oordeel der meenichte, die 't ſeggen hunner voorgangeren blindelings toe ſtemd, geen omſien verdienen; en van de verſtandigen, die 't geen ik geſegt heb met reeden weegen, *aan wiens oordeel alleen, ik deeze verhandeling onderwerp*, verwacht ik noch ſmaat, noch laſteringe: maar wel, dat hunne aanmerkinge mijn voorſichtig ſullen maaken, om 't geen, waar in ik miſſchien mistaſte, te verbeeteren.

Maar, ſchoon ik mijn eigen geeſt hebbe gebruikt, en 't ſeggen van anderen, by mijn geen reegelmaat verſtrekt, om van de waarheid te oordeelen, 'k geef nochtans niet voor, dat 'et alles eigen vindinge zijn; dat alle deeſe vruchten, van mijn eigen akker ontſpruiten, of dat ik geen licht, van een ander ontſtooken, hebbe gevolgd: zeeker, dat waare te verwaand. De zaamenvoeging vereiſchte, dat ick verſcheiden zaaken, die van anderen reeds wel verhandeld waaren, niet verby konde gaan.

Neemt tot een voorbeeld, het tweede Hoofdeel van 't eerſte Boek, daar beweezen word, dat 'er een God is, daar heb ik de bewijsreedenen van den onvergelijkelijken *Des Cartes* gevolgd: om datze de eenige zijn, waar door

men die waarheid onweederſpreekelijk bewijzen kan. De order, verſchillende van die, die hy in zijn bedenkingen houd, en eenige aanmerkinge, en oploſſinge van ingevoerde ſwaarigheeden, (van hem niet verhandeld, en echter tot opheldering der bewijsreeden dienende) zijn alleen van het mijnen. En 't geen ik van de bewijsreedenen van *den Heer des Cartes* zegge, wil ik ook verſtaan hebben, van alle andere zaaken, die ik verhandelende, mochten geacht worden, een ander toe te behooren.

Den Leezer heeft ook niet te denken, dat wy onſen plicht, van by 't licht der Wijsbegeerten te blijven, te buiten gaan, om dat wy verſcheiden zaaken die uit *de Heilige Schrift* gehaald zijn, in onſe reedeneeringe laſſen: hy gelieve te letten, dat ik die nergens tot eenig bewijs gebruik, maar alleen als voorbeelden, om de zaak die ik voor heb duidelijk te verklaaren, aanhaal; dewelke ik daarom te liever gebruikt hebben, om dat *de Heilige Schrift* in een yders handen is, en dieshalven deeſe voorbeelden bekender, dan eenige anderen, die men hier toe zoude konnen beezigen.

Hier meede acht ik den Leezer, van mijn oogmerk in 't toeſtellen van dit werk, en van deszelfs zaamenbinding, genoegzaam onder-
richt

richt te hebben. Waarom wy, om de maat eener Voorreeden niet te buiten te gaan, afbreekende, hem toewenſchen, dat hy dit werk met vrucht leeſe; de misverſtanden, die hy 'er miſſchien in vinden mocht, van de Waarheid ſchiften; en zijn oordeel zodaanig maatigen, dat 'et naaukeurig met zijn voorwerp over een ſtemd.

DE BOEKVERKOOPER AAN DEN LEEZER.

ALzo de eerſten Druk van dit Tractaat langen tijd is uitverkocht geweeſt, en dat veel liefhebbers, daar van noch niet voorzien, na het ſelven zochten, hebbe ik noodig geoordeeld een tweeden druk te doen volgen: waar toe te meer wierd aangezet, om dat dit Tractaat, volgens zijn naam van *Beginzelen*, de grondſlag is, van alle het geene den autheur naderhand geſchreeven heeft. Ik hebbe hier achter ook bygevoegd, een verantwoording van den Autheur, voor twee zijner Tractaaten, waar in veele zaaken die wat kort waaren uitgedrukt, breeder verklaard worden, en daar om ten hoogſten dienſtig, voor alle die den zin en meening deezer gewichtige ſtoffe trach-

ten

ten te weeten. Dit is het waarde Leezer, dat ik voor af van dit Werk te zeggen hadde, gebruikt het tot uwen nutte, in verwachtinge dat den Autheur het vervolg zijner Godgeleertheid, met der tijd ook aan de dach brengen, waar in buiten twijffel ook veel ſal gevonden worden, dat de lees-luſt opwekken, en het geen in de voorgaande werken noch ingewikkeld is, verklaaren zal.

BLADWYZER

Der byzondere Hooftdeelen van't eerste Boek.

EERSTE HOOFTDEEL.

Van de kenniſſe onſes zelfs, en hoe die verkreegen word. pag. 1

TWEEDE HOOFTDEEL.

Waar in beweezen word dat'er een God is. 19

DERDE HOOFTDEEL.

Van Gods toeëigeningen in 't gemeen. 45

VIERDE HOOFTDEEL.

Van Gods eeuwigheid. 48

VYFDE HOOFTDEEL.

Van Gods eenvoudigheid. 52

SESDE HOOFTDEEL.

Van Gods onveranderlijkheid. 55

ZEVENDE HOOFTDEEL.

Van Gods leeven. 59

ACHTSTE HOOFTDEEL.

Van Gods eigenſchappen, of innerlijke werken. Waar in de Drieëenheid op een verſtaanelijke wijze verklaard Word. 65

NEGENDE HOOFTDEEL.

Van Gods uitwerkinge: Waar in veel byzondere dingen worden verhandeld. 89

TIEN-

BLADWYZER.

TIENDE HOOFTDEEL.

Handelende van Gods afnoemingen in't gemeen. 222

ELFDE HOOFTDEEL.

Van Gods almachtigheid. 226

TWAALFDE HOOFTDEEL.

Van Gods over al teegenwoordigheid. 234

DERTIENDE HOOFTDEEL.

Van Gods algemeene Rechtvaardigheid. 238

VEERTIENDE HOOFTDEEL.

Van Gods liefde tot de menschen. 241

VYFTIENDE HOOFTDEEL.

Van Gods Genaaden, Barmhertigheid, en Lankmoedigheid. 243

ZESTIENDE HOOFTDEEL.

Van Gods haat, en toorn. 246

ZEVENTIENDE HOOFTDEEL.

Van Gods vergeldende rechtvaardigheid. 249

BLAD-

BLADWYZER

Van het tweede Boek.

EERSTE HOOFTDEEL.

Waar in de nootzaakelijkheid, om de bekende waarheid tot gebruik te brengen, aangeweezen word. 256

TWEEDE HOOFTDEEL.

Van het meedeweeten, of de toetsteen, om de waarheid tot gebruik te brengen. 263

DERDE HOOFTDEEL.

Van de liefde tot God, en de verloochening van alles wat buiten hem is. 278

VIERDE HOOFTDEEL.

Waar in, door een gevolg uit het voorgaande getrokken, getoond word wat den Godsdienst is, en waar in desselfs oeffening bestaat. 323

VYFDE HOOFTDEEL.

Van des menschen bekwaamheid tot de Godsdienst. 348

OP

OP DE

BEGINZELEN

Van Waarheid en Deugd.

Door den begaafden Wijsgeer

WILLEM DEURHOFF.

Ysgeerig Yveraar, U loffelijke lust
Baand yder een, een spoor tot zuiv're Redeneering;
Verband de misstal uit der dwaazen waan-verkeering
Door U Beginzelen *van* Waarheid *toegerust:*
Wie dus sijn tijd besteed verspiltse niet om niet,
Maar prikkelmoedigt elk tot neerstig ondersoeken
Door geest-werk der Natuur en in geleerde Boeken,
Tot dat hy vind het geen' waar op U Waarheid *ziet.*
De Deugd *komt heerschend voor met zuiv're majesteit,*
En Ondeugd als een slaaf gekeetent aan de boejen;

De

De Waarheid *is een Starr' die leidende doet groejen*
De neerst'ge jongeling vol vuur en deftigheit.
Hier sijn Beginzelen *van* Waarheid *en van* Deugd,
Volgt deeze op, gy krijgt een deftige belooning,
Een weerder schat dan al d' Egyptische vertooning:
Deugd *heeft voor all de prijs, en baard de nutste vreugd.*
Ziet, leest, en merk wel op de stoff van deeze blaan,
Zy wiest u tot de Deugd *en* Waarheid *als een keurstoff,*
Waar toe men greetig gaat in het portaal van DEURHOFF,
Daar Waarheids *pad ter* Deugd *u wijst tot God te gaan.*

H. RAMPEN.

BE-

BEGINZELEN DER WAARHEID,

HANDELENDE

Van de kennisse onses zelfs: als meede van de kennisse van God, en deszelfs toeëigeningen, eigenschappen, uitwerkingen, en afnoemingen.

HET EERSTE BOEK.

EERSTE HOOFTDEEL.

Van de kennisse onses zelfs, en hoe die verkreegen word.

DEwijl wy voorgenomen hebben door ernstige en aandachtige bespiegelinge, ons zelf in de kennis en liefde Gods op te bouwen, zo zal 't, schoon de liefde Gods van deszelfs kennis niet onafscheidelijk afhangt; nademaal een Schepzel, hebbende kennis van God, wel kan versteeken zijn van de liefde, nochtans ten hoochsten van nooden weezen, dat wy ons in de kennisse Gods oeffenen: want de liefde tot God heeft zo nootzaakelijk een zaamenhechting met de kennis, dat die, zonder deeze niet een oo- Inleiding.

genblik kan beſtaan;en,hoe de laatſte meer toeneemt, hoe ook de eerſte tot grooter volkomentheit opſteigert: gaande in de Schepzelen die de zelve verkregen hebben met gelijke ſchreeden. Op dat wy nu 't geen waar in onze zaaligheid beſtaat, niet los en wankelbaar, maar met de grootſte vaſtigheit die ons verſtand bereiken kan, moogen genieten, ſtellen wy ons zelf te vooren, niets voor bondich te erkennen, als,'t geen ons door een klaarblijkelijkheit alle twijffeling beneemt, of, 't geen van zodaanige ontwijffelbaare beginzelen door rechte weegen word afgeleid. *De groote en onbegrijpelijke God, de oorſpronk en geever alles goeds, beſtraal ons verſtand met zijn licht; en vervulle onze wille met zijn liefde,op dat wy bekwaam mogen weezen om niet van onze toeleg te verwijderen: maar ons zelven door zijne genaadige hulp zo oeffenen, dat wy deel en gemeenſchap moogen hebben aan hem, die genoegzaam is, om ons gebrek te vervullen: en alzo in en door hem de opperſte gelukzaaligheit genieten.*

Onderzoek van 't beginzel der weetenſchappen,

Om een beginzel der Weetenſchappen vaſt te ſtellen,moetmen aanmerken,dat dit tweezins kan worden opgevat: want het beteekend, 't geen aldereerſt van ons gekend kan worden,zonder een voorgaande, waar van deeze kennis afhangt, te vereyſchen: ofte het beteekend, 't geen gekend zijnde, een grondveſt en oorſpronk verſtrekt,

ſtrekt, om alle, of veel dingen daar van afleidende te ontdekken. 't Kan wel weezen, dat een beginzel in de eerſte beteekenis, genoomen voor 't geen men aldereerſt kan ontdekken, niet zodaanig is, datmen volgens de tweede beteekenis, daar van, als van den oorſpronk, al de volgende Weetenſchappen die te bekomen zijn, kan afleiden. Nochtans moetmen van 't geen eerſt te kennen is aanvangen: 't zy dat 'et tot een oorſpronk van de volgende kennis kan gelegd worden, ofte niet. Want, indien men aan een laater begint, zo zal deeze laateren, ſchoon ze miſſchien van 't geen eerſt te kennen is niet afhangt, nochtans het eerſte bekende moeten onderſtellen. Hierom kunnen deeze gemeene Kundigheeden of Geloofſpreuken, als, *Het is onmoogelijk dat een zaak te gelijk zou zijn, en niet zijn. 't Geen werkt moet weezen. Indien men eeven van eeven aftrekt, zal 't overſchot eeven blijven*, en diergelijken, voor het eerſte bekende niet geacht worden. Want men kan deszelfs zeekerheid door geen andere bewijsreeden beveſtigen, als alleenlijk, dat dezelve anders te begrijpen teegenzegging in de bevatting inſluit: waar door iets dat bevat of denkt, onderſtelt word. Waar uit blijkt het eerſte bekende te weezen; *dat wy weezendlijk zijn.* 't Welk ook niet uit iet anders beſlooten word, nadien wy geen beſluit konnen op-

maaken, noch eenig voorſtel beſchouwen, 't en zy, dat wy zelf weezendlijk zijn, onderſtelt word. En de gemeene Kundigheeden worden, ſchoon wy dikmaal hier op niet merken, van de kennis der byzondere dingen afgenoomen; en hebben ook buiten de byzondere dingen geen weezendlijkheid: maar zijn alleen een wijze van denken, waer door wy daar na wederom andere byzondere dingen, die wy, om der gelijkheids wil, een zelve naam hebben opgedicht, koomen te verklaaren.

Dat wy weezendlijk zijn, en dat wy het zonder afleiding van andere Kundigheeden weeten, gaat zo onfeilbaar zeeker, dat, niet teegenſtaande na de wetten van de Reedenkonſt, het geſchil wat een zaak zy, eerder is dan het geſchil of een zaak zy; en, dat men te vergeefs na de weezendlijkheid van een ding vraagd, 't en zy men eerſt weete wat het geen daar men na vraagt, is, of wat wy 'er by verſtaan, nochtans de kennis van onze eygen weezendlijkheid, na deeze wetten niet kan geprangd worden. Om dat men alsdan geduurig in deeze teegenzegging zou vervallen, dat wy zouden weeten, wat wy waaren, eer wy wiſten, dat wy waaren; en, dat wy zouden weeten, dat wy denken, zonder te weeten, dat wy, die denken, weezendlijk zijn. Maar dit word op een teegengeſtelde wijze ge-

vorderd. Door het denken word de denking zich zelf gewaar, om dat een innerlijke meêwuſtheid de werking verzeld; en, door gewaar te worden dat hy is, word hy ook gewaar wat hy is; en, hoe hy zich door meer werkingen gewaar word, hoe hy zich al meer inde kenniſſe ſijns zelfs kan onderwijzen: daar men van een andere zaak een volmaakte uitbeelding kan hebben, zonder te weeten of 'er wel zodaanigen zaak weezendlijk beſtaat.

Wyders, de weetenſchap die wy van ons zelven door bevinding hebben, overtuigd ons in diervoegen, dat wy, zonder eenige ſchroom, de Glooffſpreuken op 't geleide van deeze waarheid darren vaſt ſtellen; want, bevindende door onze werkzaamheid, dat wy weezendlijk zijn; en, dat te werken en te beſtaan, nootzaakelijk zaamen gaat, zo moet men ook de zelve zeekerheid aan deeze Geloofsſpreuken toeſchrijven, te weeten, *dat al wat werkt, in weezen is*. En, *dat een ding niet te gelijk kan zijn, en niet zijn:* om dat men, van deeze Kundigheeden, zonder zinneloosheid, niet twijffelen kan. Te meer, indien men aanmerkt, dat'er geenige reedenen om de rechtmaatigheid van diergelijk een twijffeling aan te wijzen, kunnen gegeeven wordē. Want de Kundigheeden anders te bevatten, ſluit teegenzegging in. Men zou dieshalven, om

deeze twijffeling ſtaande te houden, een weezen met zodaanig een vermogen moeten onderſtellē, dat hy iets, 't welk teegenzeggelijk was, doen kon. Maar men kan de macht om iets teegenzeggelijks te doen, in geenen deele van eenig weezen beveſtigē: alleenlijk zou men deeze macht van een volſtrekt weezen niet kunnen ontkennen: doch een volſtrekt weezen, om dat hy alle gebrek uitſluit, kan geen bedrieger zijn, om dat alle bedrog gebrek inſluit. En daarom, wat men ook onderſteld, 't zy een volſtrekt weezen, of een bedrieger, altijd blijft het zeeker, *'t geen aan ons verſtand teegenzeggelijk is, dat is niet waar*; dewijl ons verſtand nootſâkelijk overeenkomſt met alles, waar toe het zelve opzicht heeft, hebben moet.

Hoe wy 't denkbeeld van ons zelf vinden.

Indien men nu in de gewaarwording onzes zelfs dieper intreed, men zal bevinden, niet alleenlijk dat wy weezendlijk zijn, en dat wy denken, maar ook, dat wy op veelderlei wijze denken; of, dat veel andere dingen aan ons, om gekend te worden, voorkomen; waar omtrent wy verſcheidelijk bewoogen wordē: uit welke verſcheidenheid van denken een naader kennis onzes ſelfs gebooren word. Want, aanmerkende de verſcheiden toepaſſinge die onze geeſt heeft tot de denkbeelden dieze bezit; of waar van ze aangedaan word, zal zich een onderſcheiden opzicht tot die denkbeeldē op-

opdoen: dewelke door de gewoonte voor onderſcheidene krachten en vermoogens der ziel doorgaan: hoewel ze alleen beſtaan in de verſcheidene opzichten, die de zelfde ziel tot onderſcheide voorwerpen of denkbeelden heeft. Indien wy in acht neemen de denkbeelden zelf, voor zo veel die onſe geeſt zijn, zeker, die worden van onſe geeſt niet voortgebracht; maar zijn in deſelve opgeſlooten: hoewel 't ſomtijds ſchijnt dat ze van de geeſt afhangen: nadien wy eenige dingen kunnen denkē, als wy willen. Doch het komt ſlechts hier van daan, dat op die tijd, als wy waanen de denkbeelden na onſe wil te ſchikken, eenige denkbeelden die onſe geneegentheid tegenſtreeven, te weinig kracht van beſtraaling hebben, om ons met geweld, om hen aan te merken, te drijven. Waar door 't gebeurd, dat de andere denkbeelden met onſe natuur beeter overeenſtemmende, van verhinderinge bevrijd zijnde, klaar en duidelijk zich vertoonen: waaromtrent wy met blijdſchap en genoegen verkeerende, ons inbeelden hier in na ons eygen goetdunken te handelen. En alhoewel men een naauwe opmerking behoeft, om te ontdekken dat geenig denkbeeld van ons voortkomt, zo zalmen echter, behoorlijke vlijt en navorſching hebbende aangewend, aenleiding genoeg vinden, die ons zal doen zien, dat de denkbeel-

den in onſe geeſt, als in een onderwerp van afbeelding, zijn ingeprent: en, dat al de voortkoming van denkbeelden, niet anders, dan verſcheiden aanmerkingen van een ſelve denkbeeld zijn: waar van wy den eene tijd eenige eygenſchappen beſchouwende, op een andere tijd ons afwenden, om andere eygenſchappen te overleggen. Even gelijk wy ons zomtijds ophouden met de afbeelding in een ſpiegel, waar van wy den eene tijd alleen de geſtalten onderſoeken, en op een andere tijd ſullen wy ons van de geſtalte afwendende, op de verwen daar mede het ſich vertoond, of op de afſtand die het achter de ſpiegel ſchijnt te hebben, aanmerking neemen; en dus telkens nieuwe denkbeelden van deeze verbeelding ſchijnen te ontfangen. Ondertuſſchen is 't zeeker genoeg, dat al de voornoemde eigenſchappen tot de verbeelding behooren, en dat wy die op't eerſte geſicht alle zien: maar onſe eigen onbekwaamheid brengt te weeg dat wy op alle te gelijk niet aendachtig genoeg letten. En dus legd het ook met de denkbeelden, die in ons, als in een ſpiegel, worden vertoond en voorgedraagen. En of miſſchien deeze ſaak by veele weinig klaarheid, om hen te overtuigen, hebben mocht, 'k overreede mijn echter, dat'er niemand ſal gevonden worden, die niet ſal weeten, dat de meeſte denkbeelden
van

van ons niet afhangen. Wie heeft niet bevonden, dat hy dikmaal denkbeelden heeft, die hy wel wenſchte niet te hebben? een klaar bewijs dat wy die na onſe geneegentheid niet voortbrengen. Immers moet yder, hy wil of niet, hette gevoelen als hy te na aan 't vuur komt: geluid hooren wanneer het donderd: pijn hebben, by aldien zijn lichaam geweldiglijk gekwetſt word: en wat diergelijke dingen, ons geduurig bejegenende, meer mochte weezen. Alle deeze gewaarwordinge nochtans geeven geen zeekerheid van eenig voorwerp, dat buiten ons ſoude beſtaan, maar alleen van 't geen in ons, voor zo veel wy ons ſelf kennen, omgaat. Kortom, wy kunnen tot noch toe van deeze dingen niet anders vaſt ſtellen, als alleenlijk dat wy denkbeelden hebben, die tot eenig voorwerp buiten ons, betrekkelijk ſchijnen. Maar des niet teegenſtaande, ſien wy echter in die denkbeelden vertooninge van iets anders, dan wy ſelf zijn; welke vertooninge teegen onſe geneegentheid meenigmaal opkomende, duidelijk aanwijzen, dat wy, voor zo veel wy eenig denkbeeld hebben, lijdelijk zijn; en de denkbeelden verbeeldinge der dingen die in ons, als in een ſpiegel, worden vertoond.

Ten deezen opſichte onſe geeſt aengemerkt als verſcheiden denkbeelden, of ver- Het verſtand,

tooningen der dingen in sich hebbende, wordze *Verstand* genaamd; en daarom seggen wy dat het verstand lijdelijk is.

De wil. Wijders, in acht neemende dat wy omtrent de denkbeelden, ons verstand ingedrukt, als de voorwerpen onser oeffening, verkeeren; en dat wy door een ophoudelijke poging ons weezen trachten te bewaaren, waar door in ons, door de bespiegeling van denkbeelden die tot ons wel weezen gericht schijnen, blijdschap en genoegen ontstaat: en in tegendeel droefheid en leetweezen, door die denkbeelden die onse welstant teegenstreeven: zo word onse geest ten deezen opsichte *Wil* genaamd. Want door de geneegendheid van ons eygen weezen te beschermẽ, worden wy aangedreeven, om de aangenaame denkbeeldẽ geduurig te overleggen: en de ongenoegchelijke van ons af te weeren. By voorbeeld, Het denkbeeld van de pijn, waar door het lichaam, daar wy meede vereenigt meinen te weezen, schijnd te verbreeken, verwekt in ons een droefheid: en wy poogen altijd dit denkbeeld, zo veel wy vermoogen, van ons af te keerẽ. En in teegendeel het denkbeeld van welgesteltheid, die de blijdschap aankweekt, te onderhouden. Want onse natuur opvolgende, wilden wy wel altijd verblijd, en nimmer droevig weezen.

Deeze trek ten beſten van ons ſelven, *Het oordeel.* angemerkt voor zo veel achtervolgens de denkbeelden des verſtands, verſtaan word, welke tot onſe welſtand dienſtig, en welke hinderlijk zijn, word, ſich de beſte, met verwerping der ſchadelijke, toepaſſende, *Oordeel* genoemt. Waar door wy na geleegendheid van zaaken, toeſtemmen of ontkennen, verkiezen of verwerpen.

Eyndelijk, wanneer 't gebeurd, dat de *De vrye wil.* denkbeelden niet klaar noch onderſcheidelijk aanwyſen, welke van hen dienſtig tot onſe welſtant zijn, of dat'er verſcheiden op een tijd voorkoomen, die wy even dienſtig achten, in welke ſtaat wy bevinden zonder dwang of natuurlijke nootzaakelijkheit, te kunnen verkieſen zodaanige die ons beſt gevallen: of ook wel, indien geen van de voorgeſtelde genoegen geeven, ons oordeel te rug houden, met geen van die alle te verkieſen, ter tijd toe dat wy die nauwer hebben onderſocht. In deezen opſicht worden wy *vry*, of *onverſchillig* genaamt: en gezegd, *dat den menſch een vrye wil heeft.* Van welke in 't volgende breeder te handelen ſtaat.

Als men nu dit alles 't welk wy dus verre gezegd hebben, met een weêrkeering tot ons ſelven beſchouwd, zo vormd men een denkbeeld of begrip van ons ſelf; waar door wy in een opſlag zien, wat wy, voor zo veel

veel wy ons zelf kennen, zijn. Te weeten, een denkende ſaak, die alle deeze wijze van denken oeffent, die verſtaat, wild, oordeelt, vryelijk verkieſt; en waar aan alderley denkbeelden van lichamelijkheid door de zinnen ſchijnen in te koomen. In 't kort, niet alleen de denking als zodanig aangemerkt, maar ook alle de denkbeelden waar omtrent de denking verkeerd, behooren tot de kennis van ons ſelfs; en ons ſelven dus met denkbeelden verrijkt te kennen, is de eerſte kennis die men bekoomen kan. En die ook met recht een beginzel word genoemt. Wantze hangt niet van een ander af, maar word enkelijk door bevinding ſonder voorgaande uytbeelding of denkbeeld, ontdekt: en is dieshalven onbetoogchelijk.

Onderzoek op wat wyze onze eygen weezendlijkheid een beginzel der weetenſchap is.

Nu is de vraag, of dit ook zodanig een beginzel is, waar van de weezendlijkheid van andere dingen kan beſlooten, of van afgeleid worden? maar indien men deeze zaak met aandachtige opmerkinge overweegd, men ſal hier geen grondveſt, om de zeekerheid van andere dingen op te bouwen, gewaar worden: Want alhoewel wy in ons veel verbeeldinge hebben, die van andere voorwerpen ontleend ſchijnen, zo word hier uit echter maar geleerd, dat wy op veelderley wijze werken of denken: zonder nootſaakelijk gevolg dat 'er iets, overeenkomende met de denkbeelden die

y hebben, buyten ons is. Dit beginzel ſal
an alleenlijk kunnen dienen, om ons zel-
en te kennen. Ook kan deeze wyze van
ntdekken tot geen andere dingen over-
ebracht worden, om dat alles wat men
usdanig kend, tot onſe eygen weezend-
jkheid behoord. Maar indien wy eenige
ndere dingen ſullen kennen, wy moeten
p eeniger manieren van die dingen bewô-
en worden, ofte van hen eenig denkbeeld
ebben, waar in de natuur of eygenſchap
an die ſaak, wordende vertoont, verſtaan,
f afgebeeld, de vraag opkomt, of 'er ook
odaanig een ding is? Want deeze dingen,
nderſteld zijnde buyten ons te weezen,
kunnen wy niet onmiddelijk ontdekken,
maar alleen door middel vande begrippen,
die wy van hen hebben, in te zien. Zo dat,
om te weeten of 'er eenig ding, verſchei-
den van ons, wezentlijk is, vereiſcht word,
dat men voor af de uitbeelding zodaaniger
dinge verſtaat; want ten aanſien deezer
voorwerpen gaat de kennis der Weezend-
heid voor de kennis der Weezendlijkheid,
en men moet hier eerſt weeten, wat het
ding is, eer men weeten kan, dat het ding
is. Waar uit klaarlijk volgt, dat onſe eygen
weezendlijkheid, welkers kennis wy on-
middelijk verkrijgen, geen beginzel kan
genoemt worden; te weeten, beginzel ge-
nomen in dien zin, dat daar door beteekent
word,

word,'t geen gekend zijnde, een grondſlag verſtrekt om de weezentlijkheid der andere dingen daar van af te leiden. Evenwel kan men niet nalaaten de naam van beginzel aan deſelve toe te eygenen, om dat het 't eerſte is waar van wy onſe kennis beginnen, en waar van, hoewel op een andere wijze, al wat wy weeten konnen moet gehaalt werden. Want gelijk de bevinding ons onſe eigen weezendlijkheid doet zien, zo doetſe ons ook de weezendheid der andere dingen zien. Dewijl onſe eygen weezendlijkheid, en de denkbeelden der andere dingen, die wy hun weezendheid noemen, in de wijze van gewaar worden, niet verſchillen. Maar de weezendlijkheid der andere dingen, ſal van een andere beginzel af te leiden, ondernoomen moeten wordē: dewijl, hoe naaukeurig wy de begrippen naſpeuren, hun weezendlijkheid onbekent ſal blyven: om dat men daar door alleen hun weezendheid kan verſtaan. En waarlijk, alle onſe weetenſchap, indien men eigentlijk ſpreeken ſal, beſtaat in 't genieten der denkbeelden, en niet in de onmiddelijke aanraaking of gewaarwording der weezendlijkheid van eenig ding, dat met de denkbeelden overeenkomt, zo dat, als wy ſeggen iet te kennen, het niet anders ſeggen wil, dan dat wy 't denkbeeld van zodaanig een ſaak in ons hebben. Om hier uit
nu

u een beginzel te vinden, waar door men, indien't moogelijk is, de dingen die buiten ons mochten zijn zou kunnen kennen, moet men aanmerken, nademaal een bedrieger geen teegenſeggelijke dingẽ doen kan, dat ons verſtant met het geen wy te kennen hebben overeenſtemd, en by gevolg, dat al wat aan 't verſtant vertoond word een onfeilbaare waarheid behelſd: en dieshalven, mach men onbeſchroomdelijk van een zaak, 't geen in desſelfs denkbeeld beſlooten leyd, beveſtigen, zonder dat'er eenige reeden van twijffeling over blijft. 't Beginzel dan, dat wy ſoeken, ſal hier in beſtaan, namentlijk, *of wy eenig denkbeeld hebben waar door zonder meer te beveſtigen als het inſluit, de weezendlijkheid van iet buiten ons, komt te volgen: en vorder, of wy zoodanig een denkbeeld gevonden hebbende, daar van noch andere dingen, welker weezendlijkheid door de denkbeelden niet voorgedraagen word, zoude konnen afleiden.*

Voorſtel van 't beginzel om de wezentlijkheyd vandingen die buiten ons zijn te vinden.

Om hier toe te komen, acht ik dienſtig te onderſoeken, of het denkbeeld der uitbreiding, 't welk aan de meeſte menſchen het klaarblykelijkſte ſchijnd, deeze toets kan uithouden. Zeeker, niemand kan ontkennen dat des ſelfs denkbeeld duidelijk is, want wy verſtaan des ſelfs eigenſchappen, van tot in 't onbepaalde deelbaar te zijn, onderſcheidelijk; als ook de aandoeninge

Onderzoek of 't denkbeeld der uitbreiding dit beginzel is.

van geſtalte, ſtant, beweeging en diergelijken; waar uit al de verſcheidentheid, die in de ſtof weſen kan, ontſtaat. Nochtans ſal 'er niet uit volgen dat de lichaamelijkheid weezendlijk is, want dit behoord niet tot de bevattinge die wy van de ſtof hebben; 't welk ook van alle byſondere geſtalte, ſtant, of beweeging moet gezegd worden. Want ſchoon 't waar is, dat een driehoek drie hoeken heeft, dat by een berg een dal is, dat een gevleugeld paard vliegen kan, en zo voort, zo volgt echter niet dat 'er een driehoek, of berg, of gevleugeld paard is: maar alleen, datze, indienze zijn, van zodaanig een natuur moeten weezen.

Onderſcheyd tuſſchen ziel en lichaam.

Deeze opmerking leerd ons met eenen, dat wy ſelve of onſe denking in geen uitbreiding beſtaan, want 't groot verſchil dat men tuſſchen 't denkbeeld van 't lichchaam, en tuſſchen de denking ſpeurd; als beſtaande het lichaam alleen in lengte, breete, en diepte, en de geeſt in iets dat met de uitbreiding geen gemeinſchap heeft: want hoe naau men op ons ſelven let, men ſal niet bevinden, dat het denken, als denken, onderſcheiden van de voorwerpen waar omtrentze verkeerd, eenige geſtalte of uitbreiding aanhangd: verzekerd ons genoegſaam, dat onſe geeſt of denking, geen gedeelte, noch wijze noch maatiging, noch iets anders wat het ook zou moogen

weezen, van't lichaam is. Daar en booven, wy hebben een denkbeeld van 't lichaam, 't welk des ſelfs natuur volkoomen aan ons vertoond, te weeten in 't gemeen, want al zijn wy onkundig, hoe eenig byzonder ding, door de zaamenvoeging van deelen die byzondere geſtalte verkrijgt, die des ſelfs denkbeeld ons voordraagt, wy weeten echter in't gemeen, dat 'et door beweegen en verdeeling geſchied. Maar hoe ernſtig wy ook dit denkbeeld der uitbreiding onderſoeken, wy ſullen daar in geen bekwaamheid tot denken ontdekken. Eyndelijk het denkbeeld van't lichaam hebben wy onderſcheydelik in ons, en blijven echter onſeeker of 'er wel eenig lichaam weezendlijk is: maar de weezendlijkheid der denking is geen twijffeling onderworpen, daar men nochtans des ſelfs natuur niet onderſcheidelijk verſtaat. Welke dingen duidelijk aanwyzen, dat de geeſt daadelijk van het lichaam verſchild.

Dat het beginzel in 't denkbeeld van 't lichaam niet te vinden is.

De meeſte menſchen waanen echter, het lichaam alſo ſeekerlijk te ondervinden als de geeſt: doch ſy geeven geen genoegzaame blijken om ſich te konnen geruſt ſtellen: alleen de overreeding waar door ze ſich van het toe te ſtemmen niet kunnen onthouden, ſchijnd hun eenigſte vaſtigheid, om deeze ſekerheid op te bouwen. Maar ſy behoorden in acht te nemen, dat niet tee-

genstaande hen zeeker schijnt, datze een lichaam hebben, dat'er een Hemel, Aerde, Son, Maan, Sterren en zo voort, weesendlijk bestaan, zy nochtans deeze schijnbaarheid voor geen ontwijffelbaare grondvest konnen invoeren. Niemand acht ik, kan met ernst twijflen of hy een lichaam heeft, 't welk met Handen om te tasten, Ooren om te hooren, en Oogen om te sien is toegestelt: nademaal deeze gewaarwordinge zodaanig een leevendige overreeding met sich voeren, dat hy, die hier ernstig aan twijffelde, van spooreloosheid niet vry sou schijnen. En evenwel kan men zonder wichtiger reedenen, dan deeze overreeding, de weesentlijkheit van't lichaam niet onwankelbaar vast stellen. En al schijnt men om de lichaamen te kennen niet anders van nooden te hebben, dan de Oogen te openen om die te zien: zo salmen nochtans, de geest van de zinnen aftrekkende niet onkundig blijven, dat, als wy seggen iets te zien, 't selve alleen beduid dat wy een denkbeeld van een sichtbaar voorwerp hebben, of, dat wy denken dat wy sien: en dus ook met alle andere dingen, die op eenige wijze het voorwerp onser zinnen schijnen te weezen. Zo dat alle deese denkbeelden, tot noch toe, zo lang sich geen andere gronden, of bewijsreeden vertoonen allecnlijk voor verscheiden wijze van den-

ken,

ken; waar door wy ons ſelf meer en meer leeren kennen, moeten opgenoomen worden. Want wy ſien in de denkbeelden geen nootſaakelijkheid, dat'er iet, overeenkomende met die denkbeelden, zou moeten weezen. En derhalven ſal het beginſel dat wy ſoeken, in 't denkbeeld van de uitbreiding niet gevonden worden. Maar wy ſullen moeten omſien of 'er niet eenig ander denkbeeld, waar door men, ſonder meer te bevestigen als het begrip inſluit, de weezendlijkheid van eenige ſaak kan kennen, in onſe geeſt ſich opdoet; om daar uit het voornoemde beginzel te beſluiten.

TWEEDE HOOFTDEEL.

Waar in beweezen word dat'er een God is.

OM met een goede ordening, de weezentlijkheid der dingen buiten ons na te ſpeuren, moet men eerſt onderſoeken, of 'er wel iets anders buiten ons weezen kan; of dat het ſelfde is, of wy wel eenig denkbeeld hebben, waar in iet anders dan onſe eigen weeſentlijkheit vertoont wort; of waar toe onſe weezentlijkheid om die te vormen niet genoegſaam ſoude zijn. Maar dat 'er iets buiten ons weezen kan, blijkt, om dat indien ſulks niet moogelijk waar, wy alles waar van wy eenig denkbeelt hebben, in ons ſelven moeſten beſitten; 't welk wy nochtans klaarlijk bevinden zo niet te

zijn: als in ons bespeurende wijze van denken die begeerte, wenschinge, droefheid, en berouw worden genoemt; welke denkinge te kennen geeven, dat wy iet begrijpen 't geen wy wel wilde deelachtig zijn, en nochtans missen moeten: daar in tegendeel by aldien wy alles hadden wat'er is, of weezen kan, deese wijze van denken geen plaats soude hebbē: om dat wy alsdan niets meerder konde verkrijgen, noch geenig denkbeeld vormen dan alleenlijk die van onse eygen volmaaktheid ontleend wierd; noch ook niet poogen om onse staat in een beter te willen verwisselen.

Dat wy een denkbeeld van God hebben.

Uit dese opmerking volgt, dat, zo haast de denking ons, aen ons self openbaar maakt, en wy bevinden dat wy zijn: ook, schoon wy dies niet in achting neemen, op de selfde tijd, een veel volmaakter denkbeelt sich aen onse geest vertoond: uyt welkers teegenstelling onse gebreeken gekend, en de begeerten tot meerder volmaaktheeden gebooren worden. 't Welk zo verre gaat, dat deeze begreepen volmaaktheeden niet alleen overtreffen de volmaaktheeden die wy hebben, maar ook, datze met geenige paalen bepaalt, noch op eenige wijse onvolmaakt genoemt konnen worden: want indien men deselve eenigsins onvolmaakt onderstelt, sal het gebrek aenstonts aen onse geest verschijnen: 't welk klaarlijk aenwijst,

wijſt, dat wy een denkbeeld hebben waar van men alle onvolmaaktheeden ontkennen moet; en waar toe alles behoord wat onder de uitbeelding van volmaaktheit kan begreepen worden; 't ſy die onder onſe gedachten vallen, of ook zodaanige waarom wy noit gedacht hebben, en miſſchien in eeuwigheit niet om denken ſullen. Want alleen door zodänig een denkbeelt zijn wy bekwaam om de onvolmaaktheeden te onderkennen; waar van wy indien dit denkbeeld niet in ons was, het minſte vermoedē niet ſoude krijgen. Uit dit denkbeelt volgt dat'er buiten ons eenige andere ſaak weeſen kan, en wel byſonderlijk dat'et moogelijk zy, dat'er iet is, waar aen de volſtrekte volmaaktheit behoord, die in't voornoemde denkbeeld uitgedrukt word, dewijl 't geen teegenſegging in zijn bevatting inſluit. Dit iet word gemeenelijk God genoemt. Waar by wy verſtaan, een weezen dat volſtrekt volmaakt is, en alle volmaaktheid in ſich, op de volmaakſte wijze, ſtellig bezit.

Dat wy het denkbeelt van het volſtrekte weezen in ons hebben, kan, behalven de bovenſtaande aenmerking, dus beweezen worden. Indien geen zodaanig denkbeeld in ons was, wy ſouden niet anders, als alleen de klank der woorden, van *God* of *'t volſtrekte weezen*, ſonder dat 'er iet door beteekend | Gods denkbeeld uit de ontkenning beweezen.

 wierd,

wierd, konnen bevatten: en by gevolg ſou niemant konnen ontkennen dit denkbeelt te hebben; dewijl klaar genoeg is, dat alle menſchen die gehoor hebben, op't noemen der naamen een denkbeeld van die klank in ſich gewaar worden. Maar die twijffeld of ontkent, die moet twijffelen of ontkennen dat hy 't geen heeft 't welk door de woorden beteekent word: 't welk in der daad ſich ſelf om ver ſtoot. Want wat ontkent hy? waar twijffeld hy aen? immer kan men ſonder denkbeeld niet twijffelen; en alle ontkenningen moeten omtrent een bevattinge als hun voorwerp verkeeren; zo dat het waarelijk voor ſpooreloosheit te achten is, indien ymand ontkent, dat hy deeſe bevattinge heeft. Maar indien ymant echter hartnekkig wilde blijven ontkennen, die moeſt beweeren dat de woorden waar meede een ander ſijn bevattinge uytdrukte, by hem geen betekenis hadde; en dat hy t'eenemaal onkundig van dien, alleenlijk de klank van deſelven ontfing. Dat is te ſeggen, hy moeſt beweeren dat hy onvernuftig, en van alle kenniſſe ontbloot was. Want die geen bevatting van 't volſtrekte weezen heeft, kan die van een bepaald weezen ook niet hebben: om dat de laatſte alleen door teegenſtelling van de eerſte kan gekent worden. Waar uit blijkt dat, teegen den toeleg der ontkenners, de

ont-

ontkenning de bevestiging meede brengt: en dat hun woorden, dieze voortbrengen om de ontkenning stand te doen houden, geen aenmerking verdienen, als te onvernuftig voor een reedelijk mensch: en beter passende aan een werkstuk dat sonder verstant bewoogen wort, om woorden sonder bevattinge in de lucht te doen klinken. Ider mensch behoeft maar in sich selven te gaan, om bevattinge van eenige volmaaktheden te vinden, dewelke, indiense gebrekkelijk zijn, ons onmiddelijk overbrengen tot de bevattinge van iets dat van alle gebrek vry is, dat is, van den oneindige God.

En schoon de bevattinge van het eindige, ons tot bevattinge van 't oneindige overbrengt, zo bestaat echter het denkbeelt van 't oneindige, niet in de ontkenninge van't eindige: dewijl het alsdan geen denkbeelt soude zijn; om dat de ontkenninge niets vertoonen. Daar men in teegendeel meer volmaaktheit in't denkbeelt van't oneindige, dan in die van de eindige verstaat. Dat Gods denkbeeld geen ontkenning is.

Alhoewel 't ook waarachtig is, dat wy die eindich zijn, het oneindige voor zo veel 't oneindig is, niet konnen begrijpen. Want indien wy dat konde doen, zo moesten wy self oneindig weezen: nademaal het oneindige niet vallen kan in het eindige. Daar sal nochtans maar uit volgen, dat wy het oneindige niet evenmaatig kennen, dewijl wy Dat het Oneyndige niet begrepen kan worden.

indien men't ſelve geheel tracht te begrijpen, geen onderſcheiden bevattinge, maar alleen een ruw en zeer verward denkbeelt vormen: doch ingevalle wy alleen op eenige byſondere volmaaktheeden (die wy om de ſwakheit van ons begrip, als onderſcheiden aenmerken) blijven ſteroogen, men ſal bevinden, die volmaaktheden zodanig te zijn, datſe in geen paalen beſlooten zijn, ja, dat ook geen eindige ſaak kan onderſteld wordē, al hadſe alle trappen van volmaaktheid die men in een eindig weezen begrijpen kan, of desſelfs gebrek ſou aen ons verſtant openbaar worden: dewijl wy ſouden verſtaan iet dat ſonder bepaaling van volmaaktheit was: en 't welk dieshalven geen bepaaling heeft. Waar uit blijkt, dat hoewel wy't oneindig als oneindig niet begrijpen noch doorgronden, wy nochtans verſtaan in ons een denkbeeld te hebben, van iets dat waarelijk en ſtellig, de volſtrekte volmaaktheeden in ſich heeft. Dat is, wy hebben een denkbeeld van den oneyndigen God.

Bewijs van voor- en uit het denkbeelt. Nu is de vraag, of uit dit denkbeeld kan beſloten worden, dat'er een God weezentlijk is? 't welk lichtelijk te vinden ſal zijn, want gelijk uit'et denkbeeld van den berg volgt dat'er een dal by is; en uit het denkbeeld van 't geheel dat het grooter is, dan zijn deel, zo volgt ook uit het denkbeeld van

van God, dat hy weezendlijk is. Want de weezendlijkheit behoord zo nootſaakelijk tot de natuur van 't volſtrekte weezen, als het tot de natuur des geheels behoort, dat 'et grooter is dan zijn deel, of tot de natuur van de berg dat'er een dal by is. En gelijk ontwijffelbaar beſlooten word, om dat het denkbeeld van heel, meer grootheid vertoont, dan het denkbeeld van deel, dat het geheel grooter is: zo word ook op dien ſelven voet ontwijffelbaar beſlooten, om dat de weezendlijkheid in 't denkbeeld van 't volſtrekte weezen vertoont word, dat God waarelijk weezendlijk is.

Indien werd ingebragt, dat men op deeze wijs Gods weezendlijkheid niet wettelijk bewijſen kan, maar alleen, dat indien God weeſentlijk is, de weezendlijkheit tot zijn natuur behoord. Dat waare het ſelfde, als of men zeyde dat 'er niet wettelijk beſlooten wierd, dat het heel grooter is, dan zijn deel, maar alleen dat de meerder grootheit tot de natuur van heel behoord, indien het heel grooter is: 't welk geen beſluit ſoude zijn, maar een verdraaide herhaaling van't ſelfde voorſtel. Niemand ſal deeze wijze van beſluiten tegenſpreeken, indien menſe op dingen toepaſt die voor de zinnen, of inbeeldinge koomen, en van dewelke de weezendlijkheid van de weezendheid kan geſcheiden worden; waar van hoe veel ey-

Dat die bewijs wettelijk is.

genſchappen men ook van die ſaak beveſtigt, nochtans nimmer volgt, dat'er zo een ſaak, met die eygenſchappen aengedaan, weezendlijk is. Waar uit het vooroordeel ſpruit dat men waand op de ſelfde wijze de Goddelijke eygenſchappen uit het denkbeelt te konnen kennen, ſonder dat volgen ſou, dat God weezendlijk is: dewijl men niet in acht neemt dat de weezentlijkheid op de ſelfde wijz als eenige andere eygenſchap, van God beveſtigt word: zo dat men met de kennis van zijn weezentheid ook de weezendlijkheid verſtaat, dewijl de laatſte behoort tot de natuur van d'eerſte; ſonder dat het een van het ander kan onderſcheiden worden. 't Welk van geen andere ſaak waarachtig zijnde dan van God alleen, zo kan het zinnelijk verſtant, dat alles voor de zinnen, of door voorbeelden verklaart wil hebben, hier in niet beruſten; ſchoon men van geen ſaak ſeekerder kennis verkrijgen kan, als door deeze bewijsreeden van Gods weezendlijkheid gegeeven word.

Beantwoording van een tegenwerping.

Hier op word teegengeworpen dat dit bewijs ſteunt op onderſtelling, van dat God alle volmaaktheeden heeft; waar uit dan wel nootzaakelijk ſal volgen dat God weezentlijk is: maar echter blijft de onderſtelling onbeweezen, en 't geen men daar uit beſluit, brengt geen overtuiging te weeg. Even gelijk men op onderſtelling

dat

dat een ſteen de natuur van een menſch heeft, wettelijk beſluit dat een ſteen lachchen kan: daar't nochtans om dat de onderſtelling niet kan beweezen worden, openbaar vals is. Om deeze tegenwerp te ontloſſen moet men acht geven, dat Gods denkbeeld, van zodaanige onderſtellingen daar een vals beſluit uit volgt, ten hoogſten verſchilt. Wat Gods denkbeeld aengaat, zo dikwils wy daar om denken eygenen wy aen hem alle volmaaktheeden toe, ſonder dat wy het ſelven anders konnen vormen, of met eenige onvolmaaktheeden zamen gevoegt verſtaan: want zo dra wy ſulks onderwinden, wikkelen wy ons in zodaanige teegenzegginge dat 'er geen middel om die weg te neemen kan bedacht worden. Waar uit blijkt, dat Gods denkbeelt een waare en onveranderlijke natuur vertoont; waar aen men niets toevoegen, noch zonder verwarring iets onttrekken kan: daar in teegendeel die onderſtellingen daar iets vals uit komt te volgen, van weegen hun verwarring geen onderſcheyden begrip toelaaten. Gelijk die, *dat de ſteen de natuur van een menſch heeft*; voegt 'er by, *dat God alle volmaaktheeden niet en heeft*; en, *dat een geeſt in uitbreiding beſtaat*, en wat diergelijke dingen meer mochten weezen, die geen klaare denkbeelden, maar alleen naamen, die niets beteekenen in onſe geeſt plaatſen,

en

en de ſelve in verwarring houden. 't Welk genoegzaam aenwijſt hoe wijd deeze valſche onderſtellinge verſchillen, van Gods denkbeeld.

Het verſtant wort van de dingen bepaalt.

Gods denkbeelt kan niet verdicht, noch na ons goetdunken, dus of zo te zijn, onderſtelt worden: om dat het verſtand de weezendlijkheid aen geenig ding kan toevoegen, noch door denken iets aen deſſelfs natuur hechten, dewijl de dingen niet van het verſtand, maar het verſtand van de dingen bepaalt word: en dieshalven, een ſaak die niet anders dan op een manier kan begreepen worden, hangd van geen verdichting af; maar is waarelijk zodaanig als men deſelve begrijpt. Want een ſaak dusdaanig te kennen, is niet anders, als met onſe geeſt deſelve op een verſtandige wijz voelen, aanraaken, of gewaar worden, ſonder tot der ſelver ontdekking eenig ander toeſtel, dan enkelijk het inſien der denkbeelden te vereyſchen. Waarom ook deeze manier van kennen ſeer verre overtreft, de gewaarwordinge der zinnen, die door middel van eenig lichaam tot onſe geeſt ſchijnen in te komen, waar van niet word verſtaan, dat'er eenig lichaam, of lichamelijke gewaarwording is, maar alleen dat in ons diergelijke denkbeelden zijn, die als van 't lichaam koomen, en of 'er buiten ons iets, overeenſtemmende met de begrippen we-

zen

zen mocht, daar van moet de zeekerheid door andere bewijsreedenen gesocht worden. Daar wy tot de dingen die zuiver verstandiglijk zyn, niet anders dan desselfs denkbeelden behoeven, om hun natuur of weezentheit te kennen, gelijk genoegsaam is getoont. Als meede dat de weezentlijkheit tot Gods natuur behoord; en dat wy dieshalven met de kennis zijner natuur, ook zijn weezentlijkheit op dien selven voet, enkelijk door 't denkbeeld kennen: en dewijl dit van geenige andere saak waar bevonden word, dan van God alleen, zo heeft de kennis van Gods weezendlijkheid by my grooter zeekerheid, als ik van de weezendlijkheid van eenige andere zaak hebben kan.

Maar hoe krachtig deeze bewijsreeden ook weezen mach, zo valtze echter swaar, want de meeste verstanden schijnen te weinig ingespannen, om sich selve zo verre van de zinnen te verwijderen, als deeze bespiegeling vereyst: ja, de bekwaamheit om God enkel door zijn weezendheit te kennen, schijnt by de meeste menschen te ontbreken; daar 't nochtans de zeekerste en klaarste is, die men ooit verkrygen kan: als waar in onze gelukzaaligheit hier namaals voornaamentlijk bestaan sal: waarom het voor ons, op dat wy in dit leeven de gelukzaaligheid te naader kwaamen, best soude

Overgang tot een andere bewijsreden.

wee-

weezen, geen andere bewijsreeden te gebruiken. Immer alle die geene welkers geeſt ſich van de zinnen ontſlaan kan, vinden hen het alderkrachtigſt overtuigt, wanneerze recht toe Gods weezendlijkheit, door zijn weezendheit verſtaan: dewylze als dan, door geen omweegen wandelen, maar het eeuwige licht onmiddelijk zien; en door die beſpiegeling deelachtich zyn, het grootſte geluk en genoegen dat een ſchepſel genieten kan. Maar om dat de meeſte menſchen een geeſt hebben, ganſchelijk in de zinnen beſlommert; en niet geſchikt tot deze afgezonderde beſpiegelingen; ja, dat ſelf de alderdoordringenſte verſtanden, dikwils van God op deeze verheven wyſe te kennen, worden afgeleid, zo ſal 't niet ondienſtig weezen, deeze ſelfde waarheit langs andere weegen na te ſpeuren. Beginnende echter wederom van het denkbeelt, dat yder van God heeft, dog niet met te onderſoeken gelijk booven gedaan is, wat dat denkbeeld inſluit, maar met te onderſoeken, wat oorſaak dit denkbeeld heeft, of wie het in ons heeft voortgebragt.

Bewijs van achteren uit het denkbeelt.

Dat Gods denkbeelt aen ons vertoond een weezen dat alle volmaaktheeden beſit, hebben wy reeds aengeweezen, nu moet men na een oorſaak ſoeken, waar door deeze vertooning in ons word voortgebracht. Ik zeg, deeze vertooning, want voor zo

veel het denkbeelt een denking is, behoeftze geen andere oorſaak dan onſe geeſt ſelf; maar aangaande de byzondere vorm, waar door in de denking de ſchildery, of verbeelding, eener ſaak van ons onderſcheiden uitblinkt, vereyſtze zeekerlijk een andere oorſaak, als enkelijk het denken. Want, ſchoon de daadelijkheid der denkbeelden van de geeſt voortkomt, de byſondere vertooninge nochtans, diemen inde denkbeelden ſpeurt, zyn niet enkelijk aen de geeſt toe te ſchryven, om dat men als dan geen reeden zou konnen geven, waarom wy eer het een, dan het ander denkbeeld vormen, dewyl de daadelijkheit der denkbeelden, aen allen gelijk is: en 't onderſcheit alleen inde verſcheiden vertooningen beſtaat, die dan nootſaakelijk, van de verſcheiden zaaken, die als oorſaken en voorbeelden van deeze vertooninge zyn, moeten afhangen.

Dewyl nu het denkbeelt dat wy van God hebben, de opperſte volmaaktheit voordraagt, zo volgt, dat de volſtrekte volmaaktheit, als het voorwerp deezer afbeelding, in weezen is. Want indien men niet en wil, dat'er een God is, die dit denkbeelt in ons te weeg brengt, maar na een andere oorſaak ſoeken, waar door het ſoude konnen ontſtaan; zo ſal men, op deeze onderſtelling, moeten toeſtaan, dat de woorden van veroorſaaken en voortbrengen, geen

andere

andere beteekenis hebben konnen, dan die dusdaanig een zin uitleeveren, te weeten, *dat uit niet niet komt*, en, *dat de oorzaak ten minſten zo volmaakt als het veroorzaakten weezen moet:* welke dingen ons beſluit niet teegenſtreeven, maar in tegendeel, krachtiger beveſtigen: doende langs deeſe weg klaarlijk uitſchynen, dat'er van dit denkbeeld, geenige andere oorſaak, dan God zelf, kan begreepen worden.

Want, by aldien dit denkbeeld van elders kwam, zo ſou het een afbeeldzel zijn dat nergens na gemaakt was, of, dat het ſelfde is, het ſoude *het niet* tot een voorbeelt hebben: 't welk al zo ſeer teegen onſe bevattinge aenſtreeft, als, dat uit niet, iet ſoude te voorſchijn koomen. En gelijk alle oorſaaken, die aen hun veroorſaaktens eenige daadelijkheid overſenden, die zelve daadelijkheid, of noch grooter dingen in ſich begrijpen, zo moet ook de oorſaak van dit denkbeeld, ten minſten die ſelve daadelijkheid die in't denkbeeld vertoont word, waarelijk beſitten. Want alhoewel deeze oorſaak in opſicht van het denkbeeld, niet kan aengemerkt worden, als zodaanig een werkende oorſaak, die van zijn daadelijkheit, in 't uitgewerkte over zend, maar alleen, als iets dat voorgaat, en ſonder welk het denkbeeld niet weezen kan, (waarom men het woord van voorbeeld waar na, of

van

van voorbeeldige oorſaak waar door iets gemaakt word, bekwaamelijk kan gebruiken) zo word niet te min vereiſcht, dat de vertoonde volmaaktheeden, in desſelfs voorbeeld waarelijk en in der daad zyn: want alzo weinig als een gewrocht, eenige daadelijkheid kan hebben, die niet in zijn oorſaak gevonden wort, zo weinig kan ook een afbeeldzel iets vertoonen, dat in desſelfs voorbeelt niet daadelijk beſtaat. Waar uit, dewijl het denkbeelt dat wy van God hebben, oneindige volmaaktheeden vertoond, die nootzaakelijk de waare volmaaktheden tot hun voorbeelt vereiſchen, het beſluit van ſelf volgt, te weeten, dat God het voorbeelt, van dit afgebeelde, en dieshalven, waarelijk weezendlijk is.

Dat wy ſelf geen oorſaak van dit denkbeeld zijn.

'tKan niet beſtaan, te meinen, dat wy ons ſelf, als een genoegzaame oorſaak om dit denkbeelt voort te brengen, behoorden te achten, om dat wy ons ſelf onvolmaakt bevinden, en dieshalven aen dit denkbeelt, tot geen voorbeelt konnen verſtrekken. Wy hebben 't ook van 't denkbeeld der uitbreiding niet konnen ontleenen, dewijl dat aen ons niet anders voordraagt als lengte, breete, en diepte; en daar by, desſelfs veelvuldige wijze, die uit de beweeging ſpruiten, als, geſtalte, ſtand, en de zinnelijke gewaarwordinge; welke alle, niet anders zijnde, als, zeekere manieren van be-

weeginge in de ſtof, ons ook niet anders konnen te kennen geeven. Verder, dewijl deeze ſtof, en der ſelver beweeginge onvolmaaktheit onderſtellen, nadien het eene deel, het ander uitſluit, en dat daar in, eigentlijk te ſpreken, geen werking, maar alleen een lijding kan geſpeurt worden, zo kan de ſtof ook geen voorbeeld van dit denkbeeld zyn.

'tHeeft ook door ophoping onſer eige volmaaktheden niet konnen ontſtaan.

Het heeft ook door de volmaaktheeden van onſe eygen geeſt geduurig op te hoopen, niet konnen voortgebracht worden, dewijl ſich in dit denkbeelt zodaanige volſtrekte volmaaktheeden vertoonen, datze door volmaaktheeden daar iets aen gebreekt, al wierdenze geduurig vermeerdert, niet te begrijpen zijn: daar by is't onmoogelijk, onſe eygen volmaaktheeden zo ver op te hoopen, datze 't begrip van oneindigheit zoude uitleeveren. Wy konnen ook nooit, met het opſtapelen onſer volmaaktheeden, tot die hoogte koomen, datwe niet bekwaam ſouden zijn, om noch hooger te klimmen: daar aen de andere zyde, Gods denkbeeld niet toelaat, dat men 'er het alderminſte toevoegt.

Tegenwerp dat het een denkbeeld uit het ander ſpruit, ontloſt.

Maar 't ſal dienſtig weezen, op dat dit bewijs in zijn kracht gevat mach worden, een teegenwerp weg te neemen, waar door ingebracht wort, dat, ſchoon het waar zy, dat Gods denkbeelt als een afbeelding aen-

ge-

emerkt, een voorbeeld moeten hebben, aar het van of na gemaakt is, het nochtans een oorsaak vereist, die de volmaakthee-en anders bezit, dan het denkbeeld zelf. Iu, het denkbeeld heeft alleen maar een ertooning der Goddelijke volmaakthee-en, en vereist dieshalven, niet God self tot en oorsaak, maar alleen iets, waar in de Goddelijke volmaaktheeden meede ver-oniglijk zyn. Ik antwoorde, dat het denk-eeld voor zo veel't een vertooning is, niet aat aen te merken, als zodanig een uit-verking die eenige daadelijke doening van ijn oorsaak ontfangt; en dat men naar ma-e van die doening de oorzaak soude schat-en; die als dan maar vertooniglijk behoef-e te zijn: gelijk in de teegenwerp onder-elt word. Maar het moet aangemerkt vorden, als een vertooning, die ten aensien an het onderwerp (te weeten onse geest) laarze in is, geen andere daadelijkheit heb-en kan, als die van de natuur des geestes fhangen, en die nochtans, ten aensien van t geen in't denkbeelt voorgedragen wort, niet zo zeer een werkende oorsaak, als wel een voorbeeld, of voorbeeldende oorsaak vereist, daar deze verbeelding van afkomt: en die niet minder alles wat in de afbeel-ding is, waarelijk en daadelijk moet besit-ten, als een werkende of vormelijke oor-saak, alles, wat in zijn uitgewerktens is,

hebben moet. Gelijkerwys een ſpiegel, d geen andere daadelijkheit, om een beeld t vertoonen vereiſt, als het glas en het tin kwikzilver dat de ſtraalen van't licht we derom kaatſt: maar, indien nochtans, ſpiegel iet vertoonen ſal, daar moet noo wendig eenig voorbeeld weezen, daar all wat in de ſpiegel vertoont word, niet a leen vertooniglijk, maar in der daat daad lijk is; en de ſpiegel is onbekwaam, om d verbeelding na afzijn van't voorwerp, ee oogenblik te behouden. Zo dat de ſpieg van het voorwerp, niet eenige daadelijk heit ontfangt, maar alleen een kenteeke van dien. 't Zelve ſtaat ook van Gods denk beeld te zeggen: want ſchoon 't van zij voorwerp geen daadelijke doening on fangt, zo moet echter het voorwerp daad lijk beſtaan.

Aanhouding. Indien hier op word aengehouden, da gelijk de verbeelding in een ſpiegel we kan voortkomen, door de verbeelding di in een andere ſpiegel is; van gelijke God denkbeeld, wel kan ontſtaan van een ande denkbeeld, en die weêr van een ander, to in 't oneyndig; zonder dat God zelf wee zentlijk is. Zo antwoorde ik, dat hier geen voortgank tot in't oneindig, kan gegeeven worden, want de voortgang tot in't onein dig van't een denkbeeld tot het ander, ſou de innerlijk in mijn geeſt moeten beſloten

wee-

veezen, zo, dat het denkbeeld dat ik nu
eſchouw, uit andere diergelijke oneindi-
ge denkbeelden, in mijn geeſt zijnde, voort
proot; of, de voortgank ſou moeten ont-
taan, van een denkbeeld dat in een ander
nderwerp is, en die weêr van een ander,
ot in't oneindig. Maar dat'er geen voort-
gang tot in't oneindig, van denkbeeld tot
lenkbeeld, innerlijk, in mijn geeſt kan ge-
teld worden, blijkt, om dat ik mijn zelf
indig bevint, en dieshalven geen oneindi-
ge voortgang van denkbeelden, op dit oo-
genblik in mijn ſelf kan beſitten; want, de-
vijl onderſtelt word dat 'et denkbeelden
ijn, zo ſoude ik omtrent die oneindige
onnen beſich weezen, nadien mijn geeſt
an't geenſe denkt een meêwuſtheit heeft;
an 't welk ik echter, hoe naaukeurig een
nderſoek ik ook aenwende, geen voldoe-
ing ontfang. Daar en booven, ik bevind
n mijn ſelven enkelijk dit eene denkbeelt,
onder opklimminge tot andere diergelij-
ke denkbeelden, die in mijn ſoude zyn, ge-
vaar te worden: 't welk ik nochtans, indien
er zodaanig een voortgang in mijn ſelven
geſchieden, ſou konnen ontdekken. Doch,
aat ons eens toegeeven, dat'er oneindige
lenkbeelden zyn, het zy in ons, of buiten
ns, en, dat dit denkbeeld dat wy hebben,
uit oneindige andere denkbeelden ſpruit.
Zo moeten nochtans die oneindige denk-

beelden gezaamentlijk op dit oogenblik bestaan, en dieshalven, daar moet een daadelijk voorbeelt zyn, daar deeze oneindige afbeeldzels de gelijkenis van draagen; of ze moesten het niet tot hun voorwerp hebben, dat de ongerijmtheit zelf is Even gelijk een beeld in een spiegel, in een andere spiegel kan overgezonden worden, en die weêr in een ander, tot in 't oneindig, en nochtans, om dat die beeltenisse niet konnen bestaan, by afzyn van het voorwerp zo moetmen bekennen, dat al deeze oneindige beelden in de spiegels, een daadelijk voorbeeldende oorzaak hebben. En dus is ook op het twede, waar door gestelt wierd dat mijn denkbeeld, uit een denkbeeld dat in een ander onderwerp was, sproot, en dat weêr uit een ander, tot in 't oneindig, geantwoort. Daar noch bykomt, dat deeze tweede stelling schijnt te beteekenen, dat de voorgang als oorsaaken en uitwerkinge in tyd verschillen, 't welk alsdan dies te ongerymder sal weezen; nademaal wy al getoont hebben, dat de verbeelding, met zyn voorbeeld, in tyd niet verschillen konnen.

De kracht der gewone bewijsreden aen geweezen.

Uit welke dingen de kracht deezer bewysreeden, klaarlijk blijkt, en wy zouden als de saak hier meede onverwaggelijk vast gezet hebbende, konnen berusten. Maar 't sal niet ondienstig weezen, de kracht der bewysreeden die sommige van deeze saak geeven

geeven aen te wyzen. Wy onderstellen dan, met hen, dat'er een Waereld weezentlijk is, deeze waereld nu moet veroorsaakt zyn, ofte niet, indien niet veroorsaakt, zo moetze zo veel volmaaktheeden hebben, datze door eigen kracht kan bestaan, maar, datze door eigen kracht niet kan bestaan, blijkt, om dat in 't begrip van de uitbreiding, de weezendlijkheid niet besllooten legt. Want ik kan niet besluiten, de uitbreiding bestaat in driederly afmeetinge, derhalven is 'er een uitbreiding. Maar alleen, indien 'er een uitbreiding is, zo moetze deeze eigenschap van driederly afmeeting hebben; om dat de driederly afmeetinge tot desselfs begrip behoord, maar de weezentlijkheid niet: 't selfde staat ook, van alle andere weezens die niet uitgebreid, en, behalven God, weezentlijk zyn, te besluiten; namentlijk, datze door eigen kracht niet bestaan, nadien de wezendlijkheit, tot de weezentheid dier dingen niet behoord. Daar en boven, indien de weezendlijkheid aen de Waereld door eigen kracht toekwam, of dat het selfde is, indien de weezentlijkheit der Waerelt van zyn weezentheid vloeide, zoo konde de Waereld daar van nooit berooft zyn: want geen zaak kan van't geen uit zyn weezendheid vloeit, berooft weezen, gelijk een driehoek niet kan berooft zyn van zyn driehoeken, noch de

lichaamelijkheid van de driederly afmeetinge. Maar, de Waereld is berooft van zyn verleede, en toekomende weezentlijkheit en van de tegenwoordige wasse een oogenblik te vooren, meede berooft, en 't sal, een oogenblik hier na, verleeden weezen. Derhalven vloeit het weezen der Waerelt, niet van zyn eigen kracht, maar hangt van een ander, dieze gemaakt heeft, af.

Tegenwerp dat 'er een voortgang tot in 't oneindig is.

Maar hier word teegengeworpen, dat het geen nu in de Waerelt bestaat, wel veroorsaakt is, maar dat'et echter niet en volgt dat desselfs oorsaak, waar door het nu bestaat, een eerste oorsaak zoude zyn, die niet van een ander afhangt, maar dat die ook is van een ander, en die weêr van een ander, tot in 't oneindig. Doch op dat deeze teegenwerp weggenoomen word, moetmen niet staan blyven, op de onbekwaamheit die wy by ons bevinden, van niet tot in 't oneindig, van oorsaak tot veroorsaaktens te konnen voortgaan, als van het hoen, tot het ey, en van het ey, weederom tot het hoen, sonder ophouden, want hoe ver men met deeze optelling voortgaat, altijd sal'er deselve reeden, om na de oorsaak te vragen overblyven. Maar wy moeten de saak van een andere kant aensien, niet voor zo veel de teegenwoordige Waerelt door een oorsaak mocht geworden zyn, maar voor zo veel deselve nu bestaat: deeze hangt noot-

zaa-

zaakelijk van een oorſaak af, dieze nu doet zyn, welke oorſaak de Waereld, op dit oogenblik, nootwendig veroorſaakt, want om dat volgens d'onderſtelling alles veroorſaakt is, en dat een oorſaak, 't geen het ſelf niet heeft, aen zyn veroorſaakten niet kan byzetten, zo heeft deeze Waereld van zyn oorſaak niet konnen ontfangen, datze op dit oogenblik door eigen kracht zoude beſtaan: en by gevolg, hangt de Waereld op dit oogenblik van een oorſaak af. Zegd men, deeze oorſaak hangt af van een ander, en die weêr van een ander, tot in 't oneindig, al wel, laat'er oneindige geſtelt worden, zo moeten echter die oneindige oorſaaken gezaamentlijk ſonder verſchil van tijd, in weezen zyn, en dit oneindig getal van oorſaaken, op dit oogenblik beſtaande, zyn alle veroorſaakt, en hangen dieshalven van een oorſaak af, die niet veroorſaakt kan zyn, of'er zou eindelijk tegen de onderſtelling volgen, dat de veroorſaaktens, niet veroorſaakt waaren; of'er zou een kringswyze afhanging, waar door 'et ſelfde, door het ſelfde gemaakt was, worden ingevoert, dat ongerymt is. En dieshalven, daar is een eerſte oorſaak, die door eygẽ kragt beſtaat.

Deeze eerſte oorſaak is ook nootwendig de eerſte beweeger, want, nadien hy de ſtof heeft voortgebragt, en als noch weezendlijk doet zyn, zo hangen ook alle verande- *Bewijs uit de beweeging.*

 rin-

ringen die door beweeging geschieden, van hem af.'t Welk men ook als een bewysreeden op sich zelf kan invoeren, om dat, schoon geen eerste voortbrenger der stof wierd toegestaan, daar nochtans een eerste voortbrenger der beweeging moest gegeven worden. Dit kan de stof self niet weezen, want in de bevatting van de stof, word de beweeging niet begreepen: ook is de beweeging geen werking van de stof, maar alleen een lyding, en dieshalven, kan het minste gedeelte, door sich, niet aen 't beweegen koomen; maar moet door een werker worden gaande gemaakt. Dewyl wy nu een eerste voortbrenger beweezen hebbé, zo sal ook volgen, dat deeze eerste voortbrenger, niet alleen oorsaak der stof, maar ook het werkend beginzel der beweeging is. Uit welke bewijsreden, d'eerste oorsaak, en de eerste beweeger klaar bewesen wort.

Tegenwerp dat dit God niet is.

Maar, sal men seggen, dit al toegestaan, zo volgt nochtans niet dat'er een God, die volstrekt volmaakt, en alle daadelijkheid in sich, op de volmaakste wyze bezit, weezendlijk is: want het schijnt genoeg, indien deeze eerste oorsaak, en beweeger, zo veel volmaaktheeden heeft, als 'er in de Waereld, en desselfs beweeging zyn, en een weezen dat zo veel volmaaktheeden had, als de gansche Waereld in sich bevat, zou echter, volgens de uitbeelding hier voor

gegee-

gegeeven, geen God moogen genoemt worden. Ik antwoorde, dat men de eerſte oorſaak, niet anders, als volſtrekt volmaakt kan aenmerken, want onder de gemaakte dingen zyn menſchen, en miſſchien noch veel andere ſchepſelen, waar van wy niet weeten, die het begrip hebben van de volſtrekte volmaaktheit, en dieshalven moet deeze eerſte oorſaak, ten minſten, ook het begrip deezer volmaaktheeden hebben, en dewyl de eerſte oorſaak van geen ander afhangt, zo kan het denkbeeld dat hy heeft, niet anders, dan een afbeeldzel zyner eigen volmaaktheeden weezen. Want indien hy 't van een ander had ontleent, zo was hy (tegen d'onderſtelling) voor zo verre veroorſaakt. Waar uit ik beſluit dat de eerſte oorſaak der Waerelt alle volmaaktheden van ſich heeft, en dieshalven, God ſelf is.

Hier uit kanmen ook zien, dat God geenige oorſaak hebbende, kan gezegt worden, ſtellig van zich te weezen. Want, men doet waarelijk de ſaak niet genoeg, met te zeggen dat God van zich is, ontkenniglijk, om dat hy geen oorſaak heeft: maar, dewyl God geen oorſaak heeft, zo moeten'er reeden zyn, waarom hy zonder oorſaak kan beſtaan, en daar konnen geen andere reden gegeven worden, als dat dit door de onuitputtelijke volmaaktheeden van 't Goddelijke weezen zelf, inkomt: en om dat die

Dat God ſtellig van zich is.

volmaaktheeden ten hoogsten stellig zyn, zo moetmen seggen, dat God, ten hoogsten stellig, van sich is. 't Welk ook geen ongerijmtheid meede brengt, indien men zich maar wacht, van te denken, dat God zich selven soude hebben voortgebragt, of zich selven door eenige invloet, of overstorting noch onderhouden: dat ook niemand van een gezond verstand denken kan, of ooit gedacht heeft.

Het beginzel om de wezendlijkheid van dingen die buitenons zyn te vinden.

Dus acht ik ten vollen beweezen te hebben dat God weezentlijk is. Als meede, dat deeze kennis van God, dewyl wy zijn weezendlijkheid enkelijk uit zyn denkbeeld besllooten hebben, *het beginzel is dat wy zochten. En dat ons in 't toekoomende, tot vordering in de kennis van andere dingen, zal moeten dienen*; want om dat wy geen denkbeeld hebben dat de weezendlijkheit insluit, als Gods denkbeeld alleen, zo heeft men geen staat te maaken, om enkelijk door denkbeelden de weezentlijkheit van eenig ander ding te ontdekken. Maer indien 'er noch andere dingen buiten ons bestaan, wy sullen daar van, alleen door afleiding, en vergelijking van en tot deeze kennis, die wy van God hebben, konnen zeeker worden; dewelke wy daarom in 't vervolg *als een beginzel en proefsteen* gebruiken zullen.

Wy zouden, indienwe sulks nootsaakelijk oordeelden, langs het spoor te vooren

ge-

gebaand, de andere bewijsreedenen, die gewoonelijk gebruikt worden, ook in hun kracht kunnen zetten, als daar zyn die afgenoomen worden, van de order die de hemelſche lichten, in hun beweeging houdẽ; en in't gemeen, van de order diemen in alle byzondere dingen, 't zy menſchen of beeſten, ſpeurd; als mede, van de algemeyne toeſtemming der volkeren; ook van het getuigenis, en de ſchrik in het geweeten, en diergelijke. Maar, nademaal deeze bewijsreedenen gemeen genoeg zyn, zo ſal yder opmerkende, met dezelve tot het denkbeelt te herleiden, hun kracht konnen beſpeuren: en zien dat de Godverzaakers, indienze door hun boosheit, het oordeel niet verdurven, ſelf ten alle tijden geleegentheit genoeg gehad hebben, om deeze kennis te verkrygen. Wy, de zaak hier by laatende, als hebbende reeds te lang geweeſt, ſullen tot de verhandeling van Gods toeëygeninge overgaan.

DARDE HOOFTDEEL.

Van Gods toeëigeninge in 't gemeen.

EVen gelijk de Zon, die door zyn glans alles verlicht, en zichtbaar maakt, op den vollen middach met open oogen bekeeken zynde, ons geſicht niet verſterkt noch opheldert, maar in tegendeel in diervoegen verbijſtert, en ſtomp maakt, dat de be-

bekwaamheid, om eenig voorwerp onderſcheidelijk te konnen ſien, verlooren gaat: zo is't ook met de Goddelijke weezentheit, dewelke in ſyn oneindigheit, van ons menſchen, om dat wy eindig zyn, alzo weinig kan bevat worden, als wy ons ſelven boven 't vermogen van een ſchepſel konnen verheffen. Want zo haaſt wy 't Goddelijke weezen, zo als 't door 't denkbeeld aen ons verſtand voorkomt, in zyn oneindige volmaaktheeden willen beſpiegelen, worden wy van deſelve zodaanig vervult en overſtolpt, dat onſe geeſt verbijſtert en buiten ſich ſelven verrukt, met een geduurige verbaaſtheit en verwondering, over 't ongeſchapen licht aengedaan, geen klaar, noch onderſcheiden denkbeeld van God kan vormen. Nochtans, dewijl God, ons zyn denkbeeld, waar in zyn natuur en weezendlijkheit word uitgedrukt, gegeven heeft, zo kan't niet anders weezen, of God wil, dat wy kennis van hem hebben ſullen. Alhoewel wy dan tot geen evenmaatige kennis, waar door God zo als hy in ſich is, gekent word, komen konnen, zo ſal't echter moogelijk zyn, naar maate van ons eindig vermoogen, met het een uit het ander te trekken, en af te leiden, een klaare en naakte kennis van God te verkrygen; ſonder dat men behoeft te vermoeden, dat dit geen waare, maar een valſche wetenſchap

wee-

veezen ſal. Want wy bekennen dat alles vat in God is, de oneindige volmaaktheid nſluit, en dat God ſich ſelven evenmatig kennende, als in een opſlag, de oneindig-eid ſijns eygen weezens verſtaat: en dies-alven, heeft, eygentlijk te ſpreeken, de erdeeling, en byzondere aenmerking der olmaaktheeden, in God geen plaats; om at alles in God, voor zo veel ſyn weezent-heid betreft, het ſelfde is. Maar de ſwakheit an onſe geeſt dwingt ons, op dat wy iets nderſcheidelijk zoude verſtaan, 't geen in God een, en eenig is, als veele en byzonde-e volmaaktheeden aen te merken, die met e naam van *toeëigeninge* betekent worden. Welke wy beſchryven te zyn, *iets dat als olmaaktheid aen God word toegeëigend, op dat y den oneindige, naar maate van ons verſtand nochten kennen.* Waar in wy om niet te miſ-en, en ons ſelven te hoeden, van te achten at deeze dingen in God ſelf verſchillen, rachten ſullen, om deeze, als nootzaake-ijke gevolgen der Goddelijke weezend-heid, die van het eerſte begrip, en, om zo te preeken, van Gods eerſte zyn, afhangen, f te leiden. Maar, *dat God nootzaakelijk in veezen is, en niet kan niet zyn*; als mede, *zijn Onafhankelijkheid*, waar door hy beſtaat ſon-ler veroorzaakt te weezen; daar by *zijn Onmeetelijkheid*, die uit de volſtrekte wee-zendheid vloeid, om dat men geen ander

Uitbeelding.

wee-

weezen, waar door God ſoude bepaalt, of afgemeeten worden, begrijpen kan, ſullen wy alle, dewylze in de bewysreeden hier voor, genoegzaam zyn uitgedrukt, in de onderſoeking van Gods toeëigeninge in 't byzonder, achterlaten; en van *Gods eeuwigheid* een aenvang maaken.

VIERDE HOOFTDEEL.

Van Gods eeuwigheid.

DAt God door zijn weezendheid weezendlijk is, als mede, dat geen ſaak van 't geen uit zyn eigen natuur of weezendheid vloeit, kan berooft weezen, hebben wy booven getoont. Dewijl nu God de weezendlijkheid niet van elders, maar alleen door zijn eigen natuur of weezendheid heeft, zo is 't teegenzeggelijk, dat hy deſelve ſoude miſſen; of, dat hy die in 't toekoomende hebben zou; of in 't verledene gehad hebben. Wy moeten, om het begrip dat wy van God in ons bevinden, niet te verwoeſten, alle duuring en tijd ganſchelijk van hem afweeren; en op dat men God en de ſchepſelen (die om dat de weezendlijkheid niet van hun eigen natuur, maar van Gods kracht afhangt, de ſelve geduurig moeten ontfangen) niet komen te vermengen, dient aengemerkt, datmen Gods weezendlijkheit niet kan uitdrukken, met te ſeggen God heeft geweeſt, en God ſal

zyn;

zyn, maar alleenlijk met te zeggen, *God is.* Welke dingen aenwyſen, datmen door Gods eeuwigheit niet anders verſtaan kan, dan *een volſtrekte bezitting der weezendlijkheid, door de weezendheid.* 't Is dieshalven een gebrek in ons oordeel, dat wy God, (hem toeſchryvende van eeuwigheid te zyn) bevatten, als hadde hy lang voor deezen geweeſt; alleenlijk daar uit ontſtaande, dat wy aen hem duuring toeëigenen, want indien wy dit niet deeden, wy ſouden klaarlijk zien, dat eerder en laater, voor en na, niet ten opſichte Gods, maar alleen ten opſichte der ſchepſelen aen te merken waren. Daar wy nu in tegendeel, dewijl God geen begin zijns weezens heeft, hem bevatten, als voor veel eeuwen al geweeſt te zyn: tot welke gedachten wy van ſelfs vervallen, om dat het voor ons, ſchoon wy lichtelijk zien, dat de eeuwigheid zonder duuring tot God behoord, nochtans ſwaar valt te bevatten, wat zodaanig een eeuwigheit is: om dat wy ſelf onder de duuring zynde, gemeenelijk God na ons afmeeten.

Uitbeelding.

Hier van daan komt het dat veele, de eeuwigheid voor een gedaante van duuring neemen, waar inze van het rechte ſpoor afdwaalen; want niet alleen begin en einde, maar ook alle achtervolging ſtrijd met Gods eeuwigheid, 't welk klaarlijk blijken ſal, indien menze, als aen God alleen eigen,

op ſich ſelf, zonder die met andere dingen te vermengen, of te vergelijken (nadien'er niet iets diergelijks gevonden word) komt te beſchouwen. Want zodaanig een beſpiegeling ſal ons in ſtaat ſtellen, om een recht begrip van deeze ſaak te vormen, en de tegenwerpen te ontloſſchen, die tegen Gods eeuwigheid worden ingebracht, dewijl die op onderſtelling ſteunen van dat God met de duuring iet gemeens heeft.

Tegenwerp.

Als deeze, dat by God een achtervolging zyn moet, om dat de geſchaapen dingen, verleeden en toekoomend hebben; en dat God in den verleeden tijd, met de dingen die verby zyn, nootzaakelijk geweeſt heeft, en, met de dingen die koomen ſullen, zyn ſal. Maar hier word opentlijk de duuring der ſchepzelen, tot God overgebragt, daar men't in teegendeel geheel van elkanderen moeſt afzonderen, en zeggen dat het van de eindigheit der ſchepſelen afhangt, dat men by hen verleeden en toekoomende reekend: en verder, dat de verleeden dingen, te gelijk met God waaren en de toekomende te gelijk met hem weezen ſullen; dewijlze beiden door Gods kracht alleen, in weezen zyn: en nochtans moet *het heeft geweeſt*, en, *zal weezen*, niet tot God overgebragt, maar aen de ſchepzelen bepaald blyven, of men eigend aen God duuring, en ontfanging van weezendlijkheid

heid toe, en wil, dat hy niet enkelijk door zyn eigen natuur bestaat: gelijk yder die opmerkt sien kan, dat deeze gedachte stilzwygend op dat vooroordeel steunen.

'tRijst ook uit den selfde grond, als'er ingebragt word, dat, indien de Waereld niet van eeuwigheit is, by God een achtervolging moet begrepen worden, dewijl hy als dan, voor dat de Waerelt was in weezen heeft geweest: 't welkze zo onwedersprekelijk achten, dat 'er niemand die niet sal toestaan, dat God eerder als de Waereld geweest is, sal gevonden worden. Maar ik sta wel toe dat de Waereld niet van eeuwigheid is, dat is te zeggen, datze niet gehad heeft een duuring sonder begin, gelijk het woord van eeuwigheid als 'er van de Waereld gesprooken word, geen andere beteekenis hebben kan; als mede, dat God niet heeft beginnen te weezen. Nochtans, schoon dat God sonder begin en eigentlijk eeuwig is, en dat de waereld een begin gehad heeft, zo schroom ik niet te ontkennen dat God voor, of eerder als de Waereld heeft geweest: om dat eerder en laatér, als alleen opsicht op de geschaapen dingen hebbende, met het beginzel der schepping eerst aenvang naamen. Derhalven, om dat de eerste stip (om zo te spreeken) van de achtervolging inkwam, om dat de onvolmaakte dingen geduurig van hun oorsaak

Tweede tegenwerp

afhangen, zo is 'er niets eerder, of voor Waereld te bevatten.

Maar veele hebben sich met de eeuwigheid, als een gedaante der duuring aen te merken, in diervoegen gewend, dat, zoze ontkende dat God eerder als de Waereld was, vreese, dat daar uit zoude volgen, dat God eenmaal niet geweest zy. Doch wy, om God en de geschaapen dingen niet onder een te mengen; noch God onder de duuring, of de schepselen in de eeuwigheid te stellen, zegge, dat God volstrekt eeuwig is, en, dat hy zonder weezendlijkheid niet bevat kan worden: en dieshalven, dat hy alles wat uit zyn natuur vloeid, volkomen besit, sonder iet dat verleeden is, te missen, of iet dat toekomende is, te verwachten: maar dat zyn eeuwigheid, van de duuring der Waereld, om dat God met de geschaapen dingen vormelijk niets gemeen heeft, ten eenemaal af te zonderen zy.

VYFDE HOOFTDEEL.

Van Gods eenvoudigheid.

DE eeuwigheid Gods zynde niet anders dan de besitting der weezendlijkheid door eigen kracht, is niet anders als den eeuwigen God self, en dewijl hy van die weezendlijkheid niet kan berooft weezen, zo volgd zyn *eenvoudigheid, waar door hy enkel, en te gelijk, zonder zaamenstellinge van deelen*

Uitbeelding.

deelen bestaat. Want indien God zaamengezet was, zo soude zyn volmaaktheit van die zaamengezette deelen, afhangen, en dewijl de deelen, door hun zaamenstelling het geheel uitmaakende, elk op sich self genoomen, onvolmaakter zyn, dan 't geheel, zo was God zaamengezet uit deelen, die niet volstrekt volmaakt waaren: en by gevolg soude God ook niet volstrekt volmaakt, noch eeuwig konnen zyn, om dat door zaamenzetting wel een ophooping van volmaaktheden, maar geen zodaanig een verandering, waar door eindige deelen, de natuur van't oneindig soude verkrijgen, kan worden ingevoerd.

Daar en boven, de deelen waar uit God soude weezen zaamengezet, moesten zaakelijk zyn, en dienvolgende ook zaakelijk van elkander verschillen, zo dat de volmaaktheit van't eene deel, niet was de volmaaktheit van 't andere deel; want schoon derselver vereeniging onderstelt word, zo blijft nochtans yder deel behouden, 't geen het tot volmâking van't geheel toebrengt; want de volmaaktheid eens geheels berust in de byzondere deelen, waar uit het bestaat. De deelen nu, dus van elkander verschillende, en, de zaamenvoeging met anderen, om te konnen bestaan, niet noodig hebbende, konnen ook weezendlijk zyn, al wierd het zaamenstel ontbonden: en dan

ſoude, alle de dingen, waar door God zaamengezet was, blyvende, God ſelf echter vernietigt konnen worden, 't welk, om dat wy beweezen hebben, dat Gods beſtaan tot zijn natuur behoord, niet weezen kan.

Tegen-werp. Doch indien men dachte, dat God wel zaamengezet was, maar niet uit zodaanige deelen die zaakelijk van elkander verſchillen, en waar van yder, op dat het zâmenſtel volmaakt wierde, het zijne toebragt, maar dat in Gods eene, en enkele ſelfſtandigheit, verſcheiden wijze, van God ſelf, en van elkander onderſcheiden, waar te neemen zyn: en datmen in dien zin zeggen kan, dat God zâmengeſtelt is: gelijk van onſe geeſt, ſchoon ondeelbaar, kan gezegt worden, datze beſtaat uit ſelfſtandige denking, en verſcheiden wijze van denken. Maar dan moetmen aenmerken, dat de wijze die van elkander, of van de onderwerpen daarze in zyn, verſchillen, eigentlijk geen deelen zyn, die de onderwerpen zaamenſtellen, maar alleen veranderinge daar de eindige dingen meê zyn aengedaan; en waar doorze verſcheidelijk, aen ons verſtand om bevat te worden voorkoomen. Zo dat door deeze reeden geen zaamenſtel, maar verandering in God beweerd word: 't welk met Gods volmaaktheid te ſtryden, op zyn plaats ſtaat aen te wyzen.

Uit de reedeneering dus verre van Gods een-

envoudigheid gevoert, volgt zyn *onlichamelijkheid*, want, om dat het lichaam door zaamenzetting van deelen bestaat, en een onderwerp van plaatselijke beweeging is, zo dat het eene deel het ander uit zyn plaats stoot, en dat sulks onvolmaaktheid insluit, zo moet men bekennen, dat men de lichamelijkheid aen God niet kan toeëigenen. Daar beneffens, het lichaam is niet werkzaam, en alle de werkinge die aen het selve toegeschreven worden, geschieden door beweeging, maar het lichaam in zyn bevatting niet anders insluitende, als uitbreiding, kan door sich niet beweegen; maar verstrekt alleen voor een lijdelijk onderwerp, daar de beweeging, door een werker in moet voortgebracht worden: doch dit wikkeld onvolmaaktheid in, en staat dieshalven van God te ontkennen. Dewelke volstrekt weezendlijk zynde, alle gebrek en zaamenzetting uitsluitende, als een eeuwige en enkelde doening', te bevatten is. God is onlichamelijk.

SESDE HOOFTDEEL.

Van Gods onveranderlijkheid.

UIt de eeuwige en enkele besitting der weezendlijkheid, die aen God voegd, word zyn *onveranderlijkheid* beslooten, om dat geenige veranderinge met een enkelde besittinge van weezentlijk te zyn, konnen bestaan. Want nademaal God eeuwig,

wig, en eenvoudig is, zo ſoude hy, indien hy verandert wierd, na zyn ganſche weezen moeten veranderen, dewijl hy niet voor een tijd, om dat hy geen achtervolging, noch niet voor een gedeelte, om dat hy geen deelen heeft, veranderen kan. En dieshalven indien God veranderde, dan zou hy ophouden God te zyn: 't welk om dat wy beweezen hebben dat de volſtrekte weezendlijkheid tot zyn natuur behoord, tegenzegging inwikkeld.

In God kan ook geen verandering, die in hem behoudens ſijn weezen ſoude zyn, begreepen worden, om dat zodaanige veranderinge, door toevallen geſchieden, die, ſonder dat het onderwerp, waar in men deſelve bevat, vervormt of vernietigt word daar in konnen zyn, ofte ook niet zyn. By voorbeeld, een menſch die nu ſiek is, was giſteren geſond, en ſal miſſchien morgen wederom geſond weeſen; om dat hy nochtans ſiek of geſond zynde, deſelve menſch blijft, zo word ſiekte en geſontheid toeval genoemt. Dit, zeg ik, kan in God geen plaats hebben, om dat in God alles van zyn weezentheid vloeit, en dat hy daar van niet kan verſteeken weezen: waar uit volgt, dat 'er niet iets van 't geen in God is, kan afgeſondert, noch iets dat in hem niet is, kan worden toegevoegt: dat is, in God kan men geen toeval begrijpen.

Wy-

Wyders, blijkt dat God behoudens zyn weezen niet van ſtand kan veranderen, om dat alles wat verandert, dat wort verandert door van buiten aenkoomende oorſaaken, of door eigen willige pooging; door van buyten aankoomende oorſaaken kan God niet veranderen, om dat 'er niets buiten hem kan zyn, als alleen door ſijn kracht, en dieshalven kan God van die dingen, waar van hy de werker is, geen lijding onderworpen weezen, gelijk hy waarelijk weezen zou, indien de dingen buiten God, in God ſelf de minſte verandering voortbrachten. Door eigenwillige pooging kan 't ook niet zyn, want het zou moeten weezen, tot meerder of tot minder volmaaktheid, indien tot meerder, zo was hy ſonder dat waar toe hy veranderde, gebrekkelijk, indien tot minder, zo liet hy na volmaakt te zyn, dat beide ongerijmt is: 't is daarom onmoogelijk eenige veranderinge in God te ſtellen. Maar alles waar door God in opſicht tot de ſchepſelen, niet eveneens omtrent het een, als omtrent het ander voorkomt, geſchiet de verandering niet in God, maar in 't uitgewerkten. Gelijk het vuur de klay hard, en het was ſacht maakt, niet door verſcheidendheid van werkinge des vuurs, dewijl dat eveneens ten opſicht van 't een, als van 't ander werkt; maar alleen door de verſcheiden geſteldheid van het

was, en de klay, die de werkinge des vuurs na de byzondere ſchikking hunner deelen ontfangende, of verdroogen, of ſmelten. En nochtans, ſchrijftmen deeze uitwerking aen't vuur toe, ſchoon die in zyn werkinge, om 't was te ſmelten, en 't klay te verdroogen, geen de minſte verandering heeft, maar dat dit verſchil van uitwerkinge, ten eenemaal aen de geſteldheid der voorwerpen te wijten is.

Zo word ook aen God, die volgens zyn onveranderlijkheid, alles wat buiten hem is, met een enkelde daad te weeg brengt, dikwils verſcheidendheid van werkinge toegeſchreven. 't Welk hier uit ſpruit, om dat de dingen verſcheidentlijk geſchikt zynde, Gods enkelde doening van yder na zyn geſteltheid ontfangen word, en op die wijs verſchillende uitwerkinge koomen voort te brengen; welke verſcheidentheid van het verſchil der voorwerpen afhangende, echter aen God worden toegeſchreven, om datze alle door Gods enkelde daad worden veroorſaakt. En zo geſchied in deeze ſpreekwyze een overnaaming, waar door 't geen eigendlijk aen 't uitgewerkte behoord, de oorſaak toegeſchreven word: 't welk ons aenwijſt, hoe God, volkoomen onveranderlijk zynde, nochtans verſcheiden uitwerkinge kan voortbrengen.

ZEVENDE HOOFTDEEL.

Van Gods leeven.

OP dat de Goddelijke toeëigeninge als volstrekte volmaaktheden, van ons tes te beeter bevat worden, moetmen deselve als bedryvende aenmerken. Dit bedrijf dat aen God voegd, noemen wy Gods leeven: en, *leeven is een beginzel van werkinge, waar door een zaak die leeft, door, en van zich zelf werkt.* Aan veel dingen word leeven toegeschreven, doch aen den een min eigentlijk, als aen den ander, ja, ik oordeel dat men van veel dingen, daar 't leeven aen toegeschreeven word, het selve niet eennaamelijk, maar alleen gelijknaamig verstaan moet. Zo zegtmen dat de Planten, en Dieren, en Menschelijke lichamen leeven, daar men nochtans aen hen geen beginzel van werkinge heeft toe te passen, want zy stoffelijk zynde, en de stof alleen lijdelijk, zo konnenze eigentlijk niet leeven: maar om dat God, een zeekere maat van beweeging in hen gestelt heeft, die eenige tijd in de onderwerpen blyvende, en van een bysonder deel schijnd te beginnen, zo word hen het leeven by gelijkenis toegeschreeven. Maar de Menschelijke Zielen worden eigentlijk gezegt te leeven, dewijl deselve een inwendig beginzel van werkinge in sich hebben.

Aan God word het leeven toegeëigent zo, dat de volmaakste beteekenis der uitbeelding alleen aan hem voegd; want God heeft niet zo zeer een beginsel van werkinge, als hy wel de werkinge self is; hy werkt van, en uit sich self; hy, eigentlijk te spreeken, heeft geen leeven; maar hy selve is het leeven. Doch op dat blijke hoe dit leeven tot Gods volstrekte natuur behoord, en aen hem moet toegeëigent worden, zo diend aengemerkt, dat de beschouwing van't Goddelijke weezen, in zyn bysondere toeëigeninge dus verre aengeweezen, ons opvoert, om alles wat van God kan gedacht worden, als volstrekt volmaakt te te moeten begrijpen; waarom God in eenig opsicht lijdelijk te bevatten, zijn volmaaktheid teegenstreeft, om dat alle lijding onvolmaaktheid insluit, want een saak die lijd, word van een ander als werker, aengedaan, en is voor zo veel onder des werkers macht: 't welk van God vreemd zynde, zo moet men zeggen, dat God een loutere doening, waar in niet lijdelijks te begrijpen is, zy. Want, nadien wy niets volmaakter als werking, begrypen konnen, zo moetmen belijden, dat God een werking of doening is: zonder dat'er iets anders toebehoort. Want indien men Gods weezen begrijpt als een onderwerp, daar de doeningen van voortvloejen, zo moet het weezen

Gods iet anders zyn, dan die doening, welk, om dat wy reeds hebben aangeweezen, dat in God niet lijdelijks kan weeen, om ver valt.

Booven dien, ſtrijden deeze gedachten ook tegen Gods eenvoudigheid, want dewijl God geenige zaamenſtelling van deelen heeft, zo is in hem ook geen onderſcheit van daad en vermoogen, of iet diergelijks, maar alles in de hoogſte enkelheid: welke enkelheid alleen onder 't begrip van zelfſtandige doening, die eeuwigheid en onveranderlijkheid met ſich inſluit, kan begreepen worden. Waar uit wy zien, dat de beſpiegeling der Goddelijke toeëigeninge ons daar heene leid, dat alles wat van God gezegt of gedacht kan worden, niet anders als God zelf is: die, als een enkelde doening en zuivere werkzaamheid, daar noch eerſt, noch laatſt, noch de alderminſte achtervolging plaats heeft; daar alles enkel en te gelijk beſtaat, zonder dat den eene daad, den anderen uitſluit, ons verſtand voor komt.

De aenmerking van deeze toeëigening verſchaft ons groote nuttigheid, want hier door bevatten wy God, op de verhevenſte wijze, die van een ſchepſel kan bereikt worden; hier door worde alle de andere toeëigeninge in hun kracht gezet. En zonder deeze werkelijkheid aen te merken, zoude het denkbeeld dat wy van God hebben,

ben, met veel onvolmaaktheit beslommer zyn, en God aen ons niet vertoonen met d oneindigheid die men van 't begrip sijn weezens niet kan afscheiden. In 't kort, dee ze werksaamheit noemen wy Gods leven en zeggen, dat God het leeven self is.

Dat Gods leeven in denken bestaat.

Doch om (zo veel wy vermoogen) on selven in de kennis van Gods leeven op t bouwen, diend aengemerkt, dat wy geen andere denkbeelden, als van uitstrekking, en van denking hebben, dewijl nu ons verstand, met de dingen die wy kennen moeten, overeenstemt, en dat God ons niet kan bedriegen, zo volgt, indien 'er dingen mochten weezendlijk zyn, die noch uitgestrekt noch denkende waare, ons, aen de kennis dier dingen, als van God buiten 't bereik onzes verstands gestelt, niets geleegen legd. Maar God heeft echter gewild, dat wy, hem zelf te kennen, vermoogen: dieshalven, nadien de uitstrekking aen hem niet toe te eigenen zy, *moet zijn leeven als een volstrekte denking bevat worden*. Ik zeg, als een volstrekte denking, om de onvolmaaktheit die de denking der schepselen met sich insluit, niet tot God over te brengen.

Onderscheit tusschen het denken van God, en van de schepselen.

Want alhoewel God en de schepselen beide denken, zo is nochtans, wegens d'oneindigheid van den eene, en de eindigheid van den anderen, het verschil tusschen beiden, zo onbevattelijk groot, dat geen ein-

dig

ig verstand het selve kan afpaalen. Als wy
enken, dan sal terstond de onvolmaakt-
eid dier denkinge uitkijken, om dat wy
noeten reedeneeren, en het een uit het an-
er afleiden; ophoudende met het een, als
vy met het ander te denken besich zyn;
n doorgaens door vergelijkinge der ver-
cheiden opsichten die onse denkbeelden
ot elkander hebben, de besluiten trekken.
t Welk alles in God niet weezen kan, de-
vijl hy een zuivere doening is, en geenige
zaamenschakeling van gedachten in hem
e bevatten, noch geenige uitsluitinge,
vaar door de eene daad, den anderen soude
vegnemen: veel min komt by God eenige
vergelijking te pas, om dat die een onvol-
maaktheid in de kennis onderstelt, en dat
men het onbekende, door vergelijking van
het bekende tracht uit te vorschen.

Maar het grootste verschil bestaat hier
in, dat wy denkende, van de dingen waar
omtrent wy verkeeren, worden bepaald,
zo dat iet anders als onse eigen weezent-
heid, het voorwerp onser denkbeelden is.
't Welk van God sonder de grootste onge-
rijmtheid niet kan gezegt worden, want
God is volstrekt van zich, en heeft geen
oorsaak, daar kan dieshalven voor hem
niets begrepen worden, dat het voorwerp
zijner kennis soude zyn. Ja, hier uit soude
volgen dat God niet volstrekt volmaakt
was,

was, want indien men iet in order van natuur voor God begrijpt, en dat als een voorwerp van Gods kennis, zo moet dat iet van ſich zyn, en van God niet afhangen, dat ongerijmt is. Waar uit ik beſluit, dat God geenig denkbeeld van buiten ontfangt, maar dat hy alleen omtrent zijn weezendheid, als 't eenige voorwerp zijner kennis verkeerd; en dat hy ook van geenig ding dat buiten hem is, tot werken kan bewoogen, of, om dus of zo te werken, bepaald worden: maar in tegendeel hangt alles wat buiten God is, van zyn wil af, en de kennis die hy daar van heeft, is eigentlijk te ſpreken, geen denkbeeld van't ſchepſel, als van zyn voorwerp, ontleend, maar een kennis van zyn eigen wil, en beſluit: waar van hier na breeder te handelen ſtaat.

Dat Gods verſtand, wil, en macht niet verſchillen.

Ook kan men aen God geen verſtand, en wil, van elkander onderſcheiden toeëigenen, om dat de grondveſt dier onderſcheidinge, in ons, op de bevinding van de lijdelijkheid onſes verſtands, daar de denkbeelden van buiten in veroorſaakt worden, ſteund: en dat in God niet lijdelijks, maar alles ten hoogſten werkzaam, als een zuivere doening, moet aengemerkt worden. Waar uit volgd, dat, dewijl God geen lijdelijk verſtand heeft, het ſelve van zyn wil niet verſchilt. Maar dat door deeze beide, het verſtant en de wil naamentlijk, niet an-

ders

ders dan de loutere en enkelde daad te verstaan zy, waar door God volstrekt van sich self werkende, sonder van eenig beginzel buiten sich af te hangen, ofte van elders eenige bepaaling, opwekking, of teegenstand te ontfangen, in de onuitputtelijken schat zijner oneindigheid berust. 't Welk ook door 't woord algenoegzaamheid kan beteekend worden, want dit is de reeden waarom God die geen oorsaak heeft, ook geenige behoeft, dewijl hy door sich, tot zijns selfs weezendlijkheid genoegzaam is, en alzo door sich de volmaakste zaaligheit, en 't volkoomen genoegen bezit.

Indien aen God ook macht toe te eigenen waar, dan soude die niet anders, dan deeze genoegzaamheit weezen konnen, dewijl dit de werkelijkheit van't Goddelijk weezen selfs is, en dieshalven, van zyn verstand of wil, niet verschilt. Maar ik acht, dat aen God alleenlijk macht word toegeschreeven, in opsicht van 't geen hy buiten zyn weezen komt voort te brengen.

ACHSTE HOOFTDEEL.

Van Gods eigenschappen, of innerlijke werken. Waar in de drie-eenheid, op een verstaanelijke wijze, verklaard word.

INdien men de werkelijkheit van't Goddelijke wézen, achtervolgens 't geen we tot dus verre verhandelt hebben, aenmerkt,

in de werkinge self die God in sich oeffent, en die uit de nootsaakelijkheid der Goddelijke natuur voortvloeyen, zo word men gedwongen te bekennen, dat Gods eenvoudige werkelijkheit onderscheiden opsichten tot sich selven heeft; en dat'er dieshalven, opzichtelijke onderscheidinge, die waarelijk iet in God stellen, en sonder welke hy niet kan begrepen worden, waar te nemen zyn. Deeze dan, om datze niet wegens het gebrek onses verstands, aen God worden toegeëigend, maar daadelijk in God zyn, sullen wy *eigenschappen* noemen, daar door verstaande, *de werkinge, die God door reeden zijner volstrekte eenheid, innerlijk in zijn weezen werkt.* Om nu te ontdekken, wat innerlijke werken, of eigenschappen, in God uit de nootsaakelijkheid zijner volmaakte natuur voortvloejen, zo moetmen acht geeven, dat, alhoewel God, wiens verstand, wil, en macht niet verschillen, een loutere doening is, datmen nochtans by die begrip in't gemeen blyvende, geen bysondere kennis van Gods werkelijkheid verkrijgen sal; om dat als dan onbekend blijft wat de werking is, of wat de selve werkt.

Uitbeelding.

Wat aangaat deeze werkelijkheid volstrekt aengemerkt, die is niet anders, als de zaamen begrijping van alle Gods toeëigeningen, voor zo veel die in God, niet veelvuldig of onderscheiden, maar enkel en ee

zyn

zyn. Wyders, wanneer wy onse gedachten
aaten gaan, over 't geen uit deeze volstrek-
e werkzaamheid vloeid, of op 't geen wy,
loor reeden zijner volstrekte eenheid, van
iem bevestigen moeten, zo sal Gods *eerste
igenschap* te voorschijn koomen; dewelke
o nootsaakelijk in God is, dat menze self
net gedachten van hem niet afzonderen
an. Te weeten, dat deeze werkzaamheid Eerste eigenschap.
n God, niet van een andere oorsaak af-
angd, dieze zoude voortbrengen, gaande
naaken, opwekken of bepaalen: maar in
eegendeel, dat God zelf, de eenige oor-
pronk en fontein is, daar zijn werkinge
an voortvloeyen.

Dewijl nu Gods eerste eigenschap is, dat
y van sich self werkt, zo sal, nadien de ree-
en leerd dat een werkelijkheid nootwen-
ig iet moet werken, of omtrent iet als een
oorwerp verkeeren, onvermijdelijk vol-
en, dat God meede iet werkt. 't Welk ook
laarlijk uit de bespiegeling zijner wee-
endheid blijkt.

Want Gods volmaaktheid brengt noot- Twede eigenschap.
akelijk meede dat hy sich self verstaat,
f weet dat hy weezendlijk is, welke wee-
enschap, die haar opsicht en betrekking
nnerlijk op Gods weezendheit heeft, uit
e volmaaktheid deszelfs voortkomt, niet
ochtans als een veroorsaakte van God
elf verschillende, dewijl 't in God blijft,
 maar

maar als een oeffening, van de van sich werkende weezentheid onafscheidelijk; en nochtans, betrekkelijk van de selve te onderscheiden. Te weeten, als een doening die van de Goddelijke weezentheid voortvloeid, waar door God sich selven in zyn onbevattelijke oneindigheid kend.

Zo dat, om eigentlijk te spreeken, dit het denkbeeld is, dat God van sich self heeft, waar van hy niet kan berooft zyn, dat hy ook niet elders, maar alleen van sich selve kan hebben, en dat ook in zyn volkomentheit by niemant anders, dan by God alleen, weezen kan. Waar uit volgd dat dit denkbeeld, of verstand waar meede God sich self verstaat, met God gelijk eeuwig is, alhoe wel de van sich werkende weezendheid als zynde den oorspronk daar dit denkbeeld van voortvloeit, in order, eerder moet begreepen worden. Daar volgt ook dat dit denkbeeld niet iets anders, als de Goddelijke weezendheid self, is, dewijl het door desselfs volmaaktheid, niet buiten, maar in de selve voortkomende, een onafscheidelijke eigenschap der weezendheit steld: die self met gedachte van de van sich werkende weezendheid niet afgezondert, maar alleen door betrekking kan onderscheiden worden: want het is de daadelijkheit Gods waar door hy omtrent sich self, als 't eenig voorwerp zijner kennis verkeerd.

Daar

Daar is dan de weezendheid, en het denkbeeld van dien, welk denkbeeld van de van sich werkende weezendheid oorspronkelijk, de weezentheid volkoomen uitdrukt, en aen God self ten vollen voordraagt, wat God is. Dewijl nu de weezentheid den oorspronk en voorbeeld van dit denkbeeld, nochtans door dit denkbeeld sich self verstaat, zo volgt klaar, het opsicht van de weezendheid, tot zyn selfs denkbeeld, als tot het voorwerp zijner kennis; als meede, van het denkbeeld tot de weezendheid, als tot zyn oorspronk en voorbeeld. Derhalven is hier onderscheid. Want de Goddelijke wezentheit heeft eenig opsicht, of betrekking tot zyn selfs denkbeeld, als het denkbeeld weeder tot de weezendheid, maar die konnen geen opsicht tot het niet hebben, zo moet dan het denkbeeld, zo wel als de weezentheid, waarelijk iets zyn; als meede, om datze een onderlinge betrekking hebben, waar van de van sich werkende weezendheit (indien men in deeze stof dus spreeken mag) het betrekkig, en het denkbeeld, het meê betrekkig is, dat hier een onderscheidinge, waar door het denkbeeld niet is de weezendheid, noch de weezendheid het denkbeeld, waar te nemen zy.

Nochtans moet dit onderscheid zo verre niet uitgebreid worden, dat het denkbeeld iet anders, dan de weezendheid, zoude zyn,

want dit doende zoumen iet in God bevatten, dat niet Goddelijk was. Maar, *het is een ander*, naamentlijk, een betrekking van Gods daadelijkheid tot sich zelf, die door natuurlijke nootzaakkelijkheid der volmaakte weezendheid innerlijk in het weezen geoeffend word. Waar uit volgt, dat aen deeze betrokken daad, alle toeëigeninge der weezendheid, als, *Onafhankkelijkheid, nootzaakelijkheid, onmeetelijkheid, eeuwigheid, eenvoudigheid, en onveranderlijkheid*, voegen: dewijl het niet anders is, als de Goddelijke weezentheid, aengemerkt, voor zo veel die sich self kend.

De gansche grondvest der onderscheidinge, sal dan alleenlijk hier op steunen, dat de weezentheid, zo als die sich eerst, en als in't eerste zyn, aen ons verstand vertoont, het beginsel, en de fontein is, daar dit denkbeeld, innerlijk in God blyvende, van voortkomt; en dat de weezentheid zich door dit denkbeeld kennende, tot het selve betrekking heeft, welk denkbeeld dieshalven nootzaakelijk iet weezen moet: doch niet iet anders, maar, *een eigenschap of innerlijk werk* der weezentheid, alleen opsichtelijk onderscheiden. Want, indien 't iet anders waar, zo wierd het weezen vermenigvuldigt; en God zou in sich een ander God voortbrengen, dat sich self om ver stoot.

Maar volgens de voorgaande uitleggin-

ge word alleen gestelt, dat God door de dadelijkheid zijnes weezens een denkbeeld van sich heeft (welk denkbeeld, tot de volmaaktheid Gods zo nootwendig behoort, dat hy sonder dat geen God soude zyn, waarom de weezendheid, in deeze zin, van het denkbeeld niet verschild) maar om dat hy nochtans, omtrent dit denkbeeld als 't voorwerp zijner weetenschap zich oeffent, en dat het als een byzondere daad, van de daadelijke weezentheid voortkomt, zo is 'er een betrekkelijk onderscheit, tusschen de weezentheid en deeze daad, waar door de weezentheid niet deeze daad, noch deeze daad de weezentheid is. In 't kort, deeze betrokken daad, wort wel door de betrekking onderscheiden, maar in 't zamengegroeide isze niet anders, als de weezentheid met die betrekking aengemerkt, dat is God als sich self verstaande. Hier uit ziet men, hoemen te antwoorden heeft, op de vraag, hoe deeze kennis God self kan zyn, dewijl het niet is, den geenen die gekend word? namentlijk, dat deeze kennis van de weezentheid niet en verschild, maar de weezentheid self is, aengemerkt als sich self kennende. *Tegenwerp beantwoort.*

Uit deeze kennis die God van sich selven heeft, volgt dat'er maar een God kan zyn, want indien'er twee waaren, zo moest yder sich self verstaan, en ook, weegens de on- *Dat 'er maar een God is.*

eindigheid van verstaan, den ander: het denkbeeld dan, dat den eenen van den ander had, sou van dien ander afhangen, en zo in tegendeel: 't welk, om dat'et in God afhanging van een ander onderstelt, het gevolg, van dat'er maar een God kan zyn, klaarelijk meede brengt.

Dese kennis word Gods Soon genoemt.

Verder, indien men ondersoekt, met wat naem wy deeze kennisse Gods benoemen sullen, men sal bevinden, om datse door nootsaakelijkheid der natuur, en niet door vrye willekeur in God voortkomt; daer en boven, om datze de weezentheid gelijk is, dewijl die daar volmaaktelijk in word vertoont, dat men de benaming van *geteelde*, of *Soon*, hier aen bekwaamelijk toepassen kan: en de van sich werkende weezentheit, als die zijns gelijken in sich voort brengt, bekomt de naam van *teelder*, of *Vader*. Nochtans oordeelen wy deeze benaaming veelzins oneigen, en alle overeenkomst van Vader en Soon, tot God niet over te brengen. Maar eigentlijker acht ik het, als de Soon genaamt word, *Gods wijsheid, het woord dat by God, en God zelf is.* Maar allereigentlijkst word hy gesegt te zyn, *het afschijnsel van Gods heerlijkheid*, als zijnde de kennis waar door God zyn eigen heerlijkheit verstaat: als meede, *het uitgedrukte beeld van Gods zelfstandigheid:* want God verstaat door dit denkbeeld dat hy van sich selven heeft, uitdruk-

drukkelijk, dat hy selfstandig is, of op sich self bestaat, sonder van een ander af te hangen.

Deeze dingen voeren ons op, om noch een ander opsicht van God tot zich selven, in acht te neemen. Want hier door seeker zynde dat God zich self als het volstrekte weezen kend, zo vloeid uit de volmaaktheid zijner volstrekte werkelijkheit, dat hy in zich selven, die hy kend alles wat volmaaktheit uitdrukt te bezitten, een volkomen rust, en genoegen heeft; sonder iet anders tot zyn welstant te konnen wenschen, ofte begeeren. Want, dewijl God alle volmaaktheeden volstrekt van zich heeft, zo kan hy met geen begeerte tot iet anders zyn aengedaan, 't welk ook om dat hy (nadien 'er sonder zyn wil niets buiten hem bestaan kan) geenig denkbeelt van buiten ontfangt, onwedersprekelijk blijkt. Waar uit volgt, dat God zich self, als den algenoegzaame, en het eenige beminnenswaardige voorwerp, lief heeft: welke liefde oorspronkkelijk, van de weezentheid zich self kennende, ontstaat. Zo dat deselve *niet van Vader en Soon*, als van twee beginzelen der werkinge, maar *van de Vader*, dat is, van de weezentheid, als het eenige beginzel en oorspronk der Goddelijke doening, *door den Soon voortkomt*. Darde eigenschap.

Uit deeze liefde waar meede God zich

Dat'er maar een God is.

ſelf bemind, blijkt wederom dat 'er maar een God kan zyn: want indien 'er twee waren, zo ſoudenze, als beide oneindige volmaaktheit bezittende, elkander lief hebben: de ruſt dan, en het genoegen van ider, 't welk de liefhebbing met zich inſluit, ſoude door des anders volmaaktheit voortkoomen. Waar uit volgt, dewijl als dan geen van beiden, door zich de opperſte gelukzaaligheit ſoude genieten, dat'er maar een God is.

De liefde word H. Geeſt genaamt.

Wyders, om dat God zich ſelf door deeze liefde geniet, en in zyn volſtrekte doening oneindige gelukzaaligheid heeft; en dat geen werking aen de uitbreiding, maar alleen aen de geeſten behoord: zo word God, ten deeſen opzicht, by uitſteekentheid *Geeſt*, en om datſe van zich, en van het voorwerp alle gebrek en onſuiverheit uitſluit, *Heiligen Geeſt*, genoemt. Van de welke hoewel niet iet anders dan de weezentheit, en desſelfs kennis zynde, nochtans betrekkelijke onderſcheidinge, door deſelfde reden, boven van 't onderſcheid tuſſchen de Vader en de Soon gegeven, te beveſtigen zy. De Heiligen Geeſt dan, is niet de Vader, noch de Soon, maar van deſelve onderſcheiden: om dat hy *van den Vader door den Soon uitgaat.* Welke uitgang of voortkooming, de weêrkeering tot de Weezentheit, als tot het voorwerp der liefde, inſluitende,

e, betoont, dat den H. Geest, niet tegen-
taande het betrekkelijk onderscheit, niet
nders is, dan *de weezentheit sich self beminnende.*
Achtervolgens deeze aenmerkinge, wijst
het zich self dat God volstrekt *een*, maar
met de opsichte tot zich self aengemerkt,
drie is. Niet drie Goden, want als God word
hy volstrekt aengemerkt, maar drie in sich
selven, door innerlijke opzichten of be-
trekkinge; welke betrekkinge, wy ge-
noegzaam hebben getoont uit de reeden
van Gods volmaakte eenheid in zich wer-
kende, te vloeyen. Dat'er dan drie Goden
souden weezen, kan hier geenzins uit vol-
gen, maar wel *dat 'er een drieëenigen God is.*
Maar, sorgvuldig staat te letten, dat wy
geen van deeze Goddelijke eigenschappen,
sonder de weezentheid bevatten, want dan
vervielen wy lichtelijk tot afgezonderde
bespiegelinge, om die als bysondere wee-
zens te achten; daarze als eigenschappen
der weezentheid te begrijpen zyn. Maar al-
tijd moet *de drieheid Gods* zodaanig worden
bevat, dat, schoon *God drie is*, nochtans in
onse gedachte niet aflaat *een* te zyn: 't welk
eenvoudigst kan geschieden als men de
drieëenheid, uitbeeld te zyn, *het volstrekte* Uitbeelding der drieëenheid.
weezen, dat zich zelven kend, en bemind.

Dus, schoon wy geen eigentlijk onder-
scheit, tusschen Gods verstand en wil, kon-
nen bevatten, blijkt echter, dat zyn vol-

strekte

strekte doening, door twee onderscheiden betrekkinge tot zich selven, waar van de eene meer opzicht op 't verstand, en d'ander op de wil schijnt te hebben, te bevatten is. Want iets te verstaan is een oeffening van 't verstant, iets te verkiezen om te beminnen, van de wil, dat (mijns oordeels) hoewel de reeden der onderscheidinge van de eindigheit der schepzelen afgenoomen met Gods oneindigheid niet overeenstemt, aen God, verstand en wil toe te schrijven, heeft ingevoert.

De betrekkinge onderzocht. Gelijk God na zyn betrekkinge te kennen aen ons een dieper inzien zijner weezentheid, en bestandiger grontvest van bespiegeling, toereikt: niet minder sal ook het ondersoek, wat eigentlijk deeze betrekkinge in God zyn, tot den opbou onser weetenschap vorderen. Dat God geen betrekking tot het niet, of het niet, tot God hebben kan, is door sich klaar; als meede door het voorgaande, dat aen deze betrekkinge, alle toeëigeninge der weezentheid voegen; en, datze van elkander onderscheiden worden. Maar, nu is de vraag, wat eigentlijk, het verstand waar mede God zich self kend, en de liefde waar mede hy zich self bemint, innerlijk in Gods wézen stelt?

Getoond datse geen toevallen zyn. Dat deselve geen toevallen in God zyn, blijkt uit Gods volstrekte weezendheid, want een toeval kan behoudens het onder-

werp,

verp, af, en by weezen, maar God konde, sonder zich self te kennen en te beminnen, geen God zyn: om dat deeze kennis en liefde, nootsaakelijk uit de volmaakte weezentheid vloeit; en het een sonder het ander, niet kan begreepen worden.

Datze ook niet als bysondere weezens zyn aan te merken, word afgenoomen, om dat deeze betrekkinge innerlijk in Gods weezen, sonder eenig opsicht daar buiten te hebben, blyvenden, niet iet anders dan het weezen self konnen zyn: daarse nochtans, indien 't bysondere weezens waare, buiten het weezen, waar toese betrokken wierden, bevat soude konnen worden. Daar by, om dat deese kennis en liefde die in God is, uit zyn weezentheid volgt, zo wierd, indien het bysondere weezens waare, God, tot de kennis en liefde, die hy van en tot sich self heeft, als tot een uitgewerkte, en deese tot God, als tot de overgaande oorsaak betrokken, 't welk, om dat het in God iet veroorsaakt stelt, ongerijmt is. Noch byzondere weezens.

Maar of deese betrekkinge onderscheiden selfstandigheeden in God stellen, dient op deese plaats meede ondersocht. Door selfstandigheid, gelijk het woord self meede brengt, word verstaan, zodaanig een saak of weezen die self bestaat, dat is, welker bestaan niet van een ander afhangt; maar die door zyn eigen volmaaktheid, de Noch onderscheiden zelfstandigheeden.

oor-

oorsaak of reeden zijnes bestaans is. In deesen zin past de benaaming alleen op God, dewijl hy alleen door sijn eigen weezentheid bestaat.

Maar het woord selfstandigheid heeft ook een breeder beteekenis, die ook aen de schepselen kan toegepast worden, te weeten, wanneer men daar door verstaat, iets, dat eigentlijk te spreeken, aen de selfstandige saak niets toebrengt; noch iets, 't geen stellig in de saak is, aenwijst: maar dat alleenlijk uitdrukt hoe die saak, in vergelijking met andere saaken, bestaat. In deesen zin is selfstandigheid, dat een saak bestaat op sich self, sonder vereeniging met een ander: zodaanig een weezen dan, waar van, dat het op sich selven staat, te bevestigen, en dat het met een ander vereenigt is, te ontkennen zy, dat is selfstandig.

Dat God bestaat sonder van een ander ondersteunt te worden, is klaar door 't voorgaande; als meede, door sich, dat hy niet in iets anders als in een onderwerp inhangt. Dat hy ook niet is vereenigt met iet anders, daar hy meede bestaat, blijkt, om dat hy in sich alle volmaaktheeden heeft, en dat'er maar een God weesen kan: want schoon men schepselen onderstelt, zo sullen die echter, als zodaanig, niet in vereeniging met God bestaan, maar als uitgewerktens tot God, als tot den werkenden

oor-

ɔorſaak betrokken worden. Ofte, indien
Ɔod eenig ſchepſel waarelijk met ſich ſelf
ereenigd, zo ſal nochtans dat ſchepſel,
loor die vereeniging (als nootwendig een
chepſel blyvende) niet tot de weezentlij-
:e reeden van Gods beſtaan worden over-
gevoert, noch door ſich, maar alleen door
Ɔods kracht, beſtaan, blyvende dieshalven
ɔnwrikbaar waarachtig, dat God (in een
:igentlijken zin) ſelfſtandig is: en dat het Dat God zelfſtandig is.
elven, van God alleen, die door zyn eigen
volmaaktheid beſtaat, te beveſtigen zy.
Ɔod dan is ſelfſtandig, volſtrekt aenge-
merkt, want tot zyn weezentlijk zyn be-
hoort, dat hy zich ſelf kent en bemind; de-
wijl hy ſich kennende, en beminnende, al- God is maar een zelfſtandigheid.
een door zyn eigen volmaaktheit beſtaat:
:n dienvolgens maar een ſelfſtandigheit is.

De onderſcheidene betrekkinge, zyn
geen onderſcheidene ſelfſtandigheden, om
dat alsdan, yder op ſich aengemerkt, door
eigen volmaaktheid, en afgeſondert van
den ander beſtaan zou: daar de reeden
van door eigen volmaaktheit te beſtaan,
tot de weezentheit, volſtrekt aangemerkt,
behoort. Indien 't ook onderſcheiden ſelf-
ſtandigheeden waaren, zo ſoudenſe niet al-
leenlijk, yder, door eigen volmaaktheid, en
eigen oorſpronk van beſtaan, maar ook, als
niet met den ander vereenigt, in weezen
zyn: om dat op zich ſelf te beſtaan, en een
ver-

verſcheiden weezen te hebben, niet verſchillen. Want de onderſcheidingen van *Geſlacht*, *Gedaanten*, en *Ondeeligen*, waar door veel Ondeeligen aen een Gedaanten, of veel Gedaanten aen een Geſlacht, deelachtig te zyn, geſegd worden, die heeft geen grondveſt in de ſaaken, als of 'er veel byſondere ſelfſtandigheeden, een ſelven weezen deelachtig waren, maar het hangt alleen van ons verſtand af, waar door, om der gelijkheid, veel dingen met een gemeene naem betekent worden: maar in de ſaake ſelf, blijft yder Ondeeligen een byſonder weezen, en heeft geen deel, aen 't weezen van een ander Ondeelig, ſchoon 't van de ſelfde Gedaanten is. Waar uit, om dat van God te ſtellen, dat Vader, Soon, en Heiligen Geeſt, yder een byſonder weezen, en niet onderling vereenigt, en *een* zyn, ongerijmt is: wy beſluiten, *dat God*, dat is, *Vader, Soon, en Heiligen Geeſt, niet drie, maar een eenige zelfſtandigheid is.*

Swarigheid wech genomen. Maar, nadien door ſich te zyn, tot de weezentheid behoort, en niet tot de betrekkinge, zo ſchijnt hier ſwaarigheid te ontſtaan, hoe dit de eerſte betrekking als hem in 't byſonder eigen, kan toegeſchreven worden? als meede, indien dit aen den Vader behoord, hoe dan den Soon, en den Heiligen Geeſt, God van ſich ſelven te zyn, konnen geſegt worden? Waar op ik ſegge, dat de

de weezentheid volstrekt aengemerkt van sich is, en dat van sich te zyn , als iets , ten aensien der betrekking, den Vader in't bysonder eigen, met recht aen hem toegeschreven word, want de weezentheid simpelijk als den oorspronk zijner eigen daaden aengemerkt, noemen wy Vader: maar de daaden die hy in sich oeffent noemen wy Soon en Heiligen Geest. En dieshalven, de Soon , en den H. Geest , koomen van den Vader voort, maar de Vader is van sich. Om dat nochtans, van sich te zyn, enkelijk in de weezentheid, waar van de Soon, en den H. Geest eigenschappen zyn, berust, zo word de weezentheid , met welke betrekking men deselve ook aenmerkt 't zy als Vader, of als Soon, of als Heiligen Geest, met recht gesegt, God van sich te zyn. Deeze spreuk op deeze wijse , wanneerse van den Soon, of den Heiligen Geest uitgesprôken word, verklaart zynde, acht ik bekwaam, om de opgeworpen swaarigheden weg te nemen; en de duistere neevelen , die ons verstand teegen deeze waarheid gemeenelijk optrekt, te doen verdwijnen.

Maar daar blijft, op dat wy onse redeneeringe wederom aenhechten moogen, overig te ondersoeken wat het verstant waar meede God sich self kend, en de liefde waar meede hy sich self bemint , als meede , de wézentheit, voor zo veel die den oorspronk

Nader ondersoek wat Gods betrekkinge zyn.

van deese kennis en liefde is, eigentlijk zy: of met wat naam wy die benoemen sullen.

Een menschelijke ziel, wanneer die zich selven kend, en verstaat wat zy is; en naar maate van die kennis zich self bemind, dan wort deselve daar door niet vermeenigvuldigt, in onderscheidene weezens, of selfstandigheeden, dewijl zy, schoon zich self kennende en beminnende, nochtans een denkend weezen, en een eenige menschelijke ziel blijft: maar echter, daar komt door die onderscheiden werking der ziel, een betrekking tot haar denkbeeld, welk denkbeeld, van de ziel self, aengemerkt als de oorspronk daar deeze bysondere denking van voortkomt, onderscheiden is: en dus ook met de liefde. Maar om dat uit het weezen van de menschelijke ziel, niet vloeit, dat zy zich self kend, dewijl die een menschelijke ziel sou blyven, schoonse noit om zich self dacht, of immermeer haar eigen denkbeeld opmaakte, zo is deeze kennis, die een mensch van zich hebben kan, niet iets dat tot zyn weezen behoord, maar een toeval, dat by de ziel, en ook daar niet by weezen kan.

Doch dat Gods kennis en liefde, van zyn weezentheid afgezondert, of dat in God eenig toeval soude zyn, daar van is de ongerijmtheid reeds aengeweezen. De kennisse dan, en de liefde, die God van en tot

zich

zich selven heeft, sal iets, waar van alle onvolmaaktheeden, die de betrekkelijke daaden, die de schepselen in zich selven oeffenen, aenkleeft, te ontkennen staan, gestelt moeten worden.

Om nu deeze saak, hoewel swaar en moeijelijk, zo veel wy vermoogen, te verklaaren. Zo stellen wy, dat God volstrekt selfstandig is, en dat zyn verstand waar meede hy sich verstaat, en de liefde waar meede hy zich bemind, waarelijk iet zyn; dewelke, niet konnende als toevallen, onderscheidene weezens, of selfstandigheeden begrepen worden, ons onder't begrip van onderscheidene *bestaanelijkheeden* voorkomen. *Bestaanelijkheeden zijn waare zaaken, die inder daad weezendlijk zynde, in de vereeniging met een ander bestaan:* 't welk van de Goddelijke betrekkinge, gesegt te konnenworden, dus blijkt: om dat de kennis en liefde Gods, waarelijk iet zynde, nootsaakelijk iet weezen moet dat bestaat, nademaal in hem geenig toeval plaats heeft: daar by, datse ook in vereeniging met elkander bestaan, volgt uit de eenheid van 't Goddelijke weezen. Deeze eenheid der drie bestaanelijkheeden, is in God zodaanig, dat'et geensins zyn eenvoudigheid teegenstreefd, want't en zyn geen drie, die als deelen, op dat God volmaakt zy tot een geheel vereend worden; want dan sou yder een onderscheiden bevattinge

Dat Gods betrekkinge bestaanlijkheeden zyn.

Uitbeelding.

op zich self toelatende, ook op zich self, sonder vereeniging met den anderen konnen bestaan: maar de kennis die God van zich self heeft, is niet af te scheiden van de weezentheid, de liefde is ook van de weezentheid, noch van desselfs kennis af te sonderen; ja, den een kan sonder insluiting der andere niet bevat worden, en dieshalven kan den een sonder den ander, op zich self niet bestaan, maar zyn in de volmaakte eenheid van het volstrekte weezen.

Zeeker, 't sal op geleide der voorige verklaaring, weinig moeiten in hebben, om eenige vraagen, die van veelen voor onoplosselijk gehouden worden, te beantwoorden. Als, *dewijl 'er maar eenen God den Vader is, hoe 'er dan een drieëenheid kan zijn, nadien den Vader de drieëenheid niet en is?* Van gelijke, *nademaal God den Vader den eenigen God is, hoe 'er dan noch twee andere konnen zyn, die meede den eenigen God zouden weezen?* en wat men meer van diergelijk een aard soude moogen voortbrengen.

Oplossing eeniger zwaarigheden.

Daar op seg ik, dewijl God of de weezentheid een is, en dat de betrekkinge uit zodaanig een volstrekte eenheid vloeyende, innerlijk in 't weezen berusten, dat deeze vraagers, en alle die seggen dat se de drieeenheid niet verstaan, te weinig aendacht aenwenden, om 't geen men van God weeten kan, door de bespiegeling van zyn

denk-

denkbeeld, uit te vorſchen, wantze bevatten niet, dat als God Vader genoemt word, dat hy dan als den oorſpronk zijner daaden, word aengemerkt; en dat dieshalve de daaden niet uit, maar nootſaakelijk ingeſlooten worden. En zo moeten alle byſondere toeſchryvinge der Goddelijkheid, aen een van de betrekkinge, verſtaan worden. Zegtmen *de Vader is de eenige God*, men zegt, *de weezendheid die den oorſpronk zijner eigen daaden is, is den eenigen God.* Zegtmen, *de Soon is den eenigen God*, men zegt, *de weezentheid die zich zelven kend, is den eenigen God.* Zegtmen, *den Heiligen Geeſt is den eenigen God*, men zegt, *de weezentheid die zich zelven bemind, is den eenigen God.* Zo dat al deeze toeſchrijvinge ten aenſien der weezentheid geſchieden, en die onſe meining gevat heeft, ziet wel, dat als men den eene betrekking noemt, de anderen daar in vervangen worden; dewijl men den een met uitſluiting der anderen niet bevatten kan.

Maar om eindelijk, deeze ſaak beſluitende, deſelve, zo klaar als wy vermoogen, uit te leggen, zo zeg ik, dat de weezentheid volſtrekt aengemerkt, het ſelfde is, met de drie beſtaanelijkheeden; en yder beſtaanelijkheid, is niet anders, als de weezentheid ſelf, aengemerkt met een innerlijk bedrijf, of eigenſchap. Zo is dan den Vader niet volſtrekt de weezentheid, maar de wee-

zentheid met een seekere betrekking, namentlijk, voor zo veel die zijns selfs kennis en liefde voortbrengt; welke kennis en liefde, tot het volstrekt begrip der weezentheid behooren: als dan de weezentheid Vader genoemt word, dan is het selve onder die betrekking te verstaan. De Soon, en den Heiligen Geest, koomen van den Vader voort, als inwendige bedrijven der Goddelijke weezentheid, en derhalven moet men den Soon, en den H. Geest niet aenmerken, als voortgekoomene van den Vader, die aen hen de weezentheid sou hebben meede gedeeld, maar als innerlijke eigenschappen, of werken der weezentheid, van den Vader voortkoomende: zo dat van den Vader voort te koomen, en met hem deselfde weezentheid te hebben, niet verschillen.

Waar uit blijkt, dat de drieëenheid Gods in de eenheid gegrontvest is; en dat men God niet bevatten moet, als drie selfstandigheeden, die yder op sich selven staande, in de weezentheid, als een vierden, doch meedeelbaar, vereenigt zyn. Maar als, *een zelfstandigheid, bestaande in drie bestaanelijkheeden*, welke bestaanelijkheeden, wy als bedrijven des weezens bevattende, om deeze saak te volenden, dus uitspreeken, *de Vader is de weezentheid, voor zo veel die den oorspronk der innerlijke doeninge, dat is, van dat verstand*

Uitbeelding van Gods bestaanelijkheeden.

waar

waar meede God zich zelven verstaat, en van die liefde, waar meede God zich zelf lief heeft, is. De Soon is de weezendheid, voor zo veel die zich zelf verstaat. De H. Geest is de weezendheid, voor zo veel die, door 't verstand, zich zelf lief heeft.

Indien teegen 't geen wy dus verre van de drieëenheid gehandelt hebben, word teegengeworpen, dat door deeze verklaaring komt te volgen, dat in God niet alleen drie, maar oneindelijk getal van bestaanelijkheeden voortkoomen, om dat, indien de kennis die de Vader van sich self heeft, de Soon stelt, ook de Soon sich self sal kennen, en dus weeder een Soon, en van die Soon weeder een ander, tot in 't oneindig sal spruiten. Zo antwoorden wy, voor eerst, dat in de teegenwerp onderstelt word, dat de kennis die de Vader van sich self, als van een bysondere betrekking der weezentheid heeft, den Soon is. Daar den Soon wel van den Vader, als van een bysondere betrekking der weezentheid, voortkomt, maar echter niet bestaat in de kennis dier betrekking alleen, maar in de kennis der weezentheid volstrektelijk aangemerkt. Want den Soon is de kennis die God heeft van zich, als van den oorspronk zijner innerlijke werken, die de kennis dier innerlijke werken selver insluit: dieshalven is den Soon niet alleen de kennisse van den Vader, maar ook van zich self, en van den Tegenwerp.

HeiligenGeest. Nochtans zijn in God geen drie onderscheidene, maar een eenig denkbeeld der weezentheid; 't welk den Soon is. Maar dit denkbeeld, sluit een innerlijke meêwustheid, van dat het de kennis der weezentheid is, en dat langs dien weg de liefde der weezentheid ontstaat, in: ten aensien deezer innerlijke meêwustheit, kan gesegt worden, dat den Vader den Soon, en dat den Soon den Vader kend.

Ten anderen, word in de teegenwerp, drie selfstandigheeden in God onderstelt, waar van yder een onderscheiden bevattinge toelaat; en dat dan den Soon, van den Vader voortkoomende, weeder een denkbeeld van sich self heeft: 't welk van 't geen wy stellen afwijkt. Naamentlijk, dat in God maar een denkbeeld, van de volstrekte weezentheid, en desselfs innerlijke meêwustheid is, gelijk deeze meêwustheid tot alle denking behoord (die ook tot het denkbeeld des Soons sou moeten toegepast worden.) Waar uit blijkt, dat deeze tegenwerp, wel teegen den geene, die seggen dat in God drie selfstandigheeden zyn, waar van yder op sich self staande, verstand en wil heeft: maar niet teegen ons kan ingebragt worden. Want wy seggen dat in God maar een denkbeeld, en dat, dat eene denkbeeld den Soon is: welke Soon niet weederom een denkbeeld zijns selfs heeft; de-

wijl

wijl hy enkelijk in de kennis der weezentheid te zyn, beſtaat.

Men heeft ook in God niet in acht te nemen, dat hy een denkbeeld van 't denkbeeld, en weederom een denkbeeld, van't denkbeelds denkbeeld ſoude hebben, dewijl zyn volſtrekte werkzaamheit eenvoudigſt voorkomt, als men een denkbeeld, met desſelfs innerlijke meêwuſtheid aenmerkt: ook is deeze optelling van denkbeelds denkbeeld, en zo voort, niet anders, dan een weêrkeerige werking des verſtands, tot een ſelve denkbeeld, die eindige weezens tot beſtiering hunner gedachten kan dienen; maar in God, weegens zijn oneindigheid, geen plaats heeft. En dit zy genoeg, van Gods eigenſchappen.

NEGENDE HOOFTDEEL.

Van Gods uitwerkinge. Waar in veel byzondere dingen worden verhandeld. Als van de weezendlijkheid der uitbreiding, de eeuwige waarheeden, en hoe de ſchepſelen, van Gods onverſchillige wil afhangen, hoe alles, van de eens geſtelde beweeging, en denking voortvloeid, wat wonderdaaden zijn, de oorſpronk der menſchelijke Zielen, hoe de voorzegginge geſchieden, hoe men van een byſondere Goddelijke openbaaringe, en van een godsgezant verzeekering krijgt: en meer diergelijke dingen.

DUs verre in de beschouwing van 't oneindig Goddelijk weezen, bezich geweest hebbende, en daar in, beneffens desselfs weezentheid, overwoogen, onder de benaaminge van toeëigeninge, als onderscheidene volmaaktheeden ten aensien van ons verstant, 't geen echter in God self eenig is. Als meede, 't geen in God self iet stelt, en een onderscheiding toelaat, onder de benaaming van eigenschappen, of innerlijke werken. Zo achten wy, hier door alles te zyn aengeweezen, wat 'er van God in zich aengemerkt, door 't menschelijk verstant geweeten kan worden. Behoudens nochtans, dat misschien een ander, meer bysondere aenmerkinge, der Goddelijke weezentheid, naar maate van 't menschelijk begrip, sou konnen vormen; maakende alsoo een meerder getal van toeëigeninge, als wy gedaan hebben, de welken niet teegen te streeven, maar in tegendeel, als een opbouwer der waare weetenschap te achten waar: indien hy maar in acht nam, niets onder de naam van toeëigening te behandelen, als 't geen van 't eerste begrip der Goddelijke weezentheid, door nootzaakelijk gevolg wierd afgeleid. Ook stellen wy vast, dat door lange overdenkinge, en door zich self, tot de bespiegeling der volmaakte Godheid, ten eenemaal over te geeven, een grooter maat van de Goddelij-

ke

ze weetenſchap, als wy tot noch toe beſitten, kan verkreegen worden.

Maar, ſchoon door oeffening, of door byzondere werking der Goddelijke genaade, ons verſtant van alle voorbevattinge, teegen dit licht ſtrijdende, wierd verloſt, zo zouden wy in deeze verheeven weetenſchap, wel vaſter en dieper wortelen ſchieten, tot bevordering der opperſte gelukzaaligheid, maar echter geen kennis van andere, of meerder dingen verkrijgen; dewijl'er boven 't geen wy hebben ontdekt, niets meerder te ontdekken ſtaat. Te weeten, van 't geen tot Gods innerlijke weezentheid behoort, om dat alles wat van God te kennen is, moet afgeleid worden, van het begrip of denkbeeld dat wy van hem hebben. En om dat in dat denkbeeld de Goddelijke weezentheid, die onveranderlijk is, word vertoont, zo moet ook dat denkbeeld ſelve, ſal 't een waar denkbeeld blijven, onveranderlijk zyn; zonder dat'et den eenen tijd God anders kan voordraagen, dan den anderen tijd. (wy willen echter niet, dat yder menſch, 't geen Gods denkbeeld vertoont, beſpeurt, maar dat yder, behoorlijke aendacht bybrengende, 't ſelve daar in beſpeuren kan.) Waar uit volgt, dat indien 'er van God, in zich aengemerkt, meerder te kennen waar, dat'er dan meerder eigenſchappen, of innerlijke

wer-

werken, dat is, meerder beſtaanelijkhee-
den moeſten bevat worden. (want met de
toeëigeninge, als van ons verſtant afhan-
gende, is 't anders geleegen.)

Maar, dat'er in God geen meer eigen-
ſchappen zyn, blijkt, om dat'er geen meer
innerlijke werken, die God door reeden
zijner volſtrekte eenheid in zich oeffend
konnen begreepen worden. Daar by, om
dat God door de eigenſchappen, van ſich
ſelf te kennen, en te beminnen, bevat wort
als een aldervolmaakſte in zich ruſtend
doening: welke doening, door deeze eigen
ſchappen, ſonder meer te vereiſchen, vol
ſtrekt oneindig in ſijn werkinge, aen on
voorkoomende, het beſluit kracht geeft
van, dat'er in God niets meerder te bevat
ten, of aen te merken ſtaat.

Dat God door zich geen betrekking tot iets buiten hem heeft.

Hier uit blijkt dat God door zich gee
betrekking, of opſicht, tot eenig weeze
buiten hem heeft, ofte dat het ſelfden is
het vloeit niet uit Gods oneindige vo
maaktheid, dat 'er eenig weezen buite
hem beſtaat. En gelijkerwijs wy te voore
getoond hebben, dat Gods volmaakthei
geenig weezen, hem in volmaaktheid ge
lijk zynde, toelaat, zo volgt het ook nie
door nootſaakelijkheid van't Goddelijk
weezen, dat 'er weezens van minder vo
maaktheid buiten God beſtaan. Want
wat nootſaakelijk uit Gods weezen volg

moo

moet daar uit beſlooten konnen worden: gelijk wy in't voorgaande hebben gedaan. Als, God is volſtrekt weezentlijk, derhalven is hy *nootzaakelijk onafhankkelijk, onmeetelijk, eeuwig, eenvoudig, onveranderlijk*, en *werkzaam*, 't welk Gods toeëigeninge zyn. Vorder, God is een volſtrekte weezentlijke doening of werkſaamheit, derhalven, *kend en bemind hy zich zelven*, 't welk wy als eigenſchappen verhandelde: deeze dingen volgen zo nootwendig uit Gods weezen, dat God ſonder deſelve niet kan begreepen worden. Maar ſtelt eens, God is volſtrekt weezentlijk, derhalven is 'er een Waereld, Heemel, Aarde, Son, Maan, Sterren, Menſchen, Beeſten en zo voort, zeeker, men heeft weinig aandacht van nooden, om gewaar te worden, dat dit gevolg niet deugt, want deeze dingen hebben geen gemeenſchap met elkanderen. Niets blijft 'er dan overig als te beſluiten, dat'er geen gevolg van Gods weezentlijke volmaaktheid, tot de weezentlijkheid, van iets dat buiten God beſtaat, te grondveſten is.

Nochtans bevinden wy, dat'er ſeekerlijk iet behalven God beſtaat: te weeten, wy ſelf die dit onderſoek doen, zyn in weezen. Dat niet alleen, maar wy hebben ook in ons een denkbeeld der uitbreiding, daar desſelfs toeëigening van deelbaarheid, als meede, de wijze van beweegen, geſtalte, Dat 'er niet buiten God is.

ſtant,

ſtant, en diergelijke oneindige anderen, in begreepen zyn, gelijk wy dit, in 't eerſte Hooftdeel, genoegſaam hebben aangeweezen, en daar by getoont, dat uit dit denkbeeld, de weezentlijkheid van 't lichchaam niet kon beſlooten worden, dewijl wy, met alleen te beveſtigen 't geen in 't denkbeeld vertoont word, desſelfs weezentlijkheid niet beveſtigen konnen; om dat die in 't denkbeeld niet vertooniglijk is. Waar uit volgt, dat indien de uitbreiding waarelijk beſtaat, en wy het weeten ſullen, 't ſelve uit een andere reeden van elders, als uit 'et denkbeeld, aen ons blijken moet.

Maar deeze reeden hebben wy, tot noch toe, niet konnen vinden, om dat, zo lang noch te onderſoeken ſtont, of het volſtrekte weezen weeſentlijk was, wy niet konden verſeekeren, of niet miſſchien eenig bedrieger ons beſtierden; die ſonder iets dat teegenſeggelijk was te doen, aen ons het denkbeeld der uitbreiding had gegeeven, ſonder dat nochtans de uitbreiding in der daat weezentlijk beſtond: en dat wy, dus door de geneigtheid onſer natuur, met meer te beveſtigen dan het denkbeeld inſloot, de weezentlijkheit der uitbreiding hebben vaſtgeſtelt, en in een geduurige dooling ons leeven doorgebragt. Maar nu

Of het lichaam weezentlijk is.

na dat wy ontdekt hebben, dat het volſtrekte weezen, waar van geen doolinge konnen

voort

voortkomen, warelijk weezentlijk is, ſtaat wederom te onderſoeken, of hier door ook een reeden, tot vaſtſtelling van het zyn der uitbreiding kan gegeeven worden.

Voor eerſt, ſtaat te onderſoeken of het behoudens Gods onbedrieggelijkheid te verſtaan zy, dat wy het denkbeeld der uitbreiding hebben, en dat nochtans de uitbreiding niet daadelijk beſtaat. Indien 't met deeze ſaak dus geleegen lag, zo moeſt het denkbeeld der uitbreiding tot Gods natuur behooren, en in het denkbeeld dat wy van God hebben, begreepen, en aen ons worden vertoont: ofte God moeſt onſe geeſt, met het begin onſes weezens, het denkbeeld der uitbreiding hebben ingeplant, zo dat dit denkbeeld een wijze van onſe geeſt, of een manier van denken was, onder eenig opſicht tot iets, dat buiten onſe geeſt ſouden in weezen zyn.

Maar dat het denkbeeld der uitbreiding niet tot Gods natuur behoord, noch niet begreepen is, in dat denkbeeld, dat wy van hem hebben, blijkt uit deeze reeden. God kan, in zich aengemerkt, geen andere kennis hebben, dan van zyn eigen volmaaktheit, indien dan de kennis van 't lichaam tot Gods natuur en weezentheid behoorde, zo moeſt die een vertooning van Gods volmaaktheeden zyn, dat is, God ſelf moeſt lichaamlijk weezen; 't welk teegen de on-

Dat het denkbeeld van 't lichaam niet tot God behoort.

der-

derstelling, waar door gestelt word, dat 'er maar een denkbeeld der uitbreiding is, sonder dat de uitbreiding selve wézentlijk bestaat, opentlijk strijd. Want indien 't denkbeeld dat God van de uitbreiding heeft, uit zyn weezentheid vloeide, of daar in beslo- ten lag, zo zou in God niet alleen het denkbeeld, maar ook de uitbreiding selve weezentlijk zyn: daarom besluit ik, dat God door nootsaakelijkheid zijner natuur geen denkbeeld der uitbreiding heeft, indien Gods natuur selve niet uitgebreid is: om dat men anders een kennis, sonder iets dat gekent wierd, in God plaatzen zou, dat teegenzegging inwikkelt: en dieshalven, het denkbeelt der uitbreiding behoort niet to Gods natuur, en wy zyn door zyn denkbeeld te bespiegelen, daar van niet te on derwijzen.

Teegenwerp. Teegen dit besluit kan ingebracht worden, dat het denkbeeld der uitbreiding, i God waarelijk eenig opsicht heeft tot iet dat God daar door kend, te weeten, tot ee Geestelijke en verstandige uitbreiding, di in God is; om dat alle schepselen self de a derstoffelijkste, in God zyn, op een gehe geestelijke wijze, die wy niet konnen b grijpen: waar door God binnen sich selve al de weezens, met het aenmerken zijn eigen volmaaktheeden, ziet. Welke me ning word aengedrongen, dewijl het a-
derzi

derzins onmoogelijk waar, dat God de Waereld zou hebben konnen ſcheppen, nadien hy die niet heeft konnen maaken, ten zy hy de kennis, of het denkbeeld hunner weezentheid had; en dat by gevolg het denkbeeld dat God van de uitbreiding heeft, van hem ſelf niet verſchilt, maar tot zyn weezentheid behoord: en dat wy alzo met Gods weezentheid te kennen, met eenen de lichaamelijkheit verſtaan.

Maar ik antwoord, dat het niet genoeg is, te ſpreecken van een verſtandige en geeſtelijke uitbreiding, die op een geheel geeſtelijke wijze voor ons onbegrijpelijk, in God ſoude zyn, dewijl men aldus tot verborgentheeden zijn toevlucht neemt, om een onbewijſſelijk ding ſtaande te houden. Hier moeſt verklaart worden, waar in de verſtandige uitbreiding in God verſchilt van het denkbeeld dat hy van deſelven heeft, 't welk (mijns oordeels) niet geſchieden kan. Hoe is 't ook moogelijk? dat men door verſtandige uitbreiding (indien men doch onbekwaame woorden gebruiken wil) iets anders, als een denkbeeld, dat een verſtandig wézen van de uitbreiding heeft, verſtaan kan? Doch dit denkbeeld is de uitbreiding ſelf niet, maar alleen een vertooning, indien dan in God een denkbeeld, of voordraaging eener lichaamelijkheit waar, die van ſijn natuur niet verſchilde, zo moeſt Oploſſing

ook in Gods natuur de lichamelijkheit begreepen weezen; en dat niet geestelijk of verstandelijk, maar lichaamelijk, veranderlijk, deelbaar, en beweeglijk, want deeze toeëigeninge of wijze, zyn van de uitbreiding niet af te zonderen: dewijl desselfs natuur die insluit. Waar uit blijkt, dat men geen denkbeeld der uitbreiding in God stellen kan, of de uitbreiding selve word ook toegestaan.

En wat men ook voorgeeft, van een geestelijke en verstandige uitbreiding, daar men wil dat Gods denkbeeld opsicht op hebben sou, 't sal echter niet anders uitwerken, als onse geest in verwarring te brengen; om dat zodaanig een uitbreiding alzo weinig kan begreepen worden, als een uitgebreide denking, of een opperst volmaakt lichaam. En dieshalven, nadien in God geen stoffelijke uitbreiding is, zo is in hem ook geen denkbeeld der uitbreiding, die tot zyn weezentheid behoord.

Vorder, om de teegenwerp kracht te geven, word aengedrongen, dat God nootsaakelijk een denkbeeld der uitbreiding uit zyn weezentheid vloeyende, hebben moet, om dat hy sonder kennis of denkbeeld, van de weezentheid der Waereld, deselve niet sou hebben konnen scheppen. Maar dit voorgeeven heeft zodaanig een gewicht niet, als 't wel inden eersten aensien schijnt,

want

want de kennis die God van de geschaape dingen heeft, gaat niet voor de wil, waar door God wil dat de dingen zyn fullen: maar is in de grond defelve faak. Indien nochtans hier een order te beraamen waar, zo fou de wil fchijnen voor te gaan, om dat de gefchaapen dingen alleen door Gods wil konnen beftaan, en de kennis die God daar van heeft, is niet anders, als een kennis van zijn eigen wil. Maar wy geeven deeze eerderheid van Gods wil, omtrent de fchepzelen, niet uit, voor iet dat wy begrijpen, dewijl ik acht dat men geen eerderheid, tusfchen Gods verftand en wil moet in acht neemen: doch dit gefchied alleen om te toonen, dat de eerheid van't verftand voor de wil, niet als iet datmen toeftaan moet, voor te ftellen zy: 't welk ook ten aenfien van 't teegenwoordig onderwerp genoegzaam uitkijkt.

Want laaten wy onderftellen, dat in God alle fchepzelen, felf d'alderftoffelijkfte besflooten leggen, doch op een verftandige en gansch geeftelijke wyze, zo dat in God niet deelbaars, noch iet dat voor de zinnen komt, is. Steld nu vorder, dat God een Waereld maakt die ftoffelijk, en een voorwerp van de zinnen is. Nu vraag ik, of het van nooden zy. dat God de weezentheid of weezentlijkheid van deeze finnelijke Waereld, eerder kend, als hy die voortbrengt?

indien ja, waar deeze kennis uit ontstaat, dewijl'er in God niets is dat voor de sinnen komt? en indien neen, zo is de kennis die God van de geschapen Waereld heeft, niet anders, dan een kennis van zyn wil, waar door hy de wézentlijkheit der Waerelt wil.

Eindelijk, in God kan, ten opsicht van dingen die buiten hem zyn, geen onderscheit tusschen verstand en wil bevat worden: want om dat God het wil daarom zyn de dingen, en God is van zyn daad meêwustig, zo dat te seggen, *God kend de schepzelen*, *God wil dat'er schepzelen zijn*, en, *'er zijn schepzelen*, een en het selfde beteekenen. Die hier geen genoegen in neemt, daar van houde ik my verzeekert, dat hy Gods verstand van zyn wil onderscheid, en den een eerder bevat, dan den ander.

Aenhouding.

Schoon wy ook toestaan, dat God door de enkelste weegen werkt, zo sal dit nochtans niet machtig weezen, om ons tot dit besluit te doen koomen, dat wy de uitbreiding in God zien, als waare dit de enkelste weg, om ons tot die kennis op te leiden; want om Gods werken enkel te bevatten, is't niet geoorloft iets ongerijmts van God te denken.

't Volgt ook niet, dat indien wy de uitbreiding in God niet sien, dat 'er dan een onbepaalt getal denkbeelden, als van bollen, kringen, driehoeken, vierkanten en

dier-

diergelijken, in onſe geeſt moeſten geplaatſt weezen: om dat deeze onbepaalde verſcheidenheid, of maniere van op de uitbreiding te denken, niet zo ſeer als verſcheidene, en (om zo te ſpreeken) op ſich ſelf beſtaande denkbeelden, maar als afleidinge van een algemeen denkbeeld zyn aen te merken. Want het denkbeeld der uitbreiding komt ons voor, als onbepaald uitgeſtrekt en deelbaar, tot deeze onbepaalde uitſtrekking en deelbaarheid, keeren wy ons (weegens de bepaaltheid onſes verſtands nootſaakelijk) om die by deelen te bevatten, waar door wy alderly geſtalte, hoe fijn of meenigvuldig die ook mochten weezen, van de algemeene uitbreiding afleiden; daar in men ook nooit te verre gaan, of te veel byſondere geſtalten uitvinden kan, dewijl de deelbaarheid van de ſtof, de maat van ons begrip onbepaaldelijk te boven gaat.

Zo dat de enkelheid van Gods werken, ten deezen aenſien, hier in beſtaat, dat wy een algemeen denkbeeld der uitbreiding hebbende, daar van door alderly verdeelinge, zaamenvoeginge, teegenſtellinge, en zo voort, de denkbeelden van alderly geſtalten vormen. Niet dat wy uit ons ſelf vermoogen hebben, om denkbeelden voort te brengen, maar dit vermoogen hangd van God af, die 't gemeene denkbeeld aen ons

gegeeven heeft; waar van wy, door die selve Goddelijke kracht ondersteunt, door vergelijking, en afzondering van eenige dier deelen, de byzondere denkbeelden ontfangen. Dus blijkt genoegzaam, dat God, al zien wy de uitbreiding niet in zyn weezen, volgens de enkelste weegen, op dit onderwerp passende, werkt.

'tGeen wy seggen van de uitbreiding, dat desselfs denkbeeld van God aen ons gegeeven is, zonder dat het selve denkbeeld tot zyn weezentheid behoord, brengt mede, dat de eeuwige waarheeden, die de schepselen betreffen, van Gods wil afhangen; en dat God de weezendheeden der dingen, als, *dat twee en drie vijf is, dat de drie hoeken van een driehoek gelijk zijn met twee rechten*, en, *dat het heel grooter is dan zijn deel*, met een onverschillige wil, die tot dit willen, door nootzaakelijkheid van natuur, niet bepaalt was, van God zyn ingestelt. Maar echter hier uit volgt niet dat de eeuwige waarheeden onzeeker zyn, of dat God misschien 'tgeen wy nu als waarheid verstaan, slechs voor een tijd sal doen duuren, en dat een wijl hier na, moogelijk het recht strydige sal waar weezen, en wat diergelijke dingen meer zyn, die teegen deeze stelling, waar door men alles Gods onverschillige wil onderwerpt, konnen opgetelt worden.

Want het denkbeeld der uitbreiding dat

wy hebben, is onbepaalt uitgeſtrekt en deelbaar, alle geſtalten, afſcheidinge, of zaamenvoeginge eeniger deelen, en in 't allegemeen, alle de eeuwige waarheeden op de lichaamelijkheid paſſende, worden in dit eene denkbeeld vervat, en door ons daar van afgeleid, ſonder dat dit denkbeeld toelaat, dat wy die waarheeden anders vormen: dieshalven is 'er omtrent deeze waarheeden geen reeden van twijffeling: te meer, indien wy in acht neemen, dat dit onderſoek over de natuur of weezentheid, en niet over de wézentlijkheid of 't beſtaan der ſtof geſchiet: nademaal, indien de weezentheeden der dingen anders was, als wy-ze bevatten, een macht moeſt onderſteld worden, die iets teegenzeggelijks deed, 't welk, om dat deeze macht aen geen bedrieger voegt, en dat het volſtrekte weezen, weegens zyn onbedriegelijkheid, ons verſtant met de dingen die wy te kennen hebben, doet overeenkomen, ons, ſonder dat 'er de minſte twijffeling kan overblyven, in 't geen wy klaar begrijpen doet beruſten.

Dat de eeuwige waarheeden onveranderlijk zyn.

Hier door vaſt ſtaande, dat God de weezentheeden der dingen, zo als wy die bevatten, heeft ingeſtelt, blijkt met eenen, dat het geen nu waar is, niet valſs in 't verleeden heeft geweeſt, noch in 't toekomende ſal zyn, dewijl deeze inſtelling voor zo

veelze van God voortkomt, geen duuring of tijt onderworpen is: nadien alle duuring en ouderwording, van de natuur dier dingen die duuren, of van de denking die de menschen, self onder de duuring zynde, daar van vormen, afhangt; maar geenzins, tot de instelling, als Gods daad aangemerkt, mach betrokken worden. Want Gods daat is niet anders, als deeze weezentheeden te willen, uit kracht van welke wil, de weezentheeden zyn, en niet konnen ophouden; om dat Gods daad noch begin, noch einde onderworpen zynde, niet kan nalaaten die te willen, noch God kan van't geen hy doet eenig berouw hebben.

En daarom, om dat God wil, zyn de weezentheeden, en om dat de dingen daar men de weezentheid aen toeëigend (indienze weezentlijk bestaan) onder duuring zyn, zo moetenze, uit kracht van Gods eenvoudige wil (die geen duuring onderworpen is) in hun duuring sonder ophouden volherden, of God moest van hun weezentheid of weezentlijkheid te willen, ophouden, dat ongerijmt is: dieshalven de weezentheeden konnen in de toekomende tijd niet anders zyn, dan wy die nu bevatten; maar't geen nu waar is, moet nootsaakelijk tot in eeuwigheit waar blyvē. Te weeten, aengaande de weezentheid of weezentlijkheid, maar niet ten aensien van de verschei-

len wijze, daar deselve meede worden aengedaan, want die worden op onbepaalde maniere verandert.

Maar of God ook aen andere schepzelen (die misschien buiten 't bereik onser gemeenschap leeven) andere waarheeden, en een ander denkbeeld, met het onse strijdende, heeft konnen geeven, daar op zeggen wy, dat het seeker is, indien 'er zodaanige mochten zyn, dat hun verstand met die dingen dieze te kennen hebben, over een soude koomen; en dat zy om het denkbeeld dat wy hebben, of om de waarheeden daar van afhangende, nimmer denken, noch wy om het hunne. Want indien wy, of zy, daarom dachten, zo zou, behoudens de waarheit van beiden, teegenstrijdigheit in de bevattinge zyn, dat de onbedriegelijke leiding waar door wy bestiert worden, niet toelaat. Of by andere schepzelen ook een ander begrip is.

Waar door blijkt, dat schoon men onderstelt, dat'er menschen, of andere verstandige schepzelen, elders op der Aarden, of op de oppervlakte van eenige dwaalster; of waar 't zouden moogen weezen, weezentlijk bestaan, die een ander denkbeeld van de stof als wy, en by gevolg andere waarheeden hebben, geen onzeekerheit of twijffeling in den een, noch in den ander kan verwekken: dewijl 't geen van beiden begreepen word waar is, en dat geen van

beiden eenige gemeenſchap of oeffening, met den ander, of omtrent de waarheeden met de zijnen ſtrijdende, hebben kan.

En alhoewel ik niet kan bepaalen, wat in dit geval door Gods oneindigheit zou konnen geſchieden: zo ſchijnd'et nochtans ten aenſien der ſaak en mijn verſtand, onmoogelijk dat 'er by eenig ander ſchepſel, een ander denkbeeld der uitbreiding, als ik heb, weezen zou; om dat 'et onbepaald is uitgeſtrekt, en geenige plaats voor 't begrip eener andere uitbreiding toelaat. Het ſchijnt ook met de eenvoudigheid van Gods werken niet wel over een te ſtemmen, meer als een weezentheid of denkbeeld der uitbreiding te geeven. Maar al geſtelt zynde, dat deeze dingen voor 't menſchelijk verſtand bedekt blyven, zo zietmen nochtans klaar genoeg, dat deeze twijffeling geen macht heeft, om ons tot dat uiterſte te doen overſlaan, van te achten, dat men de uitbreiding of desſelfs denkbeelt in God ſiet. Wy meenen ook dus verre duidelijk genoeg, te hebben aengeweezen, dat het denkbeeld der uitbreiding niet tot Gods weezentheid behoord: noch van ons, met de beſpiegeling van Gods denkbeeld word gekent: en dieshalven, dat deeze ſtelling ongerijmt is.

Nu ſtaat noch te onderſoeken, of ook God dit denkbeeld in onſe geeſt, met den aan-

anvang onſes weezens, zodaanig heeft ingeſchaapen, dat'et maar een byzondere wijze van de denking is, ſonder eenig opzicht tot iets anders, buiten ons beſtaande, te hebben. Zeeker, dat het denkbeelt der uitbreiding, als zijnde een denking, een wijze van onſe geeſt, of een byſondere manier van denken is, en voor zo veel onſe geeſt ſelf die in denken beſtaat, kan men niet ontkennen. Maar'er moet echter voor zo veel deeze denking de uitbreiding tot zyn voorwerp heeft, een oorſaak gegeeven worden, waar door mijn denking die byzondere ſchikking, van een denkbeeld der uitbreiding te vormen, verkrijgt: ſteltmen deeze oorſaak God te zyn, daar ben ik niet tegen, maar echter't en geeft geen voldoening, 't en zy met eenen word aengewézen, hoe dit denkbeeld van God voortkomt.

Of God ons het denkbeeld der uitbreiding heeft ingeſchapen, zonder dat het tot de uitbreiding zelf opzicht heeft.

Maar dat dit denkbeeld niet kan voortkoomen, ſonder opſicht tot iets buiten onze geeſt te hebben, blijkt uit het denkbeelt ſelve, want alle denkbeelden die wy hebben, verkeeren omtrent zeekere voorwerpen, die wy door de denkbeelden, als des voorwerps wézentheid vertoonende, kennen. Dit denkbeeld, daar nu het geſchil van is, verkeert meede omtrent een voorwerp, naamentlijk, de uitbreiding, welkers weezentheid en toeëigeninge daar in vertoont en voorgedraagen word: dieshalven kan

dit

dit denkbeeld niet worden aengemerkt; enkelijk als een wijze van onſe geeſt, ſonder eenig opſicht op iet dat buiten ons beſtaat; maar als een vertooning en afbeelding van een ander ding; welke vertóning nootwendig een voorbeeld vereiſcht, daar de ſelve van of na gevormt word.

Of nu deeze voorbeeldende oorſaak de uitbreiding ſelf is, en of die buiten ons, weezentlijk beſtaat, blijft als noch onzeeker, want het denkbeeld ſluit in zijn vertooning de weezentlijkheid vande ſtof niet in, maar alleen desſelfs weezentheid. Waar uit alleenlijk volgt, dat de vertooning zodaaniger weezentheid als 't denkbeeld voordraagt, van iets dat buiten my is afhangt; maar niet dat'er zodaanig een ſaak buiten ons beſtaat, die met het denkbeeld dat wy van de uitbreiding hebben overeenkomt. Want op onderſtelling dat een bedrieger ons beſtiert, zou 't miſſchien konnen weezen, dat wy klaar en onderſcheidentlijk de uitbreiding begreepen, ſchoon'er nochtans geen uitbreiding weezentlijk was: want alhoewel het onmoogelijk is, dat een bedrieger, ons een denkbeelt der uitbreiding zou gegeeven hebben, dat niet op iet anders opſicht had, zo mocht'et echter weezen konnen, dat hy ſelf, of eenig ander ding, geen uitbreiding hebbende, het voorwerp onſer denkinge was, en dat

hy

ny onse denking in diervoegen had geschikt, dat het voorwerp als uitgebreid ons te vooren kwam. Op gelijke wijze, als wy de denkbeelden der besinninge, als Klank, Kleur, Reuk, Smaak, en Gevoel, in ons bevinden, waar van het voorwerp niet anders is als de uitbreiding, die nochtans deeze dingen, zo als wy die bevatten, niet behelst: maar deze wijze, namentlijk, Kleur, Klank, en diergelijke besinninge te ontfangen, hangt van onse gesteltheid af.

Daar blijft dieshalven, nadien bekent staat, dat wy niet door een bedrieger, maar door God, die niet bedriegen kan, bestiert worden, overig, dat wy ondersoeken of'et wel met zijn onbedriegelijkheid bestaan kan, dat het voorwerp onser denkinge anders is, als 't ons te vooren komt.

Maar het valt, voor die geene die aendachtig op dit stuk merken, niet swaar te bevatten, dat dit met Gods onbedriegelijkheid strijd. Want indien eenig weezen, niet uitgebreid zijnde, het voorwerp onser denkinge was, en dat wy weegens onse bysondere gesteltheid, dat weezen niet anders, als onder 't begrip van uitbreiding konde bevatten, zo zou nootzakelijk volgen, dewijl deeze natuur of gesteltheid van God moest ingestelt zyn, dat God mijn een verstand had gegeeven, 't welk met het geen ik te kennen heb strijd; en dat ik tot in eeu- Of de voorwerpen zodanig zyn als wy die bevatten.

wig-

wigheit dit verstand behoudende, en dat zo gebruikende als God het aen mijn gegeeven heeft, de waarheid zou moeten missen; 't welk van God, die niet bedriegen kan, niet mach gedacht worden. Want indien wy ons verstand gebruikende, zo als God het aen ons gegeeven heeft, echter onvermijdelijk doolde, zo konde God de oorsaak dier doolingen genoemt worden; nadien wy alsdan, door 't geene van God kwam, bedrogen wierden. Maar, nademaal dit ten hoogsten valss is, zo moetmen belijden, dat de voorwerpen onser denkinge, uit kracht van Gods onbedriegelijkheit (behoudens dat wy ons verstand wel gebruiken) niet anders zyn, als ons deselve voorkoomen.

Dat de uitbreiding weezendlijk is.

Het denkbeeld tegenwoordig in geschil, vertoond zijn voorwerp uitgebreid, en wanneer wy, om niet te haastig voort te slaan, dit begrip naukeurig ondersoeken, daar van afweerende alles wat tot desselfs weezentheid niet behoord, of dat niet duidelijk daar in word verstaan, zo sal nochtans de uitbreiding altijd over blyven, sonder dat het geschieden kan, omtrent dit voorwerp anders, als met de bevatting van uitstrekking te verkeeren. Waar uit ik besluit, dewijl wy, ons verstand wel gebruikende, dit voorwerp nootwendig uitgebreid bevatten, dat ook de uitbreiding tot dat voorwerp behoord: dat is, *wy besluiten*

da

'at de uitbreiding, of de lichaamelijke natuur, 'aarelijk weezendlijk is.

Maar aangaande de uitbreiding, voor zo 'eel men die als 't voorwerp der bezinnin- ;e aenmerkt, als, dat het Vuur heet, de Son icht is, dat de Donder groot geraas maakt, eBloemen lieffelijk ruiken, de verdorven ingen ſtinken, den Edik zuur, de Zuiker oet, het Roet bitter ſmaakt, en wat dier- elijke dingen meer zyn, hier van ſtaat niet e oordeelen, dat de voorwerpen, met de ewaarwording die wy daar van hebben vereenkomt. Want by aldien wy ons ver- :and wel gebruiken, het ſal klaar blyken, at wy niet onderſcheiden bevatten, dat eeze dingen in de ſtof zyn, maar wel, dat vy by geleegentheid van verſcheiden be- veeginge, deeze denkbeelden, die van de innen afhangen, vormen: en nadien Gods vaarheid alleenlijk dringt, om toe te ſtem- nen, dat ons verſtand met die dingen die vy onderſcheidentlijk verſtaan moet over- enkoomen, zo kan van deeze, die niet klaar och onderſcheiden, maar duiſter en ver- vard ons voorkoomen, geen ſwaarigheid verblyven, ſchoon 't geen wy gewaar vorden, niet in de dingen, die 't ons ſchij- en aen te doen, maar in ons, door onſe by- ondere geſteltheid gevonden word.

Waar by noch komt, dat in deeze dingen lf blijkt, dat God geen bedrieger is, de-

wijl

wijl wy daar van zo veel begrijpen, als tot het oogmerk, waar toe deselve strekken, dient: naamentlijk, niet om waarheid, of weetenschap te verkrygen, maar alleen, om ons door die verwarde gewaarwordinge, tot welstant van't lichaamelijke leeven en gezontheid te doen waaken. Daar en boven, wy zyn machtig deeze gewaarwordinge der sinnen door 't verstant te verbeteren, en alzo, is 't niet de waare geschaapenheit deezer dingen te kennen, ten minsten, ons te wachten van dooling: te weeten, indien men daar van niets, als 't geen klaar en onderscheiden is, toe staat.

Wy bevatten, om een voorbeeld te gebruiken, niet dat het vuur heet is, maar wel dat het ons heet schijnt, als meede, dat deze schynbaare hitte van de stof afhangt, en dat het vuur, ontallijke klyne deelen, met een onbegrypelijke snelte, geduurig uitzendende, daar door onze huid beroert, en zomtijds, als wy te na by zyn, doordringt, breekende de klyne draaden waar uit onse huid bestaat: dat alsdan een groote hette, of verbranden genoemt word. Deeze roering is, als een wijze van't lichaam, duidelijk te vatten, en zo lang wy deselve dus aensien, doolen wy niet: maar wy bevatten deeze roering van 't vuur niet alleen, dewijl de besinning of gewaarwording van hette daar meede vergeselschapt gaat: want

neen

neer wy nu oordeelen, dat de hette, welkers gewaarwording enkelijk van onſe geſteltheid afhangt, in het vuur is, dan doolen wy, en dus met alle andere dingen. Waar uit blijkt, dat de doolinge der zinnen, met ons van kindsbeen opgegroeit, niet onverbeeterlijk, maar door de reeden te verbeeteren zyn, dewijl we ons machtig bevinden om toeſtemming, aen't geen niet klaar begreepen word, te weigeren: dat genoeg is om Gods onbedriegelijkheid, hier in, te kennen.

Of het denkbeeld der uitbreiding onmiddelijk van God komt.

Of nu dit denkbeeld der uitbreiding onmiddelijk van God in onſe geeſt geplaatſt is, dan of wy dat door middel van de weezentlijke uitbreiding ontfangen, wort met recht gevraagt: want wy worden door Gods onbedriegelijkheid alleen gedrongen, om toe te ſtemmen, dat het klaare denkbeeld, met zyn gedenkbeelde of voorwerp overeenkomt, 't welk, wat keur in deeze ſtellinge geſchiet, waarachtig blijft. Evenwel zien wy niet dat het noodig zy, te ſtellen, dat God ons dit denkbeeld onmiddelijk geeft. Want de ſelfde ſwaarigheid die 'er is, om te verklaaren hoe het lichaam op de geeſt kan werken, om daar in zyn denkbeeld voort te brengen, die is 'er ook, om te verklaaren hoe de geeſt het denkbeeld van 't lichaam hebben kan. Of men zegt, God heeft het door zyn onbe-

vattelijke uitwerkinge onmiddelijk aen den geeſt gegeeven, voldoet, noch verklaart niet, om dat wy het ſelfde van't verkrijgen door middel van de uitbreiding ſeggen konnen. Maar indien wy een duidelijke kennis van onſen geeſt hadde, en alles waar toe deſelve bekwaam is wiſten, ik twijfel niet, of wy ſouden ook ſien hoe het denkbeeld van't lichaam, in onſe geeſt was, of daar in voortgebracht wierd; 't welk als noch onder de onbekende dingen behoort.

Dat het denkbeeld der uitbreiding niet onmiddelijk van God komt.

Maar, dat evenwel het denkbeeld der uitbreiding niet onmiddelijk van God komt, kan men ſpeuren, om dat dit denkbeeld niet enkelijk als een byzondere manier van denken, of wijze van onſe geeſt is aen te merken, maar ook als iets dat elders eenig opſicht toe heeft, want 'er word iets in voorgedraagen, waar omtrent de denking als zijn voorwerp verkeert. Indien nu het denkbeeld onmiddelijk van God komt, wat is dan desſelfs voorwerp? God kan 't niet zyn, dewijl hy niet uitgebreid is, 't is dieshalven de weezentlijke uitbreiding zelve.

Maar door middel van de weezendlijke uitbreiding.

Indien ook de uitbreiding ſelve, niet waar het voorwerp van dit denkbeeld, zo ſoude men wel konnen ſeggen, dat God ons niet bedriegt, om dat het denkbeeld dat onmidelijk van hem komt, zodaanig een weezen vertoont, als de uitbreiding in der daad is: maar men ſoude niet konnen zeggen, dat

wy door dit denkbeelt de uitbreiding kenden, noch aenwijſen dat ons denkbeeld omtrent eenig voorwerp ſich oeffende. Want het denkbeeld onmiddelijk van God koomende, ſoude iets op ſich ſelven weezen, zonder met het geen daar in vertoont wierd, gemeenſchap of opſicht te hebben, welke dingen (mijns oordeels) ongerijmt zynde, zo ſtel ik onbeſchroomdelijk, dat de weezentlijke uitbreiding zelve, het voorwerp is, van het denkbeeld dat wy van de uitbreiding hebben.

't Welk zo zynde, blijſt 'er geen reeden overig, om te meinen dat dit denkbeeld, ons ſonder middel van 't voorwerp toekomt, maar wel van het teegendeel: want indien wy 't door middel van de uitbreiding ontfangen, zo is'er een zaamenhang in Gods werken, en den geeſt die kend, heeft gemeenſchap met het gekende, en het denkbeeld mach ſonder eenige twijffeling, een kennis van de weezentlijke uitbreiding genoemt worden: dat alles zo wel met mijn bevatting overeenkomt, dat ik vrymoedig ſtel, dat het denkbeeld der uitbreiding niet onmiddelijk, maar middelijk, door de weezentlijke uitbreiding ſelf, in mijn veroorſaakt word.

Op wat wijze dit denkbeeld van de weezentlijke uitbreiding voortkomt.

Hoe nu dit denkbeeld in ons voortkomt, dient met eenen aengeweezen, dat de uitbreiding, aengemerkt ſonder eenige zijner toe-

toeëigeninge, dit niet kan te weeg brengen, is lichtelijk af te neemen, dewijl wy van de uitbreiding geen bevatting hebben, ten zy wy die met zeekere toeëigening of wijze aengedaan verstaan. Want alhoewel het seeker is, dat de byzondere wijze, als de gestalten, de stand, de beweeging, ende zinnelijke hoedanigheeden, niet tot de weezentheid van 't lichaam behooren, dewijl wy die daar van konnen afzonderen, zo is 't echter ook seeker, dat wy 't lichaam niet anders als onder eenige toeëigening bevatten; want wat gestalten, of stand, wy door gedachten daar van afzonderen, daar sal altijd eenige anderen te voorschijn komen, waar uit ik besluit, dat het denkbeeld der uitbreiding, door eenige toeëigening of hoedaanigheid, daar de uitbreiding mede is aengedaan, en die onse geest bemerkt, verwekt word.

Deeze hoedaanigheeden nu, verschijnen alle voor de uitterlijke zinnen, of voor de innerlijke, waar door ik versta de kracht van inbeelden: alhoewel wy dan konnen bevinden, dat de uitbreiding niet eveneens is, als ons die voor de zinnen, of inbeelding komt, sonder uitbreiding kan bevat worden; en dat wy van die verwarde gewaarwording der zinnen, tot een klaar begrip in den geest konnen overgaan. Zo konnen wy wel ontdekken, dat de hette niet in 't

vuur

vuur is, maar wy moeten met eenen toeſtaan, dat de bevatting van hette, de uitbreiding, op een byſondere wijze bewoogen, onderſtelt; en hoe ſeer wy ook alles wat tot de eygen weezentheid van 't vuur niet behoort, en alles wat wy door onſe byſondere geſteltheid, daar in ſchijnen te bemerken, daar afzonderen, altijd ſal de uitbreiding blyven: en dus met alles wat voor de zinnen komt. Waar uit wy afneemen, dat de verſchijnzelen der zinnen, ons gelegentheid geeven, om de weezentheid van de ſtof met den geeſt te bevatten.

Nadien ook deeze verſchijnſelen zo meenigvuldig, en van elkander verſchillende zyn, zo is't ook zeeker, dat de ſtof zelf, ſonder welke de beſinninge niet konnen weezen, eenige verſcheidenheid van beweeging, en ſchikking van deelen heeft: en dewijl God ons niet bedriegt, zo is 't zeer waarſchijnlijk, dat de meeſte zodaanig zyn, als wy deſelve, na een naauwe opmerking, in ons bevinden. Als dat de Aarde daar wy op wandelen, vaſter in een gedrongen is, dan de lucht daarwe ons in beweegen; dat de Son, en andere Hemelſche lichten, een groote wijdte van de Aarde af zyn; dat een ſeeker deel van de uitbreiding, ons lichaam genaamt, waar in wy de beſinninge ſpeuren, meerder opſicht tot onſe geeſt heeft, dan eenige andere deelen; en diergelijke

dingen. Waar uit ik eindelijk besluit, dat God ons door de denkbeelden, die als van de sinnen komen, van de weezentlijkheid der uitbreiding heeft willen onderwijzen.

Tegen-werp. Hier op teegen te werpen, dat het denkbeelt ons niet van de uitbreiding komt, dewijl't ons ingebooren is, heeft niet veel om 't lijf. Dat men dit denkbeeld ingebooren noemen kan, indien men door ingebooren denkbeeld verstaat, het vermoogen van onse geest, om op de uitbreiding te denken, wanneer ons deselve voorkomt, sta ik wel toe. Maar indien 'er door verstaan word, een denkbeeld waar toe wy om het te vormen niet anders dan onse geest behoeven, zo ontken ik, dat'er eenige denkbeelden, behalven die van ons self, ingebooren zyn: want om een denkbeeld van iets anders te hebben, moetmen dat ander ding met het verstand bereiken: zo dat het denkbeeld by gelegentheit van dat ding in ons verwekt word. Dus ook met de lichaamelijke natuur. De bekwaamheid om dit denkbeeld te konnen vormen, is ons ingeschaapen, maar de geleegentheid dat wy 't vormen, is de uitbreiding; waar van een seeker deel, zodaanig een opsicht op onse geest heeft, dat wy daar door alderly sinnelijke gewaarwordinge, als, pijnen, kittelinge, honger, dorst, en zo voort, bevatten.

Om dit bysonder opsicht, 't welk bestaat

in

in de zaamenwerking van de geest met het lichaam, of in 't verkrijgen van alle de bysondere denkbeelden van de zaamenvoeging der deelen in de stof, door dit bysonder lichaam dat wy het onse noemen, word den geest gesegt met het lichaam vereenigt te zyn. Maar om de vereeniging van ziel en lichaam, naaukeurig te verklaaren, acht ik, een volkoomender kennis van onse ziel toe van nooden te weezen, als ik teegenwoordig in mijn selven speur; 'k laat daarom echter niet na te gelooven, dat de ziel met het lichaam vereenigt is, dewijl ik klaarlijk dit bysonder opsicht van mijn ziel tot dit gedeelte der uitbreiding, 't welk ik mijn lichaam noem, bevind.

Hier mede acht ik, in 't vertoog dat de lichaamelijke natuur weezentlijk bestaat, genoeg gedaan te hebben. En uit het verhandelde vloeit van self, dat alles wat buiten God is, van hem afhangt: en dieshalven, dat onse geest, en de geheele lichaamelijke natuur; in 't kort het geheele *al*, van God is voortgebracht: welke voortbrenging, om die wel te verstaan, noodige aendacht vereischt.

Dat God een volstrekte doening is, en dat hy de werken die tot het eigen begrip zijner weezentheid behooren, door nootsaakelijkheit der natuur oeffent, blijkt uit het voorgaande: Maar dewijl buiten God,

de denkende, en lichaamelijke natuur weezentlijk bestaan, zo eischt de order, dat wy ons selven inspannen, om te ontdekken, hoe deeze van God zyn voortgekoomen, en van hem afhangen.

Dat de Waereld niet uit Gods natuur vloeid.

De geschaapen dingen behooren niet tot het begrip der Goddelijke weezentheid, noch tot de werken, die hy innerlijk in zyn weezen oeffent, dewijl se geen toeëigening noch eigenschap Gods zyn. Want, indien het toeëigeninge waaren, ze moeste door nootzaakelijk gevolg, uit het denkbeeld der Goddelijke weezentheid, konnen besflooten worden; 't welk zo verre daar van verschilt, dat recht het teegendeel kan verzeekert worden. Want wat sin, of gevolg is hier in? God is volstrekt weezentlijk, derhalven behoort tot zyn natuur, een eindige denking, en een uitbreiding die nootsakelijk onvolmaaktheit insluit; immer ter Waereld niet: maar wel volgt het teegendeel, namentlijk, dat al wat in God staat aan te merken volstrekt oneindig, en van alle gebrek en onvolmaaktheit vry is. Om die selfde reeden konnen 't geen eigenschappen Gods weezen.

Daar en booven, God word in sich volstrekt werkzaam, door de eigenschappen van zyn 's selfs kennis en liefden, bevat; Gods denkbeeld wijst ons niet aen, dat 'er meer eigenschappen in God zyn, daar 't noch-

nochtans, indien 'er meer te bevestigen waaren, door gekent moest worden. De uitbreiding, en de eindige denking behooren dan niet tot de Goddelijke natuur, om datze niet volstrekt oneindig zyn; en ze hebben ook om die selfde reeden, niet uit de nootsaakelijkheit van Gods natuur konnen volgen.

Maar dat uit Gods natuur het teegendeel kan besloten worden.

'tZal niet alleen onmoogelijk weezen, uit Gods natuur te besluiten, dat deeze dingen tot zyn weezentheid behooren; of daar uit nootsaakelijk hebben moeten volgen: maar uit Gods natuur staat self het teegendeel te besluiten. Want 't geen God door nootzaakelijkheid zijner natuur werkt, moet ook nootzaakelijk in, en niet buiten zyn weezentheid worden voortgebracht. Daar by, nadien de uitgewerktens niet anders dan door hun oorsaak konnen bestaan, zo zou, indien God door nootsaakelijkheit zyner natuur werkte, de uitgewerktens in zyn natuur besflooten moeten leggen, en de Goddelijke natuur zou, in zeekere betrekking, yder dier uitgewerktens weezen.

Wyders 't geen God door nootzaakelijkheit zyner natuur werkt, komt in God self, zonder begin, en zonder duuring of tijd, in de waare eeuwigheid voort. Want, om dat God alleen door zyn weezentheid weezentlijk is, zo volgt dat al wat God door nootsaakelijkheit zyner natuur doet, door

deſelve weezentheid beſtaat, en van Go
niet kan onderſcheiden worden, om dat al
dan het begrip der Goddelijke weezent
heid deeze werking, en het begrip deeze
werkinge de Goddelijke weezentheid in
ſluiten, zynde het een, met uitſluiting van
't ander, niet te begrypen.

't Geen God ook door nootſaakelijkhei
ſijner natuur doet, om altijd ſich ſelf gelijk
en geen verandering onderworpen wee
zen, om dat, indien deeze werkinge veran
derde, de Goddelijke natuur ſelf, uit wel
kers nootſaakelijkheid de ſelve volgens de
onderſtelling voortkoomen, veranderen
zou; Want de geſtelde verandering moet
zo wel in de Goddelijke natuur, als in de
oorſaak des dings, beſlooten leggen, en
daar van voortkoomen, als dit ſelfde ding
eer 't veranderde, van de Goddelijke na-
tuur afvloeide: maar dit, dewyl het opent-
lijk met Gods onveranderlijkheid ſtrijd, is
als ongerijmt te verwerpen. Nu acht ik, dat
yder genoeg by ondervinding weet, dat
men van 't geheel *al*, of de geſchaapen din-
gen, niet kan beveſtigen, 't geen wy ge-
toont hebben, aen de werkinge, die van de
nootſaakelijkheid van Gods natuur afvloe-
jen, te behooren. My is ook nooit yemant
met zo wanſchaapen vernuft ontmoet, die
dit opentlijk ſtelden, en dieshalven houde
ik het daar voor, dat men van vooren, uit
Gods

Gods weezentheid niet kan afleiden, dat 'et geheel *al* door zodaanig een nootſaakelijke uitvloeying, van God zy voortgekoomen.

'tKan ook van achteren niet beſlooten worden, om dat onſe geeſt onvolmaakt is.

't Kan ook van achteren, uit de dingen zelven, die wy bevinden dat weezentlijk zyn, niet volgen: om dat wy die in alle manieren onvolmaakt bevinden. De denkende natuur, of onſe geeſt die wy kennen, is met veele onvolmaakthéden beſlommert, want wy moeten als wy denken, geduurig met vergelijkinge, afleidinge, en met het een uit het ander te trekken beſig weezen, om 't geen wy niet weeten na te vorſchen: en wy worden geduurig van de voorwerpen, waar omtrent wy verkeeren, bepaalt, om dus of zo te denken: dat inder daad de eindigheid onſer denking klaarlijk uitwijſt. Boven welke wy ook volmaakter konnen bevatten, naamentlijk, een zodaanigen die alles te gelijk weet, die niet behoeft te redeneeren, noch het een uit het ander te trekken, noch, om elders kennis van te hebben, eenig voorwerp, buiten ſig, vereiſcht: om dat al wat gekent kan worden, in zyn eigen weezen beſlooten legt. Dewyl wy nu een denkbeeld hebben van een denking, die de onſe in volmaaktheid onvergelijkelijk overtreft, zo volgt onwederſpreekelijk, dat wy, of onſe denking, als zynde eindig en onvolmaakt, niet uit de nootſaakelijkheid van Gods volſtrekte wee-

weezentheid hebben konnen voortkoomen.

Dat ook de uitbreiding onvolmaakt is.

Wat aangaat de uitbreiding, zeeker, die is zodaanig onvolmaakt, dat men geen uitbreiding, zonder datze onvolmaaktheit inwikkelt, bevatten kan. Want uitbreiding bestaat in driederly afmeetinge, van lengte, breete, en diepte, en is by gevolg deelbaar, en heeft deelen buiten deelen; zo dat het eene deel niet is, daar het ander deel is, dewylze elkander uitsluiten, dat klaarlijk onvolmaaktheit te kennen geeft. Want, in een volstrekt weezen kan niets als deelen die elkander insluiten, en waar van den een buiten den ander is, bevat worden, om dat sulks tegen de enkelheid strijd.

Daar en booven, aenmerkt eens de bysondere dingen, die in de Waereld, als verscheiden wysiging van de stof, bestaan, namentlijk, Hemel en Aerden, met al de veranderinge die daar in voorvallen, want alhoewel de dwaalsterren hun gereegelde loop hebben, en dat de vaste ons altyd met de selfde tusschenwijdte van elkanderen verschynen, zo is den Hemel nochtans niet vry van veranderinge. Zomtijds heeftmen vaste starren uit hun gewoone plaats, en weêr anderen, die wy niet gewent waaren te sien, te voorschyn sien koomen; de zon is den eenen tijd meer met zyn vlekken overdekt dan den anderen tijd; dan siet men

eens

ens ſtaartſtarren, en andere ongewoone
eekenen, en veranderinge; wy behoeven,
n een ſtarre lichten nacht, maar weinig
ijds den Hemel aen te ſchouwen, om eeni-
e kleene vuuren, ſchuyn nederwaart te
en ſtraalen; geduurig ſien wy de verande-
inge boven ons in de wolken, waar uit zo
neenigerly verſcheidenheit van weeder
ntſtaat, dat men, om 't ſelve naaukeurig
n acht te neemen, zyn leevens tijd beſtee-
en moeſt, dewijl die byna yder oogenblik
an't voorgaande verſchilt: kort om, den
Hemel is vol van veranderinge.

Maar indien wy ons tot de Aarde, en 't
geen daar op is, wenden, daar is geen maat
noch begrip, om de meenigvuldigheit der
veranderingen te meeten, of te verſtaan.
't Is onmoogelijk om alle gewaſſen die de
Aarde voortbrengt, of alle leevende dieren
die daar op, en in, worden gebooren en
voortgeteelt, met'et geheugen te onthou-
den: men ſiet geduurig het eene vergaan,
en het andere te voorſchyn koomen: de
boomen des zoomers met blâden en vrug-
ten belaaden, en des winters van beiden
berooft: ons eigen lichaam is meer veran-
deringe onderworpen, als wy ſelf weeten,
of gewaar worden. Maar dewyl yder menſz
genoegzaam weet, dat hier op der Aarden
alles geduurig verandert, zo is't niet noo-
dig veel daar van in 't byzonder op te tel-
len:

len: nadien 't niet tot ons oogmerk ſtrekt, aen te wyſen door wat wyſe van beweegen deeze verſcheidentheid komt, maar alleen datze daar gevonden worden, om te beſluiten, gelijk ik doe, dat de meenigvuldige veranderinge niet konnen vloeyen uit de nootſaakelijkheid van Gods natuur, dewijl God onveranderlijk, en onophoudelijk de ſelfden is: te meer, om dat deeze veranderingen van de beweeging, of verplaatſing der deelen van de ſtof, afhangen, en dat de beweeging geen werking, maar een lijding is, en dieshalven van God oneindig verſchilt.

Tegenwerp. Hier op word teegengeworpen, dat niettegenſtaande al deeze veranderinge, nochtans het geheele al, van God door nootſaakelijkheit zyner natuur kan voortgebragt zyn, om dat de denking en de uitſtrekking, aengemerkt als ſelfſtandigheit, noch onvolmaakt noch eindig is, of uit eindige deelen beſtaat, noch veelvoudig noch deelbaar: maar in teegeedeel, volmaakt, eeuwig, oneindig, eenig, en ondeelbaar.

Maar indien de denking, of onſen geeſt tweeſins of als ſelfſtandigheit, of als wijze van die ſelfſtandigheid, te bevatten zy, zo ſal wel volgen dat'er een gemeene denking is, waar van de byzondere denkbeelden, of menſchelijke zielen, verſchillen als wijze, of aendoeninge van de ſelfſtandigheit: maar

daar

ar kan geenſins uit volgen, dat de gemee-
e denking, van de byſondere, die als zyn
ijze word aengemerkt, verſchilt als een
ak van een ganſch verſcheiden natuur.
ant hier ſtaat het teegendeel te beſlui-
en, namentlijk, zo de byzondere denkin-
e, van de gemeene, waar inze bevat wor-
en, afhangen, dat dan zeekerlijk de by-
ondere aen de eigenſchappen van de ge-
eene deel hebben. Gelijk de byzondere
yze, en beweeginge in de lichaamelijke
atuur, in de gemeene uitbreiding beſloo-
en leggende, alle van een ſelfde natuur
yn met de gemeene: want de alderminſte
eeling, beweeging, of geſtalte, beſtaat niet
onder uitbreiding, noch kan ſonder uit-
reiding bevat worden. Maar onſe onvol-
aakte denking is niet van de natuur ee-
es volſtrekte, noch ze word ook in geen
olſtrekte denking, als in zyn onderwerp,
evat; en by aldien, onſe ziel niet in ſich,
aar in een ander bevat word, zo kan die
ndere geen volſtrekte denking weezen,
aar alleen een gemeene, die in weezent-
eid met de byzonderen overeenkomt:
ieshalven is onſe geeſt, al merkt menze
ls ſelfſtandigheid aen, niet volmaakt en
oneindig, maar onvolmaakt en eindig.

Wat aangaat de uitbreiding, die kan zee-
kerlijk tweeſins aangemerkt worden, te
weeten in't gemeen als uitbreiding, of in't
by-

byzonder, voor zo veel die gemeene uit breiding op veelderly wijze gewijſicht i In 't gemeen is de natuur van de ſtof nie anders als uitſtrekking, in lengte, breet en diepte, in 't byzonder zyn 't de onbe paalde verſcheidentheeden, die van de be weeging, en verdeeling der ſtof, afhanger Alle deeze byzondere dingen, als, Dierer Boomen, Steenen, Son, Maan, Starren Hemelſche vuuren, en alles wat in de lig chaamelijke natuur verſchijnt, zyn elkan der, voor zo veelze tot de uitgeſtrekthei behooren, volkoomen gelijk: nademaal i geen van allen iets anders als uitbreidin en beweeging kan bevat worden: zo datz van de gemeene uitbreiding niet verſchil len, maar alleen verſchillenze onder elkan der, door verſcheiden zaamenvoeging der deelen, van een ſelfde ſtof.

Maar dat de lichaamelijke natuur als uit geſtrekt, deelbaar, en beweegelijk aenge merkt, niet anders dan een wijze ſoude zyn, die in iet anders, als zyn onderwer of ſelfſtandigheid zou moeten bevat wor den, en dat de ſelfſtandigheid niet uitge ſtrekt, noch beweegelijk, noch deelbaar maar oneindig, eenig, en ondeelbaar ſou den weezen, ſeeker, dat zyn woorden waa van men geen bevattinge kan vormen Want indien men om de ſtof als ſelfſtan digheid te begrijpen, de uitſtrekking e

deel

deelbaarheit daar afzondert, dan gaat het ganſche begrip der lichaamelijkheid verlooren, ſonder dat'er iets, om de ſelfſtandigheit te ſtellen, overblijft. Ik houde my ook verzeekert, dat de lichaamelijke ſelfſtandigheit buiten uitſtrekking en deelbaarheit, noit voor ymands geeſt gekómen is, of koomen kan; om datze alleen in uitbreiding beſtaat. 't Blijft dieshalven vaſt, dat de lichaamelijke natuur, hoe menze ook aenmerkt, uitgeſtrekt, deelbaar, beweegelijk, en door de beweeging onder ſich verſcheiden is.

Om deeze zeltzaame meining ſtaanden te houden, kan noch gezegt worden, dat in de natuur maar een ſelfſtandigheit kan zyn, en dat die nootzâkelijk eenig, eeuwig, en oneindig is, en door ſich beſtaat: en dieshalven, dat alle andere dingen, die eindig of bepaalt zyn, als wijze van die ſelfſtandigheit moeten bevat worden. Ik beken wel, dat'er niet meer als een eenige ſelfſtandigheit, in zo een ſin als het hier voorkomt, daar door verſtaande, een weezen dat ſelf beſtaat ſonder van een ander af te hangen, weezen kan: gelijk wy ook te vooren beweezen hebben, dat 'er maar een God is. Doch hier uit volgt niet, dat de dingen die eindig en bepaalt zyn, in God, door nootſaakelijkheit ſijner natuur beſlooten leggen, en datze van ons, als wyze van God, Aanhouding.

of eenige zyner eigenschappen moeten gekent worden. Want nadien wy hebben aengeweezen, dat al wat God door nootsaakelijkheit zyner natuur doet, ook nootzaakelijk met Gods natuur overeenstemt, en met God eeuwig, onveranderlijk, en eindelijk, niet anders als God self is; en dat 'et klaar genoeg blijkt, dat de dingen van't geheel al zodaanig een volstrektheit niet insluiten, zo sal, aen te wyzen, hoe van de eeuwige en oneindige selfstandigheit, door nootzaakelijkheid zyner natuur, zo meenigvuldige eindige en bepaalde weezens hebben konnen voortvloeyen, onmoogelijk blyven.

Want of men voor geeft dat de eindige dingen, die een bysonder en bepaald weezen hebben, echter in God zyn, en in hem moeten bevat worden, dewijl deeze bysondere of eindige weezens uit God, of uit eenige zyner toeëigeninge moeten volgen, voor zo veel die toeëigening, met de wijziging van een bepaalde en eindige weezentheid, gewijzicht is, geeft geen voldoening ter Waereld: of 'er moest worden aengeweezen, hoe uit Gods oneindigheid nootsaakelijk een eindige wijziging voortvloeide, 't geen ik onmoogelijk en recht strydig acht. Want te zeggen dat de Goddelijke toeëigeninge nootzaakelijk een eindige wijziging hebben, of dat het oneindi-

ge nootſaakelijk eindig is, is in de grond het ſelfde.

't Kan ook geen verklaaring aen deeze ſaak geeven, te ſeggen, dat deeze wijze van Gods toeëigeninge, waar uit een eindig en bepaalt ding komt te volgen, wêer van een andere oorſaak of wijze afhangt, die ook eindig is, en een bepaalde weezentlijkheid heeft, en die weêr van een ander, en dus altijd voort, tot in 't oneindig. Want indien hier een oneindige voortgang van eindige oorſaaken, of eindige wijzíginge van Gods toeëigeninge gemeent wierd, zo ſouden de byſondere dingen niet van God afkoomen, maar van die oneindige voortvloeyende eindige wijſinge, ſonder dat'er ooit kon gezegt worden, dat die wijziging van God, of van eenige zyner toeëigeninge volgde: om dat volgens deeze reeden een eindig ding uit een eindige wyze, en die weer uit een andere eindige wyze voortkoomen moeſt, en niet van den oneindigen God. 't Welk, behalven dat'et teegenzeggelijk is, met de onderſtelling ſtrijd. Vorder achten wy niet waardig ons ſelven, met woorden die niets beteekenende, met grooten arbeid bedacht ſchijnen, om al wat wy van Gods oneindige natuur kennen, uit te bluſſchen, ons langer te verletten: maar ſtelle, volgens het voorgaande onderſoek, onbeſchroomdelijk vaſt, dat de eindige en bepaalde dingen,

dat is, de denking en de uitstrekkinge, of het geheel al, niet door nootzaakelijkheid der natuur van God is voortgevloeit.

Onder-zoek van de schep-ping.

't Blijft nochtans zeeker dat de eindige dingen van God afhangen, en door hem zyn voortgebragt. Aan deeze saak gehecht te blyven, om daar van zo veel wy vermogen te ontdekken, eyscht der selver waarde. *Uit niet komt niet:* is een spreuk by allen aengenoomen. De meeste menschen, die hun verstand gebruiken, souden sich belgen, indienze hoorden voorgeeven, dat deeze spreuk veeltijds kwaalijk begreepen wierd: wantze oordeelen dat deselve door sich zo klaar is, dat'er niets tot verklaaring over te seggen zy; en dat men hun oordeel te weinig toebetrouwt, indien men hen in zaaken, zo bekent als deezen, zou willen onderrichten. Wat'er van is, 't zy dat de spreuk zo klaar, als de meeste menschen achten, niet te waardeeren staat, of dat mijn eigen traagheid, 't geen andere klaar voor komt, voor mijn benevelt, 'k sal ten minsten door eenige verklaaringe te geeven, bekent maaken wat ik'er van denk.

Hoe de spreuk, uit niet komt niet, te verstaan zy.

Uit niet komt niet, dat is, het *niet* kan geen oorsaak weezen waar door *iet word.* Door oorsaak word verstaan 't geen waar door een ding is, of bestaat: dewijl nu alles wat wy in de Waereld bevinden door iets anders bestaat, ('t zy dat dat andere in het

ding

ding, dat daar door beſtaat, ingaat, gelijk het zaad met de bykoomende vochten in de planten ingaan, als deelen waar door de planten beſtaan, 't welk genoemt word *inwendige oorzaak*. Of dat de oorſaak niet in 't veroorſaakte overgaat, maar door een van buiten aankoomende werking dezelve voortbrengt, als, dat de wind een tooren omſmijt, een menſch een huys bouwt, een ſteen weg werpt, of een ſchuit in 't water voortſchuift: 't welk genoemt word, *uitwendige*, of, *werkende oorzaak*, deeze bevinding, naamentlijk, dat alles door een oorſaak beſtaat, heeft den menſchen daar heene geleid, datze ontwijffelbaar vaſt ſtellen, *het niet brengd niet voort*; 't ſteunt ook op klare grondveſten, want het *niet* is een ontkenning van alle *iet*, 't kan daarom noch inwendig noch uitwendig veroorſaaken.

Doch 't ſtaat aan te merken, dat 't geen men veroorſaaken noemt, niet iet voortbrengt, noch eigentlijk iet doet beſtaan, maar in teegendeel word 't geen veroorſaakt, als meede 't geen veroorſaakt word, reeds onderſtelt weezentlijk te zyn, ja de *inwendige*, of *de ſtoffelijk en vormelijke oorzaaken*, verſchillen niet van de veroorſaaktens als in de wijze van beweegen. By voorbeeld, de ſtoffelijke oorſaak, waar uit het ys beſtaat, is waater, en verſchilt niet daar van, dan alleen, dat de deelen van 't waater

die eerſt in ſnelder beweeging over elkanderen heenglibberden, nu door vertraaging vaſter en meer gedrongen op een blijven leggen. De uitwendige of werkende oorſaaken zyn niet anders, dan verſcheide aenſtootinge, van 't een lichaam teegen 't ander, waar door de beweeging verſcheidentlijk bepaalt word. Zo dat al de veroorſaaking ſlechts verſcheiden wijze van beweegen zyn, die ook door 't vermoogen der bewoogen dingen niet voortkoomen maar van God alleen.

De werkinge die des menſchen geeſt oefent, als oordeelen, toeſtemmen, ontkennen, en zo voort, waar door hy ſoude konnen gezegt worden iets te veroorſaaken brengen geen zwaarigheid in, om dat de menſchen geeſt meede van God afhangt en dat die werkinge niet van den geeſt verſchillen, als wijziglijk alleen. In 't kort *u niet komt niet*, is te zeggen, daar kan in 't ge heel al niets geſchieden, dan door de wette van denken en beweegen, die 't volſtrekte weezen heeft verleent: want indien'er iet geſchieden buiten die wetten, dat moet geſchieden door 't geen God niet heeft verleent, maar dat God niet verleent, is niet 't zou dan door 't niet voortgebracht worden, dat met ſich ſelven ſtrijd.

Dus getoont hebbende, dat het *niet* niet veroorſaakt, dewijl het *niet*, gelijk het waa

ter een wijziging krijgt waar door het ys word, geen wijziging kan krygen waar door het *iet* word. Zo is de vraag, of dit op God indiervoegen toe te passen zy, dat hy het geheel al niet zou hebben konnen voortbrengen, sonder dat'er iets was, waar uit hy het maakte? Doch dat men dit dusdaanig niet toepassen kan, blijkt hier uit, indien God de Waereld niet heeft konnen voortbrengen, als uit een voorgaande stof, dan heeft hy niet meer konnen doen als beweeging verwekken, in een stof die van sich self bestaat, en van hem niet afhangt: maar in 't voorgaande is al getoont, dat al wat buiten God is, van hem moet afhangen. Daar en booven, indien de stof van God niet afhing, maar door eigen kracht weezentlijk was, zo zou die stof ook Gods werking niet onderworpen weezen, maar alles wat in de selven voorviel, moest mede uit haar natuur spruiten. Ook word dan met eenen gestelt, dat God van deeze stof, als van iets buiten hem, het denkbeeld ontfangt, en dieshalven, voor zo verre, selve van de stof afhangt: welke dingen met de Goddelijke volmaaktheid strijdende, ten hoogsten ongerijmt en te verwerpen zyn.

Of God de Waereld zonder voorgaande stof heeft konnen maaken.

Wyders, van deeze kundigheid, hangt een ander, die van de selfde zeekerheid is, af, te weeten, dat *al wat in eenig veroorzaakten is, nootzaakelijk in des zelfs oorzaak moet zyn*, en

Hoe de spreuk, de oorsaak heeft zo veel als het veroorsaakte te verstaan zy.

en dat of *vormelijk*, dat is, dat de volmaaktheid van 't veroorsaakte, even volmaaktelijk in de oorsaak zyn, of *uitsteekentlijk*, dat is, dat de volmaaktheeden van 't veroorsaakte, niet even volmaaktelijk, maar in meerder of voortreffelijker volmaaktheid in de oorsaak zyn. Zeeker, wy sien in de Waereld deeze verscheiden wyze van uitwerken, waar door den eene oorsaak als vormelijk, en den ander als uitsteekentlijk voorkomt, doch de saak recht ingesien zynde, sal blyken, dat de uitsteekende oorsaaken, voor zo veelze oorsaaken, vormelijk aan te merken staan.

Dat een mensch, een mensch teeld, wort genoemt vormelijke veroorsaaking, om dat 'et veroorsaakte van de selfde volmaaktheid met de oorsaak is: maar dat een mensch een huis bouwt, wort genoemt uitsteekende veroorsaaking, om dat dien mensch of bouwmeester, grooter en beeter dingen in sich begrijpt, dan het huis dat hy voortbrengt. Maar, schoon den bouwmeester zynde een mensch begaaft met verstant en oordeel, beeter en grooter volmaaktheeden dan het gebouw, in sich begrijpt, en daarom in deezen sin, een uitsteekende oorsaak van 't gebouw mag genoemt worden zo is hy nochtans, voor zo veel hy oorsaak niet uitsteekentlijk, maar vormelijk. Want indien men siet op bouwing self, dan is de

bouw-

bouwmeester een uitwendige werkende oorsaak, die naar mate van de kracht sijner handen, of andere werktuigen, het hout, en de steenen tot het gebouw geschikt, zodanig doet beweegen en zaamenvoegen, als met zyn verbeelding overeenkomt: 't welk niet anders is, dan naar maate van de aanstootinge der lichaamen, de beweeging te bepaalen. Wat nu aangaat zyn verstand en oordeel, waar door hy in volmaaktheid booven 't gebouw uitmunt, daar door kan hy wel veel volmaakter gebouw bevatten dan hy oit gemaakt heeft; maar aangemerkt in 't maaken van een gebouw, zo maakt hy dat niet, als hebbende de verbeelding van een volmaakter, maar als hebbende de verbeelding of schets, van even die selfde volmaaktheit of schikking, die hy in 't gebouw veroorsaakt: waar uit blijkt dat een boumeester, als verbeeldende oorsaak aangemerkt, in 't veroorsaaken, niet uitsteekentlijk, maar vormelijk is.

Dit soude men van alle werkende en verbeeldende oorsaaken, die uit het geen in de Waereld gebeurt konden voorgeworpen worden, konnen aanwyzen: en achte onnoodig 't selve van de stoffelijke of uitvloejende oorsaaken te toonen, om dat een yder, die een weinig aandacht gebruikt, sulks lichtelijk ontdekt.

Dat nu aan God toe te passen, met te stel-

Dat men deeze ſpreuk op God niet kan toepaſſen.

len, dat God de ſtof deezer Waereld uit. ſteekentlijk in ſich begrijpt, of dat hy an. derſins deſelve niet zou konnen voortge. bracht hebben, *dewijl uit niet niet komt*, ach ik het ſpoor der waarheid gemiſt. Want deeze kundigheeden ontſtaan uit 't geer wy in de ſchepſelen bevinden, waar doo alleen veranderingen in de reeds beſtaand dingen, maar noit een ding ſelf ontſtaat; e 't kan aan God, ſonder hem in den rang e d'onmacht der ſchepzelen te betrekken niet worden toegeëigent. Daar en boven God, aangemerkt als een uitſteekend oorſaak der ſtof, zoude wel meerder e grooter volmaaktheeden dan de ſtof, i ſich hebben, maar nadien hy als oorſaak vormelijk voorkomt, ook die ſelfde vol maaktheeden, die de ſtof heeft, beſitten dat is, God ſelf zou ſtoffelijk, en als ee ſtoffelijke, of uitvloeyende oorſaak aen t merken weezen, dat ongerijmt is.

Indien men zegt, dat God de Waerel voortbrengt niet als een inwendige of uit vloeyende, maar als een uitwendige o werkende oorſaak, door een overgaand doening, zo word (mijns oordeels) de waar heid geſprooken. Doch ik zie niet hoe daa uit volgt, dat de voortgebrachte Waerel uitſteekentlijk in God moet zyn: want al een bouwmeeſter door een overgaand doening een huis bouwt, dan word nie

ver

vereischt dat de stof in den bouwmeester zy, maar alleen, dat hy de schikking in zyn verstant heeft, dewijl de stof ondersteld word buiten hem te bestaan; daar de Waereld niet alleen ten aensien der schikking, maar ook ten aensien der stof van God afhangt; salze dan, ten aensien der stof, uitsteekentlijk in God begreepen weezen, zo sal al wederom volgen dat God stoffelijk is, en dat de Waereld door uitvloeying van hem voortkomt.

Deeze saak is ook niet goed te maaken, met voorwenden dat een uitsteekende oorsaak niet nootzaakelijk zodaanig een is, die het selfde dat het veroorsaakten heeft, en dan noch meerder en grooter saaken in sich bevat: maar dat een uitsteekende oorsaak ook is, die niet het selfde van't veroorsaakte, maar volmaaktheeden van een andere natuur, doch in voortreffelijkheid die van 't veroorsaakte te booven gaande, met sich insluit; en dat God dusdaanig een uitsteekende oorsaak der Waereld is, te weeten, niet om dat hy de volmaaktheeden des Waerelds stoffelijk of vormelijk in sich heeft, maar om dat hy volmaaktheeden die oneindig uitneemender zyn, bezit.

Maar hier moest getoond worden, hoe een uitstékende oorsaak door zyn uitmuntende volmaaktheeden, eenig uitgewerkte met hem, voor zo veel hy oorsaakt, in natuur

natuur verschillende kan voortbrengen want de voortbrenging in de geschaapen dingen voorvallende, daar deeze kundigheeden en deeze gansche redeneeringe op steunen, leeveren hier van niet een voorbeeld; en alhoewel 't zomtijds schijnt, dat eenig oorsaak, een uitwerksel, met sich verschillende, verwekt, gelijk wanneer de Son door zyn straalen, muizen of andere dieren teeld, zo sal nochtans den opmerkende bevinden, dat van deeze teeling de Son niet in't geheel, maar alleen ten deelen oorsaak is; en datse in zodaanige dieren niet anders dan een snelle beweeging der fijne stof verwekt, die met de Sonnestraalen, als hun oorsaak, na de bekwaamheid dier onderwerpen, daar't in voortgebracht word, wel overeenkomt. Ja, het strijd alzo zeer, dat een uitsteekende oorsaak, genoomen voor een oorsaak, die niet het veroorsaakte, maar oneindig beeter en andere dingen heeft, als zodaanig, iet soude voortbrengen, als dat uit niet iet zou worden. Want indien God de Waereld voortbrengende, dezelve dus uitsteekentlijk in sich moest hebben, dat moest zyn, op dat de Waereld soude worden uit de Goddelijke volmaaktheeden, maar de Goddelijke volmaaktheeden zyn, volgens de onderstelling, gansch met de Waereld verschillende; daar kan dieshalvẽ zodânig een onvolmaakte Waereld niet uit voortkoomen. Maar

Maar als men God aanmerkt als een werkende oorſaak, die de Waereld door zyn volſtrekte wil heeft voortgebracht, zo heeft men niet te ſtellen, dat de ſtof op eenigerly wijze in God zou moeten begreepen weezen, om dat door dit te ſtellen, God geduurig, hoewel ingewikkelt, als de inwendige of uitvloeyende oorſaak onderſtelt word. Uit welke dingen ik beſluit, dat, *uit niet komt niet*, en, *de oorzaak heeft alles wat het veroorzaakten heeft*, geen kundigheeden zyn, waar uit beſlooten kan worden, dat God, als zynde een volſtrekte werkende oorſaak, de Waereld ſonder voorgaande ſtof niet voortgebracht heeft; maar alleen, dat'er in de geſchaapen natuur, geen beweeging of iets anders voortgebracht kan worden, indien God in den ſelven geen oorſaak, tot die uitwerking geſteld heeft.

Maar indien ymand wilde, dat God een uitſtékende oorſaak der Waereld genoemt wierd, om dat hy een denkbeeld zo wel van de ſtof, en ſelfſtandigheid, als van de ſchikking der dingen hebbende, die, enkelijk als een werkende oorſaak door die kennis of denkbeeld, ſonder iet anders in of buiten hem van nooden te hebben, voortbrengt; gelijk dit de meining van naaukeurige verſtanden, die deeze bewoording gebrniken, ſchijnt te weezen. Deezen behoordemen (als in de ſaak eens zynde) om 't gebruik dee-

Hoe God zou moogen een uitſteeken de oorſaak genoemt worden.

deezer ſpreuk, geen ſtrijd aen te zeggen.
't Zal echter dienſtig weezen, te onderſoe-
ken wat'et ſeggen wil, dat God de dingen
ſteld enkelijk door't denkbeeld, dat hy van
de ſelven heeft.

Hoe alles door Gods kennis voortkomt.

Dat God een denkbeeld der ſchepzelen hebbende, achtervolgens die kennis, door een andere pooging of vermoogen, deſelve ſouden in weezen brengen, acht ik de waarheid niet gelijkvormig: om dat de kennis der ſchepſelen in God eerder, dan der ſelver beſtaan buiten hem te ſtellen, wanſchikkelijk is; nademaal het ſtrijd, dat God de kennis der ſchepzelen van elders als van zyn wil, waar door hy wil dat de ſchepzelen zyn, zouden hebben. Want, gelijk te vooren breedelijk genoeg is aangeweezen, dat het denkbeeld der ſchepzelen niet tot Gods weezentheid behoort, zo blijkt ook klaar, dat God die niet van elders heeft konnen hebben, om dat hy geenig denkbeeld van buiten ontfangt: want indien ſulks waar, zo moeſt 't geen 't voorwerp der Goddelijke kennis verſtrekte, in order voor God, en van hem niet afhangende, begreepen worden: daar nochtans de Goddelijke volmaaktheeden duidelijk aenwijzen, dat alles wat buiten hem is, van zyn onverſchillige wil afhangt.

Zelf, acht ik niet aanneemelijk, een denkbeeld der ſchepzelen in God te ſtellen, 't welk

't welk hy, door aanmerking zyner onbepaalde macht, van alle moogelijke dingen, of, van alle dingen die getuigenis zyner volmaaktheit konnen geeven, hebben zou: om dat, voor Gods wil aangemerkt, geen ding moogelijk is, dewijl 'er geen oorſaak daar de moogelijkheid uit ontſtaan zou, kan begreepen worden; en de dingen ſelf konnen geen moogelijkheid inſluiten, om dat men die als noch niet te zyn aenmerkt. Maar men wil, dat God door 't kennen zyner almagtigheid, weet alles wat hy doen kan, en doen zou konnen, indien hy wilde dat het geſchieden, dat noemtmen, *de kennis van alle moogelijke dingen*, of, *de weetenſchap der zuivere verſtaaning.* En dan, dat God uit de oneindigheid zijner wijsheid en macht, eenige dier dingen, die in ſich ſelven aengemerkt ſlechts moogelijk zyn, en ſoude konnen geſchieden, heeft doen overgaan, door zyn beſluit, van den ſtaat der moogelijkheid, tot een ſtaat van zeekerlijk te ſullen geſchieden, deeze kennis in God, van de dingen die hy beſlooten heeft dat geſchieden ſullen, werd genaamt, *de weetenſchap der toekoomende dingen*, of *de weetenſchap der ziening.*

'k Beken wel, dat deeze gedachten niet ſteunen op onderſtelling, dat de dingen uit hun natuur een moogelijkheid hebben, waar doorze, ſonder Gods beſluit aengemerkt,

merkt, foude konnen gefchieden; gelijk het verdraaid verftant van zommige du verre uitfpat: waar opze ook bedacht hebben, een zoort van weetenfchap in God, waar door hy de toekomftige gebeurlijke dingen, niet uit zyn befluit, maar uit de dingen felf die te gebeuren ftaan, voorweet; dat noemende, *middel weetenfchap*. En andere willen wel dat in God geen weetenfchap zy van toekoomende dingen, als uit zyn befluit, maar dat'er nochtans dingen toekomftig zyn, en zeekerlijk fullen gebeuren, die God niet heeft beflooten; waar van hy ook geen kennis heeft als by giffing en waarfchijnlijkheid. Welke wanfchikkelijkheeden, opentlijk iets dat van God niet afhangt toelaatende, wy, nadien onfe ganfche reedeneeringe het rechtftrijdige bewijft, weegen deszelfs baarblijkelijke ongerijmtheid, geen weederlegging in 't byzonder waardig achten.

Maar de gedachten teegenwoordig ten proeve geroepen, onderftellen, dat geen van alle de dingen, die God, door 't kennen van zyn macht, kend, konnen gefchieden 't en zy dat God door zyn onverfchillige wil befluit datze fullen gefchieden; en zijn dieshalven, immer ten aanfien der toeleg van de gemelde ongerijmtheeden bevrijd. Maar nochtans, zy onderftellen, dat 'er voor Gods wil iets in ftaat van moogelijk-

heid

heid, 't welk van Gods volmaaktheeden getuigenis ſoude konnen geeven, is: waar door, hoewel ingewikkelt en teegen hun meining, die dingen als moogelijk, ſonder afhanging van Gods wil begreepen worden. Want ſchoon men de moogelijkheid niet ſoekt in de dingen, maar in Gods macht, welke macht God kennende, verſtaat wat dingen hy zou konnen uitwerken; of om dit, na hun meining eigentlijker uit te drukken, de weetenſchap der ſuivere verſtaaning, of der moogelijke dingen, *is de kennis die God van zich zelf heeft, voor zo veel eenig kenteeken zijner volmaaktheeden, door de ſchepzelen, zoude konnen uitgedrukt worden:* zy willen echter, dat God, voor 't beſluit zyner wil, eenig opſicht tot die mógelijke dingen heeft; daar men in teegendeel, in God door ſig aangemerkt geenig opſicht dan alleenlijk tot ſich ſelf mach toelaten.

Daar beneffens, ſluiten deeze gedachten in, dat Gods macht, waar door hy iets buiten zyn weezen voortbrengt, van zyn wil verſchilt, in diervoegen, dat de moogelijke dingen het voorwerp van Gods macht ſouden konnen zyn, ſonder te weezen het voorwerp zijner wil; en derhalven, dat de weezentheeden of eeuwige waarheeden, onafhankelijk zyn: welke dingen ik ongerijmt acht. Want indien de weezentheeden van God niet afhangen, van waar hebbenze

dan hun natuur ontfangen? waarom is twee en drie vijf? waarom zyn al de lijnen van een kring, uit het middelpunt na den omtrek getrokken, even lang? zegt men deeze dingen hebben niet anders konnen wézen, ik vraag, waarom niet? zegt men dat de natuur dier dingen ſulks inſluit, ik vraag, van waar de natuur deezer dingen ontſtaat? Want alhoewel wy de dingen niet anders konnen bevatten, daar uit volgt niet, dat God ze niet anders zou konnen ingeſtelt hebben; en 't is een bedriegelijke maate, na ons verſtand, dat God met de dingen overeenkoomende geſchikt heeft, te willen meeten, wat God, ten aanzien van 't geen waar omtrent ons verſtand niet verkeerd, zou hebben konnen doen.

Nochtans de onbekwaamheid die wy by ons vinden, om de dingen anders te begrijpen, ſchijnt de eenige grondveſt van deeze vaſtſtelling: daar in teegendeel, eermen dit vaſt ſtelden, vereiſcht wierd, niet uit ons onvermoogen, maar uit Gods volmaaktheid te toonen, dat de dingen niet anders konde weezen; maar nadien de weezentheeden der dingen, niet behooren tot de Goddelijke weezentheid, blijft dit ondoenlijk: en, om dat niemand kan aanwijzen, van waar de nootzaakelijkheid der weezentheeden voortvloeid, zo ſchroom ik niet te ſtellen, dewijl God alleen onaf-

hankkelijk is, *dat zo wel de weezendheid, als de weezendlijkheid der ſchepzelen, van Gods onverſchillige wil afhangen.* Waar uit volgt, datmen niet ſeggen mach, dat in God eer is het denkbeeld der ſchepzelen, dan de wil om deſelve weezentlijk te doen beſtaan; ook mag men geen magt om ſchepzelen voort te brengen, onderſcheiden van de wil, in God ſtellen: want indien 'er zodaanig een magt waar, die moeſt innerlijk tot de Goddelijke weezentheid behooren, en een zijner eigenſchappen weezen: maar nademaal God door de kennis en liefde zijns ſelfs, 't welk zijn algenoegzaamheid is, volſtrekt volmaakt aan ons voorkomt, en dat wy zodaanig een magt, van zijn beſluit onderſcheiden, door geen nootſaakelijk gevolg uit Gods volmaakte eenheid konnen aanwijzen, zo acht ik dat de macht waar door God de ſchepzelen ſteld, niet anders is dan zyn onverſchillige wil, waar door hy wil datze zyn: welke wil magt word genoemt, door gelijkenis van de ſchepzelen genoomen, om dat'er iets door voortkomt. In't kort, *de weetenſchap der zuivere verſtaaning, is niet anders, als de tweede beſtaanelijkheid in Gods weezen of zelfſtandigheid*, dat is, de kennis waar meede God ſich ſelf kend, zonder eenig opſicht buiten hem: maar, *de weetenſchap der ziening, is de kennis die God heeft van zijn wil, waar door hy wil dat'er ſchepzelen zijn.*

Om dan eindelijk de ſaak te beſluiten, de ſchepzelen hebben door ſich geen weezentheid, noch moogelijkheid van te konnen zyn, of om dus of zo te weezen, maar hun weezentheid en weezentlijkheid hangen van Gods onverſchillige wil af, welke dieshalven den eenige wortel, en grondveſt, van de moogelijkheid der dingen is. Want geſteld zijnde, dat God de dingen wil, zo is 't nootzaakelijk dat de dingen zyn: en dat God de dingen, enkelijk door desſelfs denkbeelt te hebben, voortbrengt, is dus te verſtaan, dat God de dingen wil, welke wil een meêwuſtheid met ſich inſluit, waar door God weet dat hy ſulks wil, te ſeggen dan, dat God de dingen ſtelt door zyn wil, of om dat hyze kend, is het ſelfde; om dat deeze meêwuſtheid, die wy de kennis noemen, niet verſchild van de wil.

Nader onderſoek van de ſchepping

Maar uit te leggen hoe het heeft konnen weezen, dat de geſchaapen dingen ontſtaan enkelijk om dat God die kend, is mijn onmoogelijk: dewijl ik mijn zelf onderſoekende, klaarlijk bevind, geen denkbeeld van't worden eenes dings te beſitten. Maar wel van 't veranderen der reeds weezende dingen, welke veranderinge ook wel *worden, voortkoomen, veroorzaaken*, en diergelijke naamen ontfangt, waar op de kundigheid, *uit niet komt niet*, ſteund. Maar, indien men eigentlijk ſal ſpreeken, daar word in de geſchaa-

ſchaapen dingen niets veroorſaakt, niets voortgebracht, alleen geſchieden'er veranderinge van wijze, en beweeginge: dieshalven worden de kundigheeden, van deeze dingen ontleend, kwaalijk op God en de voortbrenging der ſchepzelen toegepaſt.

Doch al vind ik mijn onmachtig om te verklaaren, hoe de geſchaapen dingen, ſonder dat 'er iets te vooren was, waar uitze wierden, enkelijk door Gods wil zyn voortgebragt, zo vind ik nochtans gronden genoeg om te verſeekeren, dat'et niet anders weezen kan: want wanneer twee dingen klaar begreepen worden, waar uit een darde, die wy niet bevatten, noch desſelfs denkbeeld in ons bevinden, komt te volgen, zo geeven die twee dingen die wy klaar begrijpen, hoewel geen denkbeeld van het darde, echter reedenen, om alles wat teegen het klaar begreepene ſtrijd, van het darde te ontkennen.

Op de ſelfde wijze gaat het toe met de voortbrenging der Waereld, wy begrijpen klaar, dat God volſtrekt onafhankkelijk, en daar by, dat de Waereld onvolmaakt, eindig, en afhankkelijk is: uit welke twee dingen, onweederſpreekelijk volgt, dat het geheel al van God afhangt; en enkelijk door zyn wil beſtaat. Maar nochtans, wy krijgen daar door geen denkbeeld, hoe 't met deeze afhanging geleegen legt; of wat

'et

'et in heeft, de Waereld enkelijk door de wil voort te brengen; waarom wy ook niet ſtelligs, deeze voortbrenging aangaande, zeggen konnen; maar alleen konnen wy, 't geen teegen 't klaar begreepene ſtrijd, van deeze voortbrenging ontkennen.

Dewijl dan God volſtrekt weezendlijk, en de Waereld in allen deelen, zo wel na ſelfſtandigheid, als wijze, onvolmaakt en afhankkelijk moet begreepen worden, zo ſtrijd het teegen beide, dat de Waereld, in eenig opſicht, van God niet ſouden afhangen. 't Staat dieshalven te ontkennen, dat 'er eenige ſtof voorging, waar uit God de Waereld maakte, om dat, indien ſulks ware, de ſtof van ſich moeſt beſtaan, 't welk zo wel teegen 't begrip der ſtof, als teegen 't begrip der Goddelijke volmaaktheid ſtrijdende, wy als valſch verwerpen en ſtellen, dat de Waereld enkelijk op 't gebied van Gods wil, is voortgebragt; en daar door als noch beſtaat, zodaanig als wy die teegenwoordig bevinden. Welke wil, om de Waereld voort te brengen, geenige ſtof noch geenig voorbeeld heeft konnen hebben, om dat alsdan de Goddelijke wil, eenigſins van die ſtof of voorbeeld zoude afhangen; daar in teegendeel alles van de Goddelijke wil voortvloeid: *dat God wil, dat is 'er; dat God niet en wil, is onmoogelijk dat 'er zoude konnen zijn.*

De-

Dewijl 'er dan tot de voortbrenging der Waereld, noch ſtof, noch voorbeeld, waar uit, of waar na, de zelve zoude gemaakt zyn, heeft konnen weezen, zo volgt ook, dat God in deeze uitwerking geen einde of gemerk buiten hem heeft; maar dat hy de Waereld om zijns ſelfs wil heeft gemaakt; en desſelfs natuur ingeſtelt, zo als hy wilde datze weezen zou. Want God kon van elders geen paalen geſtelt worden, op wat wijze, of met hoe veel volmaaktheeden hy de Waereld maaken moeſt; dewijl de goetheid van 't ſchepzel, in 't zyn na Gods wil, beſtaat.

Dat God het einde zijner werken is.

Daar beneffens, dat God het ſchepzel om zyn ſelfs wil maakt, wil niet ſeggen, dat hy die tot zyn heerlijkheit behoeft, 't welk, nademaal het ſchepzel al wat het bezit, van God ontfangt, niet weezen kan. Maar alleenlijk, dat het ſchepzel, met al zyn werkinge, ſlechts een uitdrukſel der weezentlijkheid van 't volſtrekte weezen is; welke uitdrukſelen God door zyn onverſchillige wil heeft geſteld: en by aldien God de ſchepzelen anders, zo datze met de teegenwoordige rechtſtrijdig waaren, hadde gewilt, ze ſoude nochtans, ten opſichte Gods, van 't ſelfde gebruik en uiteinde weezen. Want ſchoon de weezentheid en weezentlijkheid der ſchepzelen, van Gods onverſchillige wil afhangen, zo blijft nochtans

nootſaakelijk, dat God, in alles wat hy door zyn onverſchillige wil doet, als een volſtrekte oorſaak werkt: 't is dieshalven teegenſtrijdig, dat God iets ſoude voortbrengen, 't welk geen uitdrukſel zyner weezentlijkheit was; of dat'er iets, 't geen voor 't minſte oogenblik van God niet afhing, weezen zou, en wat diergelijke dingen meer zyn. Waar uit blijkt, dat God wel ten aanzien van 't weezen, maar niet ten aanzien van 't gebruik en einde der ſchepzelen, onverſchillig is.

Dat God de Waereld door een enkelde daad voortbrengt.

Maar om verder, 't geen teegen 't klaar begreepene ſtrijd, van deeze voortbrenging te ontkennen, zo ſtaat te letten, dat, nadien God volſtrekt volmaakt, eeuwig, en een enkelde doening is, de Waereld van hem niet kan voortgebracht zyn, met tuſſchenpoozen, even als hadde hy, een gedeelte gemaakt hebbende, eenige tijd tuſſchen beiden laaten voortvloeyen, eer hy de andere deelen maakte: want indien het dus waare, dan ſoude Gods daad als meenigvuldig, en in tijd verſchillende begreepen worden, en by gevolg, God ſelf onder duuring bevat, dat opentlijk de Goddelijke volmaaktheeden teegenſtreeft. Maar Gods eeuwigheid wijſt aan, dat men alle duuring en tijd, van hem, en van zyn werken moet afweeren, en dieshalven dat de voortbrenging der Waereld, als Gods daad

daad aangemerkt, in de eeuwigheid geschied.

Om dan eigentlijk te spreeken, God heeft de Waereld over ses duizend jaaren niet voortgebracht, noch hy volhard niet met de selfde doening, waar door hy de Waereld eerst voortbragt, aan den selven, tot hun bestaan ter deezer tijd, te verleenen: nademaal Gods daad geen begin, noch voortgang, noch achtervolging heeft. Maar alleenlijk, God wil de weezentlijkheid der schepzelen, en om dat God sulks wil, enkelijk daarom zyn de schepzelen; welke wil in de eeuwigheid geschiedende, noch begin, noch einde, noch eenig berou toelaatende, wy achten te zyn, de kracht waar door God de Waereld geschaapen heeft; of liever, *deeze wil is de scheppinge zelf.*

Waar uit blijkt, dat God de Waereld scheppende, sulks door een enkelde daad te weeg brengt, en dat alle duuring, ouderwording, verandering, verscheidentheid, en diergelijken, niet tot God, maar alleen tot de uitgewerktens, die van Gods enkelde daad afhangen, moeten betrokken worden. 't Zijn daarom dwaaze vragen, *Wat God deede eer hy de Waereld maakte*, en, *of hy de Waereld niet eer zou hebben konnen scheppen, dan hy gedaan heeft?* want hier door steld men God onder duuring en tijd, die alleen van 't geschaapene kan begreepen worden: welke

geschaapen dingen, zynde niet in, maar buiten het Goddelijke weezen voortgebragt, door zyn onverschillige wil, noodsaakelijk als uitgewerktens buiten God bestaande, niet konnen in de eeuwigheid, maar onder duuring begreepen worden; nadienze geduurig in hun volharding, van God als hun werker afhangen: in welke afhanging, volgens de eigenschappen dier dingen die duuren, een achtervolging, en aaneenschaakeling, van sonder ophouden weezentlijk te zyn, uit kracht van Gods enkelde, en onveranderlijke daad inkomt. Deeze zaamenschaakeling waar door de dingen blyven, *is de onderhouding* of geduurige schepping, doch ten opsichte Gods is 't niet anders *dan de scheppinge zelf.*

Hoe alles door Gods enkelde daad voortkomt.

De geschaapen dingen, die van ons verstand bereikt worden, zyn alleenlijk twee, *de denking*, en *de uitstrekking*. Wat den aerd en werking deezer twee aangaat, daar van is in 't voorgaande breedelijk gehandeld, alleenlijk hier ter plaatse herhaalende, dat de denking werkzaam, God, zich self, en de uitbreiding kennende, de uitbreiding daar en teegen, lijdelijk, deelbaar, en beweegelijk aen ons voorkomt, achten wy genoegsaam om over te gaan, tot het ondersoek der wijze en maniere hoe de selve zyn voortgebragt: doch niet in 't bysonder, dewijl dit ons oogmerk niet toelaat, maar

naar in 't gemeen, voor zo veel ons de geeegentheid der werking, waar doorze bestaan, toelicht.

De werking dan niet anders zynde, als Gods wil die alle tusschen-poozen en duuring derft, heeft nootsaakelijk alles wat'er is, geweest heeft, of koomen sal, voortgebracht, dat is te zeggen, de denking en de uitstrekking zyn in de aldereerste stip der duuring, van God gestelt, met sich insluitende de wijze van denken en beweegen, waar door alle verscheidentheeden, die men in de Waereld speurt, ontstaan. Of, om het naakter uit te drukken, God wil dat 'er een denking en uitstrekking zy, aangedaan met zodaanig een maat en wijze van denken en beweegen, dat daar uit nootsaakelijk voortkoomen, alle de bysonderheeden, die van tijd tot tijd, in 't denken of beweegen, sich opdoen.

Dat nu de verscheidentheid deezer dingen, in tijd verschillen, en niet te gelijk bestaan, komt, om datze niet eeuwig, noch door sich, maar onvolmaakt en afhangende zyn, maar Gods daad, als zodaanig, is eeuwig: 't is daarom, ten aansien Gods, niet verleeden dat Adam leefde, noch ten was toen niet toekomstig, dat ik dit nu schryven zou. Want de kennis die God van de dingen heeft, niet anders zynde, dan de meêwustheid zyner wil, word niet van de din-

dingen ontleend, maar heeft grondvest in zyn eigen oneindigheid; waarom God, om eigentlijk te spreeken, de dingen niet kent, als verleeden of toekomende: en alhoewel, dit dus te vatten, nadien wy self onder duuring zyn, zwaar en moeyelijk valt, zo siet men echter dat Gods volstrekte weezentheit, dit van hem te bevestigen vereischt.

En wy, om ons selven omtrent deeze saak, die men met een opslag, en schielijke verheffing van den geest duidelijk siet, met daar lang op te staroogen niet te verblinden, stellen hier uit vast, dat alles wat'er is, self de alderminste gedachten of beweeginge, die'er ooit geweest heeft of weezen sal, in de eerste stip des tijds, in de wyze en maat van denken en beweegen, van God, door zyn enkelde wil, zyn voortgebracht; zo, dat daar uit alles wat naderhand gebeurd, onvermijdelijk door die wijze en maat, zodaanig gebeurd, als de menschen in gevolg van tijd bevinden.

Dat nochtans de schepzelen onder sich order hebben.

Doch de schepzelen, niet teegenstaande zy door Gods eeuwige en enkelde daad bestaan, hebben, weegens hun gesteltheid, als na weezentlijkheit en werkinge althans van God afhangende, onder sich nootwendig die order van eerder en laater, gaande het een voor het ander, naar maate der beweeging; uit welke ook onvermijdelijk, een geduurige verwisseling van de gestal-

ten

en der deelen, en der ſelver verſcheiden ſaamenvoeginge, afſcheidinge, en diergelijken, ontſtaat. Alles wat in de lichaamelijke natuur voorvalt, geſchied alleen door beweeging, en verplaatſing der bewoogen deelen, en om dat deeze beweeging, enkelijk om dat God ſulks wil, in de uitbreiding ingeſlooten legt, zo kanze, ten aanſien der hoegrootheid, in 't heel al, den eenen tijd niet grooter weezen dan den anderen tijd, maar blijft alſins ſich ſelven gelijk: doende nochtans ſeer verſchillende geſtalten, waar door Heemel en Aarde, met al de byzonderheeden die in deſelve zyn, van elkander onderſcheiden worden, verſchijnen.

Ook worden deeze verſchijnzelen, op die tijd wanneerſe geſchieden, waarelijk van God voortgebragt, niet dat God deeze byſonderheeden, met een daad onderſcheiden van de ſchepping werkt, even als hadde hy een nieuwe pooging of wil, om deeze of geene wijſe van beweegen te verwekken; maar het zyn dingen, die uit kracht van Gods eene en enkelde doening, naar maate der beweeging, nootwendig op zo een tijd als die geſchieden, hebben moeten voorvallen. Om dat nu deeze nootzaakelijkheid van te moeten geſchieden, in de beweeging, die, volgens Gods wil, de ſtof verzelt, begreepen is, zo blijkt klaar, dat alles wat in gevolg van tijd, achtervolgens

de

de aaneenſchaakeling der bewoogen din-gen, gebeurd, geenſins door de dingen, maar alleen van God word uitgevoert.

Dat de deelen der Waereld door beweeging geworden zyn.

Wyders, nademaal de bevinding leerd dat alle dingen, die in de lichaamelijke natuur byſonder zyn, door beweegen en zaamenparſſen beſtaan, en in hun ſtand volharden; gelijk de Aarden, de Son, en de meeſte Hemelſche lichten; of ook wel door verſcheiden ontmoetinge en zaamenſtootinge der deelen, van geſtalten verwiſſelen; gelijk de Wolken en Wateren, van de winden voortgeſtuwt, ongeſchiktelijk over elkander heen rollen, en de vaartuigen, hunner genaadē toebetrouwt, aan ſtukken ſlaan; als meede het verſchil der tijden, van Lenten, Soomer, Herfſt, en Winter, her-voortkoomende, door 't verſchil der ſtand die de Aarden met de Son heeft.

Nadien zeg ik, dat deeze dingen door beweeging gebooren worden, zo doet ſich geen kleine waarſchynlijkheit op, om te beſluiten, dat de Waerelt ook door beweeging, in die ſtaat waar inze teegenwoordig beſtaat, is ontſtaan. Want alhoewel men niet ontkennen kan, dat God de Waereld in de eerſte ſtip des tijds, verſien met al de byzonderheeden die 'er nu in zyn, heeft konnen ſchikken, 't ſchynt echter met de enkelheit zyner werken niet wel over een te koomen, dat der dingen oorſprong an-der

ers als hun vorder beſtaan zou weezen.
Maar de ſaak komt (mijns oordeels) een-
oudigſt voor, alsmen enkelijk ſteld, dat
God de deelbaare ſtof, met zodaanig een
eordende beweeging, waar uit onvermy-
elijk, de Aarde, en al de Heemelſche lich-
en, met al de veranderinge die op of in de-
elve zyn, yder op zyn tijd hebben moeten
olgen, door 't gebied van zyn wil heeft
oen beſtaan.

Wanneer nu door deeze beweeging de
oornaame deelen der Waereld te voor-
chyn kwaamen, konde men niet anders
eggen, als dat God wilde of gebood, dat 'er
at deel weezen zou, nadien hy de ſtof en
esſelfs beweeging, in 't begin zodaanig in-
telden, dat 'er op zo een tijd, dat deel der
Waereld, of die wyze van beweegen wee-
en moeſt. Door deeze beweeging is de
Aarde, in de lucht hangende, beſtendig ge-
naakt; deeze beweeging vormde de Hee-
nelſche lichten, en regeltze in hun loop,
naakende het onderſcheid van dach en
acht, en de getyden des jaars; deeze be-
veeging bracht op der Aarden voort, Men-
chen, Beeſten, Gewaſſen, Berg-werken,
n wat op of in den ſelven gevonden word:
eindelijk, alles wat 'er in de lichaamelijke
atuur omgaat, heeft zyn grondveſt in die
eweeging, de ſtof in 't begin der ſcheppin-
ge meedegedeelt, en 't is volſtrekt onmo-
gelijk

gelijk dat'er iets kan geſchieden, als doo
de beweeging: gelijk genoegzaam uit d
redeneeringe, dus verre gevoert, blijkt.

Dieshalven beſluit ik, *dat alles watter ge ſchied* (in een eigentlijken zin) *natuurlijk is* en niets booven, buiten, noch teegen d natuur. Want als God niet werkt geſchie 'er niets, Gods werken nu worden in d lichâmelijkheit, door beweegen volbragt daar kan dan zonder beweegen niets ge ſchieden; en dewijl alles met de ſelfde zee kerheid van de eerſte beweeging af vloei zo kan het eene uitwerkſel, niet meer na tuurlijk of boven natuurlijk zyn, dan ander.

Tegenwerp van de wonderdaden.

Maar, nadien door deeze reedenen, all in een ſelfde rang, afkomſtig van een be weeging, en dieshalven even natuurlij geſtelt word, zo komt recht van pas te vra gen, *of dan geen wonderdaaden die de kracht der natuur overtreffen, ooit van God uitgewer zijn? of uitgewerkt konnen worden?* Ik antwoor dat om deeze geheele ſaak te verklaare niets van nooden zy, als uit te leggen wa het zeggen wil dat iets het vermoogen d natuur overtreft.

Door de natuur, zo veel tot oploſſing d teegenwoordigen geſchils diend, kan ni anders verſtaan worden, dan de verzaam ling dier dingen die God gemaakt heeft, door de krachten der natuur, niet ande

d

dan de wijze en maat van beweegen in den selven begreepen: waar uit klaarlijk volgt dat de natuur (eigentlijk te spreeken) geenige kracht noch vermoogen heeft: nademaal alles wat in de uitbreiding voorvalt, niet de uitbreiding of natuur, maar God alleen werkt.

De vraag dan moet niet ingesteld worden, of 'er iets geschieden kan dat het vermoogen der natuur overtreft? dewijl men als dan vraagd, of 'er iets geschieden kan dat de werkinge Gods overtreft? maar de vraag moet zyn, *of het niet weezen kan, dat God buiten of teegen de order van zaamengeschakelde beweeging, van hem in den beginne aan de uitbreiding verleend, eenige uitwerkinge door een andere wijze van werken, zoude voortbrengen?* Ik schroom niet volmondig te zeggen dat sulks niet weezen kan. Niet nochtans in zo een zin, dat ik soude willen, dat God geen andere wijse van werken in de natuur zou hebben konnen oeffenen, 't welk teegen het te vooren bevestigde, namentlijk, dat de gansche natuur van Gods onverschillige wil afhangt, ten hoogsten strijden zou: maar dit zeggen steunt op de enkelheid der Goddelijke werkinge. Want, by aldien eenige uitwerkinge buiten of teegen de order van beweegen, in't begin der scheppinge gesteld, van God wierden gedaan, dan moest die bysondere uitwerking

nootsaakelijk, in God, een andere daad als
die van de schepping weezen: daar en boo-
ven onderstelt men, dat deeze uitwerking
niet vloeid uit de daad der schepping, en
dieshalven salze ook, als door den rang en
gevolg der dingen, in tijd, van't begin ver-
schillende, van God moeten voortgebragt
worden, na dat hy de daad der schepping
voleindigt had; dat, God self onder de duu-
ring betrekkende, ongerijmt is.

Doch, 't schijnt mijn toe, dat de voor-
wendig van't vermoogen der natuur, daa
op uit loopt, dat 'et wat anders is dan d
werkinge Gods, en datmen alsdan, Go
van grooter vermoogen als de natuur be
vattende, wil, dat hy aan de wetten der na
tuur niet gebonden blijft, maar als 't hem
behaagt daar wel teegen aan kan werken
doch van weege de wanschikkelijkhei
deezer gedachten, sal 't best zyn te achten
datze van geen verstandige menschen goe
gekeurd worden.

't Schijnt ook seldzaam, dat de naaukeu
rige verstanden, die zeekerlijk toestaan da
't geen men vermógens der natuur noem
werkinge Gods zyn, juist souden willen
dat God somtijds buiten of teegen die eer
gestelde order werkt. Immer benadee
men Gods volmaaktheid niet, met te seg
gen, om dat zyn werken enkel, en in e
eeuwigheid geschieden, dat alles wat'er.

de natuur voorvalt, afvloeit van Gods en-
kelde doening; en dat dieshalven, alles wat
'er geſchied is, of geſchieden kan, in 't be-
gin der ſcheppinge zyn oorſpronk heeft;
en dat de beweeging in 't begin zodaanig
geſchikt was, dat daar uit alles op zyn tijd
heeft moeten volgen. Of ſteld het een
meerder volmaaktheid in God, dat hy (by
voorbeeld) ten tijden van *Eliza* het yzer op
het waater deede dryven door een nieuwe
daad, die teegen de eens vaſtgeſtelde wer-
king aanſtreefde, dan of hy ſulks gedaan
had door 't gevolg der beweeging, die van
't begin aan in de ſtof geweeſt heeft? Zee-
ker, hier van doet ſig de minſte waarſchijn-
lijkheid niet op, 'k acht ook dat niemant,
door reeden van Gods oneindigheit, ſal
konnen toonen, dat zodaanige byſondere
werkinge en verſchil van daaden, aen God
toe te ſchryven betaamt: waarom ik voor
't ſeekerſte houde, dat de beweeging in de
eerſte ſtip zyner voortbrenging, alles van
God heeft ontfangen, wat wy, door de or-
der der beweegende dingen, metter tijd
bevinden.

Ja ſelf was in 't eerſte oogenblik, de be-
weeging in zodaanig een ſtand, dat daar uit
onvermijdelijk alle verſchijnzelen op hun
tijd moeſte koomen, want deſelve van God
zynde ingeſtelt, om alle die byzonderhee-
den daar door te doen voortkoomen, heeft

 van

van den eerste oogenblik daar toe gericht geweest, en is in gevolg van tijd meer en meer daar toe bereid geworden: zo dat (om by ons voorbeeld te blyven) van 't begin der scheppinge de beweeging voortvloeide, krygende allengs meerder bekwaamheid, tot dat ten tijden van *Eliza*, die uitwerking dat het yzer op het waater dreef nootwendig te voorschyn kwam.

'k Weet niet wat men op goede gronden hier teegen zou inbrengen, want een teegenspreeker in te voeren, die wilde da[t] diergelijke uitwerkingen, teegen de eens gestelde order geschiedende, sonder be[weeging] veroorsaakt wierden, acht ik t[e] onvernuftig. Als meede zo een, die zyn to[e]vlucht tot *vormen* van de stof en beweegin[g] verschillende, of *verborgen hoedaanigheed[en]* neemt: dewijl dit woorden sonder bete[e]kenis, en schuilplaatze voor de onbuigza[a]me onweetenheid zyn.

Onder-soek wat wonder-daaden zyn.

Maar echter, schoon 'er niets kan geschi[e]den, als 't geen uit de eensgestelde bewe[e]ging volgt, zo is 't nochtans waarachtig d[at] 'er wonderdaaden gebeuren, doch 't sta[at] aen te merken dat geenige uitwerkin[g] wonderdaat kan genoemt worden, ten aa[n]sien van de oorzaak waar doorze geschi[e]den, want dewijl alles van God gedaa[n] word, was het de ongerijmtheid self, [te] meinen dat het een voor hem wonderlijk[er]

wa[s]

waar dan het ander. Maar de naam van wonderdaat word aan eenige uitwerkinge toegevoegt, om dat de menschen, deeze uitwerkinge bywoonende, de wijze van beweegen waar door sulks geschied niet konnen naspeuren, en dieshalven daar over verwondert en verbaast staan: daar by, dat het uitwerkinge zyn, die selden, of maar eens geschieden. Want een uitwerking, het menschelijk vernuft overtreffende, indienze geduurig bevonden word, verliest de naam van wonderdaat: gelijk de zamenkomst van 't yzer en de zeilsteen, al wist men de minste waarschynlijkheit niet, zou echter met deeze naam niet begroet worden; noch ook het Ebben en Vloeden der Zee, of wat diergelijken meer zou moogen weezen, dat altijd en gemeenlijk gebeurt.

De menschen, krygende kennis der dingen door bevinding, hebben aangemerkt, dat in de lichaamelijke natuur veel dingen geduurig op een selfde wijze geschieden, als de beweeging der Heemelsche lichten, en dat 't geen zwaarder is door 't lichter neenen sakt, dat het vuur alles wat branden kan in brand steekt, dat door zaamenkomst van man en vrouw, het menschelijk geslacht voortteeld; als meede, dat veel andere dingen in geduurige verandering bestaan, gelijk de verandering van 't weeder, waar door den eenen tijd de Son lieffe-

lijk ſchynt, den andere tijd zyn geſicht achter donkere nevelen verbergt, waar uit ontſtaan, Reegen, Hagel, Sneeuw, Stormwinden, Blixem, Donder en zo voort: alle deeze dingen, 't zy dat de menſchen de wijze van bewégen waar door dit geſchiet begrypen of niet, worden, om dat wy die geduurig ſien, *natuurlijke uitwerkinge* genoemt.

Maar zo wanneer door de beweeging iets te voorſchyn komt, 't welk booven d'onbegrypelijkheid, teegen 't geen geduurig gebeurd ſtrijd, dat noemt men *wonderdaad* gelijk 't ook in der daad is. Want de menſchen moeten nootſaakelijk verwonderd weezen, wanneerſe in de ſtof iets ſien voorvallen, waar vanze niet konnen naſpeuren door wat wijze van beweegen het gebeurt te meer, als ſulks anders uitvalt dan zy hadden verwacht, of alsze gemeenlijk in dien gelijk een geleegentheid zien. Maarze willen ten onrecht, dat deeze wonderdaade teegen de natuur geſchieden, dewylze niet anders dan door de natuur, dat is door de werkinge Gods in de ſtof, geſchieden konnen; en voorneementlijk de naam van wonderdaat, weegens hun zeltzaamheit en de teegenſtrydige uitkomſten ontfangen. Daarom was 't een wonderdaat dat het yſer op het waater dreef, om dat altijd het teegendeel gebeurt, maar daar uit volgt niet dat 'et door iets anders, dan de beweeging geſchieden.

Achtervolgens deeze beweeging word het menschelijk geslacht, door zaamenkomst van man en vrouw, voortgeteeld, en alhoewel (tot noch toe) misschien niemand duidelijk weet, door wat wijze van bewégen een mensch voortkomt, zo word dit nochtans voor geen wonderdaat gehouden, dewijl men geduurig siet dat het zodaanig geschied. Maar wanneer 't eens gebeurde, dat een *Maagd* die geen Man bekend hadde, een Soon baarde, schoon dit nootsaakelijk van de eensgestelde beweeging afvloeide, en moogelijk in sich selven niet wonderlijker was, dan de voorkooming eenes menschen door de zaamenkomst van man en vrouw, zo was dit nochtans een wonderdaat: ten deelen, om dat men niet kan naspeuren hoe de stof heeft moeten beweegen, om in 't lichaam van een *Maagd* de vrucht te vormen, maar voornaamentlijk, om dat wy altijd gewoon zyn, des menschen voortkooming te sien geschieden door teeling van man en vrou, en nimmer door een *Maagd* zonder toedoen des mans, dan deeze eenemaal: waar uit men wel sien kan dat deeze uitwerking zeer bysonder is, nadienze geen verder gevolg in de natuur ooit gehad heeft; en dat men wel zou moogen zeggen, dat het niet voortkwam door die gemeene order der natuur, waardoor yder in zyn aard aan-

groeid, en geduurig zijns gelijken voort zet. Maar evenwel blijft het zeeker, dat deeze uitwerking in 't begin der beweeging zyn oorzaak heeft, doch ze was zo byzonder, dat die wijze van beweegen, van den beginnen voortgevloeit en toegenoomen heeft, enkelijk, om die eene uitwerking, wel vier duizent jaaren na 't begin, voort te brengen: zonder dat'er diergelijken ooit meer gebeurt.

Een groot getal wonderdaaden waaren hier op te tellen, als, *dat gestorven menschen weeder levend, verminkte in een oogenblik gezond blinden ziende zijn geworden, menschen zonder t branden midden in 't vuur wandelde, stof met een staf geslaagen tot leevende luizen wierd*; en on eindig diergelijken. Waar van, behal ven dat zommige meer als eenmaal zyn voorgevallen, 't zelfde, als van 't zwan ger worden eener *Maagd*, te bevestigen zy.

't Waar onrecht, indien men van mijn om dat ik stel dat de werking door 't gevol der eerste beweeging ontstaat, de verklaa ring en uitlegging hoe dit toegegaan i eischte: want ik houd het voor wonderdaa den, voor 't menschelijk verstand, om di uit te leggen onmoogelijk: self zyn vee dingen, buiten alle geschil van de gemee ne order voortkoomende, verborgen zonder dat ymand daar door verplicht ka

wor

worden, die uit te leggen; of anders niet ſtellen datſe door de gemeene order voortkoomen; waarom ik ook, niet gehouden die uit te leggen, genoeg acht te hebben aangeweezen, hoe deeze uitwerkinge, by ons wonderdaaden genoemt, ten opſichte Gods, van wienze alleen gewerkt worden, te begrijpen zyn.

Het gebruik dat wy menſchen van de wonderdaaden te maaken hebben, alhoewel de onmeetelijkheit der Goddelijke macht hier uit onwederſpreekelijk blijkt, ſal echter, met daar over verwondert en verbaaſt te ſtaan, niet bereikt worden; nademaal die verwondering alleen uit onze onkunde her voor komt; en dat onſe geeſt, de heerlijkheit Gods door een verſtandige verkeering omtrent zyn werken, dieper indringt, dan door die waar vanze geen bevatting heeft. Wat gebruik de wonderdaaden hebben.

Maar wanneer een menſch, die van God ſpreekt overeenkoomende met het denkbeeld dat wy hebben, voorwend, een byzondere Goddelijke laſt, om andere menſchen, aangaande de manier om God te dienen, of van eenige dingen die na ſyn ſeggen in de toekoomende tijd te gebeuren ſtaan, te onderwijzen, weet te ſeggen dat 'er een wonderdaad ſal uitgewerkt worden, en dat die wonderdaad geſchied, op zo een tijd, en met zodaanige omſtandigheeden

als hy voorſpeld had dat geſchieden zou, dan is het een teeken dat hy byzondere laſt heeft, om ons van Gods wil, en zyner toekoomende uitwerkinge te onderrichten: dewyl het voor hem onmoogelijk waar te weeten, hoe, en wanneer een wonderdaat gebeuren ſal, indien hy hier van geen byzondere openbaaringe van God ſelf had ontfangen. En waarlijk dat een menſch ſulks te vooren verkondigt, is al zo groot een wonder, als de daat die na zyn voorſegging volgt, en hy dieshalven, in dingen door zodaanige tékenen beveſtigt, geloofwaardig; en in ſtaat om anderen te overreeden tot het doen, en gelooven, van 't geen hy haar in Gods naam voordraagt: in welke overreeding (mijns oordeels) het eigen gebruik der wonderdaaden beſtaat.

Onderzoek van de denking.

Aangaande nu de denking, dewijl wyz niet gelijk de lichaamelijke natuur, doo een denkbeeld die desſelfs weezenthei volkoomen voordraagt, kennen, maar doo bevinding; en ſlechts zo veel daar van wee ten, als wy metter tijd ontdekken, zo ka hier zo volmaakt een weetenſchap, als va 't lichaam, niet verkreegen worden. Wan niet teegenſtaande d'onweetenheid veele byzonderheeden, zo blijft nochtans door gemeene denkbeeld, van dat het lichaa alleen in uitbreiding beſtaat, vaſt, dat all byzonderheeden daar in voorvallende, er

kelij

kelijk door beweeging en desselfs verschei-
den bepaaling spruiten: daar sich in teegen-
deel, geen gemeen denkbeeld des geestes,
om alle byzonderheeden daar toe te be-
trekken, of van af te leiden, op doet.

Men kan wel zeggen dat de geest in den-
ken bestaat, maar daar koomen zo veel by-
zondere wijze in de denking te voorschyn,
die men niet kan betoonen in de denking
ingeslooten te leggen, of daar van (als zo-
daanig) te konnen voortkoomen, dat de
denking eer een gemeene naam, als saak,
schijnt te weezen. Neemt de besinninge
(by voorbeeld) Kleuren en Klanken, die
de voorwerpen waar in wy die achten te
weezen, niet in hangen, wie kan aanwysen
dat onze ziel om datze in denken bestaat,
de kleuren sien, en de klanken hooren kan?
of dat deeze bezinningen van't denken (als
zodaanig) voortvloeyen? wat mensch sal
uitleggen, waar toe onze geest bekwaam-
heid heeft? en watze in een andere stant, of
opsicht tot een anders gestelt lichaam, sou-
den konnen doen? Zeeker, nadien wy de
besinningen door middel deezer lichamen
die wy omdraagen oeffenen, kan niemand,
door deeze gemeene naam van denken, be-
paalen, wat wy buiten dit lichaam gesteld,
of tot een lichaam van een gansch verschil-
lende toestant opsicht hebbende, souden
konnen doen, lijden, of gewaar worden: of
men

men zegt, ze kan in geen geleegentheid iets anders doen als denken, geeft geen voldoening: maar gelijk men klaare bevattinge vande beweegende uitbreiding maaken kan, als meede, dat daar van alle veranderinge, in de lichaamelijke natuur, afhangen, zo acht ik, zo lang diergelijken van den geest niet blijkt, de naam van denking, voor een woord dat de beteekende zaak niet naaukeurig uitdrukt.

Doch niet teegenstaande, geen volkoomen uitbeelding, alle bekwaamheeden en moogelijke uitwerkinge des geestes vervangende, voor handen zy, zo kanmen nochtans, voor zo verre onse kennis strekt, van den geest spreeken: want alhoewel, bevestigender wijze, te stellen, dat de geest *enkelijk* in denken bestaat, van lichtvaardigheid mocht beschuldigt worden, om dat wy niet klaarlijk zien, dat alles wat in onse geest omgaat tot denken behoort; 't sal evenwel een bondige waarheid blyven, dat den geest in denken bestaat, of dat wy denken. Wy verstaan ter deezen plaats door denken, beknoptelijk genoomen, niet anders, *dan de afbeeldinge en vertooninge der voorwerpen, waar door wy ons zelf in de kennis der dingen onderwijzen.*

De belijdenis van onkunde, te weeten of de gewaarwordinge der zinnen, waar door de voorwerpen, zo als die in der daad

zyn

zyn, niet te vooren koomen, meede voor denken te reekenen ſtaan, acht ik niet ſchandelijk. Maar 't geen wy denken noemen, waar door de dingen, zo als die waarelijk zyn, gekent worden, is met recht hoog te achten. Want door dit denken, dat verſtaan en beveſtigen en lief hebben, ontkennen en vlieden, met ſich inſluit, beſitten wy de kennis van 't volſtrekte weezen, als meede de kennis van ons ſelf, daar by de kennis der uitbreiding; die den geeſt, ſonder die met de beſinninge te verwarren, enkelijk als een lengte, breette, en diepte, bevatten kan.

Dat wy (zo veel doenlijk is) trachten uit te vorſchen op wat wijze deeze denking van God afdaald, eiſcht de order, en waarde der zaak. En 't ſal nootwendig op een van de drie volgende wijze moeten begreepen worden. Naamentlijk, dat God zo dikwils als hy, door de geordende beweeging, een menſchelijk lichaam vormt, een byſondere denking, om met dat lichaam vereenigt te zyn, of opſicht te hebben, voortbrengt. Ofte dat God in den beginne, alle de menſchelijke zielen, die 'er zyn, geweeſt hebben, of koomen zullen, als zo veel ondeeligen, zonder vereeniging met elkander beſtaande, geſchaapen heeft; en dat hy telkens als 'er een menſchelijk lichaam voortkomt, een van die

Hoe de denking is voortgebragt.

by-

byſondere zielen tot zodaanig een lichaam ſchikt. Ofte eindelijk, dat God in den beginne de denking voortbracht, die door de ordre van denken, daar aan meedegedeeld, in gevolg van tijd zo veel byſondere wijze en aandoeninge ontfangt, dat daar uit ontſtaan alle de byſondere menſchelijke zielen: welke alsdan alleenlijk in een zeekere wijſing der denking beſtaan, gelijk alle de byſondere lichaamen in een zeekere wijſiging der uitbreiding.

Dat de zielen niet telkens geſchaapen worden.

Maar, dat God telkens als hy door de beweeging een menſchelijk lichaam vormt, een byſondere denking ſoude voortbrengen, ſtrijd met de enkelheit zyner werken: dewijl men indien dit zo was, zo veel byzondere daaden aen God zou moeten toeſchryven, als 'er byzondere menſchelijke zielen zyn. Ja, nadien volgens de onderſtelling, den een in tijd eerder dan den ander voortkomt, zo ſal ook (om datze niet van een uitgewerkte Gods afhangen, noch hun eerder en laater door de hoedaanigheid dier uitgewerkten hebben) volgen, dat Gods daaden ſelf in tijd verſchillen, dat, met zyn eeuwigheid niet overeenſtemmende, te verwerpen is.

Deeze voorgewende geduurige ſchepping der zielen met de naam van onderhouding te begroeten, om daar door (waar het moogelijk) de ſtrijdigheid deezer gedach-

dachten te effenen, ſal niets ter ſaak doen: want een ding dat men acht onderhouden te worden, rekend zyn oorſpronk van het begin; daar in teegendeel, een ziel die van daag geſchaapen word, giſteren niet heeft geweeſt, en kan daarom, van giſteren tot den teegenwoordigen dach, niet onderhouden zyn. Te willen dat deeze geduurige ſchepping, de naam van onderhouding verdient, om dat daar door het menſchelijk geſlacht in weezen blijft, behalven dat de naaming dus genoomen niet eigentlijk is, ſal niet verdienen datmen daar om het harnas aentrekken, om dat ſchoon des toegeſtaan, de ſaak, in geſchil, niet te klaarblijkelijker weezen ſal.

Aangaande de tweede wijze, naamentlijk, dat God in den beginne alle de zielen, als ondeeligen ſonder vereeniging met elkander beſtaande, ſoude voortgebracht hebben, daar van zeg ik, hoewel dat aen Gods daad geen verſchil van tijd toeëigent, dat 'et echter met de enkelheid der Goddelijke werken ſchijnt te ſtrijden, dat van hem veel duizend byſondere denkinge (niets in de uitbeelding verſchillende) zouden voortgebracht weezen. Datze ook niet gelijk geſchaapen zyn.

Daar en booven, acht ik onmoogelijk, aan te wijzen waar door deeze meenigvuldige denkinge van elkander onderſcheiden zyn, of eenig kenteeken der onderſcheidinge

dinge te geeven; dewijl een ſelfde bevat-
ting of denkbeeld hen alle voegt: daar men
nochtans de onderſcheidene dingen, alleen
door 't onderſcheid en verſchil der denk-
beelden ontdekt. Genoomen dan, het was
waarachtig, dat de menſchelijke zielen,
voor datze in 't lichaam kwaamen, van el-
kander onderſcheiden beſtonden, zo was 't
evenwel voor 't menſchelijk verſtand on-
moogelijk uit te vinden.

'tIs ook niet te bevatten, hoe telken
wanneer God door de geſtelde beweeging
een lichaam vormt, een van die zielen, me
dat lichaam in vereeniging of opſigt komt
Zegtmen dat het door Gods volſtrekt ver
moogen geſchiet, acht ik niets geantwoor
na de bepaalinge des teegenwoordigen ge
ſchils: maar men moeſt, onderſtellende da
Gods daad in tijd niet verſchild, noch da
God door geen nieuwe daad, onderſchei
den van de ſcheppinge, de ſchepzelen doe
volharden, hier van onderrichting geven
met te toonen dat door de order van d
eensgeſtelde beweeging of denking, of va
die beide te zaamen genoomen, zodaani
een verëniging vande ziel met het lichaan
konde voorvallen: 't welk, nadien volgen
de onderſtelling, de zielen dus lang te voo
ren geweeſt, door ſich geen opſicht hebbe
tot een lichaam nieuwelijks gevormt, e
dat ook deeze byſondere ziel met de ziele
de

der teelders geen gemeenſchap heeft, (mijns oordeels) van geen menſch te verwachten ſtaat: waarom ik ook in deeze gedachten, ſchoon met minder ongerijmtheid dan de voorgaande beſlommert, niet kan beruſten.

De darde wijze, waar door geſtelt word, dat de denking van God in den beginne voortgebracht, door de order van denken, den ſelven meedegedeelt, in gevolg van tijd zo veel byſondere wijze, en aandoeninge ontfangt, dat daar uit ontſtaan de byſondere menſchelijke zielen; gelijk door de byſondere wijſe van uitbreiding en beweeging, alle de byſondere lichaamen in de natuur verſchijnen: ſchijnt men als nu voor de waare te moeten aanneemen. 't Welk indien de ſaak hier door bekwaamelijk verklaart, en van de ongerijmtheeden vry kan blyven, wichtig genoeg is, om ons aan die kant te doen overhellen. Maar dat de zielen geteeld worden.

Zeeker deeze ſtelling is de voorgemelde ongerijmtheeden niet deelachtig: geen verſchil van tijd, word hier door aan Gods daad toegevoegt, dewijl, de ſaak dus geſtelt zynde, de denking in de eerſte ſtip des tijds door Gods enkelde wil ontſtond. Alle vermeenigvuldiging der daaden, teegen de enkelheid ſtrijdende, zyn hier door meede van God afgeweerd, om dat alle byſondere menſchelijke zielen, hun oorſaak in die

eensgestelde denking hebbende, door de geordende denking althans voortgaande, nootzâkelijk yder op zyn tijd hebben moeten volgen: op gelijke wijze als in de uitbreiding alle byzonderhéden, door de eensgestelde beweeging, te voorschijn komen.

Evenwel acht ik noch deeze vergelijking, weegens de ongelijkheit der denking met de uitbreiding; noch de afweering der ongerijmtheeden, genoegzaam om 't stuk 'er by te laaten, maar in teegendeel dienstig, eenige breeder verklaringe hier aan te hechten.

Verklaaring van de teeling der zielen.

Eerstelijk staat aan te merken, hoewel de denking en de uitstrekking overeenkomen, daar in, dat in beide niets voorvalt, dan 't geen daar in van 't begin der scheppinge opgesloten lag, dat'er nochtans tusschen die beide groot verschil is. Want de bysondere dingen in de lichaamelijke natuur ontstaande, zyn wel niet anders dan een bysondere wijsiging van een selfde uitbreiding, maar nadien de stof deelbaar is, en deelen buiten deelen heeft, zo hangen zeekere wijze, uit de beweeging spruitende, eenige deelen der stof aen, zonder dat andere deelen daar aan deelachtig zyn: by voorbeeld, de wijze en bepaaling der beweeging die mijn lichaam steld, is alleen in een gedeelte der gemeene uitbreiding, zo dat'et van de overige stof, die door de bewee-

weeging andere geſtalten heeft, te ontkennen zy. Maar diergelijk van de denking te zeggen waar ongerijmt: dewyl de denking noch uitgeſtrekt noch deelbaar kan bevat worden; de denking heeft geen deelen buiten deelen, waar door een wijſiging zeeker deel ſouden konnen aanhangen, zo dat de overige denking daar van berooft was. Maar ze moet als een enkel, ondeelbaar, en eenig onderwerp, alle byſondere wijze, of menſchelijke zielen, met ſich inſluitende, worden aangemerkt: welke byſondere wijze niet door verdeeling van 't onderwerp, maar door byſondere denkbeelden van het gedeelt voorwerp te ontfangen, in de denking ontſpruiten.

Dat'er een voortgang van denkbeelden in de denking weezen kan, ſal niemand, die op zyn eigen geeſt let, konnen ontkennen, want de geduurige bevinding leert, dat het eene denkbeeld zyn oorſpronk van het ander neemt; of by geleegentheid van een ander te voorſchijn komt: gelijk, wanneer men op twee en drie denkt, ontſtaat'er een darde denkbeeld, waar door men dit opſicht, dat het vijf uit maakt, kend; als meede, dat het met ſich ſelven vermeenigvuldigt vijfentwintig uit maakt, en dus met alle andere dingen. Doch of ymand wilde dat de bevatting van 't vijf tal, een enkeld denkbeeld waar, die alle desſelfs eigen-

ſchappen begreep; en dat'er dan, wanneer men verſtaat dat 'et uit twee en drie zaamengezet is; en met ſich ſelf vermeenigvuldigt vijfentwintig uitmaakt, geen nieuwe denkbeelden uit de eerſte ſpróten, maar alleenlijk dat wy het ſelfde denkbeelt verſcheidentlijk aanmerkte: en dus ook met alle andere denkbeelden. Waar op ik toeſta, dat in't denkbeeld des getals alle des ſelfs eigenſchappen ingeſlooten leggen, en men zou wel mógen zeggen, wanneer men metter tijd meerder eigenſchappen daar van ontdekt, dat men geen nieuwe denkbeelden ontfangt, maar dat men alleen dat eene denkbeeld naaukeuriger opvolgde.

Maar echter ſal dit, 't geen wy beoogen, niet teegenſtreeven: 't is ons eveneens, of 'et nieuwe denkbeelden, of nieuwe opmerking van een ſelven denkbeeld genoemt word, dewijl, hoe men't neemt waarachtig blijft, datze door 't eerſte begrip voortkomen: daar by datze niet konnen ontſtaan, ten zy de geeſt omtrent de dingen, als het voorwerp, verkeert; want dat in den geeſt eenig denkbeeld weezen zou, ſonder opſicht tot het geen daar door gekent wierd te hebben, ('t zy dat het ding zo als 't in ſich is gekend word, of dat onze geſteltheid aen het denkbeeld noch een andere wijze koppeld) ſulks is in 't voorgaande weederlegt. Eyndelijk, een denkbeeld te heb-

hebben, is met den geeſt omtrent het voorwerp beſig te zyn, het verwekken van meerder denkbeelden, is door voortgang meer van 't ſelve, of diergelijke dingen, te verſtaan.

Maar, op een verſtaanelijke maniere de afkomſt en voortteelinge der zielen uit te leggen, zou ter deezer plaats wel voegen; en alhoewel ik aan anderen, mógelijk, weinig genoegen ſal konnen geeven, 'k zal mijn ſelven, met te openbaaren wat ik 'er van denk, echter te vreeden ſtellen.

Ik acht dan, dat God in den aldereerſte aanvang des tijds de denking heeft voortgebracht, met ſich inſluitende alle de byſondere wijſe, die met vervolg van tijd, daar in voortkómen. Deeze denking, beneffens datze ſich ſelf gewaar worden kan, moeſt nootwendig omtrent God, als een voorwerp zyner weetenſchap, konnen verkeeren; dat is, God die onvermijdelijk als een volmaakte oorſaak werkt, moeſt aen die denking zyn denkbeeld verleenen, om dat anderſins de denking, als denking, geen betrekking tot God hebben zou. Daar en booven, wilde God ook aan die denking de kennis der lichaamelijke Waereld meedehdeelen: ten deezen einde, heeft hy de denking met een gedeelten der uitbreiding, te weeten een menſchelijk ligchaam, doen opſicht hebben, of in vereeni-

eeniging koomen; om daar door, als door een werktuig hem byſonder eigen, de ligchaamelijke dingen en desſelfs byzonderheeden na te vorſchen: als meede, zodaanige gewaarwordinge door de zinnen te ontfangen, die dienſtig zyn om het werktuig in een goeden ſtant te bewaaren, en't geen tot beleediging ſtrekt te vlieden. De denking dus opſicht hebbende met het ligchaam, is een menſchelijke ziel, en met het lichaam in vereeniging aangemerkt, een menſch.

Of het heeft konnen weezen dat de denking de lichaamelijke dingen kende, ſonder datze tot een gedeelte van dien een byſondere opſicht had, ſtaat ons, om dat Gods onmeetelijkheid onſe bevattinge overtreft, niet te onderſoeken; 't ſal ſelf ſwaar vallen te verſtaan, hoe 't met de ſaak zo als ze nu is, geleegen legt. Want al bevinden wy dat een gedeelte der uitbreiding ons lichaam genaamt, om zo te ſpreeken, den geeſt naader is dan het overige, wy zyn daarom noch niet onderricht waar in deeze naaderheid beſtaat, of wat het zeggen wil, dat de ziel met het lichaam vereenigt is.

Van de vereeniging der ziel met het ligchaam.

De geeſt geen uitſtrekking noch afmeetinge hebbende, nog eenige plaats beſlaande, noch eenig lichaam uit zyn plaats, om die weederom in te neemen, ſtootende, kan ook, als men eigentlijk ſpreeken ſal, by geen

geen lichaam teegenwoordig weezen; om dat by elkander te weezen alleen den ligchaamen behoort: die hoe'er minder plaats of andere lichaamen tusschen beiden koomen, des te dichter by den anderen zyn. De zaamenkomst der lichaamen, waar doorze elkander met de oppervlaktens raaken, als, *een man te paard*; of waar door hun deelen door elkander in diervoegen vermengen, dat de kentékenen hunner onderscheidinge verlooren schijnen, als, *mijn-stoffe van verschillenden aard onder een gesmolten, of Waater en Wijn door een gemengeld*; of dat twee ligchaamen door middel van een darde zodaanig zaamenhechten, datze voor een doorgaan, als, *een ent op een boom, welke beide door een zelfde doorstraalende zap hun groeizaamheid ontfangen*; en wat 'er meer in de lichaamelijke dingen soude moogen ontmoeten, waar door deselve met elkander vereenigen: zyn tot verklaaring der vereeniging van de ziel met het lichaam niet over te brengen.

Alle den geenen die de vereeniging der ziel met het lichaam ontkennen, konnen niet anders dan de wijze van vereeniging den lichaamen eigen, daar van afweeren: en by aldienze, stellender wijze, een andere vereeniging der ziel, strijdende met die van 't lichaam, invoeren, naamentlijk dat de zielen met God vereenigt zyn, en dat om zo te spreeken God de plaats van de geesten

is, ſulks acht ik van 't eene uiterſte tot het ander vervallen; en dat den geene die dit voorgaf, ſelf geen begrip van de zaak die hy vaſt ſteld hebben zou. Waarom ik (hebbende aangeweezen door de vereeniging der ziel met het lichaam, niet iets diergelijks als in de vereeniging van twee lichaamen voorvalt te verſtaan) de vryheit neem om het opſicht dat de denking tot de menſchelijke lichaamen heeft, vereeniging te noemen: en te ſeggen, *dat de ziel met het lichaam vereenigd is.* Die ſich aan 't gebruik van dit woord mocht ſtooten, om dat ik belijde die dingen daar (hunnes oordeels) 't gebruik deezer benaaming op ſteund, in de zaak ſelf niet toe te ſtaan, ſullen, indienze niet te geemelijk van imborſt zyn, hier om geen ſtrijd aanvangen: maar genoeg achten dat ik door de benaaming, die dingen, waarom zy deſelve wraaken, niet beteekenen wil.

Waar in de vereeniging beſtaat.

Deeze vereeniging van ziel en lichaam daar ik van ſpreeke, beſtaat (mijns oordeels) in de zaamenwerking van beide, of, om beeter te ſeggen dewyl het lichaam eigentlijk niet werkt, daar in, dat de denking dit byſonder lichaam als een werktuig gebruikt: waar doorze veel kennis van de lichaamelijke natuur verkrygt. Ider kan in ſich ſelf deeze verbintenis der ziel met het lichaam bevinden: want indien het lig-

chaam

chaam dat wy het onſe noemen, geweldig-lijk van andere lichaamen geſtooten, of in eenige zyner deelen verbrooken word, wy krygen aanſtonds de ſmarttelijke gewaar-wordinge van pijn: maar al word 'er eenig ander lichaam meerder geſlaagen, of ver-brooken als het onſe, en dat wy ſelf van die verbreeking een naauwer kennis hebben, als van deeze die in ons lichaam voorvalt, wy ſullen nochtans daar door geen bevat-tinge van pijn gewaar worden.

En alhoewel men niet kan ontkennen, of God zou ſonder dat de ziel met het lig-chaam vereenigt was, de dingen zo konnen geſchikt hebben, dat ik pijn gevoelde als mijn lichaam eenig leet over kwam; en dat hy, indien hy gewilt had, wel had konnen maaken dat ik pijn gevoelde, dan, wan-neer eenige andere lichaamen eenige hef-tige beweeginge of ſcheiding der deelen ontfingen. Hoewel zeg ik, dit, om dat wy Gods onmeetelijkheid niet konnen bepaa-len, niet kan ontkent worden, 't brengt echter weinig waarſchynelijkheid met ſich: om dat men dit onderſtellende, met eenen beveſtight, dat de denking van de uitſtrekking afgezondert, en geenige ge-meenſchap noch zaamenvoeginge met die hebbende, evenwel desſelfs natuur ver-ſtaat, 't welk met de zaamenhang der na-tuur niet wel overeenkomt: waarom deeze

reeden mijn ook niet beweegen kan, om de vereeniging der ziel met het lichaam tegen te ſtaan. Maar houde, ſchoon ik niet naaukeurig genoeg verklaaren kan hoe de ſaak ſich toedraagt, dat 'er een gemeenſchap of zaamenvoeging deezer twee, waar door de ziel niet enkelijk een denkbeeld der uitbreiding heeft, maar waar doorze omtrent de weezentlijke uitbreiding als haar voorwerp verkeert, en dus met de weeſentlijke uitbreiding te verſtaan met de ſelve zaamenhangt, waarelijk in de geſchaapen natuur beſtaat.

Wyders, wy bevinden dat dit lichaam in 't byſonder het onſe genoemt, niet alleen tot een werktuig, om daar door de overige te kennen, maar ook dat'et ten deelen om aan de ziel dienſt te bewyzen verſtrekt: als blijkt aan de beweeginge die op de wil volgen, waar door ons lichaam op 't gebied der wil, tot de gebuurſchap van andere lichaamen als daar 't te vooren was, word overgevoert: als in gaan, ſpringen, zwemmen, en diergelijken. Of waar door de byſondere leeden onſes lichaams, tot elkander een ander opſicht krygen, als ſtaan, ſitten, leggen, en wat dies meer is.

Maar omtrent andere lichaamen konnen wy met onſe wil geen bewéging doen volgen, 't en zy ons lichaam het middel verſtrekt om de andere aan't beweegen te helpen:

pen:

pen: gelijk wy willen dat een schuit sich in 't waater sal beweegen, 't welk enkelijk op onse wil niet geschieden sal, maar wel als wy de schuit met ons lichaam, 't welk op onse wil beweegt, voortstooten: waar uit weederom het naader opsicht van de geest tot dit ons lichaam sich vertoont. Gelijk wy meede klaarlijk genoeg bevinden, dat de denking geen even onmiddelijke bestiering aller lichaamelijke deelen oeffend, maar dat de gewaarwordinge der sinnen, en de beweeginge op de wil volgende, in 't hooft geschieden, en hun aanvang némen.

Maar aan te wyzen welk deel der herzenen onmiddelijk aan de ziel tot een werktuig dient, schoon van veel kloeke verstanden betwist, is echter als noch niet in staat om daar over het laaste oordeel te vellen: doch dat de geest het alderfijnste des ligchaams, sich in 't hooft onthoudende, gemeenlijk *dierlijke geesten* genaemt, tot zyn onmiddelijk werktuig gebruikt, sonder eerst een deel der herzenen groover dan deeze geesten te aanvaarden, schijnt mijn aanneemelijk. Om dat, schoon 'er geen gelijkheid tusschen de geest en 't lichaam is, nochtans 't verschil der fijne stof zo groot niet schijnt als dat van de grovere; en daarom meede niet waarschynlijk, dat de grovere deelen het werktuig of middel voor de ziel souden weezen, om daar door de fij-

ne

ne te beroeren, of kennis van desſelfs roeringe te krygen: maar in teegendeel word dit aan de fijne ſtof, om dat die met de denking minder verſchilt, en datze lichter aen 't beweegen komt, beſt toegepaſt.

De denking dan, tot zyn werktuig gebruikende de dierlijke geeſten die in de holligheeden der herzenen zyn, verkrijgt daar door kennis, en van dat lichaam in 't byſonder, en van de lichaamelijke natuur in 't gemeen; zo van die byzondere lichaamen die omtrent ons lichaam verkeeren, als ook van ſulke die ons alleen door de inbeelding worden voorgedraagen. Door deeze byſondere wijze van denken, die de denking door bemiddeling deezes werktuigigen lichaams ontfangt, is de denking een byſondere menſchelijke ziel; en zo meenigen diergelijk een werktuig als de denking aanvaart, zo meenigen byſondere menſchelijke ziel ontſtaat 'er in de denking; zo dat, *een byzondere menſchelijke ziel is de denking zelf, dit byzonder werktuig gebruikende.*

Hoe de zielen geteelt worden.

Hoe deeze onderſcheiden wijze van denken, of 't aanvaarden zo veeler werktuigen, in de geeſt ontſpruiten, kan ik niet nalaaten op de voorgaande gronden aan te wyſen. De ontfangen vrucht verkrijgt zyn voetzel en aangroeying van de moeder, en 't zy de vrucht de geſtalten die het naderhand vertoont, van de eerſte oogenblik der ont-

ntfankenisse heeft, zo dat de moeder al-
een de aanwas tot een sichtbaare groote
yzet; of dat de moeder de gedaante zelf
an de vrucht deelachtig maakt, sal niet
erhinderen van waarschynelijk te achten,
p dat het kind zyn teelders gelijken, dat
der gedeelte der vrucht, van het gedeelte
er moeder met het selve overeenkomen-
le, gevoed wort. Want schoon men onder-
teld, dat de vrucht voor de daad der teel-
lers de gedaante heeft, en by gevolg, na
zyn stant herzenen en dierlijke geesten, zo
schijnt het nochtans in geen staat te wee-
zen om de denking tot een werktuig te
konnen dienen: nadien desselfs swakheid
niet schijnt toe te laaten, zodaanige uit-
werkinge of beweeginge, als de volwassen
schepzelen oeffenen, te doen. Immer het
in en uit laaten van de lucht schynt deeze
kleine schepzelen niet te verzellen, dewijl
men zelf in de volwasschene kinderen, die
noch in de moeder beslooten leggen, de
longe onvervult met lucht bevind, hun
bekkeneelen konnen ook de vastigheit die
men inde volwasschene bespeurt niet heb-
ben, om dat de harzenpannen van kinde-
ren, al een wijl tijds gedraagen, eer vlies
dan been gelijkt; de harzenen van kinderē
zyn ook weeker, als van menschen die wat
jaaren hebben; kort om, alles komt door
aangroeying tot meerder bekwaamheid:
't welk

't welk dieshalven ook van de dierlijke geesten, die men ondersteld in de harzenen deezer onsichtbaare menschjens te huisvesten, te achten staat.

Waar uit ik besluit, dat de dierlijke geesten van een kind, door de aangroeying die het van de moeder ontfangt, bekwaam worden om de denking voor een werktuig te verstrekken, en dat, na alle waarschynelijkheid, de leeden des kinds, van de leeden des moeders, die de selfde gestalten hebben, worden voortgezet: gelijk deeze meededeeling oogenschynlijk blijkt aan veel merkteekenen, die de kinderen voor hun geboorte, door haastige beroeringe van de moeder, of dat de moeder in een haarer leeden gekwetst word, of haar de kwetsing zodaaniger leeden te sterk verbeeld, ontfangen hebbende, die tot aan hun dood omdraagen. Geen reeden blijft 'er overig om te twijfelen, dat'et met de voortzetting der dierlijke geesten anders toegaat: maar in teegendeel wijst de gelijkvormigheid aan, dat de geesten in des kinds harzenen, van die, die sich in de harzenen der moeder onthouden, spruiten.

Dewijl nu de geesten of eenig gedeelten van dien, in de moeder het onbemiddelt werktuig vande denking zyn, zo verkrijgt, wanneer door dat werktuig een diergelijke in de harzenen van 't kind verwekt word,

ord, de denking meede opsicht tot het
nd; en steld door 't aanvaarde van dit by-
nder werktuig, de bysondere mensche-
jke ziel van het kind.

Dat de denking in 't gemeen op sich sel- en aangemerkt, hebbende een innerlijke eeêwustheid van eigen weezentlijkheid, n 't verkeeren omtrent Gods denkbeeld, onder ophouden blijft duuren, en niet kan ergaan, word klaarlijk van Gods enkelde aad, waar vanze afhangt, afgeleid. Maar e vraag is, of men aan de bysondere menchelijke zielen de selfde bestendigheid nach toeschryven?

Van de onsterflijkheid der ziel.

Een ziel, achtervolgens de uitbeelding e vooren gegeeven, niet anders zynde, dan le denking een bysonder werktuig gebruikende, kan indien men'er wel op let, niet sonder ophouden bestaan, 't en zy de denking dat bysonder werktuig, welker gebruik de menschelijke ziel steld, blijft behouden: niet nochtans dat'et noodig zy, dat de menschelijke lichaamen zo grof en tastelijk als wy die nu omdraagen, met de denking vereenigt blyven, maar alleen dat die alderfijnste deelen, waar van de denking sich onmiddelijk bediend, in dat opsicht en gebruik volharden. Want de grove deelen van ons lichaam, waar in 't geen de ziel wil, niet geschied dan alleen door de middeling deezer geesten, schijnen eer te

be-

behooren in den rang van die voorwerpen daar de denking door zijn onmiddelijl werktuig eenige roering in verwekt, dar tot het werktuig self. En dieshalven valt de vraag alleenlijk hier over, *of God de dierlijke geesten eenmaal van de denking aangenoomen zonder ophouden in vereeniging bewaard?* Zeeker geen verstandig mensch sal twijffelen, of God heeft 'et zo konnen schikken dat deeze vereeniging nooit verbrooken word: maar indien sich geen andere reedenen, dan de toevlucht tot Gods oneindigheid, opdoen, sal geen mensch hier van konnen verzeekert weezen, 't en zy het hem van God self werden geopenbaard: en nadien 't onderfoek der Goddelijke openbaaringe met ons bestek niet overeenstemt, sal 't genoeg weezen te zien wat de redeneeringe, sonder de openbaaringe te hulp te neemen, ons hier van toedient.

Schoon de menschelijke zielen maar wijze van de gemeene denking zyn, gelijk de menschelijke lichaamen van de gemeene uitbreiding, zo volgt nochtans niet dat de menschelijke zielen, door de order van denken of beweegen, souden vernieticht worden; gelijk sulks door de order van beweegen den lichaamen overkomt: dewijl 'er groot onderscheid tusschen de denking en de uitbreiding waar te neemen is. Want de uitbreiding kan wel ontfangen allerly
gestal-

gestalten en wijze, maarze kan niet alles behouden, om dat hun deelen door geduurige beweeginge en zaamenstootinge, van staat en gestalte verwisselende, altijd wanneerze een nieuwe gestalten aenneemen, een ander die 'er te vooren was verliezen: neem, om een voorbeeld te gebruiken, een vierkante klomp was, dat sal de ronde gestalte niet konnen aenneemen, of de vierkante sal moeten verlooren gaan, en dus met alles wat in de lichaamelijkheid voorvalt. 't Welk hier uit ontstaat, om dat de uitbreiding gedeelt zynde, altijd in al zyn deelen eenige gestalten heeft, waaromze geen gestalte kan ontfangen, of de deelen daar deeze nieuwe gestalte inkomt, moeten verliezen 't geenze te vooren hadden; alzo sulks den aard der bewéging mede brengt. Maar de denking, zynde een enkelde saak die geen deelen heeft, kan wel eenige wijze van denken ontfangen, sonder daar door eenige andere, reeds in haar zynde, te verliezen: want de wijze van denken zyn niet in een seeker gedeelten van de denking, noch ze worden niet door andere wijze, in andere gedeeltens der denking inhangende, in hun stant behouden, of daar uit gestooten; gelijk 't in 't lichaam geschied: maarze bestaan alle in de denking als wijze van een ongedeelde saak, die omtrent verscheidē en gedeelde voorwerpen verkeert.

Waar uit blijkt, dat'er geen vernietiging

der zielen, door de order van denken te verwachten ſtaat, om dat de eene wijze van denken den ander niet nootſaakelijk uitſluit, of bederft; gelijk den eene wijze van beweegen in 't lichaam, den ander het volharden verhindert.

Wat belangt de beweeging, die metter tijd het lichaam, zo als wy 't nu hebben, verwoeſt: die ſchijnt zo verre niet te gaan, datze 't werktuig van de denking weg neemt, en dat niet doende blijft de ziel in weezen. Want hoewel de geeſten die wy voor 't werktuig van de denking houden, uit dit lichaam rijſen, zo moeten nochtans, op onderſtelling dat de gedaantens voor de daad der teelders beſtaan, eenige gedeeltens van dien, altijd in de natuur blyvende, en die van dit lichaam alleen hun behoorlijke aangroeying ontfangen, aan de denking worden toegeëigent. Dewijl 't nu niet ſtrijd, dat deeze onvergankkelijke gedaanten, uit de zaamenſtelling van dit grof ligchaam, zo veel aangroeying behoud als 'er vereiſcht wort om de denking voor een werktuig te dienen, zo is 'er geen reeden om te achten dat de beweeging dit werktuig vernietigt: te meer, indien men aenmerkt dat deeze aangroeying wel kan veranderen, en miſſchien andere deelen dan daarze eerſt uit beſtonden,

ſtonden, in desſelfs plaats volgen, en echter, indienze maar niet te gelijk van de blyvende gedaanten afwijken, het werktuig in ſtand blyven. Gelijk ons grof ligchaam terwijl wy leeven, misſchien al de ſtof die het over eenige jaaren had, teegenwoordig miſt, door dien 'er metter tijd andere deelen der uitbreiding der plaats van de afweezende vervullen; om dat nochtans de deelen van nieuws aankoomende, de ſelfde geſtalten aanneemen, als de afgewékenen hadden, en de ſelfde manier van beweegen, en beſtiering der leeden oeffenen, zo laat ons lichaam, ſchoon dus verandert, niet na het ſelfde lichaam te weezen: 'tſelfde ſtaat ook van deeze geeſten vaſt te ſtellen, want ſchoon alles wat de blyvende gedaante aankleeft, metter tijd verwisſelt, 't laat daarom niet na 't ſelfde werktuig te blyven.

Verder, dat dit groove lichaam metter tijd vervalt en ſterft, komt by, om dat het in een lucht ſich moet beweegen, die in veelen deelen die zaamenſtelling teegenſtreeft, en dat het door ſpijs en drank moet onderhouden worden, waar in de verkieſing zo wel niet toegaat, of 'er word dikwils iets tot voedzel gebruikt dat in der daad tot ontbinding gedijd. Maar indien wy in een lucht evenmaatig met het zaamenſtel leefde, en dat wy noch ſpijs noch

drank tot onderhoud van nooden hadden, daar was waarelijk geen reeden van 't verval onser lichaamen te geeven: want al toegestaan zynde, dat alsdan misschien eenige deelen van ons soude konnen afwijken, desselfs plaats zou aanstonds van andere deelen, de selfde gestalten aanneemende, vervult worden, en dus het lichaam in zyn stand doen volharden.

Aangaande nu de blyvende gedaanten van dat gedeelten der geesten die't onmiddelijk werktuig der denking zyn, zeeker deeze met hun aangroeying zaamengevoegt, zyn zo lang een mensch leefd in de holligheeden der harzenen, als een bekwame plaats voor de verstrooying, die de buitenste lucht daar in veroorsaaken mocht bewaard: zo dat het werktuig in ons lichaam zo lang het bekwaam is verblijft. Maar wanneer door de dood desselfs wooning vervalt, word het gedwongen sich daar uit te begeeven, want dat het onder de puin zyner wooning versmooren zou heeft weinig overeenkomst met de reeden zo weegens de onvergankkelijkheid der gedaante, als meede, om datze met de fijne stof aan hen begroeid, lichtelijk door de openinge van den vallende romp konnen heene glippen; en door de geordende beweeging ter plaatze koomen, daarze zonder teegenstand bestaan, en voor die deelen

die

die 'er van mochten verwyderen, telkens weêr anderen kan aankweeken. En dus sal het eigen werktuig van de denking schoon de vorm van dit groove lichaam vergaat en sterft, sonder ophouden konnen bestaan; en met de denking vereenigt blyvende, de bysondere menschelijke zielen, tot in eeuwigheid in hun werking doen volharden.

Nademaal deeze saak, dus te geschieden, lichtelijk kan begreepen worden, zo is 'er geen reeden om te gelooven dat de menschelijke zielen sterffelijk, of ondergang onderhaavig zyn. Want desselfs ondergang kan noch door de order van denken, noch door de order van beweegen besloo-ten worden; 't welk indien men 't met de enkelheid der Goddelijke werkinge vergelijkt, ons verzeekeren sal, dat de onsterffelijkheid als een onafscheidelijke eigenschap aan de zielen behoord.

Want de enkelheid der Goddelijke werkinge heeft ons daar heenen gevoert, om te bevestigen, dat hy alles enkelijk door zyn wil doet bestaan: God dan willende dat'er een denking zy, aanvaardende zo veel bysondere werktuigen, als 'er menschelijke zielen zyn, zo moeten 'er door deeze wil onvermydelijk zo veel bysondere menschelijke zielen bestaan. Dewelke, om dat Gods wil in de eeuwigheit geschiedende geen verandering toelaat, en dat de

denking zo veel werktuigen, ſonder dat'er gebruik van 't een het ander uitſluit, hebben kan, en de beweeging niet meede brengt dat juiſt deeze werktuigen moeten ontbonden worden, gelijkze dit wel omtrent andere geſtalten uitvoert, ons doen beſluiten, *dat de menſchelijke zielen, uit kracht van Gods enkelde en onveranderlijke doening, zonder ophouden beſtaan, of onſterffelijk zijn.*

Wonder-daaden in de denking.

Gelijkerwijs wy in't voorgaande getoont hebben, dat'er wonderdaaden in de lichaamelijke natuur voorvallen, zo kan't insgelijks weezen, dat 'er wonderdaaden in de denking geſchieden. Want zo wanneer een byſondere menſchelijke ziel, in diervoegen van de ſinnen en het groove lichaam ontſlaagen word, datze zuivere denkingen en enkele verſtandige begrippen, 't zy van haar eigen weezentheid, of van Gods volmaaktheid vormt, zo acht men dit met recht voor een wonderdaad: aangeſien de ſinnen, en desſelfs voorwerpen, de ziel zodaanig belemmeren, dat'et by na onmoogelijk ſchijnt eenige bevattinge te hebben, of de ſinnen koomen meede hun verbeeldinge voordraagen, en brengen te weege, dat de verſtandige kennis met de gewaarwordinge der ſinnen onder een verwarren.

Dewijl dan de ſinnen zo veel gemeinſchap met de ziel, of om beeter te zeggen met het onmiddelijk werktuig van de ziel

heb-

hebben, zo acht ik waarschynelijk, dat deeze, haar verbintenis met de sinnen en het groove lichaam voor een tijd kan nalaaten, en alleenlijk de denking dienen: waar door de menschelijke ziel in staat is, om zuivere gedachten van God te vormen, als meede, om de Wiskundige waarheeden, sonder vooroordeelinge der sinnen, met de geest te bevatten.

Maar de zeldzaamheid van by leevende lijven in zo verheevenen staat te zyn, en dat wy dit zo weinig aan ons self, of aan andere, bevinden, brengt te weege dat men, wanneer sulks gebeurd, de naam van wonderdaad daar aan wel toeëigenen mag; en dat yder die het geluk heeft, van door de order van denken, en 't beweegen zynes werktuigs, deeze opgetoogentheid te bevinden, met recht twijffelt, of het in of buiten dit groove lichaam geschied: want de ziel sich in deeze voortreffelijke bespiegeling oeffenende, is voor die tijd van de verwarring en gewaarwording der sinnen bevrijd; en kan dieshalven niet zeeker weeten, of het opsicht en verbintenis, in voorige tijden met de sinnen gehad, byblijven, ofte niet.

Maar noch op een andere wijze kan het weezen, dat 'er wonderdaaden in de denking geschieden, te weeten, voor zo veel de ziel gewaarwordinge der sinnen en in- *Tweede wijze van wonderdaaden in de denking,*

beeldingen heeft. Want by aldien eens menschen inbeeldinge, en de werktuigen zyner sinnen, by afweesigheid van 't voorwerp, indiervoegen worden aangedaan en bewoogen, als of 't geen in de verleeden tijd gebeurd is, of in 't toekoomende gebeuren sal, teegenwoordig was; en dat God dien mensch door een byzondere overreeding, of eenig ander kenteeken, onderwijst, dat 't geen de zinnen hem voordraagen, in 't verleedenen geweest heeft, of in het toekoomende weezen sal, dan konnen zodaanige verbeeldinge niet anders dan wonderdaaden zyn.

Hier door heeft *Moises* konnen weeten wat'er voor des menschen scheppinge omging; hier door wist *Bileam* te voorseggen, hoe't met Jakobs nakoomelingen veel eeuwen achter een zou afloopen. Veeltijds gaat het met de verbeeldinge der toekoomende dingen, dus toe, dat de menschen iets buiten sich schijnen te sien, of te hooren, dat nochtans niet buiten hen, maar alleenlijk in hun inbeeldinge plaats heeft; van welke verschijninge zy de bediedenis verstaande, weeten wat in 't toekoomende te gebeurē staat. Gelijk dat klaarlijk blijkt aan de gesichte van *Daniel*, *Ezechiel*, *Iohannes* en *de Macedonischen man* die *Paulus* in zyn droom meinden te sien; 't welk ook *het linnen vat* dat *Petrus* in een vertrekking van sinnen,

nen, uit den Heemel zag neederdaalen, en wederom opneemen, duidelijk aanwijst, dewyl 't geen bewys vereischt, dat dit linnen laaken, vervult met wilde, viervoetige, kruipende gedierten, en de vogelen des Heemels, niet in der daad tusschen Heemel en Aarden hing; maar 't wijst sich self dat men dit niet anders verstaan kan, dan dat de sinnen van *Petrus* zo bewoogen wierden, gelijkze geweest souden hebben, als 'er in der daat zo een linnen laaken uitgespannen had geweest: 't welk nu niet zynde, diende dit gesicht om Petrus te onderwyzen, dat hy voortaan geen mensch gemein, of onrein te achten had.

Maar nadien wy dikwils onse inbeeldinge vervult vinden, met zaamenschaakeling van dingen die in der daad niet zaamengeschakelt bestaan, word met recht ondersocht, waar in deeze overreeding, om sich te verseekeren dat de verbeeldinge niet uit de gemeene loop der beweeging spruiten, maar bysonderlijk dienen om 't verleedene of toekomende aan te wyzen, geleegen legt. Zéker, veele gaan op den selfden voet, als de zeekerheid die men van eens anders Goddelijke bestiering hebben kan, te weeten, door het sien gebeuren van een wonderdaad, die in de zaamenvoeging der andere dingen voorzegt was. Want wanneer een mensch, deese verbeeldinge hebbende,

Waar door de Propheeten verzeekert waaren.

de uitwerking eener wonderdaad, met de andere voorſeide dingen zaamenhangende, zo als die voorzegt was, ondervind, dan word hy daar door van de andere dingen, ſonder dat'er eenige twijffeling overblijft, verzeekert.

Gelijk *Moiſes* zyner zendinge zeeker wierd, door 't ſien dat den braambos brandende niet verteerden; zyn ſtaf in een ſlang en weederom van een ſlang in een ſtaf veranderde, en dat hy zyn hand in zyn boezem ſteekende, meelaatſch weêr uithaalden. *Bileam* konde door't ſpreeken der ezelinne zeekerheid hebben; doch miſſchien heeft Bileam 't geen hy voorzeide ſelf niet gelooft, dewijl zyn tong gedwongen wierd om 't geluk van Jakobs kinderen te voorzeggen: en kan hy dieshalven, wel ſonder deeze overreeding, de waarheid der toekomende dingen voorſpelt hebben. *Daniel* was zijner voorſegginge ſeeker, dewyl hem met eenen den droom, die den Konink *Nebucadneſar* ſelf vergeeten had, geopenbaard wierd. *Petrus* konde van de bediedenis zyner verbeelding ſeeker weezen, om dat hem met eenen geopenbaard wierd, *dat drie mannen hem zochten*; en noch naader door de uitkomſt, alzo hy kort hier na bevond, *dat God geen aanneemer des perzoons was.* Veel voorbeelden der merkteekenen, waar door de voorſeggers hunner leidinge ſeeker wa-
ren,

ren, ſoude men noch konnen aanhaalen, indien niet genoegzaam uit deeze weinige bleek, waar in hun vaſtigheid beſtaat.

Of 'er ook een andere wijze van overreeding, ſonder bevinding eener wonderdaat, innerlijk in des menſchen geeſt weezen kan, dat belijde ik vrymoedig niet te weeten: want nadien ik alle wijze van denken die God aan de denking verleent heeft, niet naſpeuren kan, zo kan ik ook niet ſeggen wat hier van zy; maar wel, dat ik nooit iets diergelijks in mijn ſelven bevonden heb. Die geene die zodaanig een geeſtelijken overreeding ontfing, ſoude zonder twijffel desſelfs zeekerheid zien; en moogelijk de middelen beſitten, om 't aan anderen bekend te maaken: 't en zy anderen misſchien de zeekerheid ſijner woorden, alleen aan de uitkomſt te toetzen hadden.

Hebbende dus verre onſe reedeneeringe over de denking, en de voortkooming der byſondere menſchelijke zielen uitgeſtrekt ſoude het echter wel konnen weezen, dat veel verſtanden, oordeelende dat ik meer onderſtellinge dan klaare bewijsreeden gebruikt heb, in deeze gedachten weinig behaagen naamen. Wat mijn aangaat, ik bekenne wel, nadien ik van veel ſaaken tot dit onderwerp behoorende geen klaare denkbeelden in mijn ſelven vind, dat ik hier van geen wiskundige ſeekerheid geniet.

niet. Maar des niet teegenſtaande, houd ik de ſaak op deeze wyſe uitgelegt bevatbaar, en met ſich ſelven niet kwaalijk zaamen te hangen; waar door ook verſcheiden waarheeden, tot de Godgeleertheid behoorende, bekwaamelijker verklaart ſullen konnen worden, dan of men andere onderſtellingen gebruikten.

Onderwylen, by aldien ymand de geleegentheid van dit ſtuk beeter begrijpt, het ſtaat hem toe, 't geen wy 'er van voordienen te verwerpen; en zo 't hem behaagd zyn klaarder bevattinge bekent te maken, om mijn, en miſſchien veele anderen, die hier in de waarheid mochten mistaſten, te onderwijzen. Waar mede dit onderſoek afbreekende, ſullen, om de leere der Goddelijke uitwerkinge te beſluiten, noch iets van de onderhouding hier aanhechten.

Van de onderhouding.

Van de onderhouding in zyn volle leeden uitvoeriglijk te handelen, acht ik noodeloos, nadien 't ten grooten deelen in herhalinge beſtaan zou. Want hebbende aangeweeſen dat God alles door een enkelde daat doet, en dat tot zyn daat geenige tijd noch duuring behoord, zo volgt klaarlijk dat duuring en tijd, door de bepaalde en afhangende weezens in komt; dewelke door hun natuur, die de eeuwigheid derft, onder de duuring, of de nootzaakelijke afhanging van God als hun werkende oorſaak beſtaan,

daarom gesegt worden, dat God hen onderhoud. Gelijk 't ook van daar zyn afkomst reekent, dat God de dingen voorweet, dat hyze schikt tot die eindens die hy voorgehad heeft, en wat dies meer zou moogen zyn; want de dingen eerder en laater hebbende, verstrekken tot een grondvest, om de Goddelijke voorweetenschap op te bouwen: daar men nochtans enkelijk op Gods eeuwigheid acht gevende, belijden moet, dat de dingen om dat God ze kend, weezentlijk zyn; en niet laater als de Goddelijke kennis konnen te voorschyn koomen, of men eigend aan God duuring, en onderscheid tusschen verstant en wil toe.

Van gelijken, wy sien in de Waereld dat het een ontstaat uit en door het ander, by voorbeelt, de mensch trekt zyn nuttigheit uit alle schepzelen die hem voorkoomen, hier uit rijst een meining, dat God het alles om den mensch gemaakt heeft, 't welk in een zeekeren zin, naamentlijk op dat den mensch daar die nuttigheid uit trekken zou, waarachtig is: maar te verzeekeren dat God de Waereld scheppende, alleenlijk voor had den mensch daar meede te bedienen, kan noch van roekeloosheid, noch van opgeblaazentheid ontschuldigd worden. 't Zal ons genoeg weezen, het daar voor te houden, dat de benaaminge van voorweetenschap, van einde en oogmerk,

alleen

alleen door den rang en order der ſchepzelen, aan God worden toegepaſt: maar dat God, eigentlijk te ſpreeken, geen dingen kend, of die dingen zyn door kracht van de Goddelijke kennis weezentlijk; en dat men ſich van de roekeloosheid, om Gods einden na te ſpooren, onthouden moet.

Waarelijk, die aandachtig opmerkt, ſal ſien dat de ſaak op twee wijze zich voordoet, want lettende op de geſchaapen dingen, zo kend men een onderſcheit tuſſchen de ſchepping en onderhouding; want door ſchepping wort alsdan verſtaan, de veroorzaaking der ſchepzelen aangemerkt in den eerſten oogenblik des tijds, en door de onderhouding, de volharding dier ſchepzelen van 't eerſte oogenblik tot deezen tijd toe. Maar om dat dit verſchil, en onderſcheid van order en duuring, van de onvolmaaktheid der ſchepzelen ontſtaat, zo kan men van de zyde Gods, voor zo veel zyn doening belangt, geen onderſcheid tuſſchen ſchepping en onderhouding invoeren: dewijl 't van die kant aengeſien, het ſelfde is.

Van des menſchen vryheid. Maar op dat wy 't geen wy voor hadden in 't werk ſtellen, 't ſal alleenlijk van des menſchen vrywillige daaden weezen, die wy ter deezer plaats in't byſonder verhandelen ſullen: zo om dat de onderhouding in 't gemeen, genoegſaam in de voorgaande leere van Gods uitwerkinge beſlooten

legt,

egt, als om dat hier over zo veel ſwaarigheeden niet ontmoeten; maar *de vryheid des menſchen* verdient wel, dat wy aanwyſen waar in deſelve beſtaat, en hoeze van de Goddelijke werkinge afhangt.

Dat den menſch een vrye wil heeft, en van veel zyner daaden heer en meeſter is, dewyl hy die doen of niet doen kan zo hy wil, kan niemand, die op 't geen hy geduurig doet merkt, onbekent weezen. Zeeker den geenen die door ſterk ſtaroogen op de Goddelijke invloed, en de nootſaakelijke afhanging der wil, zo ver koomen, datze de vryheit, dieze in hun daaden lichtelijk vinden konnen, verſaaken, en achten dat de wil niet vryelijk werkt, maar nootſaakelijk, en gedwongen daar heenen neigt daar desſelfs oorſaak haar drijft: ſullen mijn niet beweegen om 't geen ik duidelijk bevind te verwerpen: liever bekenden ik niet te begrypen, hoe de vryheit van mijn wil, met desſelfs afhanging overeenſtemt Maar wy met aan te wyſen dat de wil een vryheid beſit, ons niet verlettende, als houdende geen menſch, ten zy hy door grooten arbeid den geeſt verdraaid, en ſich ſelven 't voornoemde beſluit afwringt, dom genoeg om dit bewijs van nooden te hebben, ſullen overgaan om te onderſoeken waar in eigentlijk des menſchen vryheid gelegen legt.

Van de wil. *Vryheid* word gestelt teegen *dwang* en *natuurlijke nootzaakelijkheid*. Dwang is, wanneer eenig ding teegen zyn neiging, door een andere oorsaak, tot een stant verscheiden van zyn eigene, of tot andere uitwerkinge als dat ding door sich self doen zou, met geweld gedwongen word. Zo word een recht stuk hout, teegen de gestalten zyner deelen aan, met gewelt krom gebogen, gelijk men sien kan dat deeze buiging de deelen daar een plank uit bestaat teegenstreeft, om dat zo haast de kracht waar doorze geboogen was ophoud, de plank sich aanstonds in de voorige rechtheid hersteld; of de geweldige buiging moet zo lang duuren, dat de deelen van 't hout sich schikken om de kromte te behouden. Van gelijken word een mensch gedwongen, wanneer hy door 't geweld van een ander gedreeven word, om iets anders, dan hy self voornam, te doen: zo wierd *Simon van Syrenen* gedwongen om het kruis te draagen; en 't geslachte Jakobs tot het maaken der tighelsteenen. Maar dus kan de wil niet gedwongen worden: en al wierd *Simon van Syreenen*, en de kinderen van Jakob, tot een uiterlijke daad gedwongen, 't geschieden echter teegen hun wil; zy konden wel tot het doen, maar niet tot 'et begëren of goetkeuren van dien gedwongen worden.

Natuurlijke nootzaakelijkheid is tweederly, of

of volſtrekt, of op onderſtelling en zeeker opzicht: volſtrekt nootzaakelijk noem ik, dat God weezendlijk is, alzo hy niet kan niet zijn, om dat de weezendlijkheid tot de volſtrekte weezendheid behoord: maar de ſchepzelen, door zich geen weezendheid hebbende, hebben ook geen nootzaakelijkheid van te zijn, als alleen op onderſtelling dat God hen het weezen heeft gegeeven; en yder van die een zeeker opſicht tot de andere. In welk opſicht yder ding, uit kracht der eerſte beweeging of denking, gemeenlijk zonder verandering volharдende, daar door ook eenige natuurlijke nootzakelijkheid word toegeëigend: als dat het vuur brand, de Son licht geeft, een ſteen neederwaarts daald, en diergelijken.

Deeze natuurlijke nootzakelijkheid verſchild van dwang, nadien de dingen hier door zonder geweld in hun ſtant blijven, en dat een menſch, 't geen hy door natuurlijke nootſaakelijkheid doed of lijd, wel met genoegen en welbehaagen doen of lijden kan; gelijk men dit ten aanſien der lijding aan't ſlaan der ſlagaaderen, en ten aanſien der doening aan't denken ſpeuren kan. Want dewijl des menſchen geeſt in denken beſtaat, zo denkt den menſch door natuurlijke nootzaakelijkheid, en neemd des niet teegen ſtaande een welgevallen in zijn doen: 't welk met de wil te ſtrijden niet

kan gezegd worden, om dat deſelve noot-zaakelijk, en nochtans zonder tegenſtribbeling, zijn willingen oeffend. Gelijk yder menſch ſich zelf onderzoekende bevinden ſal, dat hy zonder ophouden zijn eigen welſtand wenſcht, en ſich tot dit te willen indiervoegen bepaald vind, dat het tegendeel te willen, in hem niet vallen kan, uit welke aanmerking de uitbeelding der wil gebooren word, namentlijk datze is, *een gedurige begeerte tot het goede.* Waar uit volgd, dat wy van het goede te begeeren niet konnen aflaaten, en verder dat hier in geen keur noch overleg plaats heeft; maar de nootſaakelijkheid onzer natuur drijft ons om van zelfs, zonder eenige hulpmiddelen of verkieſing te gebruiken, in deeze oeffening beſich te weezen; want niemand kan 't kwaad in opſicht tot zich zelf begeeren om dat hy alsdan zouden willen ellendich zijn, 't welk, nadien de wil in begeerte tot het goede beſtaat, zo lang de wil haar weezen behoud, onmoogelijk blijven ſal.

Hierom acht ik deeze begeerte, tot het goeden in 't gemeen aangemerkt, wel *gewillich*, maar niet *vrywillich* te geſchieden want dezelve, om datze zonder dwang of ſtribbeling geſchied, vry te noemen, waar noodeloos, om dat de dwang door het woord gewillig genoemſaam uitgeſlooten word.

D

Van de vrye wil, en hoeze van de wil verschild.

De vryheid ſal dan in 't vermoogen dat ⁊y by ons bevinden, om een voorgeſtelde aak te beveſtigen of te ontkennen, ofte aar in, dat wy van veele zaaken, zodani-e, als onſes oordeels tot verkrijging van goede in 't gemeen ſtrekken, uitkieſen, ıoeten geſocht worden: en by gevolg, iet omtrent het goede in 't gemeen, waar ɔe wy door natuurlijke nootſaakelijkheid ı dier voegen bewoogen worden, dat wy iets dan onder de gedaante van goed be-eeren konnen, maar omtrent dingen van en ongelijk opſicht tot het goede, waar an den eene met regt en billikheid inſluit an den anderen, plaats moeten hebben.

De vrye wil is dieshalven niet enkelijk e wil, maar de wil in zeeker opſicht of een yſondere gedaanten van willen, die wy, m dit onderſcheid uit te drukken, dus uit-eelden, *de vryheid in de wil, is de wil zelf, oor zo veel die zich uitſtrekt, om uit veel dingen, e als middelen tot verkrijging van het goede kon-en dienen, zoodanige uit te kiezen, daaaze (haa-es oordeels) het einde beſt meede bereiken zal.* Al-es wat het verſtand voordraagd, heeft een ékere betrekking tot het eindelijke goed, n kan dieshalven als een middel van ons ɜebeeſicht worden: maar nogtans verſchilt le betrekking en zaamenhang, die de din-gen met het goede, en wy met de dingen hebben, veel onder elkander. Wanneer

wy nu middelen van minder bekwaamheid verkiesen, gebeurd het meenigmaal, dat wy in plaats van het goede meer en meer deelachtig te worden, in tegendeel daar van verwijderen; en dus door een kwaade verkiesing onsen toeleg, die alleen op het goede doelde, missen.

Van de onverschillentheid, en dat de vryheid der wil daar niet in bestaat.

Waar uit blijkt, dat de vrye wil niet bestaat in een onverschillendheid ten goeden en ten quaaden, maar in een daadelijk vermoogen om tot het goede, 't welk de wil nootsaakelijk begeerd, middelen uit te kiesen die haar best behaagen. 't Is waar, dat in deese verkiesing der middelen, zomtijds onverschillendheid gevonden word: want wanneer het verstand geen klaaren denkbeelden heeft, noch de dingen diese voordraacht onderscheidelijk doet zien, zo is de wil even na om het een of het ander te verkiesen; dewijl de meerder bekwaamheid die het een booven het ander heeft, alsdan niet gekend word. En als wy in deesen staat van onverschillendheyd, die van een gebreck des verstands afhangd, en waar in wy het oordeel behoorden te schorten, het daadelijk vermoogen van verkiesen of verwerpen in 't werk stellen, 't welk dikwils door verhaasting geschied, dan is'er niet alleen onverschillendheid, voortkomende door onvolmaaktheid des verstands, maar ook een andere zoort die van de vrye wil

af

ſhangd: nadienſe in de ſtaat van onverchillendheid, zonder tot het een meer eeden dan tot het ander te hebben, nochans het een booven 't ander verkieſt.

Doch 't iſſer zo verre van daan dat de rye wil in deeſe onverſchillendheid beaan zou, datſe hier door in tegendeel hun ryheyd verminderd: want de vrye wil, eſtaande in de verkieſinge der middelen ot het goede, wijkt van haar natuur af, inienſe verkieſt zonder de betrekking der erkooren dingen tot het goeden te kenen. Maar wanneer het verſtand klaare enkbeelden heeft, en de betrekking der iddelen tot het einde duydelijk voorraacht, dan oeffend zich de vrye wil in de rootſte volmaaktheid, met die middelen aar door het einde beſt verkreegen kan orden uit te kieſen; of indien veele van e zelfde bekwaamheid zijn, de verkieſing a haar eigen welgevallen te bepaalen.

Hoe wy ten aanſien deezer vryheid van God afhangen, ſtaat noch aan te wijzen. Voor af diend aangemerkt, dat de vryheid n onbepaaldheid onſer wil, voor zo veel vy tot God als tot onſe werkende oorzaak etrokken worden, geen plaats heeft. Wy onnen niet beveſtigen noch ontkennen, iets begeeren noch vlieden, in 't kort, geenige wijze van willinge oeffenen, als die God aan de gemeene denking heeft meede

Hoe de vrye wil van God af haugd.

gedeeld, en die nootſaakelijk door de order van denken, yder op zijn tijd ontſtaan: zo dat wy niets en willen, dan 't geen God te vooren bepaald heeft dat wy zouden willen. Want de vrye wil hangd niet minder van God af dan de overige ſchepzelen; dewijl alles wat'er is enkelijk in een merkteeken zijner weezendlijkheid te zyn beſtaat; en geenig ſchepzel beſtaat op ſig ſelf noch heeft vermoogen om eenig uitwerkzel, van God niet afhangende, voort te brengen.

Onſe vryheid moet dan niet geſocht worden, daar in, dat wy vermoogen zouden 't geen God beſtemd heeft te doen of niet te doen, na ons welgevallen, nademaal alle vrywillige daaden onvermijdelijk met Gods beſluit over een koomen: maar alleen dat onſe wil, tot die dingen waar toe ſe ſich vryelijk beweegd, niet geparſt word door dwang of natuurlijke nootſaakelijkheid om die te moeten begeeren. Want dewijl het verſtand geen natuurlijke noch onafſcheidelijke zaamenhang dier dingen met het eindelijke goed begrijpt, zo behouden wy in opſicht van die dingen altijdt het vermoogen, om het teegendeel, van 't geen wy mochten verkieſen, te doen.

Deeze vryheid hangd in dier voegen van God af, dat hy ons door natuurlijke nootſaakelijkheid onophoudelijk drijft, tot het onbe

onbepaalde goed, dat is, tot het goede waar in den mensch zyn begeerten versaadigen, en zyn genoegen vinden kan, te weeten, tot God zelf: want door de begeerte en liefden tot God, kan den mensch alleen gerust weezen. En alhoewel veele menschen, neffens alle deezen trek ten goeden hebbende, geen klaar denkbeeld daar van vormen, noch het voorwerp hunner liefde recht kennen, zo kan nochtans yder in sich zelf bevinden, dat deeze liefde alleen op God siet: om dat, zo wanneer wy ons in de oeffening der liefde met iets anders ophouden, geen rust noch versaadiging, maar geduurige begeerte tot grooter dingen, en walging der geener die wy besitten, gebooren word.

Dewijl nu God niet alleen het goeden is, dat wy alle natuurlijk begeeren, maar ook de werkende oorsaak van alles, zo hebben alle dingen een zeekere betrekking tot hem; en zijn ten opsichte van ons voor zo verre goed, als wy die tot middelen, om in de liefde Gods opgeboud te worden, konnen gebruiken. En nadien God ons onophoudelijk t'hemwaarts drijft, zo oeffend sich de liefde tot God, ook in't bespiegelen en gebruyken der denkbeelden en dingen, die tot hem opsicht hebben, waar van den een bekwaamer dan den ander zijnde, onse vrye wil tot voorwerpen verstrekken; Van de werking der wil, en vrye wil.

waar uit wy, om ons geluk te bevorderen, de besten moeten uit kiezen. Doch voor al moet men sich wachten, van in deese dingen, die maar als middelen om het goeder te verkrijgen konnen dienen, te blijven berusten, als waarenze het eindelijke goed, en om sich zelfs wel te beminnen.

Wat aangaat het verkiesen van min bekwaame middelen, men sal dit doende bevinden, veel van ons genoegen verlooren te hebben, daar een knaaging en berouw by komt, 't welk ons aanwijst datwe van een beeter tot een slechter staat zyn vervallen. Gelijk wanneer wy, door afgetrokken bespiegelinge van Gods denkbeeld, de vreucht der zaaligen genooten hebbende ons daar van afwenden om de denkbeelden der lichaamelijke natuur te overleggen dewelke zo veel bekwaamheid om ons in de liefde Gods te doen voortgaan niet en hebben, zo zullen wy bevinden dat ons genoegen verminderd; en daar scherp oplettende, een innerlijk verwijt en berouw ontdekken, om dat wy het bekwaamste middel versmeeten hebben. Want de nootsaakelijke drift tot God wijst ons aan, door deeze merkteekenen van ongerustheid en knaaging, of wy onse vryheid wel hebben gebruikt: *'t zijn daarom goede middelen, die wy met een volkoomen en blijvende gerustheid des gemoets in't werk stellen, maar na't doen eeniger daa-*

den

den knaaging te hebben, verstrekt ons tot een baake, om in't toekomende beeter middelen uit te kiezen.

Doch indien men zo verre vervalt, dat men in de middelen blijft hangen, en die als 't hoochste goed omhelscht, gelijk (na oogenschijn) het hoochste goed van de meeste menschen in de zinnelijke dingen gezocht word, dan verschild den staat dier menschen zo veel van de zaaligheid als 't licht van de duisternis; en gelijk de duisternis een berooving van 't licht is, zo is ook dien staat een berooving der zaaligheid. Want de menschen door een kwaaden keur, hun genoegen in de zinnelijke dingen, of in iets anders buiten God zoekende, missen het voorwerp dat alleen genoegen geeven kan, en zyn dieshalven t'eenemaal ongerust, en worden geduurig met de begeerte tot grooter dingen alsse genieten geprikkeld; en zose door de Goddelijke bestraalinge, tot Gods denkbeeld te bespiegelen worden aangeset, wordense van zodaanig een knaaging en bijtende verwijting aangegreepen, datze, dit niet konnende doorstaan, zo haast alsse konnen sich daar van afkeeren, om sich willens in de vooroordeelen en begeerlijkheeden der zinnen te dompen, en daar door de Goddelijke bestraalinge te overdwarsen; en dus meer en meer van God vervreemdende, zonder achterdocht in hun ongeregelde tochten voort te leeven.

Deese dingen dus aangemerkt, wijsen klaarlijk aan, dat des menschen goeden of kwaaden staat, van de byzondere wijse, die-ze in 't goede te beminnen opvolgen, voortvloeid. Om dat nu de liefde tot het goeden den menz natuurlijk is, ende dat de bysondere wijse, daar het verschil van stant uitspruit, niet anders zijn dan bysondere weegen die de menschen, deese natuurlijke liefde oeffenende, bewandelen, zo volgd dat de bysondere liefdens in de gemeene beslooten leggen, en dieshalven van God afhangen: doch met dit onderscheid, dat d e liefde tot het goede in 't gemeen, zonder keur of beraadslaging door natuurlijke nootsaakelijkheid werkt, maar de liefden tot de bysondere dingen, als middelen om tot het opperste goed te koomen, met beraadslaging en vrye verkiezing omtrent zodaanige die ons best gevallen geoeffend word: zonder dat de dingen die wy verkiesen indiervoegen met ons, of met het hoochste goed zaamenhangen, dat wy die zouden moeten verkiesen.

Doch ten aansien van de uitkomst deezer vrywillige verkiesing, die moet al zo zeekerlijk met Gods besluit overeenstemmen, als 't geen wy door natuurlijke nootzaakkelijkheid doen. Onse wil is dan vry en onbepaald, ten aansien der dingen die wy verkiesen, als meede, om dat de wil sich niet

geparst

geparst bevind, door uitwendige of inwendige nootsakelijkheid, om het een eer dan het ander aan te vaarden: want de Goddelijke bestiering richt de uitkomst der dingen zodaanig, dat den menschen sich vryelijk beweegen, om te verkiesen, 't geen God gewilt heeft dat yder mensch verkiesen sal.

Indien men vraagd, waar des menschen elendigheid van daan komt, nademaal niemand iets anders, dan God wil, doen kan? ik segge daar van daan, om dat de menschen onbekwaame middelen verkiesen, of om datse sich aan de middelen gehecht houden, zonder tot het einde door te dringen: welke kwaade keur, door vergelijkinge van't geen hen te doen stond, de rampzaaligheid meede brengd. Vraagtmen verder, van waar het komt dat de menschen deese kwaade verkiesinge doen? ik zeg, om dat hun wil buiten de paalen des verstands uitspat, en met een toomeloose drift begeerd, 't geen 't verstand niet kend goed te weezen. Indien men aanhoud, dat deese tomeloose drift nochtans afhangd van de liefde tot het eindelijke goed, en dat wy door de Goddelijke bestiering zodaanig geleid worden, dat wy in de verkiesing van het goede niet verder konnen gaan, noch dieper indringen als God verordend heeft; en dat het by gevolg God alleen te wijten is, dat wy een kwaaden keur doen, en dat onze daaden gebrekkelijk zijn. Tegenwerp.

Zo

Zo zeg ik dat men acht geeven moet, dat de zonden of gebrekkelijkheit niet kan gelegd worden van God voort te koomen, want dewijl de zonden niet anders dan de berooving eener volmaaktheid, die wy by het denkbeeld van een mensch voegen, is, zo eischtse geen oorsaak om voortgebragt te worden; nadien gebreeken geen oorsaak hebben. Maar wanneer een geschaapen zaak, door de afhanging van zijn oorsaak, niet zo veel volmaaktheid ontfangd, als wy gewoon zijn by 't denkbeeld van die zaak te voegen, dan noemen wy die zaak gebrekkelijk. Zo gaat het ook in dit stuk, wanneer wy een mensch die een kwaade verkiesing doet, vergelijken met een ander die zijn daaden beeter reegeld, wy noemen hem gebrekkelijk, om dat hy de volmaaktheeden van een ander niet en heeft: van gelijke, indien wy hem met sich zelven, eer hy die kwaade verkiesinge deed, vergelijken, hy is gebrekkelijk, en door die kwaaden keur van den beteren staat, die hy te vooren had, beroofd.

Om dat nu deese gebrekkelijkheid inkomt, door de beweeginge van de vrye wil, die, niet teegenstaande de Goddelijke bestiering, nochtans met een vry beraad werkt, zo moetmen achten dat den mensch sich zelf van dien beeteren staat berooft: want te willen dat God den mensch vañ

dien beeteren ſtaat, die wy hem toeëigenen, berooft, heeft geen zin, om dat God, wanneer wy onder zyn beſtiering tot de ondeuchd vervallen, ons niet iets ontneemd, maar alleenlijk hy werkt niet zo krachtig met en in onſe vrye wil, dat wy daadelijk het goede en beſte verkieſen.

By voorbeeld, 't hing aan Adams vrye wil en goeddunken, van den verbooden boom te eeten of niet, dewijl hier van te eeten of niet te eeten, door ſich, geen nootſaakelijke noch natuurlijke zaamenbinding met het opperſte goet had: en nogtans heeft hy met daar van te eeten geſondigt, en ſich van een beeter ſtaat berooft. Doch dit ſtaat ten aanſien der Goddelijke beſtiering niet voor een *beroving*, maar alleen voor een *ontkenning* op te neemen, naamentlijk God vloeide tot de volmaaktheid van Adams daad, niet zo krachtig in, dat Adam ſien kon, de onafſcheidelijke zámenbinding die het niet eeten van dien boom, door tuſſchen koomen van 't Goddelijk gebod, met het opperſte goed had: en dat ſiende, deed hy een kwaaden keur, en zondigde. Behoudende nochtans in zijn vrye wil de magt, waar door hy het tégendeel had konnen doen: maar door 't miſſen der Goddelijke meedewerkinge, kon hy zijn vermógen tot de beteren keur, op die tijd niet in 't werk ſtellen. Op deeſe wijſe acht ik de beſtieringe Gods omtrent de zonden, te moeten worden aangemerkt.

Dit

Dit weinige van deGoddelijke onderhoudinge oordeelden ik, na 't beloop van ons werk, hier by te moeten voegen, zonder dat ik noodich acht 't ſelve met byvoeging van noch veel zaaken verder uit te breiden, zo om dat de grondveſten, daar de onderhouding op geboud moet worden, van ons breedelijk genoech zijn aangeweeſen; als meede, om dat de byſondere ſtukken deeſer leere, van veel doorſichtige verſtanden zo bondich reeds verhandeld is, dat yder een, maar met een weynich aandacht, 't zelve met onſe gronden vergelijkende, bekwaam ſal weezen, om een volkomen begrip na maate van de menſchelijke kennis, daar van te vormen: waarom, wy hier van afſcheidende, tot de verhandeling der Goddelijke afnoeminge overgaan.

TIENDE HOOFTDEEL.

Handelende van Gods afnoemingen in 't gemeen.

DAt alles wat buiten God beſtaat, van hem, als van een onverſchillende en enkelde werkende oorſaak, afhangd, hebben wy breedelijk genoeg aangeweeſen; als meede getoond, daar wy van Gods onveranderlijkheid ſpraaken, dat hy van 't geen dat buiten hem is, geenige verandering ontfangen kan: 't welk door de gelijkenis van 't vuur, dat ten aanſien zijner werkinge omtrent was en klay het ſelfde doet,

ver-

erklaard wierd. Want even gelijk aan 't uur word toegeschreeven, het hard maaken van de klay en het smelten van 't was, choon deese verschillende uitwerkinge lleen ontstaan, om dat de selfde werkinge es vuurs verscheidentlijk, na de verscheiene schikking der deelen van het was en e klay, ontfangen word, zonder dat het uur de alderminste verandering in zijn verking heeft: zo worden ook aan God ale de bysondere uitwerkinge toegeschreeen, die, hoewelse van zyn enkeldedoening fhangen, alleenlijk van elkander verschilen, door dien dat de verscheiden voorwerpen Gods enkelde doening na hun byondere geschiktheid, verscheidentlijk ontfangen.

Waar uit klaarlijk blijkt, dat dese toeschrijvinge geen toeëigeninge nog eigenschappen in God beteekenen konnen dewijl die tot de volstrekte weezentheid der Godheid behoorende, uit den staat der voorwerpen te rijsen niet konnen gezegd worden: maar alleen beteekenense de uitgewerktens, van de welken naamen, overeenkoomende met de vermógens of hartstochten waar door de menschen hun daaden doen ontleend worden, en aan God als aan hun oorsaak overgedraagen. Zo wierd aan God toegeschreeven dat hy het herte van *Pharao* verstokte, en *Ludia* het herte

te opende, en nochtans was de werking
waar door *Pharaoos* herte verhard, en da
van *Lidia* geopend wierd aan de zijde God
de selfde: maar de verschillende uitwerkin
ge kwam van 't verschil dat tusschen dees
beide voorwerpen was. Op gelijke wijs
als van 't vuur omtrent het was en de klay
is aangemerkt, want deeze dingen koomen
over een, om datse ten aansien van't begin-
zel even eens werken, en nochtans ver-
scheidelijk na de verscheiden staat der
voorwerpen, hun uitwerkselen bepaalen.

Daar is nochtans, niet teegenstaande dee-
ze gelijkheid, groot verschil tusschen de
werkinge Gods en die van't vuur, want het
vuur vind de voorwerpen, en werkt zon-
der beraad: maar God heeft de voorwerpen
gesteld, en door zijn onverschillige wil
heeft hy yder zodaanig een staat toege-
schikt, als bekwaam was om al de verschei-
dentheid, die hy in de Waereld wilde heb-
ben, te voorschijn te doen koomen. De ver
schillende uitwerkinge worden daarom in
een volkómener zin aan God toegeschree-
ven, als aan het vuur. Maar om dat God
echter niet anders, om het een dan om het
ander voort te brengen, werkt, zo kan men
hem om deeze verscheidentheid, geen on-
derscheiden vermoogens, toeëigeninge
eigenschappen, of wat het zouden moogen
weezen, toeschrijven: maar *uitwendige af*
noeming

noeminge. Want men kan niet zeggen (dat'er eigentlijk te spreeken) iets tot God behoord, of in zijn weezen ingeslooten legd, 't geen hy zonder de schepselen aangemerkt, niet zoude hebben, of in 't werk stellen: maar men kan wel zeggen dat aan God eenige benaamingen gegeeven worden, die geen plaats zouden grijpen, indien 'er geen schepselen waaren.

Deese uitwendige afnoeminge beteekenen alleenlijk die schikking en betrekking, die de schepzelen bestaande buiten God, tot God hebben. Dewijl nu alles wat'er bestaat van God afhangt, zo werd ook alles tot hem als tot de werkende oorzaak betrokken, en om dat yder ding een bysondere schikking heeft om de gemeene invloed te ontfangen, zo is yder ding op een byzondere wijze tot God geschikt: van welke betrekking, en byzondere schikking de afnoemingen genoomen worden: zo word hy genoemd de schepper en onderhouder van de gansche Waereld: want alhoewel de schepping en onderhouding alleen van God konnen voortkoomen, het geeft echter noch toeëigening noch eigenschap in God, maar alleen een uitwendige afnoeminge te kennen, om dat men God zonder de schepping en onderhouding bevatten kan.

Maar 't geen dat eigentlijk in God is,

word in zijn denkbeeld ingeſlooten, en wy konnen het zelven wanneer wy op God denken van hem niet afweeren, of wy verwarren de kennis die wy van hem hebben: waarom alles wat niet behoord tot de Goddelijke volmaaktheid, en dat in zijn denkbeeld niet is ingeſlooten, indien't aan God toegeſchreeven word, alleen voor uitwendige afnoeminge zijn aan te neemen: tot welker onderzoek in 't byſonder, nalaatende de ſchepping en onderhouding alzo daar van overvloedig is gereedeneert, wy toe treeden.

ELFDE HOOFTDEEL.

Van Gods almachtigheid.

IN de eerſte plaats ontmoet ons de Goddelijke macht: want het woord macht beteekend niet anders, dan het vermoogen of de bekwaamheit om iets te konnen werken of voortbrengen; en dewijl de Waereld van God is voortgebracht, zo voegt men aan God de benaaming van macht toe daar door verſtaande de volmaaktheid in God om de oorſaak der Waereld te weezen. Maar wanneer wy de Goddelijke weezentheid op ſich zelf beſchouwen, wy zullen daar in geen macht, verſchillende van zyn algenoegſaamheid, waar door hy als de volmaakſte doening in ſich zelf beruſt, bevatten konnen. Ook kan deeſe algenoeg-

zaamheid

zaamheid, nadienſe door ſich geen opſicht buiten God heeft, ten aanſien der ſchepzelen geen macht genoemd worden: want de ſchepzelen, door ſich geen weezentheid hebbende, konnen geen voorwerp vertrekken, waar omtrent deeze macht zoulen verkeeren, of meede vergeleeken worden, om daar uit te beſluiten wat God zoulen konnen doen, en wat hy niet zouden konnen doen.

Maar wy achten, volgens 't geen te vooren reeds aangeweezen is, dat de macht Gods, waar door hy de dingen voortbrengt, van zijn wil, waar door hy wil datze zyn, niet verſchild; en gelijk deeze wil onverſchillig is, zo datſe niet door natuurlijke nootſaakelijkheid in God te zijn moet begreepen worden, zo ſtaat ook de benaaming van macht aan deeſe wil toegepaſt, niet voor een Goddelijke eigenſchap, maar alleen voor een afnoeming, van de voortgebrachte dingen genoomen, te achten: 't en zy ymand door Gods macht in opſicht der ſchepzelen verſtaan wilde zijn algenoegſaamheid, waar door hy tot het maaken of niet maaken der ſchepzelen onverſchillig was, den welken, indien 'er zodaanige zijn, wy niet teegenſpreeken, alzo het verſchil eener benaaminge geen ſtrijd verdiend: maar houden 't echter daar voor, dat de macht aan God, in wien alles daadlijk is,

toegeſchreeven word, om dat hy het heel al heeft voortgebracht; daar op ſteunende, dat de menſchen 't geen iets anders beweegd, of op eenige wijſe eenig uitwerkſel aan den dach brengt, macht toeëigenen, en die naar maate der uitwerkinge grooter en grooter bevatten : *'t is dan niet anders als de Goddelijke onverſchillige wil waar door de ſchepzelen beſtaan, die na de wijze van ons verſtand macht genoemd word.*

Indien men dan vraagd, of God een zeekere voorgeſtelde zaak doen kan? 't is niet anders als vraagen of God zulks doen wil: en nademaal God in ſijn werkinge geen voorſchrift van dingen buiten hem ontfangt, maar dat alles wat'er beſtaat, zelf na weezentheid, van hem afhangt, zo is't geen God wil alleen moogelijk, en ook nootſaakelijk dat het geſchieden, want Godt doet al wat hy wil. Hierom verkrijgt de wille Gods de naam van *almachtigheid*, nadien hy hier door alles werkt.

Of God meer doen kan dan hy wil. Indien men vraagt, of God ook meer doen kan dan hy wil? ik antwoord, dat deeze vraag een onderſcheid tuſſchen Gods wil en macht, onderſteld, 't welk, om dat wy getoond hebben dat deeſe twee in God niet verſchillen, geen verder beantwoording vereiſcht. Doch ymand mocht door de macht Gods, waar door hy meer zoude konnen doen dan hy wil, verſtaan zijn al.

genoeg

enoegſaamheid, die wy als de grondveſt
yner onverſchilligheid hebben aange-
ıerkt: indien de vraag dus te verſtaan zy,
ın zoude dit den zin weeſen, of't ook ſtrij-
ig is dat God meer dingen zouden gewilt
ebben, dan hy nu daadelijk wil? waar op ik
egge, naademaal God, weegens de vol-
rektheit zynes weezens, niet bepaald was
ɔt de dingen die hy gewild heeft, dat het
eenige ſtrijdigheid behelſcht: nochtans
ıl, de zaak dus opgevat zynde, de beveſti-
ing van dat God meer doen kan dan hy
ʼil, niet meede brengen, dat hy, voor zyn
eſluit aangemerkt, eenig opſicht tot moo-
elijke dingen heeft; maar alleen dat God,
ls den algenoegſaame, zijn onverſchillig-
eid tot meerder of andere dingen had
onnen uitſtrekken.

Maar aan God een macht, waar door hy
ıeer als hy wil doen kan, toe te ſchrijven,
teund (mijns bedunkens) alleenlijk hier
ɔp, dat God de dingen in des menſchen ver-
ɔeeldinge dikwils anders ſchikt, als wy die
loor 't getuigenis der zinnen buiten ons
ɔevinden. By voorbeelt, dingen die buiten
ɔns geſchieden zyn, worden dikwils in on-
e verbeeldinge zaamengevoegd, als de
ʼleugelen van een voogel met het lichaam
van een paard, 't welk alsdan een vliegend-
paard uitmaakt. Wy deeſe ſaak zonder tee-
genſtrijdigheid met ſich zelf, bevattende,

oordeelen dat God een vliegent-paard buiten ons had konnen ſtellen, betrekkende dus de Goddelijke magt tot een voorwerp dat (gelijk wy waanen) in ſich zelf moogelijk is, ſonder nochtans dat Gods beſluit, die de moogelijkheid voortbrengd, hier omtrent plaats gehad heeft.

Maar volgens de ongekreukte reedeneeringe, moet men achten, dat God de vleugelen en 't paard in onſe verbeeldinge zaamengevoegd, en buiten ons geſcheiden heeft, doch indien hy de zaamenvoeging deeſer twee buiten ons gewild had, datſe dan nootſaakelijk buiten ons ook zaamengevoegd zouden beſtaan. In 't kort, God kan meer doen als hy wil, beteekend niet anders dan dit: indien God de dingen, die hy alleen in onſe inbeelding werkt, buiten ons te ſtellen beſlóten had, die dingen zouden zeekerlijk niet alleen in onſe inbeelding, maar ook buiten ons in der daad beſtendig weeſen.

Of God teegenſtrijdige dingen doen kan.

't Zal niet ondienſtig weeſen hier by te voegen, of God indien hy gewild had ook tegenſtrijdigheeden door zijn macht, daar wy ter deeſer plaatſe zyn algenoegſaamheid door verſtaan, zoude geſteld hebben, als, *dat iets te gelijk zoude zijn en niet zijn, dat ja en neen te gelijk waar zoude weezen*, als meede, *of hy, indien hy gewild had, zoude liegen, zondigen, en diergelijken?* Wat aangaat de teegenſtrijdig-

ſtrijdigheeden, in de dingen die buiten God zyn, zeeker, dewijl ons verſtand met de dingen die God geſchaapen heeft overeenſtemt, zo konnen wy geen denkbeelden hebben van andere dingen met de tegenwoordige ſtrijdende; en die niet hebbende, konnen wy ſe geen macht noch algenoegſaamheit, om die uit te werken, toepaſſen: neemt by voorbeelt, dat het geen reeds gedaan is, ongedaan zou worden, deeſe woorden dus zaamengeſchakeld konnen wy bevatten en uitſpreeken, maar der zelver beteekenis geenſins; wy weeten ook niet of deeſe woorden eenige beteekenis hebben, om dat de ongedaanheid van een gedaane zaak, ſelf in 't alderminſte, onſe geeſt niet aandoet.

't Is waar, dat God meer volmaaktheeden heeft als wy bevatten konnen, en dat het geen ſtrijdigheit behelſcht dat hy door zyn wil dingen ſtelden welkers denkbeeld wy ontbeeren, maar op deeſen grontſlag te beveſtigen dat God teegenſtrijdigheeden doen kan, ſal alleenlijk hier op uitkoomen, als of men ſeide, *deeze teegenſtrijdige ſpreuk heeft een beteekenis, waar van wy 't alderminſte niet verſtaan, en nochtans God kan 't uitwerken:* 't welk, om dat wy alsdan niet weeten wat wy beveſtigen, ook voor geen beveſtiging kan aangenoomen worden, maar alleen voor woorden zonder zin. Het ſelfde moet

ook van de ontkenning gesegd worden: want by aldien wy ontkennen dat God de teegenstrijdigheeden doen kan, wy weeren iets van God af daar wy de reeden niet van weeten; dewijl wy ten opsicht van ons verstand, maar niet ten opsicht van Gods algenoegsaamheid, deese dingen voor teegenstrijdig achten. Op de vraag dan, of God teegenstrijdige dingen doen kan? antwoort ik rondelijk, 't zelve niet te weeten, en dat ik het nog bevestigen, nog ontkennen kan.

Maar de teegenstrijdigheeden die volstrekt zyn, en die niet met ons verstand alleen, maar ook met de Goddelijke volmaaktheeden strijden, die zyn ook volstrekt onmoogelijk: want dewijl God door zyn weezenheid bestaat, en niet kan niet zijn, zo zyn alle dingen, die teegen het begrip van Gods volmaaktheid aanloopen, in staat van onmoogelijkheid. Hierom kan't niet weesen, *dat God eenige volmaaktheid zoude derven; dat hy zou ophouden te bestaan; dat hy sich zelf niet zou kennen en liefhebben; dat de Waereld, ten aanzien der stof, van hem niet zoude afhangen; dat de vrye wil van een mensch voor een oogenblik op zich zelven zouden staan, of zonder de Goddelijke invloed werken*: en wat diergelijke dingen meer zyn, die 't denkbeeld der Goddelijke volmaaktheid verwoesten.

Dat God niet liegen kan. Eindelijk, dat God zou konnen liegen en zondigen, strijd met sich zelven; want dewijl

vijl liegen en zondigen gebrek insluit, of om beeter te zeggen, als niet onderſoekende de woorden of daaden daar men't liegen en zondigen aan toeëigend, maar het liegen en zondigen zelf, het liegen en zondigen is een gebrek, en kan daarom het Goddelijke weeſen niet aanhangen. Vraagdmen, of God, indien hy wilde, niet ſou konnen zondigen? ik zeg dat het woord *konnen*, als tot Gods macht of algenoegſaamheid behoorende, kwaalijk in de vraag gemengt word, want het ſtoot ſich zelf om, dat gebreeken van volſtrekte volmaaktheeden zouden voortkoomen; ook ontſtaat de benaaming van gebrek, niet door de uitwerking eeniger vermoogens, maar alleen om dat 'er eenige vermoogens of uitwerkingen ontbreeken. Maar dewijl Gods wil de eenige wortel der moogelijkheit, dier dingen die buiten hem beſtaan, is, zo kan men wel zeggen, indien God wilde hy zouden liegen, doch de voorwaarde, naamentlijk dat God zoude willen, ſtrijd met zijn volmaaktheid, en by gevolg ook het aangehechte. God dan, kan niet liegen, dat is te zeggen, het ſtrijd met de natuur van Gods volmaakte wil, dat die ſich tot gebreeken zouden uitſtrekken.

TWAALFDE HOOFTDEEL.

Van Gods overalteegenwoordigheid.

DE benaaming van teegenwoordigheid, waar door God by zyn ſchepſelen te zyn, geſegd word, ſpruit van zelf uit de aanmerking zyner macht, waar door alles beſtaat. Want dewijl alle dingen van Gods macht afhangen, en dat geen zaak het minſte oogenblik, zonder de Goddelijke meedewerking te genieten, kan beſtaan, zo word aan God toegeſchreeven dat hy by alle dingen teegenwoordig is. 't Welk hier door in komt, om dat wy in de lichaamelijke natuur beſpeuren, wanneer 'er eenige beweegingen geſchieden, dat als dan het beweegende by het bewoogene teegenwoordig is, en 't zelve door raaking uit zyn plaats ſtoot; gelijk wy ook geen begrip van eenige uitwerkinge in de lichaamelijke natuur konnen vormen, als die geſchied door teegenwoordigheid en aanraaking, van de oorſaak waar van 't afvloeid.

God nu, de oorſaak aller dingen zynde, word van verſtanden die in de zinnen verſmoord leggen, eigentlijk na zyn weezentheid overal by zyn ſchepſelen geacht te zyn; ja, ze hebben de eigenſchappen van 't lichaam, met Gods denkbeeld indiervoegen zaamengekoppeld, als of 't eigenſchappen waaren die ons de volmaaktheeden

van

an 't Goddelijke weesen deeden begrij-
en; en als of, men zonder dit ongeschikt
aamenmengsel, tot onverschoonelijke on-
erijmtheeden vervallen moest: daar men
 teegeel moest aanmerken, dat de gehee-
e benaaming van de lichaamlijkheid word
ntleend, en datse eigentlijk te spreeken
an God niet voegd, also men waarelijk het
lenkbeeld Gods verwaarloosd, by aldien
nen wil dat hy, eigentlijk na zyn weezen,
n een plaats, of ergens by is. Want plaats is
iet anders dan een uitstrekking in lengte,
reete en diepte: dewijl nu deese toeëige-
inge aan 't lichaam behooren, en dat men
geen lengte, breete en diepte kan begrij-
pen, of men begrijpt een lichaam dat lang,
reet en diep is, zo moet volgen, dat lengte,
reete en diepte, niet verschillen van 't lig-
haam; en vorder dat in een plaats of ruim-
e te zijn, zeggen wil, dat het ding, 't welk
wy in een plaats bevatten, de plaats of
uimte zelf is: want yder deel van de licha-
melijke natuur heeft zyn uitstrekking, en
brengt dieshalven zyn eigen plaats meede.
Ook word in een plaats te zyn, genoo-
men voor ergens zyn, waar door beteekent
word het opsicht dat zeeker lichaam met
andere lichaamen heeft, 't welk genoemd
word, uiterlijke plaats: waar uit volgd, dat
een lichaam, 't geen men ondersteld alleen
te zyn, wel een innerlijke, maar geen uiter-
lijke

lijke plaats heeft, want het is niet ergens, om dat het niet by een ander weeſen kan, alſo men onderſteld dat het alleen is. De byzondere deelen van het heel-al hebben hun uiterlijke plaats, om datſe met elkander zaamengevoegd in zeekere opſichten beſtaan, zo is de wijn in 't vat, het vat in de kelder, de kelder in 't huis, en zo voort, zo verre als men eenig opſicht tellen kan. Maar het heel-al zelf, om dat 'er geen andere dingen daar het by zouden zyn, of eenig opſicht toe hebben, beſtaan, heeft geen uiterlijke plaats, het is nog hier noch daar, om dat men buiten 't heel-al niets kan begrijpen, daar het zoude by zyn, in 't kort het heel-al heeft zyn eigen plaats die in deszelfs natuur ingeſlooten legt, maar het is nergens by.

Dit voor af gegaan zynde, ſal, te bevatten dat God almachtig, eigentlyk te ſpreeken, na zyn weezen nergens is, weinig moeyelijkheid in hebben; want nadien men weegens zyn volſtrekte volmaaktheid, om reedenen te vooren gegeeven, de uitſtrekking van hem moet afweeren, zo heeft hy geen innerlijke plaats, en by gevolg ook geen uiterlijke, want de uiterlijke plaats is niets anders, dan de bepaaling der innerlijke, door de nabyheid der andere plaatſen, of lichaamen: God almachtig moet dan niet alleen bevat worden, zonder

aan-

anmerking der geschaapen dingen alleen
e bestaan,en nergens te zyn,maar ook met
nderstelling van de schepzelen, also hy
loor zyn weezentheid noch uitstrekking,
f innerlijke plaats,noch eenig opsicht tot
ichaamen heeft. Vraagt men,wat Gods o-
eralteegenwoordigheid zy? ik antwoord,
*n uitwendige afnoeming aan God, om dat hy al-
s krachtdaadig onderhoud,toegeschreeven,* wel-
e overalteegenwoordigheid in de ge-
chaapen Waereld niet bepaald word, na-
lien het geschaapene van Gods onverschil-
ige wil afhangt: want indien God wilde,
aar zouden meer schepzelen weesen, en
y dieshalven by deselve teegenwoordig
e zyn, gesegd worden.

Meer van Gods tegenwoordigheid te re-
eneeren,acht ik niet nootwendig, om dat
en geenen, die God kennen, en op zyn
enkbeeld letten,dit genoegsaam weeten:
n dat anderen,die aan God een plaats toe-
chrijven, aan hem om te bestaan nootsaa-
elijk, om dat (na hun voorgeeven) ner-
ens te zyn, en niet te zyn, het selfde be-
eekend; 't zy datse aan hem een byzonde-
e plaats, by voorbeeld den Heemel, toe-
chrijven, en dat hy van daar door zyn
racht, diese door een verdraaid oordeel
an zyn weezen onderscheiden,op der aar-
en,of in anderen gewesten werkt; of dat-
e God als oneindig uitgebreid bevatten,

en

en willen dat hy door zyn weesen Hemel en Aarden, niet alleen vervuld, maar dat hy ook buiten 't geheel-al, in een ruimte die zy sich inbeelden zoude weesen; deese alle, zeg ik, hebben tijd van doen, om sich van de opgevatte vooroordeelen, door de zinnen ingekómen, te ontslaan; en om Gods denkbeeld naukeuriger, danse gewoon zyn, in te sien, en also te ontdekken, dat God is, zonder eenig opsicht tot plaats of lichaamen te hebben; dat Gods kracht niet verschild van zyn weezen; dat een ingebeelde ruimte buiten de Waereld op vooroordeel steund; en dat die ruimte niet buiten de Waereld, maar alleen in hun inbeeldinge bestaat: eindelijk dat het ingebeelde ruim een loutere inbeelding is, sonder waarheit.

DARTIENDE HOOFTDEEL.

Van Gods algemeene Rechtvaardigheid.

HEbbende de voorige afnoemingen, die op de voortbrenginge en onderhouding der geschaapen dingen steunen, afgehandeld, zoude men een gansche reeks konnen optellen die van de uitwerkinge genoomen worden, en waar van men aan God naamen geeft, die tot de menschelijke deuchden, hartstochten, en geneegentheeden behooren, om dat veel der Goddelijke uitwerkinge overeenkomst hebben met het geen de menschen, door hun tochten

gaan-

gaande gemaakt, koomen te doen of te lij-
len; waarom ook deeſe dingen van ouds
ier, met de naam van *menſchgelijkvormig*
zyn genoemd geweeſt.

Maar op dat het niet te breed uitweye
net die alle in 't byſonder aan te merken,
t welk miſſchien meer tijd koſten, dan
nuttigheid baaren zou, zullen wy maar ee-
nige ophaalen, door de welke wel te ver-
taan wy bekwaamheid zullen verkrijgen,
om van alle, die ons voor mochten koo-
nen, te konnen oordeelen.

Om nu in deeſe dingen op vaſten voet
voort te gaan, en iets te ſtellen, dat een
grondveſt en beginſel, daar al de anderen
opgeboud en van afgeleit konnen worden,
kan verſtrekken, ſal 't dienſtig weeſen, het
opſicht dat de menſchen tot God, als tot
hun einde waar toeſe zyn, hebben, in acht
te neemen. Te weeten, dat yder na zyn by-
ſondere ſtand, een merkteeken der wee-
zendlijkheid van 't volſtrekte weeſen
draagt, want hier uit ſal, zonder meer om-
ſlag te gebruiken, de afnoeminge van
Rechtvaardigheid in 't gemeen ſpruiten,
die al de andere afnoeminge, uit de ver-
ſchillende geſteldheeden der menſchen
ontſtaande, in ſich beſluit.

Alhoewel het dan van Gods onverſchil-
lige wil afhangt, dat 'er ſchepzelen zyn, en
dat die zodaanigen natuur hebben, als wy
door

door hun denkbeelden ontdekken, en dat God daarom geen verbintenis heeft tot de schepzelen, waar door hy verplicht zoude weesen, dus of zo omtrent hen te moeten werken, zo rijst 'er nochtans nootsaakelijkheid van de zijde Gods, waar door hy omtrent alles als een volstrekte oorsaak werkt, en yder mensch, na zyn bysondere aart en eigenschap, een merkteeken of uitdruksel zyner volmaaktheid doed draagen: want andersins zoude God sich in zyn werken verlooghenen, en het uitgewerkte sou geen betrekking tot zyn werkende oorsaak hebben. Van dit nootsaakelijk opsicht op onderstelling dat 'er schepzelen zyn van de zyde Gods inkoomende, spruit de benaaminge van *Gods algemeene Rechtvaardigheid*, om dat dit opsicht in al Gods bysondere daaden, 't zy daar van deese, of we verschillende en strijdende naamen aan God worden toegevoegd, komt uit te blinken: en derhalven is dit opsicht volstrekt nootsaakelijk, en hangt niet van Gods onverschillige wil, om dat het teegenstrijdigheid behelscht, een schepsel buiten 't genoemde opsicht te bevatten.

Dat ook weegens dit opsicht, de naam van Rechtvaardigheid aan God rechtelijk toegeschreeven word, blijkt, om dat de Rechtvaardigheid bestaat, *in een volkoome wil om een yder het zijnen te doen hebben, volgens* *he*

geene dat recht is: dewijl aan een ſchepzel niet anders behoord als 't geen Gods wil hem toeſchikt, en dat het recht niet ander weeſen kan, als die nootwendige afhanging en opſicht van en tot God, zo volgd klaarlyk, dat God yder het zyne doet hebben, of *dat God Rechtvaardig is.* Want God, als een volſtrekte oorſaak werkende, doet alle menſchen een merkteeken zyner weezendlijkheid draagen, en deelachtig zyn aan dat geluk of ongeluk 't geen hun byſondere geſteltheeden, in opſicht van dat merkteeken, insluit.

Maar na verſcheidentheid deeſer byſondere geſteldheeden, brengt de gemeene invloed der Goddelijke werkinge, zo zeer verſchillende uitwerkinge voort, dat daar van verſchillende, ja ſtrijdige naamen aan God worden toegeſchreeven, de welken de minſte grond of reeden niet hebben aan de zyde Gods, maar alleen van de uitgewerktens inkoomen.

VEERTIENDE HOOFTDEEL.

Van Gods liefde tot de menſchen.

IN de eerſte plaats deeſer afnoeminge, ſtellen wy de liefde, die geſegd word dat God tot de menſchen heeft, waar van te toonen datſe in de Goddelijke weezendheid geenige grondveſt heeft, zo klaarlijk kan geſchieden, dat'er geen duiſterheid o-

verblijft. Want God kend sich zelf volstrekt volmaakt te zyn, en buiten hem niets als 't geen van zyn wil afhangd, en daarom kan hy met geen begeerte, om iets anders dan sich zelf te genieten, zyn aangedaan, maar hy heeft een volkoomen rust en genoegen in de onuitputtelijke schat zyner oneindigheid: waar uit volgd, dat God sich zelf, door nootsaakelijkheid der natuur, bemind, gelijk wy ook in de leere der drieëenheid hebben aangeweesen. Ook geschieden al de werken die God doet enkekelijk door de liefde tot sich zelven, om dat'er geen ander voorwerp om te beminnen zyn kan: by gevolg kan men niet zeggen, dat God eigentlijk eenig schepzel lief heeft, nog vroomen, nog Godloosen, maar God bemind sich zelven in die allen, en dat also volmaaktelijk in de Godloosheid der Godloosen, als in de deuchd der vroomen nadien hyse beiden om zyns zelfs wil gemaakt heeft, en zy onvermijdelijk van zodaanigen hoedaanigheid zyn, als God gewild heeft datse tot zijn heerlijkheid zouden zyn. Hy heeft dan noch liefde noch haat tot eenig schepzel, maar oeffend in allen de volmaakte liefde tot sich zelven.

Doch nademaal door liefde niet alleen verstaan word, *een gerustheid in 't genieten der beminde zaak*, in welken zin God sich zelf en de menschen God beminnen, maar ook

een hartstocht, waar door men gedreeven word om de beminde zaak, die men hooch acht, te genieten, en alles goeds toe te brengen, door welke tocht de menſchen goed doen, en geduurig de welſtant van den geenen dieſe beminnen, trachten te bevorderen. Zo word deeſe liefde aan God toegeſchreeven, om dat sommige menſchen, het hoochſte goed, te weeten, de liefde tot God, die hen volkoomen genoegen toe brengen ſal, deelachtig zynde, daar door die vreuchd genieten van weldaad op weldaad te ontfangen: even gelyk een menſch, die van een ander bemind word, het eene goet op het ander verkrijgd. De liefde Gods tot de menſchen, betékend daarom geen eigenſchap nog genégentheit in God, maar alleen een uitwerking zyner wil, overeenkoomende met de uitwerkinge die de menſchen aan malkanderen door de hartstocht van liefden doen.

VYFTIENDE HOOFTDEEL.

Van Gods Genaaden, Barmhertigheid en lankmoedigheid.

HEt bewijs eener weldaad aan een ander, zonder of teegen verdienſten, beweeſen, word genaaden genoemd, gelijk de *Egiptenaaren* den *Iſraëlyten* genaadig waaren, met aan hen gouden en zilveren vaaten te ſchenken; en wy geduurig onder vrienden, die elkander beminnen, ſpeuren, Genaaden.

dat den een den ander weldaaden zonder verplichting bewijst. Dewijl nu dat de menschen alles watse zyn van God, zonder dat hy hen iet schuldig was, hebben ontfangen, en dat een mensch, die opmerkt, dikwils bevind te zyn aangedaan met weldaaden, 't zy vermeerdering van verstand, door klaarder denkbeelden te hebben dan wy gewoon zijn, of een meerder rust en genoegen in 't gemoed, door 't bespiegelen van Gods denkbeeld, en dat selfs zodaanig een tijd, als wy geen bysondere vlijt hebben aangewend om de geest van de zinnen af te trekken: zo rijst uit deese uitwerking de afnoeming, *dat God genaadig is, en ons zonder, ja teegen verdiensten begenaadigd.*

Barmhartigheid. Maar wanneer deese genaaden word uitgewerkt, in een mensch van kwaade gesteldheid, of elenden, en dat die elenden daar door weggenómen of gematigt worden, dan word het barmhartigheid genoemd, en gesegd, *dat God barmhartig is.* By voorbeeld, een mensch die ten aansien van Gods denkbeeld in ongerustheid leeft, om dat hy sich self in deese bespiegeling te weinig kan inlaaten, of om dat hy zyn daaden en overdenkingen met Gods denkbeeld niet kan evenaaren, is met de grootste rampsaligheit aangedaan: dewelken ook by de smerten des lichaams, die by menschen van achteloosen inborst 't swaarste weegen

om

om datſe in dit leeven doorgaans 't innerlijk verwijt hunner geweeten door 't gebruik der zinnen verſtommen, in geenen deelen vergeleeken kan worden. Maar indien deeſen menſch, door de werkinge der Goddelijke genáden, de bekwaamheit verkrijgt van ſich meerder tot de overdenkinge Gods over te geeven, en zyn daaden béter met het innerlijk goedvinden zyns gewétens over een te brengen, dan ſal hy van zyn elenden verloſt, of ten minſten verligt weeſen, en by gevolg is aan hem door de Goddelijke werkinge barmhartigheid geſchied.

Wijders, by aldien den menſch ſich in ſtant bevind, dat hy in de voorwerpen der zinnen ſich ophoud, en op Gods denkbeeld niet zonder ontſetting denken kan, daar by, dat alles wat hem voorkomt, in opſicht tot hem, ſich richt om hem van dien weg tot een beeter over te brengen, 't zy dat de zinnelijke dingen, daar hy zyn vermaak in neemd, hem ontvallen, of dat hy daar meede in diervoegen overlaaden word, dat hy door alles, wat hy van die wenſchen kan, te genieten, desſelfs onbekwaamheid om geruſtheid te geeven bevind, en dus krachtig gedreeven word, om den wenſch zyner zielen met ander voedſel te ſpijſigen; of dat andere menſchen, met de liefde tot God begaafd, zo veel zy vermoogen, hun kracht Lankmoedigheid.

te werk leggen, om hem meede tot de liefde Gods te brengen: dan word aan God de afnoeming van *lankmoedigheid* of *verdraagzaamheid* toegeschreeven. Want alle de boovengenoemde gevallen zyn van God gericht, om zodanig een mensch, eer hy in't verderf neederstort, door gevoegelijke middelen en weegen, van 't kwaad beleid zijnes levens af te wenden.

SESTIENDE HOOFTDEEL.

Van Gods haat, en toorn.

Van Gods haat.

EEn menz aangemerkt in die ongeleegentheid, dat hy Gods denkbeeld met geen besaadigde overlegginge bespiegelen kan, word gesegd van God gehaat te zyn: maar nadien de haat in een ongerustheid, waar door de menschen na afscheidinge van de gehaate zaak, die voor hen kwaad schijnd, trachten, bestaat, zo kan die aan God niet toegeschreeven worden: want God is geenige ongerustheit onderhaavig, noch kan van geenig ding eenig kwaad of schaaden ontfangen, zo dat de afnoeming van haat, enkelijk van de uitwerking afgenómen word. Te weeten, de menschen, die met de liefde tot God niet zyn begaaft, hebben geen gerustheid omtrent zyn denkbeeld, en waanen gelukkigst te weesen, by aldiense sich van de overdenkinge Gods konnen onthouden; welke stant uit het ver-

verschil hunner daaden met Gods denkbeeld spruitende, tot een grondvest vertrekt, om aan God de haat toe te schrijven, nademaal alle haat en afkeer een ongelijkheid of verschil met sig voerd. Als men dan eigentlijk spreeken sal, de haat in God betékend niet anders, dan de ongelijkheit der menschlijke daaden met Gods denkbeeld, waar door de mensch, die zijn daaden kwaalijk reegeld, sich in een staat van ongemak en moeyelijkheit gesteld vind, overeenkómende met de moeyelijkheit die den gehatenen in 't byzyn hunner haaters hebben.

De toorn, niet anders zynde dan een zeeker slag van haat, waar door den vertoornde bewoogen worden, om den geenen die hen kwaad gedaan hebben, met kwaad te vergelden, word aan God toegeschreeven, om dat Gods denkbeeld in des menschen ziel sich voordoet, als een voorschrift of wet, waar na wy verpligt zyn ons te gedrágen. Waar uit verder ontstaat, dat wy God na onse hartstochten en geneegentheeden afmeetende, achten dat God ons zyn natuur en wil bekend gemaakt heeft, om van ons, na dat voorschrift, gediend te worden, in welke dienst hy dan ook een welbehaagen neemende, sich in teegendeel van zyn toeleg, en van 't geen hy liefst had versteeken, vind, als wy van zyn liefden afdwaalen.

Wanneer nu een mensch van de liefde Gods Van Gods toorn.

Gods verwijderende,na dat hy ſich lang in de voorwerpen der ſinnen opgehouden,en van Gods denkbeeld te beſpiegelen afgekeert had,in diervoegen vanGod word bewerkt,en van zyn denkbeeld beſtraald,dat hy gedwongen word, de ongelijkheid zyner daaden met Gods denkbeeld te beſchouwen, zo word hy daar door met de grootſte ſchrik en vrees, die bedacht kan worden, aangetaſt; waar by het vooroordeel koomende,dat wy God met ons doen, eigentlijk te ſpreeken, konnen behaagen of mishaagen, natuurlijk dit oordeel voortbrengt, dat God ons met deeſe ſtraffe ſtraft, om dat onſe zonden hem teegen de borſt waaren, en dat hy liever gewild had, dat wy ons beeter droegen; dat is te zeggen, wy achten dat God ons,om dat wy teegen zyn wil gedaan hebben,tot vergelding dit kwaad toe zend, of dat hy ons uit toorn of ongenoegen ſtraft.

Doch indien wy, zonder de Goddelijke werkinge met onſe geneegentheeden te vermengen, op de zaak letten, wy zullen klaarlijk ontdekken, dat alles wat'er in de Waereld omgaat, ten opſichte van Gods genoegen, in een ſelfden ſtaat, en dat God ons de liefde tot hem niet voorſchrijft, om dat hy liefſt van de menſchen bemind was; maar alleen heeft hy ons kennis van zyn weezen doen hebben, om dat den menſch

ten

en aanſien zyner ziel in denken beſtaande, opſicht tot hem als tot zyn oorſaak hebben ou; in welk opſicht ingeſlooten legt, dat en menſch kan weeten zijn geluk te beaan in de liefde tot God, maar geenſins dat wy God, met hem te beminnen meer genoegen zouden geeven, en beeter na zyn wil doen, dan met hem te haaten: en diesalven heeft in God geen toorn plaats.

Maar de toorn Gods, is alleen een afnoeming, aan hem toegeſchreeven, om dat hy op 't doen van kwaade daaden den menſch in een ſtaat doet leeven, overeenkoomende met het geen de menſchen elkander door de hartstocht van toorn doen.

ZEVENTIENDE HOOFTDEEL.

Van Gods vergeldende Rechtvaardigheid.

DE Rechtvaardigheid Gods in 't gemeen, blijkt in alle zyn werken, en word na verſcheidentheid der uitwerkinge, verſcheidentlijk benoemd, gelijk wy dit door de afnoeminge van liefden en haat hebben aangeweeſen: doch de zelfde uitwerking, waar door aan God liefde en haat word toegeſchreeven, konnen op zodaanig een wijſe aangemerkt worden, dat daar uit afnoeminge ſpruiten, die de naam van Rechtvaardigheit blijven behouden; doch niet in 't gemeen, maar in 't byſonder: want dat yder ſchepzel het zynen verkrijgd, daar

in bestaat, volgens de voorige aanmerking, de algemeene Rechtvaardigheid, maar door eenige uitwerkinge word deese gemeene Rechtvaardigheid bysonder.

By voorbeeld, indien God aan den mensch, door zyn vrye wil, op eenige voorwaarde iets beloofd of dreigd, zo is 't geen beloofd of gedreigd was, indien de voorwaarde komt, het eigen van zodanig een mensch, en God sal als dan met een volkoomen wil, dien mensch het zynen doen hebben. Weederom, den eenen mensch sal door zyn bysondere hoedaanigheid, in opsicht van Gods volmaaktheid of recht, ongelukkig, en den anderen daar en teegen in een goeden staat zyn, 't welk meede door Gods Rechtvaardigheid, een yder het zynen toeschikkende, komt te geschieden. Door deese uitwerkinge word aan God de benaaminge van Rechtvaardigheid in 't bysonder toegevoegd, als waar door hy yder vergeld na zyn werken, met belooningen en straffen uit te deelen; de welke noggtans door geen onderscheiden daaden Gods worden uitgewerkt, maar alleen word de selfde Goddelijke doening door de verschillende stant der voorwerpen, de benaaming van loon of straf gegeeven.

Want een mensch die God lief heeft, en zyn daaden overeenkoomende met Gods denkbeeld richt, geniet, daar door een vól-

oomen ruſt en genoegen, booven 't wel-
e geenig goed begreepen kan worden, al-
o in deeſe geruſtheid uit de liefde vloeien-
e, des menſchen hoochſte goed geleegen
egd: deeſe goeden ſtaat, die men een be-
ooning der deuchden noemen mag; doch
en loon die uit de deuchd zelf gebooren
vord, vloeid uit Gods Rechtvaardigheid:
vant het eigen van die menſchen, die vol-
gens hun verſtand en wil blijven werken,
s datſe omtrent God, als 't eenige voor-
verp hunner liefde, met een beſaadigd ge-
noed verkeeren; en derhalven God ſal
nen dat genot niet onthouden, of om bee-
er te zeggen, God heeft in de liefde tot
nem, als het eigene van die deuchd, de ge-
uſtheid en 't genoegen ingeſlooten, zo dat
net tégenſeggelijk is, dat ymand God zou-
de beminnen en niet te vreeden weeſen.

Aan de andere zyde, wanneer ymand God niet bemind, maar ſich van God afwendende, in de zinnelijke dingen zyn vermaak zoekt, deeſe word op de minſte aanblik van Gods denkbeeld, beſtraffinge en verwijtinge, die ſchrik en vrees in hem voortbrengen, gewaar: welke rampzaaligheeden op de ſelfde wijſe van Gods Rechtvaardigheid afvloeyen, want het ſtrijd, dat de godlooſen de vreucht der vroomen zouden genieten; en het eigene van een zondaar is voor God te vreeſen, God wil daar-

daarom dat hy dat hebben ſal, en heeft het in de ondeucht ingeſlooten.

Waar uit men wel ſien kan, dat de ſtraffe en belooningen, in deeſen zin, voor zo veel die uit de ondeuchd of uit de deuchd ſpruiten, (want de ſtraffen of belooningen, die door Gods onverſchillige wil gedreigd of beloofd zyn, vereiſchen andere verklaaringen, die eigentlijk tot de *Godgeleerdheid* behooren) op de zelfde wijſe door Gods rechtvaardigheid worden uitgevoerd; dewijl daar uit volgd, dat yder na zyn byſondere ſtant het zyne moet worden toegevoegd.

Zo dat uit Gods rechtvaardigheid te vloeyen, niet te zeggen is, dat God ſich anders draagd, of andere werken voortbrengt, om de godlooſen te ſtraffen, dan hy doet om de goeden te beloonen, want dewijl God onveranderlijk is, en het kennelijke Gods altijd het zelfde blijft, kan dit niet weeſen: maar het is alleen te zeggen, dat de onderwerpen of menſchen veranderen, en door die verandering een ander opſicht krijgen tot Gods denkbeeld; want God, voor zo veel hy door 't denkbeeld in 's menſchen verſtand licht, beſtraald de vroomen en godlooſen op de zelfde wijſe, maar de verſcheidentheid der uitwerkinge, die door die beſtraaling worden voortgebracht, ſpruiten uit de verſcheiden geſtelt-

teltheeden der menschen, daar deese werking in geschied: want de werkinge Gods, in sich zelven onveranderlijk zijnde, geleyen tot loon of tot straf, om datse anders ontfangen word van de vroomen, en anders van de godloosen. De vroomen, om dat hun daaden met het denkbeeld overeenstemmen, ontfangen rust en genoegen, maar de godloosen, om datse daar meede verschillen, ontfangen schrik en vrees: zo dat beide door Gods onveranderlijke rechtvaardigheid, waar door yder het zyne moet hebben, word uitgewerkt. Waar uit klaarlijk volgd, dat de wreekende gerechtigheid, waar door God de zonden straft, en de goedertierentheid, waar door hy de deuchd beloond, in God niet verschillen, maar dat het alleen uitwendige afnoeminge zyn, van de strijdige uitwerkinge genoomen.

Men zouden deese afnoeminge tot grooter getal konnen uitbreiden, om dat by na alle menschelijke hartstochten aan God worden toegeschreeven: maar wy achten de verhandelde genoegsaam, om te doen sien op wat wijse alle de overige verklaard moeten worden. Waarom wy, de leere van God met den aankleeve van dien, volgens onsen toeleg, volbracht hebbende, hier meede afbreeken, en wenschen dat anderen, deese verhandeling te leesen koomende,

Besluit deezes Boeks.

de, zo veel vrucht en nuttigheid daar ui
trekken moogen, als wy, met die te over
denken en te ſchrijven, hebben genooten

Aan den geenen, die ſich aan eenige dingen in dit werk invloeyende, of aan de wijze van verhandeling mochten ſtooten, word verſocht, dat zy, indien't hen belieft, niet te haaſtig van oordeel zyn, alſo hier door het goede dikwils als kwaad verworpen word, en dat veel dingen, die eenigſins anders worden voorgeſteld als wy die gewoon zyn te bevatten, aanſtootelijk ſchijnen, daarſe nochtans, ter proeve gebracht zynde, de toets der waarheid konnen uitſtaan.

'k Wil echter niet verſeekeren, dat alles, wat in deeſe verhandeling voorkomt, eeven bondich ſal bevonden worden: de wichtigheid van de zaak hier verhandeld, de vlotheid onſes oordeels, waar door men dikwils een zaak toeſtemd, zonder desſelfs denkbeeld naaukeurig genoeg ingeſien te hebben; daar by de bevinding, die mijn aanwijſt, dat ik meermaal, 't geen te vooren wanſchikkelijk geacht was, na een ſtrenger onderſoek heb verſeekerd waarheit te weezen, doen mijn van deeſe roekeloosheid afſtaan. 'k Heb nochtans niet de alderminſte twijffeling, over de grontſlaagen daar mijn Reedeneeringe doorgaans op ſteunen, als achtende die genoegſaam over-

verwoogen, om mijn gevoelen te doen
nkeren: maar weetende dat men lichte-
ijk, in de afleidinge van waare beginzelen,
nissen kan, zo wil ik ſelf niet ontwijffel-
baar vaſt ſtellen, dat ik overal het ſpoor
ler waarheid, zonder afdwaalen, bewan-
lelt. Den leezer ſal ook zomtijds in't werk
zelf iet ontmoeten, daar uit hy beſpeuren
kan, dat ik een volkoomen doorſichtig-
heid dier dingen te hebben, niet voorwen-
de: 'k ſal dieshalven mijn oogmerk berei-
ken, indien de leezers dit werk, zonder
vooroordeel, ſtrengelijk onderſoeken, en
niets daar van aanneemen, als 't geen de
toets der waarheyd uitſtaan kan.

Einde van 't eerſte Boek.

BEGINZELEN
Der
DEUCHD,
En algemeene gronden van de
WAARE GODSDIENST.
Het tweede Boek.

EERSTE HOOFTDEEL.
Waar in de nootzaakelikheid, om de bekend waarheid tot gebruik te brengen, aangeweezen word.

GElijkerwijs een mensch, die goede spijse bemind, wel eenig vermaak geniet, dat hy van veel eetwaaren onderscheidelijk spreeken, daar in een goede verkiesinge doen, en de hoedaanigheeden der bysondere smaaken onderkennen kan, zo geniet ook een liefhebber der waarheid groot vermaak en kitteling in den geest, wanneer hy (daar de meeste menschen door de dierlijke geneegentheeden, als het onreedelijk gedierte, zonder nadenken voort leeven) een klaar denkbeeld, van de waare geschaapenheid der dingen, en desselfs afhanging van hun oorsaak, in sich zelven ontdekt: dewijl hy hier door booven de andere menschen, die geen ande-

ander leevens-bestier dan 't opvolgen hunner driften hebben, zo verre uitmunt, als een ziende booven een blinden.

Maar, een kenner der byſondere ſmaaken, en keurelijkſte ſpijſe, ſal, zo lang hy zig ophoud met die te onderſcheiden en te overleggen welke de beſte zyn, zonder eenige van dien, door hen te eeten, tot zyn gebruik te konnen toepaſſen, in plaats van gevoed en verſaadicht te worden, ten laaſten van honger verſmachten; en de kennis die hy van de ſpijſe heeft, ſal hem in geenen deelen eenig voordeel aanbrengen, maar veel eer zyn ongeluk des te ondraagelijker maken, om dat hy als dan, in 't midden van een overvloed, die hy met zyn inbeeldingen doorwandeld, gebrek lijd; ofte indien hy, konnende de ſpijſe bekoomen, door zyn verkeerde luſten verwilderd, de onbekwaame gebruikt, zo ſal hy, in plaats van geſontheid en ſterkte aan te winnen, in krachten afneemen en ſwakker worden.

't Gaat met de ſpijſe der zielen op een ſelve wijſe. Want een menſch die de waarheid kend, ſal, zo lang hy 't by de beſpiegelinge des verſtants beruſten laat, zonder de gekende waarheid tot ſig ſelven toe te paſſen, en, by manier van ſpreeken, die eetende tot zyn voedſel te doen gedeyen, alzo weynig genoegen vinden, als een kenner der ſpijſe zonder eeten kan verſaadicht worden.

En even gelijk ymand, hebbende kennis der beſte ſpijſe, maar geen geleegentheid om die te bekoomen, zyn eetluſt dikwils met ſlechte, ja ſchaadelijke dingen voldoet: zo gaat het ook met de meeſte menſchen, die alle het denkbeeld der waarheid in ſich hebbende, nogtans, door averrechtſe tochten gedreven, ſich daar van afwenden, als niet overeenkoomende met de ongeregelde levens-wijſe daarſe op verſlingerd zyn; wordende echter door het waare denkbeeld, hoe zeerſe't ook poogen uit te dompen, als door een geeſtelijke eetluſt geduurig aangeprikkeld, om hun genoegon, in iet anders, danze beſitten, te zoeken: en dewijl dit genoegen alleen in't beminnen en genieten der waarheid beſtaat, waar toe zy, weegens hun verbaſterden inborſt, geen geneegentheid hebben, zo trachten ze ſich in de voorwerpen der zinnen te vreeden te ſtellen: waar van de bevinding overvloedig leerd dat die dingen geen bekwaamheid hebben, om hun beſitters ruſt te verleenen, en, dat desſelfs najaagers a t'hans te leur geſteld, met onverſaadelijke begeerlijkheeden voortgeſtuwd, en me heftige droefheeden, over't verlies der on geſtaadige goederen, aangedaan worden.

Deeſe opmerkinge wijſt aan dat men d waarheid, zalze nuttigheid geeven, niet al leen kennen, maar dat menze ook tot ge brui.

bruik moet over brengen, ons zelven daar meede vereenigen, en, zo veel geschieden kan, tot ons weezen en zelfstandigheit toevoegen: om dus doende daar van vruchten te genieten, die een regtschaapen gemoed in een naaukeurich teegenwicht, en een onuitspreekelijke gerustheid doen leeven.

Zeeker de liefde der waarheid kan ons van alle bekommernis bevrijden, en van alles wat een genoegelijk leeven teegenstreefd ontslaan. Dat wy ons dan bevlijtigen om de waarheid lief te hebben en daar na te staan, dat wy alleen om des waarheids wil leeven, sal't beste zyn dat wy verkiesen konnen: waar in ons, booven de lichaamelijke eeters, dit noch te baat komt, dat deeze geestelijke spijze ons nooit ontwijkt, wanneer wy eetenslust hebben, nadien de waarheid sig altijt aan onse ziele vertoond.

Maar een scherpe aandacht en naauwe opmerking word'er vereischt, om te verhoeden dat onse wil, of de blijdschap en droefheid daar de denkbeelden des verstands ons meede aandoen, door hun kwaade gesteltheid, niet buiten de eigenschappen der dingen die wy bevatten uitspat, om veel eer na onse verkeerde driften, dan na de waare stant der begrippen te oordeelen; waar door wy zeekerlijk de waarheid mistasten, de schijn voor de zaak neemen, onophoudelijk ongerust weesen, en ons

in 't einde jammerlijk bedroogen zouden vinden.

Want een mensch, die voor ingenoomen door zyn tochten oordeeld, schoon hy misschien klaare denkbeelden der dingen heeft, kan eigentlijk niet gesegd worden de waarheid te verstaan, noch eenig ding te kennen, nadien *de waarheid enkelijk in de overeenkomst van 't oordeel met de begrippen des verstands geleegen legd*, daar deese hun oordeel de tochten en onreedelijke lusten onderwerpen. En al hoordmen zomtijds zodaanige menschen woorden spreeken, die door 't gebruik, de waarheid beteekenen, zy nogtans, weeten self niet watse zeggen. Echter konnenze door 't spreeken deezer woorden, aan anderen die der zelver beteekenis weeten, wel geleegentheid geeven om meer en meer in de kennis der waarheid te vorderen, zo dat die anderen van hen leeren, 't geen zy zelf niet weeten.

't Gaat'er meede (om by onse gelijkenis te blijven) als met een mensch, die nooit anders dan zwijnen draf gegeeten had, en die men onderwijlen een welgeschikte redeneering van de hoedaanigheid der smaakelijkste spijze had geleerd, zo dat hy die met goede gebaarden konde uiten en opzeggen, immer zou zo een aan een ander, die de smaakelijke spijse kende, de eetlust konnen opscherpen, maar hy zelver zou

van

van de dingen, die zyn woorden beteekenende, gansch geen denkbeeld hebben: om dat het onderscheid der spijse niet door 't gehoor, noch 't gesicht, noch onderwijs van anderen, maar door bevinding der smaak kan gekend worden.

De waarheid, eng genoomen, kan men ook van anderen niet leeren, dewijl se even als de smaak van de bevinding afhangt. Men moet, om de waarheid uit te vinden, in sich zelven gaan, onderzoekende de denkbeelden, die in den geest opgeslooten leggen, de verscheiden opsichten, die se tot elkander hebben, wel vergelijken, en ons wachten, dat wy, 't geen tot de denkbeelden behoord, niet verduisteren, ofte iets daar aan voegen, 't geen met den selven strijd: maar geduurig onse driften intoomende, zonder vooroordeel, scherp letten wat het verstand ons voordraagt; houdende het oordeel binnen de afparking des verstands beslóten, en laten onbeschroomdelijk alles volgen, wat volgen moet, 't zy 't met onse geneegentheeden, en met de goedkeuring onser vrienden overeenstemd, of dat 'et daar meede strijd. Want dit doende proeven wy de waarheid, en zullen 'er in diervoegen van verzeekerd worden, dat niemand, hy zy zo welspreekend, of geleerd en afgericht als een mensch weezen kan, ons daar van verzetten, of daar over in

twijfel ſal brengen; dewijl deeſe bevinding zodaanig een kragtige overtuiging met ſig voerd, dat men niets, om die te doen waggelen, kan bedenken, noch onderſtellen.

't Wijſt dan zich zelf, dat wy, om van de waarheit bevinding te verkrijgen, ons niet moeten te vreeden houden, dat wy des ſelfs denkbeelden hebben, maar wy moetenſe, willen wy de vrucht en nuttigheid, naamentlijk een volkoomen genoegen, en ruſt, in 't geen men beſit, deelachtig weezen, proeven, en tot ons gebruik brengen. Dat is te zeggen, wy moeten, na dat wy 't denkbeeld der waarheid, zonder voorbevattinge, en zonder na onſe driften te luiſteren, wel hebben doorſien, aanmerken wat betrekking en zaamenhang wy met de andere dingen, en met aller oorzaak hebben, en trachten ons zelf in dat opſicht te bewaaren, met niet anders te oordeelen, dan enkelijk 't geen de waarheit vereiſcht.

Wat nu aangaat de waarheid, die niet anders dan de kenniſſe van God, of van de ſchepzelen, voor zo veel die van God afhangen, of tot hem betrokken worden weezen kan, die hebben wy, onſes achtens wijdloopig en duidelijk genoeg, voor zo veel die tot het geen ons te doen ſtaat, behoord, in 't eerſte boek aangeweeſen. Daar blijft dieshalven niet anders overig, dan te onderſoeken, op wat wijze wy die tot ons ge-

gebruik moeten overbrengen, waar toe het reeds verhandelde in't geheel te herhaalen niet nootwendig is, maar alleen dat wy de gronden aanwijſen, om daar van de bevinding der waarheid, om onſen plicht af te leiden.

Maar, of miſſchien iemand oordeelden, dat wy de waarheid, om ons die te nutte te maaken, in't eerſte boek niet wel bereid hadde, die mach, 't geen hem niet aanſtaat, in zyn waarde laaten, en beſien of hyze in diervoegen kan uitvinden, dat 'er meerder heil uitvloeyen. Wy, in't geen daarwe toe gekoomen zyn, voor als noch behaagen neemende, zullen trachten onſe wil, of de droefheid en blijdſchap omtrent de denkbeelden des verſtands, zoodanig te maatigen, datſe met de waarheid gepaſtelijk overeenkomen, en achten dat wy als dan de waarheid genieten, en een ſchat beſitten die alle zinnelijke dingen en Waereldſche goederen overtreft.

TWEEDE HOOFTDEEL.

Van het meedeweeten, of de toetſteen, om de waarheid tot gebruik te brengen.

EEr men aanvangt om de waarheid te genieten, op dat wy ons zelf met den ſchijn voor de zaak te neemen, niet koomen te misleiden, ſal't dienſtich zyn te onderſoeken, of 'er niet een kenteeken en richt- *Waarſchijnlijkheid van een onfeilbaar richtſnoer.*

richtsnoer is, diewe als een onfeilbaaren wegwijser te volgen hebben. Want by aldien wy geen kenteekenen weeten, die ons onfeilbaar aanwijsen, wat waarheid is, en hoe wy ons daar omtrent draagen moeten, sal alles in onseekerheid blijven, en wy met twijfelmoedigheid belaaden, nooit, in 't geen wy voor waarheid aansien, volkoomentlijk konnen berusten: 't welk, om dat dusdaanig een stant des menschen, met de onbedriegelijkheid Gods geen zaamenstemming heeft, ons voor waarschijnelijk doet achten, dat'er iets is, waar door wy, van 't geen ons omtrent de waarheid te doen staat, onfeilbaar konnen onderricht worden. Waarom wy ten hoochsten noodich achten, deese leidsman, en dit onbedriegelijk richtsnoer, te ontdekken.

Dat dit richtsnoer ons van buiten aan niet kan toekoomen.

Voor af zeggen wy, dat'et niet weesen kan dit richtsnoer ons van buiten aan zouden toekoomen, want de grootste zeekerheid, die men van buiten ontfangen kan, ontstaat uit een byzondere Goddelijke openbaaring, steld nu eens dat God aan ons een openbaaring deede, daar door wy, om in een dubbelzinnigheid te verwarren, niet verstaan de bestraaling van zyn denkbeeld, die innerlijk in den geest geschied 't welk, om dat wy door 't zelve te bespiegelen, in de kennis zyner weezendheid dieper en dieper indringen, ook wel openbaa-

ring kan genoemd worden, maar wy verſtaan een uitwendige openbaaringe, waar door God, door iets dat hy aan onſe zinnen vertoonde, zyn wil zoude bekend maaken: zo vald de vraag, dewijl God zelf niet aan de ſinnen verſchijnd, hoe wy weeten konnen dat zoodanig een openbaaring van God komt? zeeker men zou dit moeten afneemen van de dingen zelfs die geopenbaard wierden, of van de omſtandigheeden, die zodaanig een openbaaring verſellen: indien 't de geopenbaarde dingen te weeg brengen, zo ſteld men vaſt, dat wy kennis hebben van't geene God betaamd, en 't behoord dieshalven innerlijk tot den geeſt; ſteld men dat de omſtandigheeden ons daar van verzeekeren, zo kan het geen anderen zijn dan de bevinding eener wonderdaad, met de geopenbaarde dingen zaamenhangende; maar ook deeſe kan geen ontwijfelbaare zeekerheid geeven, 't en zy wy de betaamelijkheid der dingen, in de openbaaring uitgedrukt, bevatten.

Want indien wy niet konnen begrijpen, hoe, 't geen ons door een openbaaring, met een wonderdaad bekrachtigd, bekend gemaakt wort, met het volſtrekte weezen en onze afhanging overeenſtemd, daar zyn geen reeden om ons te doen toeſtemmen, dat zo een openbaaring, als een reegelmaat voor ons tot navolging dienende, van God

voorgeſchreeven word. Dewijl het miſſchien zoude konnen gebeuren, dat wy, volgens de voorzegginge vloeyende in de openbaaringe, bevindinge van een wonderdaad verkreegen, en dat echter de zaamengehechte dingen valſch en ſtrijdich waaren. Waarom tot de volle verſeekertheit vereiſcht word, dat wy niet alleen een wonderdaad bevinden, maar datwe ook ſien de geopenbaarde dingen van dien aard te weezen, dat'et aan God niet onbetaamelijk is de zelve voor te ſchrijven.

Waar uit volgd dat wy geen openbaaring voor Goddelijk hebben aan te neemen, die niet overeenkomt, met't geen wy van Gods denkbeeld konnen afleiden; en dewijl wy, om voorſichtich te weeſen, dit moeten waarneemen, wanneer ons zelf eenige verſchijninge te vooren kwaamen, zo is't des te klaarder, dat wy geen andere menſchen, die Goddelijke openbaaringen voorwenden, of op eenige ander wijſe eenig regt om ons, ten aanſien van't gebruik der waarheid, te gebieden of beveelen te geeven zich aanmaatigen, voor onfeilbaare leidslieden moeten aannémen: maar dat dien keurſteen onzer daaden innerlijk in onſen geeſt moet geſogt worden, waar toe wy als nu onſen vlijt ſullen aanwenden.

In't eerſte boek onze geeſt aanmerkende in zijn byſondere opſichten tot de voorwerpen,

werpen, kwam die ons eerst te vooren, voor zo veel de verbeeldinge der dingen daar in geplaatst waaren, 't welk wy het *verstand* noemden. Wijders, dat wy omtrent deeze denkbeelden, als, de voorwerpen onser daaden verkeeren, dan heeten hy *wil*. Daar by dat de wil de denkbeelden des verstands, die wy best achten, met verwerping der schaadelijke, verkiesende, en zo toestemmende of ontkennende, de naam van *oordeel* verkreeg. En eindelijk dat de wil door de duisterheid of gelijkheid der denkbeelden haar oordeel te rug houd, of haar verkiesinge na eigen goeddunken richt, 't welk de naam van *onverschilligheid* of *vrye wil* bekwam, zo staat ons nu te onderfoeken in welke zoort van werkinge de onbedriegelijke leidinge te vinden is.

En om van 't laatste eerst te beginnen, 't is zeeker, dat de *vrye wil* de gesochte reegelmaat in sich niet bevat, dewijl se in staat van te rughouding des oordeels aangemerkt, tot aanvaarding van het valsche vervallen kan; en aangemerkt in haar vrye verkiesing van gelijke dingen, na een voorgaande reegelmaat te werk gaat.

Dat de vrye wil deeze reegelmaat niet in zich behelst.

Het *oordeel* kan men zulks ook niet toeschrijven, nadien de bevindinge geduurig leerd, dat wy ons met oordeelen te buiten gaan, en dat de vrye wil niet anders dan een zeekere maniere van oordeelen is.

Noch het oordeel.

Om

Noch de wil.

Om dat ook het oordeel, en de vrye wil als gedaantens tot de wil, als tot hun ge slacht, waar inze vervangen zyn, betrok ken worden, zo kan ook de *wil* dit onfeil baar voorschrift niet uitleeveren.

Maar het verstand.

't Zal dan nootwendig in het *verstan* moeten gevonden worden, 't welk ook in dien men opmerkt, lichtelijk af te neeme is; want het verstand ontfangd de denk beelden, en heeft zich daar in lijdelijk, i teegendeel, de wil verkeerd als een wer kend beginsel omtrent de denkeelden: sa dan de wil een onfeilbaar voorschrift heb ben, waar naze haar werkinge recht, he wijst zich zelf, dat 'et alleen in 't verstan weezen kan.

Onderzoek hoe 't verstand deese reegelmaat in zich bevat.

Maar op dat blijke waar deese onfeilbaa heid huisvest, en in wat werkinge van de geest de zelven bestaat, zo diend men ach te geeven, eerstelijk, dat God ons niet be driegd, en dat by gevolg, al wat aan 't ve stand voorkomt, een onfeilbaare waarhei behelst, *het verstand kan dieshalven*, om dat d denkbeelden met hun voorbeeld overeen koomen, en dat het verstand onweeder spreekelijk bevat het geene dat het bevat *niet gezegd worden te dwaalen*. Maar de w dwaald, wanneer zy, oordeelende, de be vattinge des verstands te buiten gaat, daa zy niet anders oordeelende dan 't geen d denkbeelden des verstands meede bre

gen

en, ſich van misſlaagen hoeden zou. En
us zeg ik, *dat de denkbeelden het verſtand inge-
rukt, de wil voor een reegelmaat verſtrekken,
aar na zy zich reegelende, onfeilbaar gelijkvor-
ig de waarheid oordeelen zal.*

Maar deeſe onfeilbaare reegelmaat is
chter noch de keurſteen niet die wy zoe-
en, wy trachten niet zo zeer te ontdekken
en leidsman, die ons onfeilbaar van de
aarheid doet oordeelen, als wel die ons
anwijſt, hoe wy de bekende waarheid tot
ns gebruik moeten ſchikken, en wat wy
oen moeten om een betrekking tot God
onderhouden, die met ruſt en genoegen
ergeſelſchat gaat: want ſchoon ons oor-
eel naaukeurich met zyn voorwerp over-
enkwam, zo wy geen verder gebruik hier
an wiſten te maaken, zou 't blijken, dat-
e een leidsman miſten, die tot ons lee-
ens beſtier vereiſcht word. Wy moeten
aarom dit ſtuk noch dieper naſpeuren.

Wy hebben geſegd dat het verſtand lij-
elijk is, te weeten, ten opſicht der bevat-
nge of denkbeelden dieſe zelf niet voort-
rengt, men moet echter belijden, dat het
erſtand zo lijdelijk niet voorkomt, of 'er
aat een werkelijkheid meede vergeſel-
hapt, waar door het verſtand kend en
eet dat 'et zodaanige denkbeelden heeft,
elke meêwuſtheid, de denkbeelden ver-
ellende, de reedelijkheid of de kennis des

men-

menschen is. Deese werkelijkheid des ver stands heeft niet alleen plaats omtrent d denkbeelden diese van andere voorwer pen ontfangd, maar ook omtrent alle de menschen eigen dáden, indien den mensc iet verstaat, wilt, of oordeeld, hy heeft ee kennis of meêwustheit, waar door hy wee dat hy verstaat, wilt, of oordeeld. *Deez meêwustheid is ook geen dooling onderworpen*, on datze een kennis is van 't geen waarelijk i onse geest om gaat.

Dat de eenvoudige meêwustheid onser daaden de plicht der gezochte leidsman niet kan waarneemen.

Echter kan ook deese de plicht van d gesochte leidsman niet waarneemen, wan nadiense het oordeel meede verzeld, z zouse, wanneer wy (om een voorbeeld b te brengen) door verhaasting mochte oordeelen, dat wy ons zelf het leeven mog ten beneemen, wel onfeilbaar weeten d wy dus oordeelden, maar ons echter, ir dien wy metter daad hen opvolgden, van rechte spoor afwenden, en 't kwaade i plaats van 't goede doen verkiesen.

Indien 'er nochtans zodaanig een onfei baaren reegelmaat onser daaden is, schijnt niet anders dan in de kennis of me wustheid te konnen bestaan, en nademaa ze in geen enkelde meêwustheid bestaa kan, om dat wy iet zoeken dat opgevolg zijnde, altijd goede uitwerkinge te voo schijn doet koomen, daar de meêwusthe van een kwaalijk geveld oordeel opg

volg

olgd, kwaade uitwerkinge voortbrengt,
o ſal 't in een zaamengevoegde meêde-
ruſtheid, of in de betrekkingen en opſich-
en die verſcheiden zaaken, waar vanwe
neêwuſtig zyn, tot elkander hebben, moe-
en gevonden worden. Want om dat wy
m wel te doen weeten moeten wat recht
, en wanneer onſe daaden de vereiſchte
oedaanigheid der goede werken hebben,
o moet men onſe daaden vergelijken met
en ander denkbeelt, 't welk die bekwaam-
eid heeft, dat 'et tot een richtſnoer onſer
itwerkinge kan gebruikt worden.
Dat wy Gods denkbeeld innerlijk in den
eeſt hebben, en dat wy weeten dat wy 't
hebben, of daar van meêwuſtich zyn, als
neede, dat het zelve denkbeeld ons voor-
omd als een richtſnoer en reegelmaat
m onſe daaden daar na te ſchikken, ſal
iemant die op ſig zelf, of op 't geen wy in
eerſte boek verhandelde, acht geeft, on-
ekend weezen. Dit denkbeeld leerd ons,
at God het volſtrekte weezen en geen be-
rieger is, dat hy alles om ſich zelfs wil ge-
naakt heeft, dat de geſteltenis der ſchep-
elen, in hun eenvoudige afhanging aan-
emerkt, God alleen tot hun uiteinden
ebben, en by gevolg, dat wy menſchen
als zynde van onſe bequaamheid om te
onnen beminnen meêwuſtich) God al-
een moeten liefhebben. Hier ſien wy nu
een

een betrekking van twee dingen, te wee-
ten, van het volſtrekte weezen, en van on
zelf, die de bekwaamheid om te beminnen
van dat weezen zyn deelachtich gewor-
den, en de meêwuſtheid van het opſich
deeſer twee tot elkander, wijſt ons onfeil-
baar aan, dat wy God beminnen moeten.

Dat een zaamengevoegde meêwuſtheid het richtſnoer is.

Deeſe zaamengevoegde of opſichtelijk
meedewuſtheid, houden wy voor dien on
feilbaaren reegelmaat, die den menſch
zonder ooit te miſſen, voorſteld, wat h
doen moet, en die, gehoorzaamd zijnde
altijd goede uitwerkinge te voorſchij
brengt. Want dewijl het verſtand nie
dwaalen kan, en dat de meêwuſtheid va
onſe daaden deſelve zeekerheid heeft, z
kan de meedewuſtheit der betrekkinge to
Gods denkbeeld niet anders dan onfeilbaa
begreepen worden. Dit *ontwijfelbaar rich*
ſnoer, dewijl 't ons niet alleen, gelijk de en
kelde meêwuſtheit, aanwijſt wat wy doen
maar ook door zaamenvoeging met d
meêwuſtheid van Gods denkbeeld, de ho
daanigheid en waardy onſer daaden voo
draagd, noemen wy het *geweeten*, of *mee*
weeten, de welke wy dus uitbeelden, *h*
meede weeten is een innerlijke meêwuſtheid onz
daaden, in opzicht tot Gods denkbeeld.

Uitbeelding van het geweeten.

Maar om te ontdekken, op wat wijſe de
ze leidsman, die niet dwaalen kan, tot b
ſtiering onſes leevens diend, moet m

ac

acht geeven, dat Gods denkbeeld altijd in ons tegenwoordig is, en dat alle onſe gedachten en daaden daar eenig opſicht toe hebben, dat is te zeggen, datſe zodaanig zyn, als de eenvoudige afhanging vereiſcht, 't welk wy dan noemen *met Gods denkbeeld over een te koomen*, ofte datſe zodaanich niet en zyn, dat alsdan *met Gods denkbeeld ſtrijd*, of *daar van verſchild*. Gelyk wanneer een menſch alles wat hy denkt, voorneemd, of doet, ter liefde Gods richt, daar meede overeenſtemd, maar indien hy door kwaade oordeelen te vellen afdwaalt, zo dat hy de liefde, die alleen op God ſien moeſt, aan andere dingen opdraagd, daar van verſchild.

Dit zo zijnde, zo moet men de zonder voorbevattinge Gods denkbeelt, en 't geen wy gedaan hebben, of doen, inſien, aanmerkende, of dat 'et daar meede overeenkomt of niet; 't welk als dan lichtelijk te ontdekken ſal weeſen. Daar by leerd de bevinding, dat de opſichten deezer dingen in ons als een ſchaal of evenaar zyn, dewelke, wanneer onſe daaden met Gods denkbeeld overeenſtemmen, in een naaukeurige teegenwicht hangen, en ons een genoegen en geruſtheid, in 't geene wy doen, toereiken; maar daar van verſchillende buiten tégenwicht geſteld, ons met leetweeſen en ongeruſtheid aantaſten; welke kenteekenen

aanwijſen of wy onſe daaden wel of kwalijk verrichten; en dat wy ons bevlijtigen moeten om alleen ter liefde Gods te leeven; en niets by der hand te neemen, daar ongeruſtheid of knaaging op volgd.

Men zoude de onfeilbaare leidinge van 't geweeten in veel byſondere gevallen, en in de plichten dieſe ten aanſien der ſchepzelen die buiten ons zyn vereiſcht, wijdloopig konnen vertoonen. Maar, behalven dat veele dit veel te breed uitmeeten, en van middelmaatige dingen zonden maaken, waar door de ſwakke geeſten, die van dit richtſnoer ſonder voorſchrift van andere menſchen ſich niet bedienen konnen, in geduurige twijfelingen en ongeruſtheeden ſteeken blijven, zo is ons oogmerk alleen, om den eigen aard deſer leiding aan te wijſen, zullende de byſonderheeden, die onſes achtens van ieder menſch betracht moeten worden, in het vervolg afhandelen.

Den geenen te weederleggen, die waanen *dat het meede weeten dwaalen kan*, achten wy niet nootwendich, om dat 't geen zy 'er van zeggen klaarlijk te kennen geeft, dat ſi door 't zelfde woord een andere zaak, dan wy, beteekenen willen, en indien 't hen behaagden met ons in de beteekenis van 't woord over een te koomen, zo acht ik dat alle verſchil zoude ophouden. Ik beken dat het oordeel dwaalen kan. En houde het

daa

daar voor, dat niemand de meêwustheid onser daaden in opsigt tot Gods denkbeeld (dat wy door't woord verstaan) van dwaaling sal konnen overtuigen. 'k Weet wel dat veel menschen leeven als ofze geen geweeten hadden, en datse, na oogenschijn, nimmer over hun goddeloosheeden ongerust zyn, maar des niet teegenstaande, het geweeten blijft onfeilbaar, en vertoond onophoudelijk dat hun daaden met Gods denkbeeld strijden: doch zy vinden niet goed daar acht op te geeven, wendende sig geduurig tot de sinnelijke dingen, om sich met 'er tijd te gewennen, van niet meer op Gods denkbeeld te denken. Dit hun wanbedrijf leeverd een bewijs uit van dat het gewéten in hen plaats heeft, want de schrik en ontsetting, diese op't minste aanblik van dit inwendige licht, in sich gewaarworden, doet hen van't selve afvlieden om datse desselfs bestraffinge niet verdraagen konnen.

Evenwel sal't niet ondienstich zyn, een swaarigheid, die teegen ons gevoelen kan opgeworpen worden, weg te neemen, naamentlijk, dat het schijnt te volgen, dat wy het onbedriegelijk getuigenis des geweetens opvolgende, echter kwaade daaden en uitwerkinge konnen doen; 't welk als dan dus zoude toegaan, dat God ons door een bysondere openbaaring, iets dat van zyn onverschillige wil afhangd, beval waar te

neemen, waar toe wy verplicht zouden weesen, om dat het geweeten aanwijst, dat wy God in alles, wat hy gebied, gehoorsaamen moeten. Neemd nu dat het geen God gebied, van ons maar voor een zeekeren tijd moet waargenoomen worden, of dat wy zijn gebod niet wel verstaan, dan zullen wy, door 't geweeten gaande gemaakt, Gods gebod betrachten, zo als wy 't hebben opgevat, of zyn beveelen waarneemen, na dat de tijd, waar in hy die belast hadde te doen, verscheenen is, en dus sal 't getuigenis des geweetens ons tot onbehoorlijke uitwerkinge aan zetten.

Doch deese zwaarigheid kleeft niet ons, maar den geenen aan, die willen dat het geweeten enkelijk bestaat, in een meedewustheid van 't geen wy denken of doen, want geoordeeld hebbende dat Gods gebod deese of die zin heeft, of dus lang moet waargenoomen worden, zo is 'er een meêwustheid van dit oordeel, zonder te ontdekken dat het oordeel kwalijk geveld is, en dewijl zy door deese meêwustheid het geweeten verstaan, zo volgd, dat men na het geweeten leevenden in onse uitwerkinge afwijken.

Daar wy in teegendeel achten dat een mensch na een qualijk geveld oordeel zyn leeven richtende, niet na zyn geweeten leefd. Want het geweeten toond dat wy

verplicht zyn alles na te koomen wat door geregelde reedeneeringe uit Gods denkbeelt besllooten word, en in 't algemeen, dewijl wy in Gods hand zyn als het leem in de hand des pottebakkers, dat wy alles wat hy ons door een openbaaring bekend maakt, schoon wy dat in zyn denkbeeld niet konnen afneemen, moeten in 't werk stellen. Maar het geweeten toond niet, dat wy deese of die bysondere daad, die met het innerlijke weesen van de deucht geen onafscheidelijke zaamenvoeging heeft, oeffenen moeten, nochse wil niet datwe zonder streng onderzoek iet voor een Goddelijk gebod houden.

Wanneer 't dan gebeurd dat iemand, door verhaasting of andere beletselen misleid, eenige dingen voor Goddelijke geboden aanneemd die 't waarelijk niet en zyn, ofte dat hy, door de kenteekenen niet te onderscheiden, iets onderhoud na uitgang des tijds waar in God zulks gebooden hadde, zeeker hy doet zulks niet na 't geweeten, maar na zyn kwaad oordeel; en alhoewel het geweeten in zodaanige dingen gebruik heeft, het kwaade leevensbestier dat de zodaanige leiden, moet men echter niet het geweeten, maar hun dwaaling aanzijgen, dewijl se tot deese wijse van leeven, door een reedeneering, waar van de aanneeming valsch is, bewoogen worden;

want het besluit word alleen door dusdaanig een reeden uitgevonden; *al wat God gebied, moet ik nakomen, maar God gebied dit of dat, dieshalven moet ik dat nakoomen.* Waar uit klaarlijk blijkt, dat het geweeten aan deeze misslaagen geen deel heeft, maar alleen hun lichtvaardigheid in 't oordeelen, eer de zaak behoorlijk ondersocht was. Men heeft dieshalven zyn oordeel te verbeeteren, en geen ding voor Goddelijk te erkennen, ten zy wy daar van overtuigd zyn, noch geen ding waar te neemen, ten zy men klaarlijk ziet dat God wil dat 'et in deesen tijd geschieden moet.

Hier meede achten wy te hebben aangeweesen, dat de voornoemde swarigheid uit ons gevoelen niet en vloeid, als meede, den aard van 't geweeten duidelijk genoeg verklaard; waarom wy dit hooftdeel besluitende, in 't vervolg zullen aanwijsen, hoe men de bekende waarheid, door middel des geweetens, tot ons gebruik moet overbrengen.

DARDE HOOFTDEEL.

Van de liefde tot God, en de verloochening van alles wat buiten hem is.

IN 't eerste boek zijnde aangeweesen dat God volstrekt van sich zelf werkende zonder in eeniger manieren van eenig beginsel buiten sich af te hangen, bestaat, en

dat

dat hy op een ſtellige wijſe van ſich zelf zynde, de volſtrekte volmaaktheid beſit, zo vloeiden daar uit, dat hy in ſich zelf een een volkoomen ruſt en genoegen heeft, en dat hy met geen begeerten tot iet anders, om daar door verbeeterd te worden, kan aangedaan zyn: welke beruſtenheid en genoegen wy de liefden noemen die God tot ſich zelven, als tot het eenige beminnenswaardige voorwerp, heeft. Om dat nu deeze liefde Gods geen hartstogt is, waar door hy ſoekt te verkrijgen, 't geen hy ontbeert, daarom beelden wy deeſe liefde uit, te zyn, *een geruſtheid in 't genieten der beminnende zaak*, ofte indien dit aan iemand duiſter mochte ſchijnen, *een geruſt genieten der beminde zaak*.

Alles wat buiten God beſtaat, enkelijk van zyn overſchillige wil afhangende, is alleenlijk een oeffeninge deezer liefden, en geen ſchepſel heeft het minſte vermoogen om ſich ſelf van dit gebruik te onttrekken, alles wat hy doet, of in hem uitgewerkt wort, 't zy hy God bemind en verheerlijkt, of haat en laſterd, ſtrekt alles tot een ſelven einden. Want om dat alles wat God gemaakt heeft getuigenis zyner weezendlijkheid geeven moet, en dat hy de denking en de uitſtrekking in diervoegen heeft geſchikt, dat alle de byſondere uitkomſten ieder op zyn order en tijd ontſtaan, zo ziet-men klaarlijk dat'er niets gebeurd, dan 't

geene God door de liefde zyns zelfs verordend heeft, en dat het ten opsichte Gods niet verschild, of de menschen vroom of goddeloos zyn.

Want indien God de liefde der menschen tot hem, of de roeming en prijsing zyner weldaaden, aan andere menschen, begeerden, hy zoude zékerlijk, in veele menschen die zyn erkentenis schijnen te verwoesten, zodánige uitwerkinge te weeg brengen: of by aldien de Goddeloosheid der zondaaren met zyn wil streed, of dat hy eenige beleediging, of vermindering van heerlijkheid door hun onachtsaam en onheilig leeven onderworpen was, hy soude ontwijffelbaar alle godloosen tot een staat, waar inze hem beminden en verheerlijkten, overbrengé.

De liefde der menschen tot God, waar van wy voorneemen te handelen, moet bedieshalven niet gesocht worden, in 't behaagen, dat God daar in neemen zoude, en dat wy, by maniere van spreeken, met onse liefde, aan God eenig vermaak of genoegen zouden by zetten: maar alleenlijk in de betrekking en 't opsicht der menschen tot God als tot hun oorsaak: welke opsicht, na de verschillende gesteldheeden der menschen, zeer verschillende uitwerkingen uitleeverd. Want by aldien een mensch achtervolgens zyn beginsel blijft werken, 't kan niet missen, of hy sal Gód bemin-

beminnen en verblijt weesen; daar hy in tégendeel, de order der natuur verkeerende, met teegen zyn aard te werken, en voor zyn deel, van de nette zaamenschaakeling der dingen verwijderende, voor God vreest, en in een bedroefden staat leefd.

Doch wy, niet voorhebbende van de schrik voor God te spreeken, dan alleenlijk voor zo veel uit der zelver tegenstellinge de liefde des te beeter gekend word, zullen den mensch enkelijk van God afhangende aanmerken, en aanwijsen, hoe daar uit de liefden der menschen tot God te voorschijn komt.

Den mensch, bestaande uit lichaam en ziel, hangt na alles wat hy daadelijk heeft van God af, en gelijk wy in 't eerste boek toonden, dat de ziel na de verscheiden opsichten tot de voorwerpen, of denkbeelden, onderscheiden voorkomt, 't zy als *verstand*, voor zo veel wy als een lijdelijk onderwerp, de denkbeelden of vertooningen der dingen hebben of ontfangen; ofte als *wil*, voor zo veel wy als werkende omtrent de denkbeelden in oeffening zyn, welke wil daar na door verscheiden daaden, als *oordeel*, of *vrye wil* voorkomt, zo moet men ter deeser plaats ondersoeken wat uit verstand en wil, natuurlijk opgevolgd, vloeid. De liefde tot God.

Wanneer eenig denkbeeld ons verstand klaarlijk bestraald, en dat wy de zaak daar

in vertoond, bevatten zaakelijk en volmaakt te weezen, en geensins met onse natuur te strijden, zo sal dit denkbeeld ons aangenaam zyn, en wy met blijdschap aangedaan, zullen 't zelve geduurig trachten aan te kweeken; want het voetsel onser ziel bestaat in 't genot der dingen die wy kennen, en 't genieten in de liefde of blijdschap die uit hun denkbeelden spruit.

Verder moet men aanmerken, dat onse geest onvermijdelijk het denkbeeld van God heeft, waar door wy zijn volstrekte natuur kennen, die geensins met onse natuur strijdende, ons gaande maakt om dit denkbeeld op te volgen, en zonder ophouden daar meede besich te weesen, dewyl wy hier door met de grootste blijdschap worden aangedaan; want God komt ons voor als het eenige beminnenswaardige voorwerp, en dieshalven, wy, de natuur van ons verstand en wil opvolgende, moeten hem alleen, met alles dat wy vermoogen, lief hebben, en in zyn beschouwinge verblijd weesen.

In deese liefden konnen wy rusten, gelukkich blijven, en een volkoomen genoegen hebben: want ons oordeel binnen de afpaalinge des verstants beslooten houdende, zullen wy niets voor beminnelijk achten, dan 't geen waarelijk beminnelijk is: en nadien God alleen zodaanig voorkomt, sal

y ook alleen het voorwerp onser liefden, n den oorspronk onser blijdschap weesen; n ons gemoet in een naaukeurige teegenvicht, door de bespiegeling zyner volnaaktheeden doen sien en bevinden dat vy die volgens ons beginsel van verstant n wil werken, tot die staat van zaligheid yn opgeklommen, daar de genietinge Gods, en des menschen hoochste goed in eestaat.

Maar deese liefde, om datse met een volkoomen wil, en een grondige versaaking van alles wat buiten God is, moet geoeffent worden, en datse in een schepsel alleen ontstaat door de bespiegeling van Gods denkbeeld, zo is het nootwendig, zalse geduurig zyn, dat wy volgens dien reegelmaat, zonder in't minste daar van af te wijken, blijven werken, om dat wy andersins met geen besaadigde gepeinsen omtrent de Goddelijke volmaaktheeden verkeeren, en dienvolgende de liefde niet ongeschonden konnen oeffenen; maar in teegendeel met een vreese bevangen worden, die met de liefden strijd.

Want by aldien wy eenmaal onse natuur niet opvolgende, met onse wil voor beminnelijk aanneemen, 't geen 't verstand voor zodaanig niet kend, zo sal ons gemoed welkers rust uit overeenkooming spruit, door dit wanbedrijf uit de nette saamenschaakeling

ling der dingen vervallen, en buiten teegenwicht gesteld zynde, op God niet konnen denken, of 't meede weeten sal't verschil onser daaden met de reegelmaat voordraagen, en in ons verwekken een knaaging en vrees, die de liefde tot God wegneemd. Want om dat deese vreese uit de overdenkinge der Goddelijke volmaaktheeden, waar door een schepzel, als zodaanig, alleen tot de Goddelijke liefde koomen kan, ontstaat, zo snijtse nootwendig de liefden af, dewijl'er geen blijdschap nog genoegen omtrent zodaanig een voorwerp, dat maar begreepen zynde, geduurige knaaging veroorsaakt, weesen kan; want die vreest is de straf zyner nalaatigheid, met een onuitspreekelijk ongenoegen, her voortkoomende uit Gods teegenwoordigheid, 't zy door 't denkbeeld of andersins, reeds deelachtig.

Waarom de liefde tot God alleen by den geenen berust, die met een onbeteuterde en naauwe opmerking, de Goddelijke beminnenswaardigheid bespiegelen durfd. Want deese alleen zyn in staat, om 't voorwerp datse beminnen, in opsicht der beminnelijkheid, voor goed te keuren, en om dat God volkoomen liefhebbens waardig is, zo vloeid dit welbehaagen volstrekt in de Goddelijke liefde; die aan de ziel, welk hier door Gods gemeenschap geniet, een

stille

ille gerustheid en besaadicht genoegen
erschaft, met een volkoomen overgee-
ing zyns zelfs aan God, om niets te be-
eeren, noch nergens vermaak of blijd-
chap te oeffenen, dan alleen in 't geen de
eezendlijkheid van 't volstrekte weesen
itdrukt, en te kennen geeft.

Zeeker, een mensch tot dusdaanig een
erheeventheid opgeklommen, is booven
ongeluk, hem kan niets deeren, ja,
is teegenseggelijk dat hy zoude konnen
reesen, want de vreese rijst uit bevattinge
an gebrek, daar deese de volstrekte wee-
endlijkheid, zo veel van een schepzel ge-
chieden kan, geniet.

Hier uit sien wy dat de liefde der men- Dat de
chen tot God, in haar waare hoedanig- liefde tot
eid aangemerkt, geen hartstocht is, waar God geen
oor wy, 't geen wy niet besitten, zoude hartstocht
rachten te bejagen, maar de genietinge is.
ler beminde zaak zelf; en dienvolgende,
lat een zelve uitbeelding aan deese, en aan
le liefde die God tot sich zelf heeft, voegd.
Want nadien de Goddelijke liefde de vree-
se weg neemd, en dat God te beminnen
n te vreesen elkander uitsluiten, zo kan
een schepsel dat de genietinge Gods mist,
n by gevolg in ongerustheid leefd, geen
blijdschap door de bespiegelinge van Gods
denkbeeld ontfangen, noch door een
hartstochtelijke liefde gedreeven wor-
den,

den, om zyn gemeenſchap te verkrij-gen; dewijl deeſe liefde alleen, door d blijdſchap en 't goeden dat men voor ſic van een ander voorwerp verwacht, gaan de gemaakt word om zulks na te jaagen.

Maar een ſchepzel, ontbloot van de God delijke gemeenſchap, is afgeweeken va die wijſe der afhanging, waar in hy van Go geſteld was, 't welk naaktelijk blijkt, on dat een reedelijk ſchepzel te zyn, inſlui verſtand en wil te hebben, die door hun in geſchaapen eigenſchappen het begreepe goet aanneemen en beminnen; die dan va deeſe zyn natuur niet afgeweeken is, ge niet God: en die ſich van de genietinge Gods beroofd vind, heeft zyn natuur ver dwarſt, en vind ſich ontroerd zo haaſt hy op God denkt. Om dat nu deeſe ontroer-nis onmiddelijk door de beſpiegeling van Gods denkbeeld ontſtaat, zo kan zodaanig een menſch God niet aanmerken, als een voorwerp dat aan hem eenig goed toe brengen ſal, en hy dieshalven ook niet ge-dreeven worden, om de genietinge Gods met een hartstochtelijke liefde, die op ei-gen baat ziet, te begeeren. Waar uit blijkt, *dat 'er geen hartstochtelijke liefde tot God weezen kan*, maar alleen de zuivere verſtandige, waar door men in de genietinge Gods ge-ruſtelijk leefd: want die noch begeerd, heeft de begeerde zaak niet verkreegen,

noch

och is niet geruſt in 't geen hy beſit, en, *e niet geruſt is, kan God niet beminnen.*

Maar, men moet, om de liefde tot God ie enkelijk in den geeſt beruſt, met de artstochtelijke liefde niet te verwarren, anmerken, dat de liefde tot God geenige nſicht, noch doelwit, noch uitende buiten Jod heeft, en, *dat God zelf de reeden is, waarm wy hem beminnen.* Want de geruſtheid, het genoegen, en de blijdſchap, daar wy van geſprooken hebben, zyn geen dingen die ons beweegen om de liefden tot God te oeffenen, maar eigenſchappen en vruchten lie in de liefden zyn ingeſlooten. Die de vaare liefde tot God beſit, bemind God aleenlijk om zyns zelfs wil, en om dat God beminnenswaardig is; genietende echter al beminnende, door de natuur van de liefde, en de volkoomentheid der beminde zaak, alles wat een ſchepſel gelukkig máken kan. **Dat wy God om ſich zelf beminnen.**

't Zal noodich weeſen, op dat wy zien hoe verre ſich deeſe liefden uitſtrekt, te onderſoeken, de verbintenis en het opſicht dat daar van tot ons voortvloeid, 't welk om niet te miſſen, gegrondveſt moet worden op de zaamenhang der dingen. Dewijl nu dat alle dingen in 't gemeen, en ieder in 't byſonder, van God als van hun oorſaak afhangen, en dat God het eenige uiteinde aller dingen is, zo volgd van zelfs dat de ſchepzelen, en alles wat in, en omtrent haar **De verlooche- ning van alles.**

voor-

voorvald, alleenlijk als een oeffening de liefde, die God tot ſich zelf heeft, beva moeten worden; en dat men geen ande gebruik noch aaneenhechting der dinger behoefd te zoeken, dan die tot dit een doelwit uitloopen.

Alles wat in de Waereld beſtaat, buiter de reedelijke ſchepzelen, word door be weeging hier toe genoodſchikt, zonder da die dingen, als ontbeerende het beſeffen eenig geluk of ongeluk, droefheid of blijd ſchap deelachtich zyn: maar de menſchen begaafd zynde met een reedelijken geeſt waar doorſe bóven de onreedelijke ſchep zelen onvergelijkelijk uitmunten, worder tot dit onwrikbaar gebruik in diervoeger toegepaſt, dat hun geluk of ongeluk, droef heid of blijdſchap daar meede vergeſelſchapt gaat. De liefde tot God brengt het geluk en de blijtſchap meede, gelijk in teegendeel de liefde tot iet dat God niet is, knaaging en berouw. De liefde tot God kan niet geoeffend worden, of wy moeten van alle andere dingen afſtaan. Want by aldien wy eenige dingen buiten God begeeren, of daar in onſe blijdſchap oeffenen, wy wijken, ten onſen aanſien, van de nette zaamenſchaakeling die God in de dingen geſteld heeft, nadien wy als dan, 't geen aan God alleen behoord, tot iets anders overbrengen.

En ſchoon wy God niet konnen onttrek-
ken,noch verhinderen, dat hy de liefde tot
ich zelfs, in al onſe daaden oeffend, zo be-
neemen wy echter, met onſe liefden aan
et anders op te draagen, ons zelven de ge-
uſtheid en 't genoegen, die van de liefde
Gods niet kan afgeſcheiden worden; en
vervallen, nadien wy van God afhangen,
n liefden oeffenen,zonder die aan hem op
e offeren, tot dien rampſaaligen ſtaat, dat
God ſich zelf in ons, door de uitwerking
an ſchrik en ontroernis bemind. Waar uit
nen klaarlijk afneemen kan, *dat de liefden
ot God geenige andere liefdens toelaat.* Dat wy
konnen beminnen, hebben wy van God
ntfangen, dat dan onſe liefden alleen op
God ſiet eiſcht de reeden van afhanging.
Die God ſal lief hebben, moet hem alleen
ief hebben, en met een ernſtige meening
lles,wat God niet is, verſaaken en van ſig
verpen. *Buiten God is'er niets onze liefde waar-
ig.* Waarom wy naau moeten letten dat
vy geenig ſchepſel (zonder acht te geeven
p de betrekking die dat ſchepzel tot God
eeft) beminnen,want dit doende,hoe zeer
vy ons zelven ook mogten geruſt houden,
vy beminnen God niet; wy zyn van zyn
iefden uitgevallen; en wy zullen Gods
denkbeelt niet zo haaſt,zonder voorbevat-
tinge beſpiegelen, of de knaaging en 't in-
nerlijk verwijt des geweetens ſal ons aan-

wijſen, dat wy ons zelven bedroogen hebben.

Maar wy konnen echter, zonder de liefde Gods te kwetſen, wel gebruik van de ſchepzelen maaken, want indien menſe aanmerkt als werken van Gods moogentheid, en in die betrekking dieſe tot hem hebben, wy mógen ons in zyn wonderheeden verblijden, dewijl men als dan God in zyn werken bemind. Zeeker, de ſchepzelen konnen geleegentheid geeven, om de liefden in byſondere daaden te doen uitblinken, maar men moet aan hen niet hangen blijven, zy zyn de middelen, niet het einde, en veeltijts kan men ſonder deſe dingen onmiddelijk tot God gaande, gantſch kommerloos in de liefde beeſich weeſen, daar men aan de ander zyde, met de ſchepzelen in oeffening zynde, voorſichtigheid by der hand moet hebben, om ons aan hen te verpanden: gelijk men altijd met een groote ſtrengheid daar toe moet arbeiden, om alles, wat God niet is, te verwerpen, onder de voeten te treeden, en ons ſelven voor God alleen te bewaaren.

De verloocheuing van ons zelven. Deeſe algemeene afſtant en verſaaking van alles, ſal te meerder nadruk en kracht van overtuiging geeven indien menſe in de byſonderheeden, daar desſelfs oeffening in vereiſcht word, aanmerkt. Waar van in den eerſten opſlag wy ſelven te voorſchijn

koomen. Zeeker, de eigen liefde verſtrekt de grootſte hinderpaal tot de liefde Gods, en, *die met eigen liefde ſwanger gaat, kan God niet beminnen.* Want behalven dat de liefde tot God met geenige andere liefdens kan zaamen gaan, zo is de liefde tot ons zelf van die natuur, datſe de ganſche order en zaamenhechting der dingen verward en over hoop werpt, daar God de oorſaak en't einde der dingen is, daar wil de eigen liefden, dat alles onſe begeerlijkheeden ſal onderworpen weeſen, dat God zelf, als hadde hy belang in onſe onreedelijke, en dikwils belacchelijke luſten, ſich behoorden gereed te houden om onſe ſpoorloosheeden te voldoen: men richt hier door alles tot ſich zelven, even als waaren wy het laatſte einde, en dat God niet anders met alle andere ſchepzelen voor had, dan ons te bedienen.

Waar by dikwils een verbeelding komt, dat God, die wy in ſtaat van eigen liefden, verwardelijk bevatten, door eenige uitwerkinge, die wy als dan willen (hoewel in ſich zelven belacchelijk) hem aangenaam te zyn, wonderlijk vermaakt was, en daarom tot ons zo geneegen, dat hy alles, wat de ſpoorloosheid onſer inbeelding verdichten kan, aan ons, tot vergelding dier braave daaden, ſal verleenen. Alle de geene die dus ver kómen, gelijk veel menſchen, voorneementlijk door eenige daa-

den, gebaarden en malligheeden, dieze de naam van Godsdienſt toeëigenen, betoonen dus verre af te dwaalen, zyn zo verre van de liefde Gods, als het licht van de duiſternis; en ſchijnen menſchelijker wijſe geſprooken, in een onherſtelbaaren ſtaat te leeven: waarom wy de eigen liefden als het grootſte quaad mijden moeten. *God en ons zelf te beminnen, zijn ſtrijdige dingen*; maar *God lief te hebben en ons zelf te verzaaken, hange aan elkander*, en houd ons by de natuurlijke zaamenhechting der dingen.

Alle begeerten tot ons eigen voordeel zyn dieshalven met de Goddelijke liefde ſtrijdende, wy doen een kwáde verkieſing indien wy iets willen dat God niet wil; iet trachten te verkrijgen, dat hy ons niet wi geeven; ons verblijden in 't genieten de ſchepzelen, of bedroeven om dat wy iets 't geen wy te vooren hadde, verlieſen, e wat diergelijken meer ſouden mógen wee zen. Wy moeten God beminnen, niets an ders wenſchen, geen blijdſchap oeffene dan alleen in de liefde Gods; over geen din bedroefd weeſen, maar met een onophou delijke vergenoeging God aankleeven, e ons zelven in 't geheel af gaan, zonder he alderminſte, als het onſe, of voor ons, r te jaagen.

Van ons leeven of ſterven.

Wijders, nadien de bevinding ons leer dat de menſchen, die ons gelijk zijn, da gelijk

gelijks ſterven, zo hebben wy niet anders dan het zelfde lot te verwachten; daar by kan ieder aan ſich zelven bevinden, dat het zaamenſtel ten verderven held, waar uit zeer waarſchijnelijk beſlooten word, dat wy, volgens Gods wil, ook eenmaal ſterven ſullen. Wy moogen daarom niet wenſchen noch begeeren van de dood bevrijt te weezen, wy moogen zelf, al vaſt geſteld zynde, datwe ons eenmaal te ſterven, voorſtellen, geen keur noch verkieſinge maaken, op wat wijſe, of op wat voor een tijd, wy dit leeven zullen afleggen.

In gevallen wy op zee ſchipbreuk lijdende, en geenig middel tot verloſſing voorhanden zynde, waar uit wy niet anders beſluiten konnen, dan dat God de dingen in diervoegen geſchikt heeft, om ons in 't waater te doen verdrinken, het moet ons niet ongeruſt maaken, het zaamenloopen der toevallen wijſt aan wat Gods wil is, en dat wy niet anders te begeeren hebben; noch te wenſchen van liever op ons bedde, dan in 't waater te ſterven; of liefſt onſe vrienden voor onſe dood te ſpreeken, om haar het laatſte vaar wel te zeggen, en order op onſe nalaatenſchap te geeven.

Oft indien wy in een belégerde ſtad, door de vyanden benaaud, alle leevensmiddelen miſſen, en daar door niet anders te gemoet zien, dan van honger te ſterven, wy moeten

ten niet wenſchen door 't bekoomen van ſpijs ons ſtervens uur te vertraagen, op dat we niet miſſchien iet anders willen dan God; Gods wil moet in allen gevallen onſe wil zyn, en dat hy ſchikt konnen wy niet beeter wenſchen, dewijl hy 't alles t'zyner liefden richt, buiten welke wy niets beoogen moogen.

Ik dan geſteld zynde in gevaar van verdrinken, of om van honger te ſterven, wat ſal ik, blijvende in de liefde Gods, doen? ſal ik wenſchen zo om te koomen? neen, want ik weet niet of God ook onverwacht verloſſinge, of ſpijſe bereiden wil, en doen mijn leeven langer duuren: wat dan? ſal ik van hem begeeren dat hy mijn deeſe dood niet laat overkoomen, maar liever door een wonderdaad bevrijd? ook niet, dewijl 't moogelijk zyn wil is, dat ik dus ſneuvel. Ik ſal mijn dan geruſt houden in den ſtaat waar in ik mijn geſteld vinde, ben ik in gevaar van te verdrinken, of om van honger te ſterven, *ik wil ſterven als God zulks wil*; *ik wil verloſt worden indien hy verloſſingen geeft*: *maar op mijn zelven wil ik niets, noch leeven, noch ſterven, 't verſchild my niet hoe 't gaat*, dewijl ik verſeekerd ben, dat God mijn in den tegenwoordigen ſtaat gebracht heeft, en dat de toekoomende uitkomſte, gepaſtelijk met zyn wil over een koomen zullen, en dat is het eenige dat ik behartig.

'tZelf

'tZelfde datwe omtrent het leeven of *Van gezondheid of fiekte,*
e dood hebben aangemerkt, moet ook in-
gevalle van gesontheid of ziekte ſtant grij-
pen: wy zyn geſteld in een geſonden ſtaat,
lat ons lichaam rechtſchaapen is; onſe ge-
talte belacchelijk voor andere menſchen;
onſe tong bekwaam om de begrippen des
gemoeds geſchiktelijk te uiten; dat onſe
innen en ingewanden hun vereiſchte wer-
kinge doen, dat Geſicht, Reuk, Smaak,
Gehoor, noch Gevoel ontbreeken; dat on-
ſe maag de ingenoomen ſpijſe maatelijk
bereid, en op zyn tijd afdrijft, en wat 'er
meer, van 't geen tot een wel geſteld lig-
chaam behoord, kan opgetelt worden. Wy
moeten hier in ons te vreeden houden, en
na geen anderen ſtaat wenſchen.

Maar daar ſtaat wel op te letten, nadien
zodaanig een welgeſteldheid aan ons lig-
chaam en aan't natuurlijk leeven behaagd,
en dat daarom de meeſte menſchen die in
geſondheid hun leeven doorbrengen, ver-
blijd en wel te moede zyn, dat dit het ge-
noegen niet is 't geen de Goddelijke liefde
vereiſcht: men moet in deeſen ſtaat te
vreeden weeſen, niet om datſe ons behaagt,
of om dat wy liever geſond dan ſiek zyn,
maar om dat wy door de bevinding ont-
dekken, dat God ons een geſond leeven
toegeſchikt, en om dat wy met onſe keur
teegens Gods ſchikking niet moeten aan-

 druiſen,

druisen, *wy willen dan gezond weezen, om dat God zulks wil, en alleenlijk zo lang als het God behaagd.*

Gelijk in teegendeel, indien wy gesteld zyn in een ongesonden staat, dat ons ligchaam gebrekkelijk of wanschaapen is; onse tong bekwaam om de begrippen des gemoeds wel uit te drukken; dat onse sinnen en ingewanden hun vereischte werking niet doen; dat ons Gesicht, Reuk, Zmaak, Gehoor, of Gevoel ontbreekt; dat onse maag weinig lust tot spijse heeft, en die al ontfangen hebbende, kwalijk bereid; waar uit alderhande siekten en kwaalen spruiten: kort om, ten aansien van't ligchaamelijke leeven, in een gansch erbarmlijken staat. Wy moeten hier in gerust zyn en behaagen neemen, zonder deesen staat in een beeter te willen verwisselen.

En gelijk van de gesondheid aangemerkt is, dat het genoegen, 't geen een mensch natuurlijk daar in neemt, niet moet genoomen worden, voor dat genoegen dat de Goddelijke liefde vereischt: zo wil ik ook niet, dat de lichaamelijke ongemakken, op sich zelven aangemerkt, ons behaagen; of dat men met blijdschap moet aangedaan weesen, om dat men geen smaak in 't eeten heeft; of om datwe, door ziekten uitgemergeld, op onse beenen niet staan konnen; en van geduurige pijnen ons lichaam krom-

rommen, niet weetende watwe tot verhindering van dien zullen in 't werk ſtellen, neen, want zeekerlijk zodaanige ongemakken ſtrijden teegen de neiging van't natuurlijk leeven.

Maar, gelijk de blijdſchap en 't genoegen uit de geſontheid ſpruitende, de vereiſchte geruſtheid, die wy hebben moeten, niet en is, zo moet men ook de geruſtheid niet zoeken, in een genoeging en liefkooſing van onheilen, die zeekerlijk een treurigheid en vermindering van blijdſchap met ſich ſleepen: maar alleen in de wille Gods. *Want dewijl wy God alleen beminnende ziek zijn, wy houden ons geruſt, nadien wy weeten dat hy zulks wil, en wanneer wy weederom gezond worden, wy zijn niet geruſter noch vernoegder, dan wy in onze ziekten waaren, om dat het eene met de wille Gods niet meer overeenſtemd dan het ander:* behoudens evenwel, dat wy gezond zynde, een lichaamelijke blijdſchap, en ziek zijnde diergelijk een treurigheid, als aanhangſelen en natuurlijke gevolgen van geſondheid en ziekte, genieten.

Hebbende dus verre de verloochening onſes zelfs aangeweeſen, voor zo veel die onſe eigen weeſendlijkheid na deeſe natuurlijken leevens ſtaat, in de vereeniging der ziel met het lichaam, ten aanſien van leeven en dood, geſontheid en ſiekten, betreft, zullen wy, de zelfde zaak vervolgende, Van rijkdom en armoede.

de, toonen, hoe die ſich ook uitſtrekt tot dingen die buiten het zaamenſtel beſtaan. Wanneer wy leevensmiddelen in overvloet beſitten, zynde genoegſaam voorſien van eetwaaren, huiſingen, kleedinge, landeryen, en geld om al wat wy wenſchen te bekoomen; als meede, niet ontbloot van goed geſelſchap en vrienden, zo die met onſen inborſt overeenkoomende oprechte vriendſchap bewijſen; als ook een hoop panlikkers, die als roofvoogels om 't aas vliegen, gelijk den rijken die niet kaarig zijn, deeſe noodeloose en ondeugende naſleep gemeenlik hebben. Wy moeten ons hier in geruſt houden, genietende ganſch kommerloos het gemak en de blijdſchap die de rijkdom geeven kan, dewijl God ons die toeſchikt. Maar wy moeten acht geeven om ons zelven aan deeſe dingen niet vaſt te maaken, die, terwijl wyſe hebben, wel gebruikende, doch de vreeſe van hen te zullen verlieſen moet in ons niet opkoomen.

En by aldien het komt te gebeuren dat onſe goederen verminderen, dat onſe vrienden ſterven, of in vyanden verkeeren, zo weeten wy dat God niet wil, datſe langer van ons genooten zullen worden. Verbranden onſe huiſen; vergaan onſe ſcheepen op zee, of wordenſe van de vyanden genoomen; hebben wy ſwaare laſten

te

dragen, zo datwe ons met ons inkoomen
naaulijks behelpen konnen; ontsterft ons
man, vrouw, vader, moeder, kinderen, of
wie 't zou moogen weesen die ons bestaan,
of daarwe gemeensaam meede plachten te
verkeeren; veranderen onse vrienden in
vyanden; onse prijsers in lasteraars; en wat-
we van deese onstandvastige dingen mog-
ten te missen koomen, desselfs verlies moet
ons niet droevig maaken: maar wy moeten
in 't ongemak, 't welk aan 't gebrek deezer
dingen vast is, zo standvastig en blymoe-
dig in de liefde Gods berusten, als doen
wyze besaaten.

Zijn wy in teegendeel, in een gebrekke-
lijken staat gebooren, dat wy swaaren ar-
beid om gering loon moeten doen, en by
gevolg, geringe spijse eeten; klein behuist
weesen; slechte kleederen draagen; en ge-
duurig zukkelen om met eere onse noot-
saakelijkheeden te bekoomen; 't zelfde ge-
noegen word hier vereischt, zonder na
meerder middelen te wenschen. En by al-
dien het komt te gebeuren dat onse gelee-
gentheid verbeeterd, 't zy dat wy meerder
konnen winnen; of door 't afsterven van
anderen aan hunne goederen koomen, wy
moeten niet achten dat wy daarom geluk-
kiger zijn, of ons door de vermeerdering
der vergankelijke dingen geruster hou-
den. Maar alleen die aanvaarden, om dat
het

het zaamenloopen der dingen aanwijst da[t] God zulks wil, blijvende altijd in die bese[...] heid des gemoeds, datwe, innerlijk in de[n] geest, in geen ding, behalven de liefd[e] Gods, blijdschap oeffenen, en dieshalve[n] over der zelver verlies niet de alderminst[e] droefheid hebben.

Van eer en verachting.

Den rijken maakt sich door zyn goede[...]ren ontsaghelijk by andere menschen, di[e] de lichaamelijke goederen ontbeeren, de[r]wijl hy veel tot vermaak heeft, 't geen an[...]deren tot hun nootsaaklijk onderhoud te[r] naauwer noot verkrijgen konnen: hy heef[t] oppassers die hem dienen, en kan door[...]gaans bekómen't geen daar zyn geneegent[...]heit toe strekt. 't Welk op de geest van an[...]dere menschen, die in de laagte sittende kwaalijk van't eene brood aan't ander kon[...]nen reiken, zodaanig werkt, datse een valsch denkbeeld van den rijken in hun geest laaten insluipen, even als waare de Rijkdom een beminnenswaardig goed, en den rijken in een gelukkiger staat dan den nootdruftigen. Op welk valsch denkbeeld een allo onrechtvaardig oordeel volgd, waar door men den rijken grooter en meerder acht dan den armen.

Waarelijk de rijkdommen, voornaa-mentlijk als menſe met veel omslag en pracht gebruikt, en ten toon steld, zyn de valsche vergrootglaasen, waar door men

den

len rijken beſchoud: heeft hy een natuur-
ijk verſtand neffens andere, hy word ge-
ıcht in wijsheit booven andere uit te mun-
:en; heeft hy elders zyn zeggen in, zyn
voord word voorgetrokken en verkrijgt
le meeſte goedkeurders ſchoon dikwils
:en ander, van geen aanſien in de Waereld
le zaak zo goed of beeter verſtaat dan hy;
heeft hy eenige goede hoedanigheden, die
worden door zaamenvoeging met zyn
rijkdom booven waardy verheeven, alles
vertoond ſig grooter dan het in der daad is.

Maar niet alleen zyn het de valſche oor-
deelen der armen, die den rijken en den
rijkdom vergrooten, maar den rijken koe-
ſterd ſich doorgaans met het valſch denk-
beeld zyner rijkdom, zodaanig, dat hy nie-
mand dan ſich zelf aller eere waardig acht:
byſonder, indien hy zyn zotte inbeeldin-
ge vervuld met een reeks voorouderen,
die meede veel goederen beſeeten hebben,
of van doorluchtige en adelijke geſlach-
ten zyn, waar van hy geſprooten zynde,
ſich zelven grooter en meerder acht dan
alle anderen, die op diergelijke dingen niet
konnen roemen.

De nootdruftigen daar en teegen, van
deeſe dingen ontbloot zynde, word ver-
acht; de bekwaamheeden die hy heeft gee-
ven geen glans; maar worden door den
neevel zyner armoede verduiſtert; de weg
tot

tot ampten en bedieningen word hen doorgaans afgesneeden: hy schijnd in de Waereld te weesen tot een oppasser en verwonderaar der groote. Kort om, de rijkdom en armoeden geeven niet alleen gemak of ongemak, maar daar en boover heeft de verbasterden aard en gewoonten der menschen, het denkbeeld van achting of verachting daar aangehecht: om welke laasten de Rijkdom meer gesogt, en de Armoede meer geschuwt worden, dan om het gemak of ongemak datse meede brengen.

Maar gelijk we getoond hebben, dat de gemakken der rijkdom de waare gerustheid niet meede brengen, noch de ongemakken der armoeden die verstooren konnen, zo zeggen wy ook van de achting of verachting. Zijn we rijkelijk van goederen voorsien, wy moogen'er ons wel van bedienen; zyn wy van eerlijke of adelijke voorouderen afkomstig, wy behoeven ons des niet te schaamen. Maar wy moeten zorgvuldig acht geeven, datwe ons om deese dingen niet verheffen, noch te meerder achten, maar hier in, enkelijk om dat God zulks wil, te vreeden weesen; zonder ons te bedroeven, al moesten wy, van rijkdom en achting berooft, in een verachte armoede het overige van ons léven doorbrengen.

Het geselschap dat wy, rijk of in groot aansien zynde, hebben, die ons geduurig

om

n genots wil vleyen, en al wat wy doen, zy het lof verdiend of niet, prijsen, hebben wy te achten voor bedriegelijke verraders, die ons, met hun vleyery en 't verswijgen onser gebreeken, van de waarheid afwenden, en 't denkbeeld der valsche grootheid onses zelfs optimmeren.

Aan de andere zijde, zyn wy weegens onse armoede, en afkomst van arme of onvermaarde voorouders veracht, 't kan ons in de waare gerustheid, noch liefde tot God niet hinderen. Wy moeten, als weetende dat deese achting en verachting op een dwaalijk gegrond oordeel steund, ons zelf verachten, van den rijken en aansienelijke, om hun rijkdommen en aansien, grooter te achten danse waarlijk zyn, op datwe niet gaande worden, om de rijkdommen en hoogheeden te begeeren: maar te vreeden weesen met den teegenwoordigen staat daarwe volgens Gods wil in leeven: op dat de verachting, die den rijken en geweldigen, van dingen die zo wel buiten hen als buiten ons zyn, ontleenen, geen indruk maaken, om de liefde tot God en de waare gerustheid te kreuken.

Men zoude de verlooghening onses zelfs breeder konnen uitbreiden, met die in ontelbaare gevallen te vertoonen, by aldien onsen toeleg was om dit leerstuk uitvoerig te verhandelen, maar dewyl die alleen

strekt

ſtrekt om in 't algemeen de hoedaanighei
deeſer ſaak, en desſelfs waare grontſlaagen
aan te merken, zo achten wy genoeg t
hebben aangeweeſen, hoe 't met deſe zaal
geleegen legd, en op wat grondveſten de
zelve ſteund.

'k Acht echter niet ondienſtig hier aa
te hechten, dat de zelf verlooghening z
algemeen over al het onſe gaan moet, da
men een enkele en volkoomen liefde to
God oeffene, zonder iet voor ons zelf, da
ons aangenaam of behaagelijk mogte zyn
na te jaagen. Zo verre, dat by aldien he
moogelijk waar, de geruſtheid en 't genoe
gen van de liefde Gods af te zonderen, w
die ook, om deeſe, zouden moeten afſtaa
en verloogenen. Want by aldien men Go
bemind om de geruſtheid en 't genoegen
men is meer een liefhebber zyns zelfs da
een liefhebber Gods, en wy zyn niet on-
derſcheiden van een huurling, die uit lief-
den tot loon en eigen belang zyn hee
diend; daar men God enkelijk om zyn
zelfs wil beminnen moet.

Van geruſtheid en genoegen.

En of het gebeurde, ſtaande dit lig-
chaamelijke leeven, of na der zelver ont-
loſſing, wanneerwe zonder belemmerin
van de voorwerpen der zinnen, enkelij
door den geeſt met zyn onmiddelijk werk
tuig vereenigd, God zullen kennen en be
minnen, dat wy door de Goddelijke genaa
der

den eenige blijdſchap, en aangenaame uitwerkingen deelachtig wierden, die niet onontloſſelijk met de liefde tot God zaamenhinge, wy zouden deeſe genaadige gift, hoe onaangenaam en behaagelijkſe ons ook weeſen mocht, om de liefde Gods moeten afſtaan en verlooghenen, ſonder de minſte droefheid te hebben, wanneer wy door de bevinding of anderſins onderricht wierden, dat wy volgens Gods wil deeſe genaade niet langer mochten genieten.

Maar de geruſtheid en 't genoegen die onafſcheidelijk tot de liefde Gods behooren, daar omtrent heeft de verlooghening geen plaats, naademaal die te verlooghenen en de liefde zelf te verlooghenen niet verſchillen. Indien gevraagd word, of wy, dewijl de menſchen in 't gene God wil genoegen neemen moeten, niet moeten geruſt zyn, zelfs dan wanneer wy bevinden van de liefde Gods verſteeken te weeſen? daar op antwoord ik, dat wy menſchen, 't geene God wil, niet berispen kunnen, maar dat men de eigenſchappen dier dingen die God werkt, van de dingen ſelf niet afſcheiden kan. Hierom hebben wy geſegt, dat iemand die God bemind ſich zelf verlooghenen moet, niet om dat de zelf verlooghening, eigentlijk te ſpreeken, een plicht of gehoorſaamheid is, die God van ons vorderd, maar om dat het een eigenſchap van de liefde tot God is.

De vraag dan, of iemand die God niet bemind, geruſt moet weeſen? verſchild niet van deeſen, of de geruſtheid een eigenſchap is van de haat teegen God? 't welk dingen zyn die ſtrijden; want geruſt te weeſen in de wille Gods, behoord alleen tot de liefde, en niet tot de afkeerigheid.

En by aldien iemand, zynde van God afkeerigh en het licht haatende, geraakt tot een ſtaat van geruſtheid en buiging onder Gods wil, hy is zékerlijk tot de liefde Gods overgebracht, en zyn geruſtheid en onderwerping zyn uitwerkinge van de Goddelijke liefde, en niet van de haat, die onvermijdelijk de ongeruſtheit met ſig ſleept. *Die dan God niet bemind, kan zich met geen geruſtheid de Goddelijke wil onderwerpen.* Zegd men dat hy 't echter doen moet, om dat de natuur der afhanging zulks vereiſcht, men zegd iets dat ſich zelven teegenſpreekt, dewijl men wil dat iemand te gelijk, en in een ſelven opſicht, God haaten en beminnen ſal.

Verzaaking van de liefde tot andere menſchen.

De algemeene verlooghening ſtrekt ſich ook uit tot andere menſchen, want nadien wy ons zelf niet moogen beminnen, noch geenige dingen toe wenſchen, ten zy de Goddelijke beſtiering ons die doet hebben, of te gemoet ſien, zo moogen wy, door de zelve reeden en verbintenis, noch liefden noch diergelijk een toewenſching aan andere menſchen oeffenen. Staat het ons

toe te vreeden te weeſen, in alles wat Gods wil ons toeſchikt, daar zyn geen reeden om andere geſteldheeden omtrent andere menſchen te hebben. Moogen wy met een afgetrokken verſtand in ons leeven, gezondheid, rijkdom, en eer, op ſich zelven aangemerkt, geen blijdſchap oeffenen, nog genoegen neemen, andere menſchen in dien ſtaat (na 't lichaam wenſchelijk) aangemerkt, moogen ook geen voorwerp van blijdſchap zyn. Moogen wy, in leevensgevaar geſteld, in ziekten en pijnen levende, met armoede en verachting overlaaden, niet ongenoegd weeſen, noch onſen ſtaat in een beeter trachten te verwiſſelen, deselve ongemakken, andere menſchen treffende, moeten ons niet droevich maaken, noch doen wenſchen dat God 'et omtrent hen anders ſchikke: nademaal wy dit doende de Goddelijke beſtiering met ongenoegen aanſien, en ons vermeeten van het beeter te konnen bedenken dan God het ſchikt; 't welk met de vereiſchte onderwerpinge niet overeenſtemmende, van de Goddelijke liefden uitſpat. Waar uit blijkt, *dat wy de liefde tot ons zelven, en tot alle andere menſchen afleggende, God alleen moeten aanhangen.*

Maar gelijk God, eigentlijk te ſpreeken, geen menſchen, maar ſich zelf alleen bemind, nochtans om dat de menſchen die God

Hoe men zeggen kan dat wy ons zelf beminnen.

God beminnen, door die liefden grooter weldaaden en voortreffelijker vruchten, dan ooit een mensch, om een vriend uit liefden meede te begiftigen, bedenken kan, ontfangen, door overnaaming van 't uitgewerkte gesegd kan worden de menschen te beminnen, zo kan ook een mensch, God alleen beminnende, zonder de liefde eenigsins tot sich zelf te bepaalen, echter, door diergelijk een overnaaming, gesegd worden sich zelf lief te hebben. Want het genoegen en blijdschap spruitende uit de liefde Gods, overtreft onvergelijkelijk alles wat een mensch, met eigen liefden aangedaan, zou konnen wenschen.

Hierom kan men zeggen, dat de menschen die God beminnen, grooter liefden tot sich zelven draagen, dan anderen, die van de liefde Gods afdwaalende, sich zelven trachten te verheffen, want deese worden nooit in hunne begeerten versaadigd, daar de anderen, alles wat men wenschen kan, volkoomen genieten. *Die hier zich zelf in 't oog heeft, en na verheeventheid staat, sal zich zelf verliezen.* Maar, *die*, weetende dat hy niets is, en dat'er geenig ding ter Waereld om zynent wil bestaat, *zich zelf in de liefde tot God*, als 't eenige daar alles op doeld, *verteerd en verliest, die word van God gevonden, deelachtich zijnde aan de onuitspreekelijke vruchten die de liefde meede brengd.* Vraagdmen wat de liefde

liefde tot ons zelf is? ik zeg, niet anders dan de liefde tot God, daar onse welstant onafscheidelijk meê zaamenhangd, ofte om het klaarder te zeggen, *het is een afnoeming, genoomen van de groote voordeelen die door de liefde tot God in ons gebooren worden.*

Om dat men nu niets klaarder bevatten kan, dan het opsicht der menschen tot hun Schepper, om de liefhebbing dier dingen die't verstand zaakelijk voorkoomen, tot God te richten, zo is 'er voor den mensch niet natuurlijker, of meer overeenkoomende met zyn weesen, dan de liefden tot God, en de pooging om zonder ophouden in dat opsicht te volharden. Waar toe ook vereischt word, dat wy de dingen die buiten ons bestaan, aanmerken in hun waare stant, en hoese met de andere dingen, en met aller oorsaak zaamenhangen, op dat wy die na hun aard gebruikende, de liefde tot God niet te buiten gaan. Hoe men zeggen kan dat wy andere menschen lief hebben.

En dewijl de andere menschen met ons het selfde opsigt tot God hebben, zo moetmen die ook als zodaanig aanmerken, en God liefhebbende, achten dat alle andere menschen 't zelfde te betrachten staat; als meede, de verkeering en omgang, die wy met menschen hebben, daar heenen richten, op dat zy onverbreekelijk de liefde tot God oeffenen, dewijl dit hun natuurlijken stant is, die wanneerwe maar op God en de

hoedaanigheid des menſchen letten, zonder eenige pooging aan ons verſtant voorkomt, want nadien alles een betrekking tot zyn werkende oorſaak heeft, zo eiſcht de aaneenſchaakeling der dingen, dat de liefden in des menſchen natuur ingeſlooten, alleen tot God bepaald word.

Wanneerwe dan zien dat eenig menſch, door uiterlijke daaden, van de liefde Gods ſchijnd af te wijken, wy moeten trachten hem in de natuurlijke betrekking te behouden, nadien de denkbeelden van God, en van het ſchepzel, aanwijſen dat 't et zo behoord. Om dat nu andere menſchen God beminnende, met ons deſelve voordeelen genieten, zo ſpruit hier uit de *afnoeming, dat wy de menſchen*, die wy in hun order trachten aan te merken en te behouden, *lief hebben.* Vraagdmen wat de liefden tot de naaſten is? ik zeg, *'t is niet anders dan de liefde tot God, die wy in hen poogende te bevorderen, de gelukzaaligheid meede brengd.*

Maar om dat God, ſchoon de menſchen van de liefden tot hem afweeken, ſich zelf niet te min in die afwijking beminnen zou, zo zouden wy, weetende dat zommige menſchen, volgens Gods wil in ſtaat van afwijking leefde, niet bedroefd, maar met Gods beſtiering zonder daar in gebreeken te willen ontdekken, te vreeden moeten weeſen. 't Gaat hier meede niet gelijk met onſe

onſe eigen afwijking, waar in te vreeden te weeſen onmoogelijk is, om dat de afwijking de ongeruſtheid voor den afwijker inſluit. Maar ſchoon andere menſchen hun natuurlijke betrekking verwaarlooſen, 't kan ons, daar in blijvende, niet déren. En om dat onſe liefden enkelijk God tot zyn voorwerp heeft, zo moogen wy, ziende dat andere menſchen afdwaalen, ons over hun rampzaaligheeden niet bedroeven: want om dat zy het voorwerp onſer liefden niet weeſen moogen, en dat God de liefde tot ſich zelf, zo wel in hun afwijking dan volſtandigheid oeffend, hebben wy niet te wenſchen dat God hun ſtaat in een beeter zouden verwiſſelen; maar ons met een bezaadigd genoegen Gods wil onderwerpende, met zyn onberiſpelijke leidinge te vreeden weeſen.

'T Zal niet ondienſtig weeſen, op dat wy de misduidinge van ſommige die miſſchien waanen zullen, dat onſe reedeneeringe daar heene ſtrekken, om de meeninge der *Stoiſche wijsbegeerige*, die alles de nootſchikkelijke nootſaakelijkheid van *'t nootlot* onderwierpen, ten troon te verheffen; of dat wy den menſch, met verſaaking van alles, enkelijk aan de liefde tot God, met een ſtrikte onderwerping onder Gods wil, verplicht hebbende, tot gevoellooſe werkſtukken, of even als ſtokken en blokken

Miſdui-ding voorge-koomen.

maaken, voor te koomen; datſe aanwijſen, dat diergelijke wanſchikkelijkheeden ons gevoelen niet aankleeven.

't Gevoelen der Stoiſche wijsbegeerige.

De Stoiſche waanden, dat alles met zo een dwingende nootſaakelijkheid omgevoerd wierd, nadien den eenen oorſaak aan den ander hangd, en een lange ordening der dingen het gemeen en byſonder trekt, dat God zelf daar geen macht over heeft; en dat hy den vroomen van 't ongeval niet konnende bevrijden, alleenlijk met ſtandvaſtigheid om zulks te verdraagen waapend. En alhoewel zy willen, dat God het nootlot gemaakt heeft, zo achten zy echter, dat het Goddelijk en menſchelijk gelijkelijk met een onbelettelijken loop gedreeven word: waar op zy de geruſtheid en ſtandvaſtigheid der wijſen grondveſten. Naamentlijk, dat zy ſtandvaſtigheid moeten oeffenen in teegenſpoed, om dat het nootlot niet kan veranderd worden, en dat zy met al hun pooginge niets konnende uitrechten, ſich geruſt houden; met gedult waapenen; het geval zelf uit tarten; en eindelijk het geval volkoomentlijk te overwinnen, met ſich door doodinge zyns zelf daar van te onttrekken.

Wy ons niet ophoudende met aan te wijzen, dat hun ſtandvaſtigheid, dieſe, om datze de goederen daarſe begeerig na zyn, weegens de onverbiddelijke ſtrengheid van

an 't nootlot, missen moeten, geoeffend villen hebben, de naam van wanhoop of artnekkigheid, beeter dan die van geruste tandvastigheid verdiend: en dat hun overvinning van 't geval, die in de zelfsmoord geleegen legt, een bewijs, niet van kloekmoedigheid, maar van swakheid is, waar doorse van 't geval overwonnen, de rampspoeden deeses leevens niet konnen uitstaan. Noch ook niet om de voorgewende nootschikkelijke nootsaakelijkheid van 't nootlot te wederleggen, dewijl de valschheit van dien, uit 't eerste boek, daarwe toonen dat alles van Gods onverschillige wil afhangd, overvloedich blijkt; acht alleenlijk noodig, het verschil dat 'er tusschen deese en onse gedachten is, aan te wijsen.

Onderscheid tusschen ons gevoelen en dat van de Stoische.

Wy haalen de rampen, noch iet van 't geen ons voorkomt, niet van een nootzaakelijk nootlot, 't welk door een lange, of eeuwige aaneenschaakeling van dringende oorsaaken, voor ons den staat waar in wy leeven bereid heeft. Wy spreeken van geen God die de wetten en uitwerkinge zoodaniger nootlot volgd, en die ons, al wilden hy, van de ongemakken daar uit vloeyende, niet sou konnen bevrijdē. Maar zyn in teegendeel verseekerd, dat alles van Gods onverschillige wil afhangd, en dat hy alles, wat ons over komt, door zyn vry goeddunken ons toeschikt, en houden ons

dieshalven in't vrye beleid der Goddelijke voorsienigheid gerust. Daar by, weetende dat God in alles wat hy ons toeschikt, de liefde tot sich oeffend, en wy de liefde tot God deelachtich zynde, zullen, niet anders dan het teegenwoordige begeerende, echter een vaste en onwankelbaare grondvest onser gerustheid hebben, niet steunende *op de nootschikkelijke nootzaakelijkheid van 't nootlot*, ja, zelf *niet op de onveranderlijkheid der Goddelijke besluiten*, maar, *op het goed keuren van Gods wil en uitwerkinge*, die, gelijk wy te vooren getoond hebben tot de Goddelijke liefde behoord.

Dat wy de tochten niet verbannen.

Wijders, schoon wy in 't voorgaande gesegd hebben, dat den mensch sich volkoomentlijk de wille Gods onderwerpen moet, zonder droefheid, of blijdschap over 't ontbeeren of genieten zodaaniger goederen, die den mensch besittende, blygeestich, groot, en aansienelijk, of de missende, swaarmoedich, needrich, en veracht in de Waereld maakt, zo willen wy echter de tochten en geneegentheeden, uit het ligchaam rijzende, niet verbannen. De menschelijke zaamenleevinge hier op der aarden, heeft aan't gebruik der sinnen, en der lichaamelijke driften, zodánig een belang, datse die missende hun bestandigheid verliesen, en eer lang te gronde gaan sou. Maar hen te beteugelen, en te beletten datse, tot

over-

verdaad uitſpattende, ſig tot heer en meeſter van den geeſt, welker dienaars ze weeſen moeten, opwerpen, is niet alleen nootwendig om de Goddelijke liefde niet te benadeelen, maar ook om de menſchelijke zaamenwooning des te beſtendiger te maaken.

Wat gebruik men van de tochten te maaken heeft, en hoe verre men die hun gang mag laaten gaan, kan men (mijns oordeels) wel in't algemeen, maar niet beſtippelijk van ieder in't byſonder bepaalen, om dat de omſtandigheeden van perzoonen, tijd, en plaats, hier in veel veranderingen konnen brengen, waar door men de tochten min of meer mach laaten uittuilen.

Doch, op dat 't geen wy voor hebben, openbaar worden, zo diend gelet, dat wy tot noch toe den menſch, die na ziel en ligchaam van God afhangt, alleenlijk ten aanzien der ziel hebben aangemerkt, om daar door na te ſpooren de liefde tot God, die uit deeſe afhanging natuurlijk vloeid, en dat dieshalven op de afhanging des ligchaams acht te geeven, overig blijft. Dewijl nu dat wy met het lichaam vereenigd zyn, en dat de bevinding ons van de Goddelijke wil, om het menſchelijk geſlacht door voortteeling, tot zodaanigen getal, als 't hem behaagd, uit te breiden, onderricht, zo moogen wy ons hier niet teegen

Hoe verre de hartstogten moogen opgevolgd worden,

kan-

kanten, maar zyn ſchikking opvolgen. En om dat de gezelligheid der menſchen by-zonderlijk diend om de voortteeling op een ordentelijke wijſe te doen voortgaan als meede, om hulp en byſtand van andere menſchen te ontfangen, of aan hen te doen zo is 'er niets gevoeghelijker dan ons in 't geſelſchap van andere menſchen te begeeven: want om dat God ons dit lichaam gegeeven heeft, en dat hy noch geduurig door de voortteeling menſchen verwekt daar by, dat hy ons lichaam zodaanig toegeſteld heeft, dat desſelfs beweeginge en driften ſich althans uitſtrekken, om 't leeven en de gezondheid te bewaaren; zyns gelijken voort te teelen; en gemeenſchap met de blijdſchap of droefheid van anderen te hebben, zo wijſt het ſich zelf dat deeſe tochten moogen opgevolgd worden: alleenlijk ſtaat ons op te paſſen, dat de geeſt hun breidel, op datſe van 't einde, waar toe ze dienen, niet afwijkende, ons aan de valſche vertooninge van ingebeelde goederen doen vergaapen.

De harstochten duſdaanig te laaten begaan, weederſtreefd geenſins de volkoomentheid der liefde tot God, als zynde van een ganſch verſchillenden aard, want de liefde tot God beruſt enkelijk in den geeſt en ſteund op een zuiver begrip van 't afgetrokken verſtand, daar in teegendeel de

harts

hartstochten uit het lichaam ontſtaan, en geen klaar noch onderſcheiden begrip, maar alleen verwarde gewaarwordinge aan den geeſt voordraagen.

De liefde tot God doeld middelijk na 't opperſte einde, maar de tochten dienen tot onderhouding van 't lichaamelijke werktuig, de geeſt heeft 'er geen deel aan, als alleen voor zo veel hy met het werktuig vereenigd zynde, de gewaarwording en togten van 't lichaam bevat, dewelke hy, om Gods werk niet te verbreeken, zo langeſe ſich niet verder uitſtrekken als tot bewaaring van 't zaamenſtel vereiſcht word, zonder ſchroom mach laaten uithollen.

Want alhoewel wy in 't voorgaande gezegt hebben, dat een menſch in gevaar van 't leeven te verlieſen, niet mach wenſchen dat te behouden, maar, ſich de Goddelijke wil onderwerpende, zonder kommer voor de uitkomſte geruſt en te vreeden weeſen. Wy ſpraaken daar van de verſtandige kennis, waar door men klaarlijk bevint, dat onze wil geen andere dingen willen mach, dan zodaanige die God ons toeſchikt. Maar behoudens deeſe onderwerping, moet men nochtans de geneegentheeden van 't ligchaam, die tot der zelver behoudens ſich beweegen, in hun voortgang niet beletten, op dat wy niet poogen te vernietigen, 't geen waar door God het lichaam bewaard.

Schoon wy dan, in gevaar van verdrinken gestelt, niet wenschen moogen dat ongemak te ontgaan, de beweeging van't lig. chaam, die sich met zwemmen, of door andere middelen, tracht te bevrijden, moet men echter niet nalaaten; om dat men anderfins zoude willen sterven, zonder te weeten of God zulks wilde. Schijnen de toevallen ons aan te wijsen, dat wy niet anders dan van honger te sterven verwachten konnen, en datwe ons dieshalven hier in hebben gerust te stellen, de lichaamlijke honger die ons aanpord, om spijse te bekoomen, en die bekoomen hebbende te eeten, kan, noch mach men niet teegen. gaan, om dat God misschien noch niet willende dat wy sterven, ons door deese tochten in't leeven sal behouden.

En op deese wijse word de toelaatinge, en 't voorthollen der menschelijke geneegentheeden, zelf, aangemerkt als een deel der onderwerpinge onder de albestierende wil. En gelijk wy dit ten aansien van leeven of sterven zeggen, zo moet het zelfde ook plaats vinden, ten aansien van gesondheid of ziekte, rijkdom of armoede, eer of verachting.

Deese geneegentheeden, buiten datse maar een verwarde gewaarwording toelaten, zyn ook zodaanig, datse een lichaamelijke blijdschap of droefheid, die uit de wèl of

of kwalijk gefteldheid van 't lichaam rijzen, met fich voeren. Want het lichaam zou fich tot fpijfe te nuttigen niet beweegen, ten zy de honger de eetluft opfcherpte; nog in 't waater leggende tot zwemmen begeeven, ten zy de noot van verdrinken het drukte; of ziek zynde hulpmiddelen gebruiken, ten zy de ziekte hen laftig viel; of in armoede leevende geld trachten te verkrijgen, ten zy de armoede hen van de middelen, om in de gezelligheid der menfchen bekwaamelijk te leeven, beroofde. En dus ook met de blijdfchap, die van de lichaamelijke welgefteldheid voortvloejende, den menfch dit leeven zonder verdriet doen overbrengen.

Doch men moet deefe tochten van de fuivere verftandigeliefden onderfcheiden, en goede zorge draagen, dat de ziel geen te groote gemeenfchap met de droefheid of blijdfchap, die uit 't gemak en ongemak des lichaams fpruit, deelachtig word.

Dit dus zynde, fiet men klaarlijk dat een menfch volhardende in de liefde Gods, nochtans door 't lichaam blijdfchap en droefheid, uit desfelfs goede of kwaade geftalten en toevallen fpruitende, onderworpen is. Want zeeker, honger te lijden en treurig te weefen, met eeten en drinken fich te verzaadigen en wel gemoed te weezen, hangd aan elkander: iemand welkers

blijd-

blijdſchap, innerlijk in den geeſt, alleen ui
de liefde Gods vloeid, ſal ſich echter va
blygeeſtigheid aangedaan vinden, indien
hy geſond van lichaam zynde, eeten en
drinken genoeg verkrijgen kan; of doo
teelluſt aangeprikkeld, een perſoon daa
de zinnelijkheid toeſtrekt, beweegd om
met hem aan te ſpannen; ofte dat hy geld
en vrienden in overvloed heeft, en wat
diergelijke dingen, die de lichaamelijke
blijdſchap aankweeken, meer zoude moo-
gen weeſen. Daar hy in teegendeel met
rampſpoeden beſlommerd, niet teegen-
ſtaande zyn beſtandige blijdſchap, en vol-
koomen onderwerpinge onder Gods wil,
de ſwaarwichtigheid zyner ongelukken
gevoeld.

Dus verre moogen de tochten worden
opgevolgd. Maar men moet de geeſtelijke
blijdſchap niet plaatſen in de zinnelijke
voorwerpen, noch die verſlenſen laaten,
om dat het na den lichaamen kwálijk gaat:
zyn wy door teegenwoordige ſwarighee-
den met ongeneuchten aangedaan, wy
hebben ons in de Goddelijke beſchikkin-
ge geruſt te houden, en van hem niet te be-
geeren, dat hy 't met ons anders aanlegge;
op dat wy de order der natuur, met den
Schepper dienſtbaar aan onſe luſten te wil-
len maaken, niet ſchijnen te verwarren.

De geneegentheeden hebben ook een
groot

groot gebruik om 't byeenwoonen ſtaanden te houden, dewijl het ſchijnd, dat het deel, 't geen wy in eens anders welſtant of ongeleegendheid neemen, de dringenſte reeden is, om een elendigen te hulp te koomen, of ons in hunne welvaard te verblijden. Want alhoewel men niet ontkennen kan, dat de hulp aan anderen, indien ſe volgens de zuivere reedeneeringe geoeffend wierd, volmaakter zou weeſen, dan de geene die uit meedelijden ſpruit, zo ſal men egter moeten toeſtaan, ten zy men de menſchen zonder hartstochten als zuivere geeſten aanmerkt, dat de hulp die uit meedelijden ſpruit een grooter gebruik heeft, dan die van't zuivere verſtant hebben kan; dewijl 't den elendigen zelf vertrooſt, dat een ander ſchoon hy hem niet kan helpen, met deernis over zyn teegenſpoeden bewoogen word. En waarlijk, men mach het meedelijden, en het deel neemen in elkanders ontmoetinge, een menſchelijke deuchd, en de band van vriendſchap tuſſchen menſchen en menſchen noemen.

Men mach dieshalven het meedelijden wel plaats geeven, om daar door tot eens anders hulp bewoogen te worden. Maar wy moeten niet denken dat het een waare deuchd is, die tot de Goddelijke liefden behoord, dewijl die ons verplicht, op die tijd als wy onſe naaſten helpen, en dat wy alles,

't geen het meedelijden in ons werkt, tot zijner behoudenis beesigen, in zyn rampen gerust te weesen, en God de uitkomst te beveelen.

Nochtans gebeurd het wel dat iemand te overmaatig van meedelijden getroffen, sig zelf over een anders rampen moeyelijk maakt, 't zy door de groote overeenkomste van de gemaatigtheeden des lichaams, of om datse sich ontzetten in de overdenking der rampzaaligheeden, die den Godloosen door hun goddeloosheid zich op den hals haalen. *Zo kwelde Lot zijn rechtvaardige ziele, door het zien en hooren van de ongerechtige werken, der geener onder wien hy woonde.* Zodaanig een geneegentheid geeft een groote zucht tot een anders welstant te kennen, men moetse echter maar als een menschelijke hartstocht, en niet als een eigenschap der Goddelijke liefden aansien.

Hier meede achten wy in 't gemeen, om dat zulks in 't bysonder te doen van onser toeleg verschild, te hebben aangeweesen wat gebruik men van de hartstochten, ui de gesteldheid van 't lichaam rijsende, t maaken heeft, en hoe ver men den toom vieren mach. Als meede, dat zulks de God delijke liefde niet benadeeld, die evenwe volkoomen, met een volstrekte verzaa king van alles wat God niet is, kan geoef fend worden.

VIERDE HOOFTDEEL.

Vaar in, door een besluit, uit het voorgaande getrokken, getoond word, wat de Godsdienst is, en waar in deszelfs oeffening bestaat.

WY zullen ons werk niet maaken om dingen te weederleggen, welkers valscheid door overweeging van 't eerste boek, klaarlijk uitschijnd; noodeloos waar 't te toonen, dat veel daaden, oeffeningen, en plichtigheeden die men van oude tijden herwaarts, en als noch, met de naam van Godsdienst begroet, met de aangebooren denkbeelden strijden. De dwaaling aan te wijsen van 't oude Heidendom, die de veelheid der Goden (om de verschillende belangens diese in de menschelijke zaaken hadde onder sig verdeeld) geloofde, en volgens dien waan belagchelijke of grouwelijke dingen, om hen te dienen, of tot sich geneegen te maaken, in 't werk stelden, was een werk aanvangen, waar in de Christen Waereld geen verligting van nooden heeft, om datse de onreedelijkheid van dien duidelijk ziet. Men kon lichtelijk ontdekken, dat de Turken, door dien grooten bedrieger *Mahomet* misleid, een valsche Godsdienst hebben, als meede dat veele Christenen, belagchelijke beuselingen, onder de naam van Godsdienst, bedrijven. Maar dewijl deese alle,

door vergelijking met Gods denkbeeld, zonder groote pooging te gebruiken, en 't getuigenis des geweetens waar te neemen weet, hier in sich zelf genoegsaam konnen onderwijsen.

Ons oogmerk strekt alleenlijk om de waare gesteldheid van de Godsdienst, door een gevolg uit de voorgaande reedeneering, te besluiten; en gelijk daar verhandeld wierd, de volkoomen liefde tot God, met een grondige versaaking van alle schepzelen, zo is het niet moogelijk, dat de Godsdienst elders anders dan in de liefde tot God bestaan kan. Want door deese liefde, word de natuurlijke betrekking van 't schepsel tot God opgevolgt, en moet daarom alle plichten, die den mensch omtrent God te oeffenen heeft, in sich vervangen. Want alhoewel het woord Godsdienst, een dienst schijnt te betékenen, die de menschen aan God doen, men heeft 'et alleenlijk de gewoonten te wijsen, zonder nootwendigheid, om de zaak na die beteekenis te moeten verklaaren.

Onderzoek van Godsdienst. Aan een mensch doet men dienst, wanneer men t'zynen behoeven uitwerkt 't geen hy zelf te doen niet machtig was maar dewijl alles wat wy doen van God afhangd, zo is't door sich klaar, dat wy hem in deesen sin niet dienen konnen. Men doe ook dienst aan een ander, wanneer men 'e uit

uitwerkt dat hem behaagd, en waar in hy genoegen neemd, te weeten, in zodaanig een zin, dat hy, by aldien wy ſulks niet deede, minder behaagen ſoude hebben, 't welk meede, op 't geen wy omtrent God oeffenen, niet kan gepaſt worden, nadien alles wat'er geſchied hem behaagd, en hy in 't een niet meer genoegen dan in 't ander neemen kan; om dat alles volgens zyn wil voorvald, welke wil alleen de reeden zyner behaagen is: men kan dieshalven niet zeggen, dat de Godsdienſt beſtaat in't doen van dingen die God behaagen, of alles wat 'er in de Waereld gebeurd ſal Godsdienſt weeſen, daar men nochtans dit woord, om iet in 't byſonder te beteekenen gebruikt.

'k Weet wel dat men andere menſchen, ter deucht aanmaanende, voorhoud, datſe zulks doende, aan God een aangenaamen en behaagelijken dienſt zullen doen; ook misprijſe ik die manier van aanraading niet, maar ik meine datſe voor geen genoegſaam bewijs verſtrekken kan, om toe te ſtemmen, dat men dit eigentlijk verſtaan; of dat God van de menſchen die de deucht betrachten eenig genoegen ontfangt, waar van hy anderſins ſoude berooft weeſen. In teegendeel houde ik het daar voor, dat deeſe wijſe van onderhandeling, alleen omtrent ſwakke geeſten te pas komt, die noch grondige kennis nog groo-

te bevinding der Goddelijke liefde hebbende, naar maate hunner krachten, met deese steunselen onderschraagd, en met deese laffe kost, daar een edelmoedich verstand van walgd, opgekweekt worden, om haar dus, na veel struikelens, met standvastigheid te doen voortgaan, en de deucht na haar waare eigenschap te oeffenen.

Eindelijk word dienst ook genoomen voor 't doen van 't geen een ander gebied, gelijk een knecht, uit liefde tot loon, zyn meesters gebooden waar neemd, of een slaaf uit recht van lijfeigenschap zulks doen moet: maar de liefde tot God, dewijl ze noch om loon noch door dwang geoeffend word, komt ook ten deesen aansien, de benaaming van dienst niet toe.

Evenwel kan men deese beteekenis in een zeeker opsicht aan de Goddelijke liefde toepassen, daar door als dan verstaande, dat de menschen door 't geene God wil, niet nochtans in een onbepaalden zin, dewijl se zo alle Gods wil doen, maar voor 't doen van Gods wil, voor zo veel men daar door in de liefde tot God bestendig blijft; welke wil als een middel en weg tot de liefhebbing Gods, die onse zaaligheid insluit, strekkende, of als een voorschrift tot dat einde gericht, ons voorkomt, en daarom gesegd kan worden, dat God ons zulks te doen gebied en beveeld.

Men

Men moet aanmerken, dat wy niet in :oog hebben zodanige dingen, die God oor zyn onverſchillige wil aan den menchen voorſchrijft en gebied, want de kenis en verbintenis deeſer plichten, vereichende de zeekerheid eener Goddelijke openbaaringe, zyn van de *Godgeleerdheid* fkomſtig, en derhalven laat ons beſtek, an by 't licht der *Wijsbegeerten* te blijven, iet toe dat wy van deeſe dingen handeen. Maar wy zien alleen op Gods denkbeeld, 't welk als een ingeſchreeven wet luidelijk aanwijſt, dat wy 't natuurlijk opicht van onſe geeſt tot God behoudende, in zyn liefde beſtendig blijven, en onſe zaaligheid volkoomen genieten.

Want het eenvoudige opſicht van onſe geeſt tot God beſtaat hier in, dat wy hem, die wy voor 't volſtrekte weezen en onſe voorbrenger kennen, beminnen, en onſe daaden zo richten dat 'er geen ongelijkheid noch verbreeking deeſer betrekking ontſtaat. Dewijl de bewaaring van dit opſicht, met de liefde tot God en onſe zaaligheid, onafſcheidelijk vereenigt is, en nadien 't geweeten, door vergelijking van Gods denkbeeld, met 't geen wy te doen hebben, de reegelen en weegen, om in de liefde Gods te blijven, klaarlijk leerd, zo zeggen wy dat Gods denkbeeld ons voorſchrijfd, dat wy, om de afhanging van onſe

oorsaak met liefde en gerustheid te onderhouden, het getuigenis van 't geweeten zonder vooroordeel opvolgen, en dus doende 't geen de innerlijke wet gebied naaukeurig nakómen moeten: in deesen sin is de Godsdienst, *te doen 't geene dat God gebied.*

Uitbeelding van de Godsdienst.

Maar, daar sal misschien in bedenken kómen, dat deese beschrijving van de Godsdienst weinig nadruk en overeenkomst met de zaak heeft, nadien men niet zeggen kan, dat Gods denkbeelt ons eenige gebooden voorschrijft, na dewelken dat God soude willen dat wy ons leeven aanstelden, om dat, indien dit zo waar, alle menschen, als hebbende Gods denkbeeld, het getuigenis des geweetens zouden opvolgen, dog dat wy door 't geweeten alleenlijk ontdekken, niet dat Godt wil dat wy hem lief hebben, maar wat wy, om in de liefde Gods te blijven, doen moeten: dat is te zeggen, het geweeten wijst aan hoe de dingen zaamenhangen, en hoe het een uit het ander gebooren word. Het zelfde staat ook waar te neemen, omtrent de gebooden die van Gods onverschillige wil afhangende, aan den mensch door openbaaring bekent zyn, want by aldien God wilde dat den mensch deese plichten nakwam, zo zou niemand van die geene die de gebooden ontfangen in gebreeken blijven. Men moet dieshalven hier van meede zeggen, dat God (hoe-

wel

el hy door menschen tot menschen spree ende, menschelijke spreekwijse gebruikt) et het geeven zyner gebooden eigentjk aanwijst, wat recht is, en wat den ensch tot de oeffening der liefde tot hem vaar te neemen heeft. Uit welke aanmeringe zoude konnen beslooten worden, at de beschrijvinge, die wy van de Godsienst gegeeven hebben, noch net, noch naaukeurig, maar oneigentlijk is.

Zeeker, ik beken dat de beschrijving oneigentlijkheid behelst, en dat deese bedenking de zaak eigentlijker voordraagt, men zoude dan, dit opvolgende, de Godsdienst moeten stellen, enkelijk in de liefde tot God, en de daar uit spruitende onderwerpinge onder Gods wil, ofte daar in, dat den mensch God beminnende geluksaalig is.

Doch het sal, de zaak dus gesteld zynde, echter waar blijven, dat de naam van Godsdienst hier aan ook niet eigentlijk voegd, want God word eigentlijk te spreeken niet gedient, om dat den mensch hem lief heeft, of zyn wil met blijdschap onderworpen is. En om dat wy het woord Godsdienst wilde verklaaren, hebben wy daar toe bygebracht 't geen wy noodig oordeelden, houdende ons verseekerd, dat niemand het woord een eigentlijker beteekenis, dan wy gedaan hebben, sal konnen geeven. Onderwijlen staat te letten, dat de zaak, die wy

Onderscheid tusschen Godsdienst en Godzaaligheid.

eenigsins oneigentlijk Godsdienst noe men, als mense eigentlijk aanmerkt, dees naam niet voeren kan, want men moet al dan een woord gebruiken, dat de betrek king tot God met liefden en blijdschap verseld beteekend, waar toe ik geen beeter weet dan het woord *Godzaaligheid*: te ken nen gévende het groote goed, en de zaalig heid, die den mensch door de liefde God deelachtig word; zo dat deese twee woor den op de selve saak sien, die wy in een zee ker opsigt aangemerkt, oneingentlijk *Gods dienst* noemen, maar buiten dat opsicht, op sich zelven beschouwd, noemd mense met een eigentlijken naam *Godzaaligheid*.

Van de deuchd. Deese Godsdienst of Godzaaligheid hebben wy in 't voorgaande hooftdeel spreekende van de liefde tot God, en van de liefde tot ons zelf en tot onsen naasten in 't algemeen breedelijk verhandeld. Wy achten echter niet ondienstig eenige byzonderheeden, uit de algemeene, waar inse als deelen ingeslooten zyn, af te leiden, op dat de onderscheiden opsichten der liefden tot haar voorwerp bekend zynde, wy te beeter van 't geen ons te doen staat onderricht moogen weesen.

In der daad, ieder die opmerkt sal lichtelijk zien, dat de liefde tot God de eenige *deuchd* is, die den mensch te behartigen heeft, de welken, om datse aan de menschelijke

ijke daaden de vereischte hoedaanigheid
ler goede werken byzet, uitgebeeld kan
vorden te bestaan, *in een neiging der wil tot
veldoen.* Om dat ook het woord *reeden* niet
illeen beteekend de *redenende reeden*, dat is,
de doening van de geest omtrent de voorwerpen,
maar ook de *gereedende reeden*, dat is,
de voorwerpen zelf die 't verstand bevat,
of 't geen gekend zynde, aanwijst, wat wy
te bevestigen of te betrachten hebben, zo
kan, dewijl God zelf in deesen zin, de eenige
reeden is waarom wy de liefde tot hem
oeffenen moeten, de deucht bekwaamelijk
uitgebeeld worden, te zyn, *liefden tot de reeden:*
't welk dan niet anders zeggen wil,
als liefden tot God.

Uitbeelding van de deugd.

Nu kan men ons zelven aanmerken in
onderscheiden betrekkinge die wy tot
God, als 't voorwerp onser liefden, hebben,
waar door de eenige deuchd, in bysondere
deelen gedeeld, en onderscheiden gedaanten
aanneemende, na der selver eigenschappen,
onderscheiden naamen ontfangd.
Want wanneer men aanmerkt dat
Gods denkbeeld het richtsnoer onser daaden
moet zyn, en dat wy, om wel te doen,
het getuigenis des geweetens naaukeurig
insien en opvolgen moeten, zo noemd men
de deuchd, *Naarstigheid*, of *Vlijtigheid*. Als
men de gewilligheid beschouwd, die den
liefhebber Gods by sich bevind, om alles
wat

Verdeeling van de deugd.

wat het geweeten voordraagt na te koo men, dan noemd men de deucht *Gehoor zaamheid.* Let men op de zuiverheid waa door ieder ding na waarde geſchat, en dien volgende de deuchd om ſich zelf wil ge pleegt word, het heet *Rechtvaardigheid.* Laa men zyn gedachten gaan, dat den menſcl God beminnende hem enkelijk aankleeft, zonder in ſich zelf eenige beminnenswaar- digheid te kennen, het is, *Onderwerping*, en *Neederigheid.* Indien 't genoegen dat de liefde Gods verſchaft, den menſch waa- pend, om alle ongemakken die hem bejee- genen door te ſtaan, men eigend het de naam van *Kloekmoedigheid* toe. De verſaa- ding van genoegen die de deuchden ver- ſeld, waar door alle begeerlijkheeden wor- den afgeſneeden, ingeſien zynde, verkrijgd de naam van *Maatigheid.* En dus zoude men van alle dingen, die ons in den rang der deuchden voorkoomen, konnen aanwij- ſen, dat 'et byſondere opmerkinge waa- ren, die van de eene deuchd, ten aanſien haarer onderſcheiden uitwerkinge en op- ſichten, wierden afgeleid. Maar wy, ons hier meede niet verlettende, zullen kor- telijk eenige byſondere oeffeningen en plichten, uit de gemeene deuchd vloeyen- de aanwijſen.

Eerſte plicht of oeffening der deugt.

In de eerſte plaats doet ſich op, *dat wy*, nadien God volſtrekt weezentlijk, onſe

voort-

oortbrenger, en 't voorwerp onser liefden, *hem alleen voor God moeten erkennen*, en alle effeninge en plichten des Godsdienst aan em alleen opdraagen, en dieshalven, *dat y ons geenige andere God moogen onderwerpen*, f eenige Godsdienst aan een ander bewijen.

'k Weet wel dat'er geenige andere God lan een is. 'k Weet ook, dat 'et niet geschieden kan, dat een mensch, die gesegd word een ander God of af-God te hebben, sich wat anders dan het volstrekte weezen, om Godsdienstelijk te dienen, zou voorstellen; niemand kan iet voor God houden, dat hy niet geloofd de volmaaktheid eenes schepzels te booven te gaan. Maar het toestellen van een ander God ontstaat, om dat, schoon alle menschen het zelfde begrip van God hebben, waar uit alles, wat'er ingeslooten legd, door gereegelde Reedeneeringe kan uitgehaald worden, nochtans veele, afgetrokken door vooroordeelen en kwaade gewoontens, dingen van God bevestigen, diese, indiense op 't denkbeeld merkte, verfoeyen, ja, waar vanse 't teegendeel bevestigen zouden.

Uit deese losheid ontstaat het, dat de dwaase menschen de Goddelijke volmaaktheeden aan iet, dat God niet is, toeëigenen, want zy in de voorwerpen der

zinnen

zinnen versmoord leggende, willen God duidelijker en met meerder onderscheid kennen, dan het denkbeeld, 't welk door de dikke damp der voorbevattinge maar flaaulijk hun geest bestraald, hen aanwijst: en in plaats datse sig van de vooroordeelen en kwaade gewoontens ontslaan zouden, om dus enkelijk op het denkbeeld te staroogen, zo schijnd'et dat hun drift daar heenen strekt, om geensins tot afgetrokken beschouwinge te koomen, om datse, zo haastze maar de minste bestraalinge gewaar worden, sich met hindernis vinden aangedaan: maar zy trachten in teegendeel de naarder kennis diese van God waanen te verkrijgen, in diervoegen uit te vinden, dat 'et met hun ondeugende maniere wel bestaan kan.

Hierom verkiesense eenig onderwerp, dat voor hun zinnen of inbeeldinge komt, willende dat de Goddelijke volmaaktheeden daar in huisvesten, maakende een God van dat voorwerp, waar aanse de Goddelijke volmaakthéden vast hechten; want de *Afgodery* bestaat hier in, *datmen de Godheid voegt met eenig schepzel, waar meede de Godheid geen byzondere zaamenvoeging heeft*, maakende alsó van dat schepzel God, niet als schepzel op sich aangemerkt, maar om dat men waand de Godheid daar in te zyn.

Veel ondeuchden zyn'er, die, hoewelse eigent-

gentlijk geen Afgoodery moogen genoemd worden, nochtans van desselfs besmettinge niet vry zyn. Gelijk alle de misdrijven, waar door men iet dat in God alleen is, en van hen voortkomt, in de schepzelen steld, en van deselven verwacht, 't zy een mensch, door vreese en onkunde misleid, te veel van eenig schepzel te gemoet ziet, als, 't doen van uitsteekende groote uitwerkinge en wonderen, die men *Tovery* en *Waarzeggery* noemd: of 't opdraagen zyner versoeken, tot menschen die dit leeven afgelegd hebbende, en na eigen goeddunken voor heilig geacht, geoordeeld worden te weeten wat wy hier leevende op hen versoeken; en diergelijke zotternyen en verfoeyenswaardige dingen meer. Waar uit klaarlijk beslooten word, dat wy ons van deese dingen onthouden; God alleen aanhangen; hem zonder vermenging met eenig schepzel kennen; en alle schepzelen om zynent wil versaaken moeten.

Uit deese eerste verplichting vloeid een tweede, zo nootwendig, dat mense daar van niet afzonderen kan. Want dewijl wy geen ander dan den waaren God dienen moogen, zo moeten wy hem ook, een dienst, overeenstemmende met zyn weezen, opdraagen. 't Is niet genoeg, datwe 't regte voorwerp van de Godsdienst hebben, maar wy moeten daar beneeven, na de eigen- Tweede plicht.

eigenschappen van dat voorwerp, onse Godsdienst reegelen, en dieshalven God het volstrekte weezen zynde, van wien alles voortvloeid, en tot wien alles betrokken word, kan ook alleen het richtsnoer zyn, om af te meeten, op wat wijse wy hem dienen moeten: welke dienst, om dat God geen voorwerp der zinnen is, innerlijk door 't zuivere verstand, in 't opvolgen van 't getuigenis des geweetens, met een volkoomen onderwerping deeses Goddelijken voorschrifts, gepleegd word: bestaande, in de bevattinge van onse betrekking tot het ongeschaapen licht, en een ongekreukte gehoorsaamheid om alles uit te voeren wat God van ons vorderd.

Alle de diensten dan, die de menschen na hun goedvinden in t werk stellen, of, sich booven 't menschelijk verheffende, aan anderen voorschrijven, 't zyze van Gods weezen te weinig kennis hebbende, achten hem eenig lichaam of verbeelding gelijk te weesen; of dat hy beeter gediend word, als wy onse oeffeninge in 't byzyn van eenig beeld doen; ofte datse voor Godsdienst willen doen doorgaan, 't geenze noch van Gods weezendheid noch van onse gesteldheid konnen afleiden; noch waar vanse niet konnen betoonen, dat God door een openbaring bekend gemaakt heeft, dat hy zo wil gediend zyn, die hebben

pen wy te achten voor droomen van dwaa-ſe menſchen, die 't geene van God kenne-lijk is in ſich zelven hebben verwaarloosd: ofte voor vonden van bedriegers, die on-der ſchijn van Godsdienſt ons trachten te overheerſchen. En ons alleen te houden aan 't voorſchrift van God zelf, *om het vol-ſtrekte weezen*, niet na de verdichtzelen on-ſes eigen verſtands, noch na 't believen van heerſchzuchtige menſchen, maar ge-lijk zyn denkbeeld ons leerd, *in den Geeſt ge-hoorzaam te weezen.*

Indienwe een darde verplichting aan de twee voorgaande hechten, ſal de volkoo-mentheid der Godsdienſt daar in klaarlijk uit blinken. Want dewijl wy het volſtrek-te weezen alleen voor God te erkennen hebben, en aan hem een dienſt, overeen-ſtemmende met zyn natuur op te draagen, zo wijſt het ſich zelf, *dat wy deezen dienſt aan God enkelijk om Gods wil bewijzen moeten*, en dat wy de deuchd niet moeten betrachten om iets anders dat ons liever is. Want by aldien wy God beminnen om de vrucht die wy daar uit trekken, of om dat wy waa-nen, daarom met goederen van dit leeven verrijkt te zullen worden, wy verkeeren de order der natuur, achtende het ſchep-zel meerder dan den ſchepper, dat is te zeggen, *wy richten en gebruiken de Godsdienſt tot de ydelheid*, en tot niets waardige dingen: Darde plicht.

't welk hoe ongerijmd het is, en hoe verre dit buiten ſpoor hold, de voorgaande reedeneeringe overvloedig leeren.

De Godsdienſt moeſt dieshalven alleen geoeffend worden om Gods wil, om dat alles wat buiten God is, niet verdiend dat men daarom de Godsdienſt pleegen zouden: en hoe het met ons zelven, of met de andere ſchepzelen toegaat, wy moeten in de Goddelijke beſtiering beruſten, en met 't geen hy ons toeſchikt volkoomen genoegd weezen. Zo dat deeſe drie verplichtinge, de liefde tot God, en de verlooghening van alle andere dingen in ſich begrijpen.

Overgang tot een andere zoort van verplichtinge.

Deeſe verplichtinge rijſen onmiddelijk uit de betrekkinge die wy tot God hebben, en ze worden, by maniere van ſpreeken, lijn recht van Gods weezen afgeleid. Maar daar zyn ook noch andere verplichtinge, die ook, uit Gods weezen te vloejen, konnen gezegd worden, doch niet zo onmiddelijk, maar door tuſſchen koomen van iets anders, te weeten, van andere menſchen die buiten ons beſtaan, waar omtrent de oeffening van de Godsdienſt eenig gebruik heeft. Want 't geen wy de liefden tot den naaſten genoemd hebben, moet men aan hen bewijſen, en voornaamentlijk acht geeven, dat men door liefden tot hen, of tot het hunne, niet koomen te ver-

verydelen, ofte de Godsdienst te schenden.

Alle deese verplichtinge van de tweede rang, *zijn niet anders, dan byzondere oeffeninge des Godsdienst, die door de verscheidentheid der geleegentheeden en daaden van andere menschen te voorschijn koomen.* De oeffening des Godsdienst, die wy onder de darde verplichting aanmerkten, bestond in een volkoomen vergenoegsaamheid, met die staat die God ons belieft toe te schikken, 't welk met onsen naasten, en met 't geen zy besitten, vergeleecken zynde, de plichten die wy ten hunnen opsicht waarneemen moeten, duidelijk genoeg zullen meede brengen.

Eerstelijk zullen wy de vergenoeging, voor zo veelze opsicht op onsen naasten of hunne goederen heeft, in 't gemeen aanwijsen, en daar na, de deelen dieze bevat uithaalen. Den mensch aangemerkt in den natuurlijken stant, zonder verbintenis aan eenige wetten, heeft vryheid, om alles, wat hy bekoomen kan, tot zyn gebruik toe te passen; maar nadien de bevinding leerd, dat de meeste menschen, door ongereegelde driften gedreeven, met een onverzaadelijke lust de goederen deeser Waereld na jagen, waar door het komt te gebeuren dat den listigen en geweldigen, meer goederen dan hun nootwendigheid vereischt, zelf met anderen van 't geenze

Eerste plicht van de tweede rang.

niet ontbeeren konnen te berooven, by een schraapen; en dat ook de driften daar heenen strekken, om de wellusten van 't lichaam zonder reedelijke insichten te genieten; en sich zelven aan anderen, waar van wy waanen beleedigd te zyn, te wreeken: zo was het nootwendig, om de menschelijke gezelligheid en zaamenleevinge te onderhouden, dat 'er een regeering, waar in den eenen mensch het gesag eenes anderen onderworpen was, in kwam, op dat de regeerders door wetten en reegelen zouden aanwijsen, wat ieder toe behoorden, en door wat middelen men zyn nootdruft verkrijgen kan; als meede de lichaamelijke wellustigheid op een betaamelijke wijse te bepaalen, en de uitwerking van de wraakzucht, zo veel geschieden kan, te beletten.

De vergenoegsaamheid nu, voor zo veelze opsicht op deese dingen heeft, bestaat hier in, *dat wy met onzen teegenwoordigen staat te vreeden zijnde, geen begeerte hebben om 't geen*, volgens de ingestelde deeling, *niet ons, maar een ander toebehoord te verkrijgen*, dat wy ook de wellustigheid, uit de teellust rijsende, niet moeten opvolgen, by aldien het aangelegd is op een perzoon, waar van de wetten ons afweeren, dat wy de wraakzucht geen plaats moeten geeven; en eindelijk, dat wy den geenen die in hoogheid zyn, zo lang

ang hun beveelen de Godsdienst niet be-
nadeelen, gehoorsaamen moet, zonder
te wenschen, dat wy, in plaats van gere-
geerd te worden, selfs regeerden. In't kort,
*wy moogen niet begeeren van 't geen een ander toe-
behoord.*

Zeeker, de eerste opwellinge deeser kwá-
le begeerlijkheden zyn zo fijn en verbor-
gen, dat menschen die van de volmaakt-
heid Gods, en van de innerlijkheid onser
plichten, verwarde gedachten voeden, daar
licht in missende, die voor geen ongeree-
geldheid aansien: maar, dewijl wy weeten
dat de vereischte deugt de vergenoegsaam-
heid is, sal 't van zelf volgen, dat alles wat
met de vernoegsaamheid strijd, onder de
kwaade begeerlijkheid moet geteld wor-
den.

De allereerste neiging en beweeging der
wille, waar door men om eens anders goed
te begeeren aangeprikkeld word, zonder
nochtans voorgenoomen te hebben, omse
door onrechtmaatige middelen te verkrij-
gen, kan van deese kwaade begeerlijkheid
niet uitgemonsterd worden: want wan-
neer eenige driften schielijk in ons oprij-
zen, die ons, om eens anders goed te heb-
ben, aanprikkelen, schoon wy daar over
versteld staan, en die aanstonds trachten te
dempen, behooren echter tot deese on-
deuchd; hoewel wy door vooroordeelen

beslommerd dit naaulijks ontdekken. Want deese begeerlijkheeden ontstaan alleen uit het ongenoegen over onsen staat, dewijlse geen oorspronk om op te koomen hebben zouden, indien wy volkoomen te vreeden waaren. Daar en booven, zyn alle uitwerkinge van schelmstukken, afkomstig van deese eerste aanritselinge, die men daarom als het *zaad*, daar de kwaade vruchten van voortspruiten, aansien, en dienvolgende, voor een kwaad met de vergenoeging strijdende, keuren moet.

Tweede plicht, van de tweede rang. Nu moeten wy van deese algemeene verbintenis, die ons verplicht om ons voor de eerste opkomst der kwaade begeerlijkheeden te hoeden, eens afdaalen tot deszelfs bysondere uitwerkinge, waar door de eerste aanritzeling aangekweekt wordende, met bykoomen van't opset der wil, om 't begeerde goed te verkrijgen, tot schadelijke ondaaden komt uit te barsten. Wy moeten dieshalven zorge draagen, om de begeerlijkheid zo veel voet niet te geeven, dat wy die opvolgende, zoude trachten het goed van onsen naasten tot ons te trekken, *met hem dingen, die niet waarachtig zijn, te last te leggen.* Als meede alle leugenen, waar door onse naasten gelasterd wordende, verhinderd zoude weesen om als een onbesprookene te leeven, staan ons te vermijden: want, behalven dat dit uit haat voort-

oortkoomende, met onsen plicht, van
em in de liefde tot God voort te zetten,
trijd, zo strekt het ook tot verbreeking
er oprechtigheid, die tot bestendigheid
er menschelijke byeenwooning noodig
s. Maar wy moeten in teegendeel behar-
igen, dat alle onse woorden en getuige-
issen gericht zyn, om ons en onse naasten
n de Godsdienst te doen voortgaan, en de
goede ordre te onderhouden. En hoe ver-
re de woorden zomtijds van de gedachten
verschillen moogen, als de liefde tot God,
of tot de naaste zulks vereischt, waare te
wijdloopig om hier te verhandelen.

Dewijl men onses naastens goed door leugenen niet mach zoeken te bejaagen, mag men zulks veel minder door geweld of bedrog in 't werk stellen, maar laaten aan ieder, 't geen de Goddelijke bestiering aan hem bedeeld heeft. Zelf leerd de betaamelijkheid, dat wy, meer dan onse nootdruft besittende, aan een ander die gebrek lijd, voor niet uit Barmhartigheid en menschelijk meedelijden, 't geen hem gebreekt behoorden toe te reiken. Darde plicht van de tweede rang.

't Geen wy dus verre gesegt hebben, betreft 't geen onsen naasten toebehoord, maar de verbintenis heeft ook opsicht op de perzoonen, die wy immer zo weinig door de begeerlijkheid moogen misbruiken. Dewijl dan de bevinding ons leerd, Vierde plicht van de tweede rang.

dat God het menſchelijk geſlacht door voortteeling uitbreiden wil, zoo moogen wy wel vaſt ſtellen dat de teelluſt niet kwaad is, maar datſe gereegeld moet weezen om de voortteeling voort te zetten, en *dat wy onze luſten moeten in toom houden*, op datſe uitſpattende, in plaats van vordering, geen verhindering in de voortteeling brengen. En nadien de voortteeling eenes menſchen door een man en een vrouw geſchied, zo leerd de zaak zelf, *dat een man maar met een vrouw behoorde te doen te hebben:* behalven dat de ongemakken die uit een grooter getal ontſtaan, groot genoeg zyn, om te doen zien dat 'et niet bekwaamelijk geſchieden kan. Maar op wat wijze de zaamenkomſt van man en vrouw moet aanvangen, hangd af van de geleegentheid, van tijd, plaats en perzoonen.

Vijfde plicht van de tweede rang.

Veel grooter kwaad, dan de verhindering der voortteeling, is het, een menſch van 't leeven te berooven, want om dat alle menſchen met ons de zelfde betrekking tot God hebben, zo ziet men duidelijk dat den menſch alleen God te beminnen heeft, en dat den eenen menſch niet gemaakt is om des anders wil, en dienvolgende dat wy met een menſch, of met zyn leeven, als of het tot ons gebruik geſchikt was, niet moogen handelen na ons welgevallen: gelijk men met de onvernuftige dieren doet.

Maar

Maar dat men het natuurlijk opsicht tot den Schepper in hen moet trachten te onderhouden; en daarom *hun leeven, zo veel wy vermoogen, beschermen*; en voornaamentlijk dat alle begeerlijkheeden tot hun goedeen, haat, nijd, en wraakzuchtigheid, die doorgaans de beginzelen eener doodslag zyn, in ons niet huisvesten.

Eindelijk word vereischt, op dat de gemelde ondeuchden in hun uitwerkinge gestuit worden, dat men den geenen die in hoogheid zyn, in alles wat met de liefde Gods bestaan kan, gehoorsaamheid bewijzen. En om dat het gezach der Ouderen over hun kinderen van natuure inkomt, *zo moet men zijn Ouders eeren*, en haar beveelen nakoomen; want om dat het God behaagd heeft, ons door hen tot menschen te maaken, zo eischt de reeden dat wy deese wijse van voortkoomen goetkeuren en erkennen, 't welk omtrent onse Ouders, als zynde middeloorsaaken en reedelijke schepzelen, door eerbiedigheid en 't naakoomen hunner reedelijke beveelen geschieden kan. Laatste plicht van de tweede rang.

De groote uitbreiding van 't menschelijk geslacht, brengt ook een nootwendigheid meede, om de verwarring te vermijden, die door de regeering der Ouderen in koomen zouden, dat'er eenige regeerders, welker gesach sich wijder uitstrekt, wee-

zen moeten, aan wien wy, om de zelfde reeden, onderwerping ſchuldig zijn.

Hier meede acht ik vertoond te hebben, tot wat ſchrikkelijke ondaaden de eerſte aanritzelingen der begeerlijkheeden kan koomen uit te ſpatten, en dat wy daarom ons beneerſtigen moeten om dit kwaade zaad niet te ontfangen. Als meede, volgens ons opzet, in 't gemeen aangeweeſen, waar in de liefde tot God en tot onſen naaſten beſtaat, en in wat byſondere plichten die beſich is.

Of miſſchien iemand mochte denken, dat eenige plichten behoorende tot onſen naaſten, niet zo zeer aanhangzelen van de Godsdienſt waaren, en door reedenkaavelinge konde bekend worden, als wel, dat de voorvallen onder de menſchen, aan de verre ziende geleegentheid hadde verſchaft, om deeſe dingen tot vaſtſtellinge van de menſchelijke handelingen uit te voeren. Die zy tot antwoord, dat het wel weezen kan dat ſcherpzinnige en verre ſiende ſtaatkundige, zommige deuchden uit dien hoofden aandringen, maar daar teegen ſtrijd niet, dat men desſelfs waaren oorſpronk hooger haald: gelijk wy nu getoond hebben dat de onderwerping onder Gods wil, en de volkoomen vergenoeging in zyn beſtiering, de eenige fontein deezer deuchden is.

Deeſe

Deese verhandeling kan ons leeren, dat men de Godsdienst niet heeft aan te zien voor een vond van kloeke en heerschzugtige menschen, die om het volk te bedriegen, en onder hun macht te doen buigen, dingen diese tot opveizeling hunner ontzach bedenken, als Godsdienst willen gehoofd en betracht hebben. 'k Ontken echter niet dat 'er tot allen tijden, zodaanige misleiders en zoekers van eigen eer in de Waereld gevonden worden, zeeker *Numa Pompilius*, het Roomsche volk wijsmaakende dat hy met een Godin *Egeria* omging, en van haar de wetten en instellinge ontfing, die hy 't volk voorschreef, behoefd men voor den eenigen bedrieger niet aan te zien: de Waereld is doorgaans met zodaanige vervuld. Maar dit sal echter de zeekerheid van 't onse niet wegneemen.

De Godsdienst van ons verhandeld, steund op een klaar begrip van 't Goddelijke weezen, en van de betrekking die wy tot hem als tot onsen oorsaak hebben; ze bestaat niet in beuselingen of ydele gebaarden, die tot schrik en ontsach voor menschen strekken, maar in een naakte ontdekking der waarheid. In voegen, dat ik niet twijffel, of de Godsdienst op deese wijse nagespoord, sal aan alle diese bevatten, verzeekering geeven, van haar Goddelijken afkomst, en de dwaasheid dier men-

menſchen, die waanen dat men door redeneering geen kennis van de Godsdienſt verkrijgen kan, ontdekken.

VYFDE HOOFTDEEL.

Van des menſchen bequaamheid tot de Godsdienſt.

DE liefde tot God en tot de naaſten, die wy Godsdienſt noemden, in de twee voorgaande hooftdeelen verhandeld zynde, zo achten wy echter het onderſoek van de bekwaamheid, die wy menſchen tot het pleegen der Godsdienſt hebben, tot een beſluit van dit werk vereiſcht te worden. Dewijl het moogelijk een ongerijmde zaak ſal ſchijnen, de Godsdienſt op zodaanig een ſtrengen wijze te verhandelen. Want onſe verklaaring meede brengende, dat den menſch eenmaal nalaatende het getuigenis des geweetens raad te vraagen en op te volgen, daar door ſich zelven zo verre verwaarlooſt, dat hy op de beſchouwinge van Gods denkbeeld onvermijdelijk verſchrikt en beroerd word, met een ontſteltenis van zodaanig een aard, datſe de liefden afſnijd, en den menſch in een ſtaat ſteld, dat hy de natuurlijke vermoogens, ſtrekkende tot de liefde Gods, niet in 't werk kan ſtellen: zo zou men by gevolg moogen denken, nadien wy menſchen meer dan te veel gewaar worden, dat-

atwe niet onwankelbaar in de liefde Gods
leven, dat deese gansche verhandeling
an de Godsdienst, alleenlijk voor een in-
ebeelde volmaaktheid, die men niet in
ebruik brengen kan, te waardeeren staat.
Zeeker, wy blijven belijden ons gevoe-
en te zyn, dat den mensch met eenmaal
egen zyn beginsel te werken, en zyn na-
uur te verdwarssen, die betrekking daar
e liefden tot God uit spruit verliest. Wy
ouden de liefde tot God niet voor een
ebbelijkheid door oeffening verkreegen, de-
velke schoon'er een misslag begaan word,
iiet ganschelijk weg wijkt, maar eer voor
en natuurlijk vermoogen, of 't leeven der
ziel, dat door eenmaal ondeuchd te be-
gaan, als door 't inneemen van vergif, t'ee-
nemaal uitgebluscht word.

Wy staan ook toe, en de ondervinding overtuigd 'er ons van, dat wy menschen niet standvastig gebleeven zyn in de liefde tot God, het berouw, de ongerustheid, de geduurige begeerten tot het geen wy niet besitten, en de groote kommer weegens de dingen deeses leevens, zijn verwijtende bekendmaakinge onser ondeuchd: want indien wy volmaaktelijk in de liefde tot God ons leeven doorbrachten, geen van deese hindernisse zouden eenig indruk op ons gemoed maaken, dewijl het bezaadigd genoegen, en 't goedkeuren der God-

delijke bestiering, hen het opkoomen nie
zouden toelaaten: 't welk zo zynde, he
gevolg schijnd te rechtvaardigen, dat ter
lasten van onse leer word ingebracht.

Maar, men moet aanmerken dat on
voorneemen was, de waarheid na te spoo-
ren, en te ontdekken, op wat wijse wy die
tot ons gebruik hadden toe te passen, waar
toe vereischt wierd, Gods denkbeelt naau-
keurich te overleggen, en onbeschroom-
delijk alles te laaten volgen wat volgen
moest: indien wy dan een waarheid heb-
ben ontdekt, die wy door de ongereegelt-
heid onser geneegentheeden, niet tot ge-
bruik konnen brengen, 't sal echter waar-
heid blijven, 't sal ons aanwijsen hoe 't be-
hoord; en wat wy, volgens 't eenvoudig
opsicht dat wy tot God hebben, moesten
doen.

Wijders, nademaal het niet en strijd,
dat 'er door Gods onverschillige wil uit-
werkinge ontstaan, die wy niet konnen uit
vinden, zo zou het konnen weesen, dat
God den mensch weederom herstelden.
Want alhoewel de oeffening der liefde tot
God, die uit de werking van verstand en
wil, eenvoudig aangemerkt, van self
vloeid, door een misdrijf afgesneeden
word, en dat wy na eenmaal gesondigt te
hebben, weegens de ontroernis die de be-
schouwing van Gods denkbeeld in ons
ver-

eroorsaakt, door de werking van verstant
n wil, tot eigen liefden, en afkeerigheid
Gods gedreeven worden, waar door't vol-
trekt onmoogelijk is, dat wy door deese
elfde wijse van werken weederom tot de
iefde Gods zouden koomen: wy weeten
chter dat 'er noch een ander beginzel van
iefden tot God is, te weeten, de liefden
vaar meede God zich zelf bemind.

En schoon wy door de bloote reedenee-
ringe, zonder Goddelijke openbaaring,
niet konnen ontdekken, dat God ons door
deese liefden verlossen sal; of hoe het zou-
de konnen geschieden, 't geeft echter aan-
leiding om niet te wanhoopen, en te ach-
ten dat wy wel hebben gedaan, van de
Godsdienst, niet teegenstaande wy die niet
verrichten konnen zo het behoord, in haar
waare hoedánigheid uit te vorschen. Want
het kon gebeuren, dat God ons reddende,
deese verplichting, en onzijdige opvol-
ging van Gods denkbeeld, ons te staade
kwaamen: daar men in teegendeel, ons self,
in plaats van Godsdienst, met iets dat onse
ongereegeltheeden koesterd ophouden-
de, zeekerlijk hinderpaalen en beletzelen
tot onse herstelling opwerpen.

Daar en booven, word hier uit niet al-
leen beslooten, dat de herstelling des men-
schen misschien moogelijk is, maar de be-
vinding leeverd ons zodaanige blijken, *dat*

wy

wy, met zo groot een waarſchijnlijkkeid al men van andere menſchen hebben kan *darren verzeekeren, dat God waarelijk de herſtelling van zommige menſchen daadelijk te weeg brengd.* Want, veele ſpreeken en ſchrijven van Gods volſtrekte volmaaktheid, en van de plicht der menſchen, met zodaanig een onzijdigen oordeel, datwe 't niet anders dan voor een vrymoedige beſchouwing van 't ongeſchaapen licht konnen opneemen, en dat zy by gevolg, ten minſten eenigſins, van de ſchrik en ontzetting, die de beſchouwing Gods in de zondaaren werkt, ontheeven zyn.

Daar by, hoewel geduurige misſlaagen ons van God afwenden, de begeerlijkheeden van dit leeven ons omringen, de ongeruſtheid en 't berouw ons 't leeven bitter maaken, en de ontroernis voor God in ons meenigmaal opkomt, wy bevinden ons egter, door de Goddelijke genaaden, zomtijds voor een oogenblik in die verheeventheid van geeſt, datwe niet anders dan de liefden tot God ter harten neemen, en dat wy als dan, van alle begeerlijkheeden en eigen liefden ontſlaagen, in God alleen beruſten. Uit welke dingen ik vaſt ſtel, *dat God zommige menſchen weederom herſteld, tot een ſtaat, waar inze hem beminnen.*

En, om dat 'er geen reedenen zyn, die ons konnen beweegen om te gelooven, dat

dat God dit werk maar ten deelen doen ſal, of dat hy aan ons, om zo te ſpreeken, *deeze oogenblikkige liefden* alleen vergund, zo achten wy dat God dit begonnen werk volbrengen ſal; en dat de achtervolging, die tot desſelfs aanwas vereiſcht word, van de zijde des onderwerps ontſtaat, om dat naamentlijk, de verkeerdheid en afwendinge, door de van nieuws inkoomende liefde, metter tijd verwonnen en uitgeſtooten word.

Hier uit ziet men, dat de Godsdienſt, in zyn waare hoedaanigheid verklaard, de benaaming van *beginzel der deuchd* met recht toe komt, want de herſtelling richt zich, om ons, door de vernieuwing over te voeren, tot een ſtaat waar in wy de Godsdienſt volmaaktelijk betrachten. Waarom wy, om in deeſe uitwerking niet leedig te weezen, de Godsdienſt, zo als die van ons in't voorgaande hooftdeel verhandelt is, zonder ophouden behoorden te beſchouwen, en die als een *beginzel* te gebruiken, om daar van af te leiden, de wijſe en maniere, waar na wy onſe daaden te richten hebben, op dat, zo veel wy door de Goddelijke genaaden vermoogen, de Godsdienſt in alle onſe uitwerkinge geoeffend word.

Doch, om dat de herſtellinge des menſchen niet in een oogenblik, maar allengs van trap tot trap na de volmaaktheid vorderd,

derd, zo zoude het wel konnen weesen, dat God eenige middelen en weegen, waar door hy ons ter volkoomentheid brengen sal, beraamd hadde, 't zy hy ons die onmiddelijk deelachtig maakt, ofte, dat'er eenige bysondere plichten en beesigheeden van hem ingesteld zyn, die wy omtrent hem, of omtrent de middelen der verlossinge betrachten moeten; welke dingen, nadienze, gelijk de herstelling zelf, van Gods onverschillige wil afhangen, wy door reedeneering uit Gods denkbeeld niet ontdekken konnen; de bevinding die ons de herstelling doet gewaar worden, kan ons hier van ook niet onderwijsen.

Waarom het nootsaakelijk is, zullen wy van de waare geschaapenheid der verlossinge, en van 't geen wy tot dien einde doen moeten, kennisse verkrijgen, dat wy door een bysondere Goddelijke openbaringe verlicht worden, welke openbaaring, indien 't God behaagd die aan ons te verleenen, als dan aanwijsen sal, hoe God des menschen weederkeering tot zyn liefden uitwerkt, en wat wy ten dien opsichten te betrachten, en van hem te verwachten hebben.

Hierom zouden wy de kennis en oeffening, deeser geopenbaarde middelen en plichten, *de waare Godsdienst* noemen, om datse ons waarelijk en daadelijk, tot de vol-

maak-

maakte oeffening der liefde tot God over brengt: en de Godsdienst met desselfs oeffening, zo als wy die in de twee voorgaande hooftdeelen, enkelijk door reedeneering, zonder hulp eener Goddelijke openbaaring, verklaarde, sal men als dan de naam van, *algemeene gronden van de waare Godsdienst* geeven. Want wy zullen de geopenbaarde Godsdienst, op dat wy van deszelfs waarheid verzeekering krijgen, moeten grondvesten op *de beginzelen van de deuchd*, op datwe niets, als van God geopenbaard, aanneemen, dan 't geen met de beginzelen der deuchd wel overeenstemd, en ons wachten van menschelijke vonden, of instellinge van heerschzuchtige bedriegers in plaats van Gods wil op te volgen. Want om dat de herstelling ons tot de liefde Gods weederbrengt, zo wijst het zich zelf, dat de middelen daar toe dienende, niet konnen strijden, met 't geen door een Onzijdige beschouwing uit Gods denkbeeld beslooten word.

De openbaaring van het middel der verlossing, sal ook zeekerlijk in sich behelsen, de leere van God, zyn eigenschappen, zyn uitwerkinge, en meer dingen die van ons in 't eerste boek verhandeld zyn: want deese zyn het voorwerp waar omtrent de verloste verkeeren. En men heeft niet te besluiten, dat wy deese dingen, om datse

geopenbaard worden, zonder openbaaring niet zoude konnen weeten, maar alleenlijk dat de openbaaring ons aanwijſt, hoe de middelen der verloſſinge, dieſe ons bekend maakt, omtrent, en met dingen die wy zonder openbaaring, door beſpiegeling van Gods denkbeeld, weeten konnen, werken en zaamen hangen.

De zaak dus verre gebracht zynde, zoude men bekwaamelijk konnen over gaan, tot de onderſoeking van de geloofwaardigheid, en uitlegging der *Heiliger Schrift*, als zynde een boek waar in God, door menſchen die hy byſonderlijk verlichte, het middel, en den Middelaar der verloſſingen, beneffens de plichten en gebeeden die wy tot opbouwing onſer zaaligheid in 't werk ſtellen moeten, bekend gemaakt heeft.

Men zoude als dan konnen aanwijſen, wat zeekerheid, om die boeken voor Goddelijk te erkennen, vereiſcht wierd; hoe een zeekerheid, die alleen her komt van de oprechtigheid, en goeden toeleg van de ſchrijvers, waar doorſe niet voor hadden te bedriegen, en datſe niet geſchreeven hebben, als 't geen waar aanſe zelf niet twijfelde, wel eenige indruk geeft, en aan hen een geloofwaardigheid byzet, overeenkoomende met die geene, die men aan een onverdacht geſchiedenis-ſchrijver

op-

opdraagd: maar dat deese bewijsen niet genoeg waaren, om ons in de onverwaggelijke zeekerheid dier dingen, daar wy ons vertrouwen op grondvesten te doen berusten. Nademaal, een geschiedenis-schrijver, buiten zyn toeleg, misslaagen begaan kan, en een mensch, door zyn vooroordeelen misleid, iet voor een bysondere Goddelijke openbaaringe kan aanneemen, 't geen in der daad zodaanig niet en is. En dat men derhalven, 't geen in de geheiligde boeken geschreeven staat, moet toetsen aan de ingeschaapen kennis, om also te bevinden dat de *Heilige Schrift*, welker toeleg, beknoptelijk genoomen, op een eenige zaak uit loopt, te weeten, *om ons de weegen van 't nieuwe leeven in de Goddelijke liefden aan te wijsen, en te doen sien, dat dien weg zeekerlijk van God geopenbaard is*, dat deese Heilige Schrift, zeg ik, alles wat 'er in verhandeld word, tot des menschen herstelling richt, zodaanig, dat 'et toestemming van de bekende waarheeden verkrijgen kan.

Want indien men in eenig boek iet ontmoet, dat met de bekende waarheeden, of met de Goddelijke natuur en eigenschappen strijd, men heeft 'et te achten voor een teeken, dat deszelfs schrijver van de waarheid onkundig was: ofte indien wy in eenig boek, woorden en spreuken vinden, waar van geen denkbeelden hunner

beteekenis in onse geest gevonden wor-
den, zo konnen zodaanige spreuken, ook
geen kenteekenen, van de waarheid de
boeks uit leeveren; en men kan niet al
door vooroordeel, die men voor zodaanig
een boek heeft, toe stemmen, dat die woor-
den een waare beteekenis hebben, 't en zy
men van een andere kant, door een onbe-
drieghelijke getuigenisse, daar van onder-
richt word.

Men zoude daarom van de *Heilige Schrif*
aanwijsen, dat alles wat 'er in staat, met d
ingeschaapen Godsdienst over een komt
datse van Gods weezendheid niet ander
leerd, dan 't geen wy in 't eerste boek ui
zyn denkbeeld toonden; dat de middele
en weegen der verlossing, diese voorstelc
alleenlijk dienen, om de liefde tot God i
de menschen aan te kweeken; dat de ge
schiedenisse, voorsegginge, en geslacht
optellinge, strekten, om ons te doen b
grijpen, hoe de verlossinge van tijd tot tij
uitgevoerd is, of uitgevoerd sal worden
en eindelijk, dat de schrijvers der *Heili*
Schrift, niet door eigen goeddunken, ma
door bysondere bestraalinge, en bevel va
God, aan ons deese dingen verkondig
hebben. Waar door als dan de geloofwaa
digheid der *Heilige Schrift*, voor ieder d
opmerkte, en de liefde tot God behartig
de, klaarlijk blijken zou.

To

Tot deeſe gewichtige zaak, zeg ik, zou-
e men konnen overgaan, maar dewijl
oor deeſe tijd ons voorneemen niet ver-
er ſtrekt, dan de voorbereidzelen, die
ıen behoorden te hebben, eer men tot de
iodgeleerdheid toe treed, te onderſoeken,
o zullen wy ons met het geene dus verre
erhandelt is vergenoegen. Als achtende
e hebben aangeweeſen, 't geen in de men-
chen, die de middelen der herſtelling on-
erſoeken zullen, onderſteld word.

Waarom wy, eindigende, den Godzaa-
gen leezer toe wenſchen, *dat hy de waar-*
ıid t'zijner gebruik over brengen; de liefde tot
od zuiver en ongeveinſt oeffenen; de geloofwaar-
gheid der Heilige Schrift, door de aangeweeſen
onden, ontdekken; en de middelen der zaligheid
ıar uit leerende kennen, 't geen hem te dien op-
hten waar te neemen ſtaat, vlijtig nakoomen
ach: om alſo ten laatſten het top-punt der vol-
aaktheid in de Goddelijke liefden te bereiken,
't volſtrekte weezen des Drieëenigen Gods on-
houdelijk met geruſtheid aan te kleeven.

E Y N D E.

Aan de

Eerwaarde, Godzalige, Hooggeleerde

HEEREN,

De HEER

BALTHASAR BEKKER,

Doctor der Heilige Theologie,

En de HEER

JOHANNES van DOORESLAAR,

Leeraars der Gemeinte Jezu Christi tot Amsteldam.

Hoog-geleerde Heeren,

DAt ingespannen gedachten, en voorzichtige opmerkinge omtrend het beleid der overdenkingen, zomtijds aan des zelfs betrachter, door den

byſtand der Goddelijke genaade, het onwaardeerlijk gezicht, van het weezendlijk beſtaan der ſchepzelen, in de betrekkinge tot het ongeſchaapen licht, met zo doorzichtig een klaarheid, en kracht van overtuiging, doen voorkoomen, dat alle twijffelingen, als afgediende hulp-bende, hun leegerplaats verlaatende, de alleen beminnens-waardige Waarheid haar zeetel in de zielen veſtigd, waar door den dus verre begenaadigden menſch, tot de gemeenſchap en genietinge van het alvernoegende goed opgeheeven zijnde, zo veel te meerder genoegen en ruſt in zich zelven bezit, als hy bevind dat de voorwerpen daar den woeſten waereldling zijn liefdens aan verplicht, met onverzaadelyke najaaging, en kommerlijke hartknaaging, verzeld zijn; is een Waarheid welker kennis en bevinding aan U EERW: als iet eigens, moet toegeſchreeven worden. Als meede, dat deeze beſchouwing, van den waare toeſtand der zaaken, wanneer men ze aan onzen meede-menſch kenbaar maakt, niet altijd, en van allen,

len, met gejuich omarmd en toegestemd, maar dikwils heftig teegen gestaan worden: en den voordbrenger, na de maate des verschils met aangekweekte inbeeldingen, voor des te schamperder en grooter bitterheeden, bloot stellen.

De bejeegening, mijn te beurd gevallen, verschafd hier van een nieuw voorbeeld, de bekendmaaking van 't geene ik door naarstige navorschinge begreepen hebbe, is niet alleen aan zommige onaangenaam, maar een onder den hoop heeft zich verstout, het zelve in diervoegen uit te kryten, dat by aldien 't zo bevonden wierd, niet alleen mijn gevoelens verwerpelijk, maar ook mijn perzoon haatelijk zou maaken. De misdaad, voor zo veel ze teegens mijn in 't bezonder begaan is, was lichtelijk over 't hooft te zien: maar dewyl het goede, door valsche getuigenisse, ten onbruik komt, en dat een goeden naam, beeter zynde dan goeden oly, een onschuldige

ſchynd te dringen, zich van betichtinge te zuiveren, zo dacht ik, ziende myne gedachten, met onChriſtelyke verdraayingen, en Godlooze gevolgen, beſwaard, in openbaare druk, aan een UWER EERW: Amptgenooten opgedraagen, tot voorſtand der Waarheid, en handhaaving myner goeden naam, verplicht te zijn, teegens deeze aanklachte, een verantwoording te doen, aan MANNEN, die zo wel met d'edelmoedige onzydigheid, om de gedachten van anderen, ſchoon ze die niet alle mochten toeſtemmen, na hun rechte waarde te ſchatten, als met volkoomen kennis van 't rechtzinnig, en bekwaamheid om het zuivere Waarheids licht, door alle neevelen heen, in 't weezen zelf te beſchouwen, voorzien waaren: en dewyl ik reeden hebbe UEERW: voor zodanige te keuren, zo gelieve ten goeden te neemen, dat ik mijn verant-

woor-

woordinge aan **U E E R W:** richte, alzoo die aan niemand ter Waereld eygendlyker behoord.

Indien U EERWAARDIGHEEDEN deeze verantwoording gelieve in te zien, zo twyffele ik in 't allerminſte niet, of U E E R W: zult zonneklaar beſpeuren, dat ik geenzins voor beſmet met de opgedichte dwaalingen moet aangezien worden: maar dat in teegendeel myne gedachten, ten aanzien der grondveſten, ſchoon hier en daar met ongewoone uitdrukkingen voorgedraagen, met de Zuiverheid der Goddelyke Leere, in de Heilige Blaaderen ons aanbevoolen, volmaaktelijk over een ſtemmen; 't welk mijn oogmerk voldoen, en vorder verplichte zal, om, na wenſching van Heyl, en afbiddingh der Goddelyke Zeegeningen over U E E R W: dienſten, tot inwinninge van veel Zielen in den

Heere Jezus Christus, te zijn, en te blyven

EERWaarde, Godzaalige, Hooggeleerde Heeren,

Uwen verplichten en onderdaanige Dienaar

WILLEM DEURHOFF.

Amsteldam 24 January 1688.

Bericht aan den
LEEZER.

Mſtandigheeden, en zaamenloopen van toevallige oorzaaken, dwarsboomen de menſchelijke voorneemens dikwils zodaanig, dat het voorgeſtelde einde, langs den weg die men om te bewandelen uitkieſt, zonder buiten tred op paaden die'er eenigzins van afwijken, niet bereikt kan worden: want behalven dat'er op gemeene weegen dikwils ſtruikroovers, die den wandelaar een ongeoorlofde ſchatting afdwingen, en in geval van weigering geweldig aantaſten, zich onthouden, zo gebeurd het ook, ſchoon goede voorzorge het moorddaadig geboefd verdreeven, en zeekere veiligheid beſchikt heeft, dat'er, buiten dat, ongereegeldheeden gepleegd worden, die hindernis in den voortgang, en eenige nootdwang, om, een kleinen tyd ſtilſtaande, de omhervliegende horzelen te verdrijven, koomen te verwekken.

Diergelijke ontmoetingen vallen 'er op den weg der waarheid voor, de dieven en moordenaars, zyn door Gods genaade, en de voorzorge onzer loffelijke hooge Overheid, ontwaapend, en van de uitwerkinge hunner Godvergeeten oogmerken verſteeken; maar echter, beletzelen van onkundige blaaskaaken, die 't geen hun verſtand niet bereiken kan aanbaſſen, en zich niet ontzien met allerleye laſteringen, daar ze ſlechts de naam

 van

van hoorden, den zodaanigen die enkelyk op de waarheid aangaan, teegen te druifchen, daar van fchijnd den weg der waarheid niet geveilichd te konnen worden: maar dat den wandelaar met geduld, teegen 't gefnor der wefpen, en 't gekef der tandelooze grimmers gewapend moet zyn; of zomtijds, om by zyn meedewandelaars in geen kwaad achterdenken te koomen, als hadde hy wat kwaads op den leever, met vertooning van zuivere gezondheid, het onaardich gefpuis van zich af te drijven, en den adder van de hand te fchudden.

Deeze verbeelding zal niet veel, van 't geen mijn aangedaan is, verfchillen, de bekendmaaking mijner gedachten, fproot uit een zuivere liefde tot de waarheid, geldwinft, of eenige geleegendheid daar toe te bereiden, was geenzins mijn oogmerk, maar alleen dat andere mijn woorden beproevende, de misflagen tot verbeetering ontdekken, en het bondige tot gemeene nut gebruiken mochten; het een, en het ander, heb ik, by verfcheide edelmoedige waarheid lievers, bereikt. Maar echter niet konnen verhoeden, dat een onbedacht menfch, openbaar tegens myn fchrijvende, zonder mijn zaken, die hy noch in 't geheel nog ten delen, heeft konnen of willen verftaan, recht aan te taften, allerhande vuiligheeden teegen myn fchriften uitftortte. En om dat hy in de Voorreeden van 't gefchrift, met de naam van *geopende deure tot de Heilige Godgeleerdheid* opgetooyd, zo byzonderlijk van mijn perzoon en bedrijf fpreekt, als of hy 'er netter kenniffe van hadde, dan de lee-

zing

zing mijner ſchriften, van die byzonderheeden, geeven kan, zo gelieve den Leezer te weeten, dat hy, eenige maanden geleeden, tot mijnen huize koomende, voor de eerſte maal, dat ik weet, onder mijn gezicht kwam, en ſcheen als doe wel geneegen tot een zaamenſpraak, 't welk, als onbekend zynde, en weinig geleegendheid hebbende, met eenige verontſchuldiging aan hem weigerde (of hy nu uit deeze *weigering* heeft weeten te beſluiten, *dat ik by alle geleegendheeden myn zelven ſchrap ſtelden, om de leevende ſtem by de ſchriften te voegen*, dat zou wel konnen zijn, want beſluiten van diergelijk gevolg ontbreeken 'er niet in zyn werk zelf) en deeze weigering is al den omgang die ik met hem hebbe gehad, tot dat hy, in de maand Zeptember des voorgaande jaars, zich weederom aan mijn huis liet vinden, zeggende dat hy iets teegens mijn Werken hadde opgeſteld, en met eenen, alzo hem niet meer kende, dat hy eens by mijn hadde geweeſt, en hier in de ſtad woonde, als meede, dat het geene hy geſchreeven hadde, enkelijk op de zaak was aangelegd, niets perzooneels behelsde, en dat hy myn perzoon met behoorlyke eerbiedigheid bejeegende: door welk verhaal, ik zelf begeerten verkreeg om zijn geſchrift gedrukt te zien, achtende dat het een edelmoedige zintwiſting weezen zou; want nadien ik hem niet kende, konde ik van zyn bekwaamheid niet oordeelen; en 't verhaal dat hy deede, om dat 'er met eenen invloeiden, dat hy zich in de *Heilige Godgeleerdheid* oeffende, met voorneemen om tot het *Leeraarsampt* te koomen,

wierd

wierd van mijn volkoomen geloofd, alzo mijn dacht dat *waarheid in woorden*, met zodaanig een *voorneemen*, behoorden zaamen te gaan.

Maar het geſchrift, daar op uitkoomende, dacht mijn zeer weinig na het gedaane ontwerp te gelijken, de zaaken worden voorby geſtapt, myn zin en meening ſchandig verdraayd, en doorgaans daar op aangewerkt om mijn verdacht te maaken, met te willen, dat mijn gedachten met die van *Spinoza* (het verfoeyelijkſte dat men bedenken kan, om een eerlijk man ten doel der gemeene haat te ſtellen) overeenkoomen, en dat zelf uitdrukkingen, daar deeze man van bekennen moet dat ze volkoomen goed zyn, geleegendheid moeten verſchaffen om achterdenken te voeden, met te zeggen, dat zodaanige woorden wel wat goeds van mijn zouden doen denken, indien *hy* van mijn *toeleg* niet *bewuſt* was, en diergelijke lompe grollen, daar deezen *beuzelaar* zyn geſchrift, in plaats van reedeneeringen en weederlegginge, meede vervuld en opgepronkt heeft.

Den afkeer van twiſtſchriften, wanneer het zo hoog loopt, gelijk doorgaans, dat, de hoofden heet gemaakt zijnde, de zaak verwaarloosd, en 't ſchenden der perzoonen alleen in acht genoomen word, heeft by mijn zodaanige wortelen geſchooten, dat ik den geenen die hun krachten daar aan beſteeden, voor geen rechtſchaapen liefhebbers der waarheid kan aanzien. Veel min den zodaanigen, die voor 't eerſt op een ander aanvallende, dat immer moet geacht worden in koelen bloede te geſchieden, daar op toeleggen, om

den geenen die ze, dikwils zonder reeden, tot een voorwerp hunner baldaadigheid neemen, op het haatelijkst af te maalen. Dat nu deezen eerst-aanvallende twistschrijver, te vergelijken by een *snorrende horzel*, en *tandeloozen bijter*, en hem te plaatzen in den rang der geener, die met koelen bloede voorneemen hun naasten verdacht te maaken, niet afwijkt van 't denkbeeld dat men van hem, uit het geene hy gedaan heeft, verplicht is te maaken; acht ik zo klaarblykelijk, dat geen onzydige, die kennis van 't geschil gelieve te neemen, hier aan zal konnen twijffelen.

Aangaanden het twistschrift zelfs, inderdaad, 't en kan niet anders dan met verachtende oogen van mijn worden aangezien, en ik hadde noid gedacht op diergelijke lompen eenige betrekking te neemen: gelijk ik ook, aan de andere zijde, niet denken kon, dat iemand zonder kennis van zaaken te hebben, zo roekeloos zou zijn, om allerhande wanstalte en teegenstrijdigheeden aan mijn toe te schrijven. Maaar de uitkomst bracht mijn in staat, om te moeten verkiezen, of stilswijgen, dan of verantwoorden noodichst was.

Swijgen en onwaardig achten, scheenen den voorrang in mijn verkiezing te zullen neemen, want de kostelijken leedigen tijd, door welkers goede geleegendheid, na 't zeggen van *Jezus Syrach*, de wijsheid van een schriftgeleerde verkreegen word, te verspillen, om een geschrift, dat mijn gedachten niet recht aantast, noch bestrijd, te doorblaaderen, met een langzaamheid tot verantwoording noodich, scheen zodaanig een nutteloo-

teloozen werk, behalven dat mijn geneegendheid tot geen twisten uitstrekt, dat dit voor altijd ui mijn gedachten behoorden verbannen te zijn.

Maar overdenkende, aan de andere zijde, dat het gezellig leeven eenige gemeenschap met onze meedenmensch insluit, en dat ik alle deeze ver draajinge, en lasterlijke gevolgen, over mij laatende gaan, mijn goede naam zelf zou schijnen te verwaarloozen, en aan onbedachte dwaaze al vryheid geeven om ze met voeten te treeden, z scheen zich eenige nootzaakelijkheid te vertoo nen, om de vryheid, voor een blank gemoed tot verydeling van valsche aanklachte, open staande, te gebruiken: te meer, nadien dit d eerste maal was, dat men mijn in 't openbaar aan rande, en mijn verklaaringe, over de zo swar gemaakte leerstukken, niet gehoord zijnde, lich telijk by eenige konde geloofd worden, dat he zo geheel zuiver met mijn niet gebaakend staat Deeze overlegginge brachten te weege, dat il oordeelde by deeze geleegendheid eens te moeten vertoonen, dat mijn gevoelens zo byster niet zijn als men ze uitmaakt, als meede, eenige duide lijke verklaaringe, en onderscheidinge, over zom mige stukken, te geeven, op dat ik in 't toekoo mende, door diergeljke onvernuftige beuzelin gen, geen aftrekking of beletzelen zou behoeven te ondergaan: en dus is 't 'er toe gekoomen, da ik, den twist, en den twister, na verdienste zij nes werks, versmaadende, deeze verantwoording voor de zuiverheid mijner gedachten, aan alle op rechte lief hebbers der waarheid, en voornaamend

lijk aan de *Heeren* BEKKER en DOORESLAAR, hebbe ingesteld.

Deeze verantwoording, voor zo veel ze opzicht op het gemelde geschrift heeft, bestaat in een klaare aanwijzing van 't verkeerd aanvatten, en plomp verdraajen, mijner woorden: en dewijl teegens mijne gedachten niets weezendlijks ingebracht, maar alleen om ze voor haatelijk en onrechtzinnig te doen door gaan, gearbeid is, zo vloejen 'er ('t welk, indien ik mijn stellingen, in plaats van de lasteringen daar af te schudden, had moeten bewijzen, niet te passe zou koomen) eenige getuigenisse van uitsteekende mannen in, waar uit den leezer, dat men mijn ten onrechte dus haatelijk afmaald, genoegzaam zal konnen zien: gelijk dat ook middachklaar blijkt, uit de geduurige vertooninge van onkunde, en misverstand mijner woorden, die ik, tot verdrietelijkheid toe, doorgaans verplicht was aan te wyzen, invoegen dat ik niet geloof, dat 'er in langen tijd een twistschrift met meerder dwaasheid, en minder begrip van 't bestreeden gevoelen, toegesteld, aen de Waereld vertoond is.

Wat den schrijver belangd, nadien ik hem niet in 't byzonder kenne, en dieshalven van zijn deuchd of ondeuchd, verstand of onweetenheid, niet anders dan uit zijn werk oordeelen kan, daar wil ik niet ongaarn het beste van gevoelen, en achten dat hy meerder door onbedachtzaamheid, dan door kwaadaardige hartstochten, gedreeven word: hem toewenschende, by aldien hy in 't voorneemen om leeraar te worden komt te volharden,

dat

dat hy. noch een geruimen tijd zich laatende onderwijzen, in de kennis van zaaken, en oprechtheid der woorden, zodaanig mach toeneemen, dat hy bekwaam zy om anderen in den weg der zaaligheid, met grondige weetenſchap, en voorbeeld van een ſtichtelijk leeven, voor te lichten.

Overtuigende Kracht Der WAARHEID, OF VERANTWOORDING Voor de BEGINZELEN VAN Waarheid en Deuchd, EN Voorleeringen van de Heilige Godgeleerdheid.

NIet teegenſtaande de onnoemelijke verſcheidenheeden, die, voor den opmerker der zienelijke veranderingen, in de geſchaapen dingen zich vertoonen; de meenigvuldige belan-

gens, die de menſchen kinderen, door hun begeerlijkheeden aangeſtookt, met alle kracht trachten te bejaagen, niet ſchynen te overtreffen, zo zal echter uit het inzien der zaak wel haaſt openbaar zijn, dat de laatſte, hoe meenigvuldich ze zich voordoen, op een ſtip uitkoomen; en als verſcheide beeken, na veel omſtrooming door allerley bochten, in den zelven kom, van waar ze voordſprooten, wederom t'zaamen vloejen. De begeerlijkheeden daar den menſch, als ontreedend, zijn leevensbeſtier aan opdraachd, zeederd dat ze in de menſchelijke ziel, daar 't algenoegzaame goed zijn zeetel geplaaſt had, heeft weeten in te ſluipen, maakte zich oppervoogdeſſe van alle bedryven, en geen andere heerſchappye, dan de haare, duldende, ſtelde tot een doel aller pooginge, het zelfde, van waar de rampzaaligheid hun oorſpronk nam.

Zeeker, niets anders, dan een doorzoeking onzer eigen Zielen, zal 'er noodig zijn, om de uitſtrekking tot de geniettinge der dingen buiten God te ontdekken, de opheffing der gedachten tot de eeuwigheid, en het onbezinnelijke goed,

goed, zijn zo onaangenaam, en treffen den geest zo ongevoelig, dat men, de schijnmeenichte der menschelijke belangens, enkelijk te plaatzen, in de najaging der dingen tot de zinnelijke en begeerlijke genietinge deezes lichchaamelijken leevens dienstich, voor een bepaaling, die den ganschen omtrek der beezige woeleryen in zich behelsd, mach aanneemen. 't Gaat zelf zo verre, dat de heilige leere des Godsdienst, van de oneindige barmhartigheid, tot weederbrenging der afdwaalende, aan ons menschen bekend gemaakt, de allergemeenste dringreeden der betrachting, van deeze rechtstrydige beweeginge ontleenen: want in plaats van met needrigheid, en stilstand der begeerlijke hartstochten, in diepen aandacht zich zelven van voorbevattingen te ontslaan, om met een bereidwillig gemoed den stroom der Goddelijke genaaden in de Ziel te doen vlieten, schijnen de menschen doorgaans, slechts een uiterlijke belydenis, als iet dat in de burgerlijke gemeenschap wel staat, en waar door veelen het belang van dit leeven tot een hoogen top weeten op te veyzelen, tot

het eenige doel hunner genaamde Gods-dienstigheeden, zich zelven te verbeelden.

Om hier van de bewijzen te vinden, behoefd men zijn gedachten maar te wenden, omtrent het geweldigh beslag der waereldsche Godsdienstigheeden, men behoefd niet te gaan tot den zodaanigen, die geen kennis van de Christelijke leere, of Goddelijke openbaaring hebbende, ongeschiktelijk te werk gaan, want onder de belyders der Goddelijke genaaden, door *Jesus Christus* te weeg gebracht, ziet men dit leevensbelang zo driftig najaagen, dat'er niets minder, dan een verandering der Godvergeeten neiging, door uiterlijke belydenis, en voortzetting van flikkerende Godsdiensten, te bevestigen is. *De Roomsche Kerk* die met zo veel toestels, en beweegingen van Landen en Koninkrijken, een Godsdienst met uiterlijken glans opgetooid, onder de naam van de Christelijke, uit al hun vermoogen voortplant, verleend hier van zo volkoomen afbeelding, dat men niet kan twijffelen of de menschen zijn, niet teegenstaande de uitwendige aanneming der deuchd, ondeu-

deugende gebleeven; dewijl deeze gewaande voortplanters der Godsdienſt, onder dien dekmantel, het belang en grootheid van dit leeven, in diervoegen tot hun eenig oogwit ſtellen, dat ze niet ontzien, op den geenen die het onverdraagelijk oppergezag verwerpen, met de aller vervloekſte grouwel en moorddaad, die den afgrond oyd bekwaam was uit het diepſten van haar poel op te ſchuimen, als verwoede Leeuwen aan te vallen, om ze daar door tot haar afgodery en bygeloof te dwingen, of als weederſpannigen te verdelgen.

En alhoewel men niet kan ontkennen, dat een groot gedeelte der Chriſtenen, zich zelven van onder de dwingelandy dier vryheid ſchenders onttrokken hebbende, zodaanige afgryzelijkheeden niet koomen te pleegen, men zal echter de zaak van dien toeſtand bevinden, dat 'et als noch te wenſchen ſtaat, dat zelfs onder deeze vrygemaakten, het belang deezes leevens van 't bedrijf der Godsdienſt mocht afgezonderd, de waarheid en deuchd om haar zelfs wil opgevolgd, en den dienſt Gods

het eenige uit-einde aller pogingen weezen mocht.

Waarachtig is het, dat de verdorvendheid en ondeuchd, zodaanige diepe wortelen geſchooten, en in des menſchen geeſt verſpreid heeft, dat, niet teegenſtaande de werking der Goddelijke genaade, deeze afwyking aan alle kanten doorſteekt, en dat het dieshalven, in dit zinnelijke leeven, als hoopeloos zich opdoed, dat de menſchen, van alle vreemde belangens losgemaakt, enkelijk op de waarheid en Godsdienſt zoude toeleggen. Maar 't zal niet min zeeker zijn, dat men dit voor geen reeden, om kommerloos op den droeſſem der ondeuchden te ſlaapen, als waar het dwaasheid na 't hoopelooze zich uit te ſtrekken, gebruiken mach: daar de liefde tot God in de Zielen leefd, kan geen laſtiger pak dan de doodigheid, noch grooter Vyand dan de ondeuchd, begreepen worden. En dus zijn de zodaanige, die God almachtig met de beginzelen zijner liefden begenaadigd, zelf niet in ſtaat, om reedenen tot vadzige luiheid, uit de breede uitſtrekking des aanleggende kwaads, op te neemen,

maar

maar in teegendeel om met allen ernſt, na de maate der ontfangene hulpe, teegens de zelven te ſtryden, altijd verder en verder trachten te koomen, en in de weezendlijke deugd dieper in te dringen.

Het geene dat achter de rug is nalaatende, en onophoudelijk voorwaards, tot bekooming van meerder volmaaktheid, alle krachten in te ſpannen, zijn blijke dat de Goddelijke liefden in onze Zielen ſtand grijpt. De zelven aan te kweeken, de beletzelen, daar teegen opwellende, af te leiden, en de hartstochten en vremde belangens in te binden, op dat het werk Gods in ons mach toeneemen, zal men dieshalven voor een plicht, tot verkryging der opperſte gelukzaaligheid volſtrekt nootwendig, moeten aanzien. En gelijk de afwyking zich in alle onze neigingen en voorneemens vermengd, zal men ook, om in de naſpooring der waarheid op gebaande weegen te gaan, het verſtand van alle voor bevattingen moeten ruimen, ten einde de waarheid in haar eigen weezen, ontbloot van allen omſlag, aan onzen geeſt mach verſchijnen. De waarheid heeft zo eng een verbintenis met de deuchd,

datze, als twe gesusters, door 't zelfde pad na 't zelfde einde trachten, en zo ongemeen de oeffening van de deuchd is, zo zeldzaam zal men ook een klaar gezicht der oprechte waarheid bevinden, om dat de verkeerdheden des oordeels zo wel het gezicht der waarheid bewolken, als de afkeerige geneegendheeden het pleegen der deuchd belemmeren.

De zaak dan wichtig zijnde, zal men zijn oordeel moeten maatigen, en scherp opletten, van niets toe te stemmen, dan 't geen een klaar gezicht toelaat, en zich niet verbinden om het bepaaldelijk zo te willen verstaan als onze meedegenooten, of die by ons in achting zijn, dit of dat leerstuk koomen uit te spreeken: want nadien men geen reedenen heeft van te denken dat andere, minder dan wy, door de verdorvendheid verhinderd worden, was het de roekeloosheid zelfs, het beleid onzer gedachten, aan 't verstand van onzen meedemensch op te draagen. Ieder die belang aan ziel en zaaligheid reekend, kan, zonder zich zelven te benadeelen, van de vryheid, om na zijn eigen bevattingen te oor-

oordeelen, niet afstaan, noch 't kwaalijk neemen, dat zijn misslaagen van anderen, die een meerder doorzicht hebben, worden ontdekt.

Immer dus legd de zaak by mijn, van hier ontstond het, dat ik mijn geest losliet, en aan geenige banden van eens anders gedachten wilde gekneeveld zijn, maar recht toe op de waarheid aannaaderende, daar van zo veel ontdekten als mijn krachten konden bereiken: is het nu ondertusschen gebeurd, dat myn geest, te weinig ingespannen door 't byzijnde kwaad, van 't gezicht der zaaken afgekeerd, eenige valsche waanen voor waarheeden heeft aangenoomen, en heeft een ander zo veel liefden van zodaanige misslaagen aan te wijzen, in der daad 't was van mijn plicht, dien verlichter dankbaarheid te betoonen: maar datmen dankbaarheid schuldig zoude zijn aan een berisper, die onze zaak een valsche gedaante zoekt aan te trekken, op dat ze mocht haatelijk gekeurd, en by gevolg den geene die ze voor de zijne erkend verdacht worden, waar een verplichting die de liefde tot ons zelven verwoesten zou: of ook het geschrift, tee-

gens mijn *beginzelen van waarheid en deuchd, en voorleeringen van de H. Godgeleerdheid*, in 't licht gekomen, moet geagt worden te zijn toegesteld door een oprechte liefde tot de waarheid, en om uit trouhartigheid mijn misslagen te ontdekken, dan of'er onverstand, en beleedigende voorneemens, tot bereiking van een ongeoorloofd einde, mee zaamen vloeyen, zal den leezer, die de moeiten gelieve te neemen van deeze verantwoording te doorzien, konnen oordeelen. En op dat wy den zelven met geen langer voorafreeding koomen te verletten, zullen we het aanklaagend werktuig zelf aan tasten.

De voorreeden zal zeer weinig stof uitleeveren om 'er veel aanmerking over te neemen: een wonderbaarlijke vertelling van mijn perzoon en bedrijf vloeid 'er in. Zeeker die veel verhaald moet veel weeten of leugens Verdichten. 't Schijnd mijn toe dat ik diende gebiegd te hebben, om een ander in staat te stellen, zoo veel van mijn byzonderheeden, oogmerken, bejeegening aan vrienden, en inbor7mijner genaamde aanhangers, te konnen klappen.

Doch

Doch deeze vertellingen, als een dwaaze droom by daag voor een geschiedenis uitgegeeven, verachtende, moet ik echter het oog eens wenden, over die breede uitmeeting van den ophef mijner schriften, en de uitgelaatenheid van mijn aanhangers, 't schijnd inder daad, als of 'er een Land vol beroering uit mijn schrijven te vreezen stond: van waar of deeze beklemdheid ontstaat: of mach een byzonder man, zijn gevoelens, om de leere van de waare Godsdienst, na zijn bevatting, op vasten voet te zetten, en met kracht teegens de bestrijders staande te houden, niet bekend maaken, om dat hy, volgens de menschelijke vryheid, zomtijds uitdrukkingen heeft, die den een of den anderen belachchelijken keurmeester, of ongekookt harzen vat, dwars in den krop steeken; of is men nydig dat niet alle menschen mijn eenstemmiglijk groove dwaalingen toeschryven, en achten dat men mijn gelijkerhand, als een waarheid bespringer, het punt moet bieden?

Maar daar word, van een dringende nootzaakelijkheid om met mijn in het

worstel-

worſtelpark te treeden, gerept, daar by, dat veele oprechte waarheid belyders zaagen, hoe weinig werk 'er doorgaans, by de zulke die het eygendlijkſt ſcheen aanvertroud, van gemaakt wierd, 't welk na alle waarſchijnlijkheid de reeden der opdracht in zich behelſd, om den Heer *Anſlaar*, en zijn amptgenooten, onder de oogen te ſtellen, wat van hun plicht was, en hoe ze, teegens de zorgelijke dwaalingen met mijn ſtellingen zaamen vloeyende, hadde behooren te waaken, op dat deezen *wekker der leeraaren* zich niet had behoeven te verwonderen dat'er zich niemand teegens mijn aankanten, en een weinig afgerechte (uit mijn ſchriften zeekere tyding ontfangende, dat het ganſche gros van mijn leeger haaſt ſtond te naaderen, doch waar die tyding geſchreeven ſtaat dienden nootwendig aangeteekend, alzo 't nu niemand ter waereld zal konnen opzoeken) zich zodaanig niet behoefden geparſt te vinden, van onmoogchelijk niet anders te konnen doen, dan *uit liefde tot het gemeene beſt*, te kennen te geeven, hoe noodig het is, teegenwoordig de Waapenen op te vatten. Zou men
niet

niet denken dat 'er wondere dingen waaren uit te rechten, wanneer men leeft, dat 'er die geene, *die 't eigendlijkst aanvertroud scheen, weinig werk van maaken*, en dat echter de dwaalingen zo zorgelijk zijn, dat *de liefde tot het gemeene best* vereischt, den trompet te steeken, en een waapenkreet te doen opgaan, om een byzonder man, en zijn gevoelens, het punt te bieden. Men zou in der daad den geenen die 't aanvertroud schijnd, teegens zorgelijke dwaalingen te waaken, een grooten maate van verzuimenis hunner plicht moeten toeëigenen, indien 't nootzaaklijk was haar, door dusdaanige maniere van doen, op te stutzen, en teegens de waarheid bespringers in den strijd te roepen.

Eindelijk word 'er gezegd, aan mijn niets te hebben toegedicht, 't geen ik zelf niet zal onderteekenen, zo ik waarheid en deuchd beminne. Hoe dit zal uitkoomen, kan het volgende aanwijzen: 't welk den leezer in staat zal stellen om keur te doen, of hy 't liever aan een kinderachtich verstand, dan aan een verkracht

ge-

geweeten, behoorden toe te schrijven.

Van 't hoogste goed.

Hier dan van afscheidende en tot de zaak zelf, teegens mijn schriften gerecht, overgaande, ontmoet ons in den eersten opslag, zo duidelijk een blijk van laster ziekten, dat men aan 't booze opzet, en de verstandelooze gestalten der herzenen, van waar deeze ondeugende wijze van doen hervoordvloeid, in 't allerminste niet twijfelen kan. Want het oogmerk mijner schriften, 't welk met mijn eigen woorden uitgesprooken bestaat, in *ons zelf door ernstige en aandachtige bespiegelingen, in de kennis en liefde Gods op te bouwen*, met andere uitdrukkingen te hebben aangehaald, zo vinden we een volkoomen toestemming, met deeze woorden uitgesprooken, a *inder daad, hier in kan hem niemand tegen zijn. . . . Een waarheid dan, waar aan we, om des zelfs voortreffelijkheid, gewillig ons zeegel hangen, en die we zo wel als ymand, voor een volstrekt beginzel, van alle waarheid en deuchd, erkennen, waar over we met hem dan geen verschil ter Waereld hebben.* Kan'er wel iet met meerder volkoomenheid toe-

a pag. 8.

toegeſtemd, en aangenoomen worden, als hier geſchied? is deeze waarheid zo voortreffelijk, moete ze overtuigd ſtaan, die maar ſlechts een vonkje der Goddelijke liefden in zich bevinden, dat dit goed alle genoegen in zich ſluit, hoe is 't dan moogchelijk, dat deeze grondveſt kwaad kan zijn?

En nochtans, ſchoon men bekend dat niemand mijn hier in kan teegen zijn, en dat 'et 'er *alleen* op aankomt te onderzoeken, door wat weegen en middelen de menſch hier toegeraakt, en dat 'er by gevolg, in de bevattingen der middelen alleen, verſchil zoude konnen zijn, zo vind men aan deeze belijdenis onmiddelijk gehecht, een vergelijking van mijn gevoelen met dat van *Spinoza*, die zo armhartig is, dat men byna geen verſtand kan onderſtellen 't welk bekwaamheid heeft om ze te maaken. Dus wordze aangevangen. *Doch eer we hier toe overgaan*, (te weeten tot het onderzoek der weegen en middelen om tot het opperſte goed te geraaken, op dat men verzeekerd zoude zijn, dat de overeenkomſt niet in de bevatting der middelen, maar in die der

grond-

grondveſt, ende het beginzel zelf gezocht word) *moeten we voor af zien wat ook Spinoza, van het opperſte goed des menſchen, en waar in het eygendlijk geleegenis, zegd*, en na eenige plaatzen van Spinoza aangehaald te hebben, word 'er in deeze woorden uitgevaaren, *waar uit we zien, dat het geen 't welk onzen ſchrijver, als tot een grondſlag van zijn beginzelen van waarheid en deuchd leid, ook 't zelve by Spinoza word gebruikt, en alhoewel ze beide verſchillen, in de uitbeelding der liefden, zoo als ze omtrend God verkeerd, zo koomen ze echter daar in overeen, dat in het verkrijgen en oeffenen van die deuchd, alleen het volmaakſte goed geleegen is.*

Wie kan zich genoeg verwonderen over dusdaanig een overeenkomſt? men zal *Deurhoff* met *Spinoza* vergelijken, en 't is in een voortreffelijke waarheid, die men voor een volſtrekt beginzel van alle waarheid en deuchd erkend, waar in niemand *Deurhoff* kan teegen zijn, en waar aan men zelfs gewillig zijn zeegel hangd: men kan op deeze wijze, alle menſchen die hun verſtand hebben, en weeten dat het geheel

grooter dan zijn deel is, Spinoziaans maaken, want Spinoza ſtelden dat ook. Maar dat zodaanige vergelijkinge, indien ze niet uit berooving van verſtand en zinnen voordvloeyen, een anderen toeleg zouden beoogen, dan 't verdacht maaken van een eerlijk man, kan in mijn niet koomen.

Deeze kladde mijn aangewreeven zijnde, word overgegaan tot het onderzoek der middelen om het hoogſte goed te bekoomen, en gezegd dat ik voor een allerzeekerſten weg, den Rampzaaligen menſch, om het hoekje van zijn elenden te booven te koomen, op het hoogſte aanprijze en voorſchrijven, 't geen geleezen word in mijn beginzelen. Maar wat dommeling in een verſtand vereiſcht word, om de aangeweezen woorden op te neemen, voor een voorſchryving van middelen en weegen, voor den Rampzaaligen menſch, om zich uit een jammerlijken kuil van oneindige ongelukken, en zonden, te redden, en tot de Goddelijke liefden over te voeren, daar kan ik geen begrip van maaken. Op dat ik dan zegge wat de mishandelde woorden in hebben,

a Beginzelen van waarheid en deuchd, pag. 2.

dus luiden ze, a *op dat wy nu 't geen waar in onze zaaligheid bestaat, niet los en wankelbaar, maar met de grootste vastigheid die ons verstand bereiken kan, moogen genieten, stellen wy ons zelf te vooren, niets voor bondich te erkennen, als 't geen ons door de klaarblijkelijkheid alle twyffeling beneemd, of 't geen van zodaanige ontwijffelbaare beginzelen door rechte weegen word afgeleid.* 't Geen ik daar meede zegge wil is alleen, gelijk yder verstandigen duidelijk ziet, dat het klaar en onderscheiden begrip den reegelmaat van ons oordeel moet zijn, en dat wy niets moeten toestemme dan 't geen ons door de klaarblijkelijkheid alle twijffeling beneemd. Immer is deezen Reegel zo bekend, dat men 'er geen uitlegging meer over behoorden te doen: ook is des zelfs uitstrekking by mijn niet wijder, dan ze van de voortreffelijkste verstanden gebruikt word: ik sta toe, dat men als een waarheid kan omhelzen zodaanige zaaken, waar van de denkbeelden in onze geest niet ingebooren, en ons, by gevolg, niet zo naby of eygen zijn, datze door haar eigen licht, onzen wil tot toestemming neigen. Maar

eehter

echter ik zeg met *Descartes*, a dat *de klaarheid of klaarblijkelijkheid, die onzen wil tot toestemmen kan beweegen, twevoudig is, te weeten, d'een van 't natuurlijk licht, en d'ander van de Goddelijke genaade. En hoewel men gemeenlijk zegd dat het geloof van duistere dingen is, zo word dit alleenlijk van de zaak, of van de stoffe gezegd, die haar betreft, en niet om dat de vormelijke reeden, om de welke wy de dingen van 't geloof toestemmen, duister is.* a Descartes antwoord op 2 teegenwerp.

In 't vervolg word 'et daar op aangelegd, even als of ik wilde dat den mensch, door 't vermoogen na den val in hem overgebleeven, weederom ter liefden Gods konden koomen; dat een byzondere Goddelijke openbaaring daar toe niet nootwendig is, en van mijn maar met een bedriegchelijken toeleg hier en daar ter loops als nootzaakelijk word ingevoerd, maar dat ik niets minder dan dat zouden willen, en diergelijk adderen vergif, 't geen het allerschenziekste gemoed, met geheele golpen uitgiet, om mijn goeden naam, en de Godsdienstigheid mijner gevoelens te bekladden: achten 't daarom de moeiten waardig

voor af te vertoonen, dat den ganſchen toeleg van mijn ſchriften, als ook uitdrukkelijke verklaaringen, zo ſchandig verdraaid, en een rechtſtrijdigen zin toegeſchreeven worden, dat, by aldien 't niet voortſpruit uit een onverſchoonelijke onweetenheid eenes weederleggers, zulks van geen eerlijk man heeft konnen geſchieden.

Oogmerk der beginzelen van waarheid en deuchd, en voorleeringe van de H: Godgeleerdheid.

Wat aangaat den toeleg mijner ſchriften, daar van kan niemand, die 'er eenige opmerking toe gebruikt heeft, onweetende weezen: mijn beginzelen vertoonen zodaanige waarheeden die in order voor de Godgeleerdheid geplaatſt zijn, en dieshalven kwam daar niet te pas, van waarheeden die men alleen door een byzondere Goddelijke openbaaring weeten kan, te handelen, mijn voorneemen was, gelijk daar in de voorreeden uitgedrukt ſtaat, *om die waarheeden, die men zonder byzondere Goddelijke openbaaringen, door het licht der Wijsbegeerten weeten kan, zaamen te ſtellen*: uit dit werk dan te willen toonen, dat mijn ſtellingen aan den menſch zo veel innerlijke bekwaamheeden toeeigenen, als 'er voor zijn afwijking in konde

de bedacht worden, geweeſt te zijn, en dat hy geen Goddelijke openbaaringen van nooden heeft, is t'eenemaal buitenſpoorig. Want mijn beſtek was by 't licht der Wijsbegeerten te blijven, waarom ik ook zodaanige zaaken, die eigendlijk tot de Godgeleerdheid behoorende, andere verklaaringe vereyſchen, onaangeroerd laat: daar en booven, mijn gedachten gaan in die verhandeling zo verre niet, dat ik onderzoek of 'er een Goddelijke openbaaring is, of weezen kan, als alleen dat in 't laatſte Hooftdeel eenige algemeene aanmerkingen daar omtrend worden gedaan, welk laatſte Hooftdeel, tot demping der beſchuldiging, des menſchen onbekwaamheid zo naakt ten toon ſteld, dat niemand van 't menſchelijk vermoogen geringer gedachten hebben kan.

Hebbende dan mijn beginzelen beſloten, met een aanwijzing dat den menſch niet in ſtaat is, om de Godsdienſt en de deuchd te betrachten, zo als we toonden dat zijn plicht was, en dat, om dat wy menſchen niet ſtandvaſtig gebleeven zijn in de liefden tot God, welke

liefden tot God ik niet aanmerk [a] als *een hebbelijkheid door oeffening verkreegen, dewelke schoon'er een misslag begaan word, niet ganschelijk weg wijkt, maar eer voor een natuurlijk vermoogen, of 't leeven der Ziel, dat door eenmaal ondeucht te begaan, als door 't inneemen van vergif, t'eenemaal uitgebluscht word*; en dat men daarom, zal men weederom ter liefden Gods koomen, door een werking van Gods onverschillige wil, die wy niet konnen uitvinden, van de zonden en afwijkingen zouden moeten verlost worden, zo hecht ik mijn *voorleeringen* aan, om de moogchelijkheid van zodaanig een verlossing op te speuren, en te onderzoeken, of 'er ook Goddelijke openbaaringen, het werk der verlossing aangaande, konnen weezen: gelijk ik die zaamenbinding in de voorreeden met deeze woorden te kennen geef, *op die tijd*, te weeten in de beginzelen, *was onzen toeleg alleen om de Godsdienst na te spooren, voor zo veel ze, zonder byzondere Goddelijke openbaaring, door reedeneering konde ontdekt worden: doch om een volmaakter begrip van de Godsdienst te verkrijgen, is van nooden, dat men daar*

en

a Beginzelen pag. 402.

en boven weeten, wat God door zijn openbaaringen hier van aan de menschen bekend maakt: hoe hy den mensch van den elendigen toestand tot zijn liefden weederbrengd; wat plichten en gehoorzaamheid hy van ons vorderd; en wat wy volgens zijn toezegging te verwachten hebben. Wie kan nu uit het beleid mijner schriften, en de trappen langs welken ik aannaadere, niet zien dat ik tot noch toe, buiten de Godgeleerdheid, en 't verhandelen der geopenbaarde waarheeden, mijn zelve bezich houden, en dat aan de andere zijde, mijn werk daar heene gericht is, om met wisse treeden tot de Goddelijke openbaaringen over te gaan, en daar te ontdekken, wat weegen en plichten, tot verlossing des rampzaaligen mensch, die om God te beminnen zo weinig bekwaamheid heeft als een dooden om te leeven, opzicht hebbende, God almachtig mocht hebben bekend gemaakt? als meede, dat den toeleg mijner schriften schandelijk verdraaid word, wanneer men zegd wel bewust te zijn van mijn toeleg, om het bestaan en oeffening van den Godsdienst uit natuurlijke reedeneeringe op te maaken; en dat

ik niets minder, om de weegen der verlossing, voor den afgevallen menschte ontdekken, noodig acht, dan een byzondere openbaaring van Gods wil dien aangaande?

Zeeker ik overreed mijn dat alle verstandige menschen, door het oogmerk, en den voortgang mijner schriften in te zien, van haar zelven niet zullen konnen verwerven, dat ze zodaanige wanschiklijkheeden zaamenvoegen, met een voorneemen dat'er oneindig van verschild. Maar als hadde ik voorzien, dat ongesloote Hoofden, en muffe harzenen, met een onbezonnen drift, hun vuiligheid op mijn schriften zouden uitstorten, zo ontbreeken 'er geen uitdrukkelijke verklaaringen van het teegendeel.

Word mijn opgedicht, dat mijn stelling aan de mensch zo veel innerlijke bekwaamheeden toeeigend, om zijn heil en welstand te behartigen, als 'er voor zijn afwijking van het opperste goed, in hem konde bedacht worden, men kan in teegendeel leezen, [a] *dat den mensch met eenmaal teegen zijn beginzel te werken, en zijn natuur te verdwarssen,* *die*

[a] Beginzelen pag. 402.

die betrekking daar de liefden tot God uit ſpruit verlieſt. Daar by b *dat het volſtrekt onmoogchelijk is, dat wy door de zelfde wijze van werken, weederom tot de liefde Gods zouden koomen.* Als meede, c *dat 'er in een ſchepzel, als ſchepzel, een hinderpaal zich opdoed, die de weederkeering ter liefden Gods voor hem onmoogchelijk maakt.* Legd men mijn te laſte, dat ik een Goddelijke openbaaring kleine nootwendigheid toeſchrijve, 'k ſtel er teegen 't geen hier voor uit de voorreeden van de voorleeringen ſtaat aangeteekend, als ook, d *dat deeze genaadige herſtelling enkelijk van Gods onverſchillige wil afhangd, zonder dat wy die door bloote reedeneering uit Gods denkbeeld konnen opſpeuren*, uit welke ſtelling aldaar de nootzaaklijkheid eener Godlijke openbaaring word afgeleid, indien men hier noch byvoegd, 't geen het beleedigende ſchrift, op de vier en twintigſte zijde, uit mijn werken aanwijsd, dan zal men, door zaamenvoeging deezer uitdrukkelijke woorden, met den draad mijner verhandelingen, zo Zonneklaar zien wat mijn meening is, dat ik niet als met de grootſte verwondering onder-

b pag. 404.

c Voorleeringe pag. 18.

d Voorleeringe pag. 143.

dervonden hebbe, dat men het rechtſtrijdige in openbaare druk, aan mijn heeft darren, en konnen toeſchrijven.

Immer behoord men ymands ſchriften te verſtaan, eermen ze weederleggen zal. Of zal het langer genoeg zijn dat men, met teegens ymand te ſchrijven, alleen woorden gebruikt, die, zonder verſtand van 't gevoelen der geener die men 'er meede beſchadigen wil, alleen een hollenden hartstocht, 't gemoed dat men teegens hem heeft, of 't bereiken van eenig oogmerk uitdrukken? ik denk niet dat zulks gangbaar zal worden, t'en zy by den zodaanige, die naamgeleerdheid, na gelegendheid van tijden en zaaken ſchikkende, van haar belang oordeelen.

Hebbende dus breedelijk, op dat we in 't gevolg omtrend die beſchuldiging des te korter zijn, aangeweezen de oprechtigheid mijner gedachten, betreffende des menſchen onbekwaamheid, en de nootzaaklijkheid eener Goddelijke openbaaring, zo gaan we over om te bezien wat 'er voorder voor den dach komt.

Om dan te toonen dat het verdichte middel

middel der verlossing, mijn aangeplakt, niet goed is, leest men eenige woorden, die des menschen onmacht te kennen geeven, en daar op deeze dwaaze vraag, [a] *wie is 'er die hem* (den zondigen mensch naamendlijk) *leeren zal, zijn daaden en poogingen zodaanig te reegelen, dat hy zich met bezaadigde overleggingen, geduuriglijk zo veel te meer van zijn afdwaalingen wacht, als hy in de kennis en onkreukbaare liefden, tot God als zijn opperste goed, toeneemd.* Maar ik vraag in tegendeel, wie is 'er zodaanig van verstand beroofd, die niet weet, dat men zich zo veel te meer van zijn afdwaalingen wacht, als men in de kennis en onkreukbaare liefden Gods komt toe te neemen? en even als of op het voorgestelde geen antwoord te vinden zoude zijn, zo word verder ingevoerd, zeidmen met onzen schrijver, *dat het niet weezen kan, dat hem dit rechtsnoer van buiten aan zouden toekoomen; dat hy Gods denkbeeld innerlijk in den geest heeft, en dat hy zulks weet, of daar van méewustich is, dat het zelve denkbeeld hem voorkomt als een richtsnoer en reegelmaat, om'er zijn daaden na te schikken: dat men dee-*

[a] pag. 13.

deeze zaamengevoegde of opzichtelijke mée-wuſtheid, houden moet, voor de onfeilbaare reegelmaat die den menſch, zonder oid te miſſen, voorſteld wat hy doen moet, en die gehoorzaamd zijnde, altijd goede uitwerkinge te voorſchijn brengd. In welke aangetoogen woorden, gelijk yder klaarlijk kan zien, ik niet anders beweer, dan dat het gewiſſe niet dwaalen kan, dat immer tot deeze zaak niet behoorde bygebracht te worden, en nergens toe dienen kan, dan om den eene wanſchikkelijkheid aan den ander te hechten: en nochtans, dit is naulijks volbracht, of 'er word bygevoegd, dat in dien de bekwaamheid die ik in den menſch veronderſtel, daar waarlijk in begreepen wierd, *den menſch noit zou konnen gezegd worden, eeniger maaten van zijn opperſte goed, en gelukzaaligheid, dat is de kennis en liefde Gods, vervreemd te zijn.* Dat moet betekenen, dat men zulks noit van den menſch zou konnen zeggen, indien het waarelijk zo was, dat het gewiſſe niet dwaalen kan, ô! groote ſchranderheid, ik beken hier in zo doorzichtig niet te zijn, maar meene, gelijk mijn woorden ook nadrukkelijk zegge,

zegge, dat niet alleen het gewiſſe, zonder oit te dwaalen, den menſch, op dat hy altijd goede uitwerkinge te voorſchijn brengen, moet voorſtellen wat hem te doen ſtaat, maar dat ook den menſch dien reegelmaat moet gehoorzaamen, en dat uit het niet gehoorzaamen zijn kwaade daaden ontſtaan.

Maar of dit niet genoeg was, zo komt 'er tot voltoojing noch by, dat deeze ſtelling, die geen anderen is dan *dat het gewiſſe niet dwaalen kan*, aan den menſch zo veel innerlijke bekwaamheid toeëigend, als 'er voor zijn afwijking konde bedacht worden, in geweeſt te zijn. Zeeker een gevolg dat van niemand, dan van een houten voorhooft of miſmaakt verſtand, uit de ſtelling kan getrokken worden.

Van de vijftiende tot de twintigſte zijde ontmoet een uitlegging, van den toeſtand des zondigen menſch, de welke, wel ingezien zijnde, in een weederlegger zo belachchelijk is, dat men ze zonder de leever te ſchudden niet overdenken kan. Alles wat ze behelſd, eenige grillen uitgezonderd, is mijn eigen gevoelen, en uit mijn ſchriften ge-

trok-

trokken, gelijk ook het besluit, van de volstrekte onmoogchelijkheid der verlossing des zondige mensch, door zich zelven, in mijn werken t'huis hoord: doch daar word wel gezegd, dat deeze bevatting van des menschen toestand aan mijn zeer zal mishaagen, want waarlijk het mishaagd mijn, dat men met mijn eigen gevoelen en verklaaringen mijn zal bekampen, dezelve besluiten uittrekken, die ik 'er uit besloten had, en zulks teegens mijn aan te zetten, even of ik dat ontkenden, en aan mijn zelven voor een teegenstreever moest verstrekken. Ook mishaagd mijn dien gril, die 'er in geflikt is, dat het verstand, als onderscheiden van de wil en het oordeel, verdorven, te dof, of belemmerd zoude zijn, want het geschil of het verstand, dan of de wil den zeetel der verderffenis is, komt eindelijk hier op uit, waar aan dat men het oordeel toeeigenen moet, en ik denk niet dat 'ereenige vernuftige menschen zijn, die zeggen zouden, dat het verstand, onderscheiden van alle daad des oordeels, verdorven is.

De moogchelijkheid van des men-

ſchen herſtelling, blijfd buiten geſchil, maar dat de bevinding hier van de voornaamſte bewijzen zouden uitleeveren, word'er gezegd, kan voor geen gangbaare munt doorgaan, om dat, zo men geen andere ſteunzelen onder dat ſwaare gebouw zet, het gewiſſelijk door de minſte wind van teegenſpreekinge onder de voet zal geraaken, maar laaten de wind maakers vryelijk den wind der teegenſpreekinge verdubbelen, 't geen ik gezegd hebbe zal wel ſtaande blijven: ik heb niet geſteld dat de bevinding daar de voornaamſte bewijzen van uitleeverd. Maar men denkt moogchelijk met eenige kracht hier teegen gewaapend te zijn, 't is wel, in order van onderzoek, en beleid mijner gedachten, was tot zo verre, als ik mijn reedeneeringen uitſtrekten, mijn plicht niet, van de Goddelijke openbaaringen, of 't geene daar in vermeld word, eenig onderzoek te doen: en daarom, ik zegge teegenwoordig, dat men van de herſtelling des menſchen, voor de kennis eener Goddelijke openbaaring, de bevinding niet alleen de voornaamſte, maar

Van de moogchelijkheid der herſtelling.

ook

ook het eenigste bewijs noemen moet. Zijn 'er nu eenige windige teegensprekers, ze neemen vry konstige gemaakte windtuigen te hulp, om te bezien of ze dit bewijs onder den voet konnen smijten.

Op dit mijn gevoelen, van 't bewijs der herstelling uit de bevinding waargenoomen, volgd een teegenstelling, immer het komt 'er voor scheep, en men heeft moeds genoeg om het vryborstig staande te houden, daar't onderwijlen anders niet en is dan een geleébreekt afschrift uit mijn voorleeringen, en nochtans word 'er, op de drie en twintigste zijde, een geweld gemaakt, als of ik in de uiterste ongeleegendheid hier door gebracht wierd, men zegd, *de kracht deezer waarheid is zoodaanig dat ze ook zelf van onzen schrijver word toegestemd*, en men ontziet niet daar aan te hechten, dat ik 'er mijn zelve door *in de uiterste ongerijmdheeden, en teegenzeggingen kom te wikken*, maar die dit toonen zal, geloof ik, dat honderd jaar voor zijn geboorten een boek tegen mijn schrijven moest, daar hier om dit te toonen, drie uittrekzelen uit mijn boeken

ken

ken worden gedaan, die zo klaar als den middagzon, de rechtſchaapenheid mijner gevoelens, en de nootzaakelijkheid eener Goddelijke openbaaring aanwijzen, zelf dit vyandige teegenſchrift draagd 'er de blijken van, dewijl men leeſt, a dat miſſchien niemand meer nootzaakelijkheid voor de Goddelijke openbaaring, tot bevordering van des menſchen eeuwige gelukzaaligheid, komt te ſtellen, dan ik in de aangehaalde woorden daar toe vereiſche: maar daar word bygevoegd, indien ik mijn zelven *niet doorgaans verried*, met te toonen *wat achting ik voor de Goddelijke openbaaring hebbe*, en dat ik met deeze woorden *mijn onvoorzichtigheid, in 't begaan van rechtſtrydigheeden, meer aanwijze, dan mijn gevoelens omtrent dit ſtuk, met mijn eigen beginzelen te evenaaren.* Om dit zeggen, en verwaand beſchuldigen, goed te maaken, beroep ik het volmaakſte verſtand dat 'er onder de zon leefd, ze toonen mijn, dat de nootzaakelijkheid eener Goddelijke openbaaring met mijn beginzelen niet te evenaaren is: ze wijzen aan, dat mijn beginzelen meede brengen, dat 'er tot

a pag. 24.

behoudenis des afgevallen mensch, geen nootzaakelijkheid eener Goddelijke openbaaring is, en dewijl ik ontwijffelbaar weet dat niemand dit uitvoeren kan, zo zou ik, by aldien 't ondernoomen wierd, moeten bekennen, dat de doorluchtige verstanden een opzet met den waanwijze behartigden, om gezaamendlijk door te dringen, dat het licht van de duisternis niet verschild.

Om het echter iet te doen schijnen, aan mijn zo mismaakt een gevoelen te hebben toegeschreeven, zo haald men aan 't geen ik zegge in de voorreeden van mijn voorleeringen, en om zich zelven niet te verraaden, moest men 't afgebrooken voorstellen, men moest ophouden met deeze woorden, dat het den mensch, om God zonder byzondere openbaaringen na zijn weezendheid te kennen, aan licht noch klaarblijkelijkheid haperd, en dat den geest genoegzaame bekwaamheeden heeft om dit licht te aanschouwen, en dan daar uit te besluiten dat ik in den mensch onderstel, de vermoogens om de waarheid, dat is God, te kennen en te beminnen, en dat deeze stellingen, met

de nootwendigheid eener Goddelijke openbaaring, rechtſtrijdig zijn. Maar zelf de afgebrooken woorden konnen dit beſluit niet voortbrengen, dewijl ik op die plaats vertoon, dat de kenteekenen van dat 'er een God is, in des menſchen geeſt zodaanig zijn ingeprent, en in alle ſchepzelen uitſchitteren, dat men zeggen kan, *wie en weet niet uit allen deezen dat de Hand der Heeren dit doed?* en dat deeze kennis dieshalven zo overtuigende klaar is, dat het niet als door onbeſuisde loshoofdigheid, of ingekankerde moetwil kan ontkend worden: zo dat 'er geen Godverzaakers in beſpiegeling, die volkoomen geruſt en te vreeden zijnde, noid aanblik van 't Goddelijk licht, of beſtraffing over haar God vergeeten grouwelen gewaar worden, konnen weezen. Wie hoorden nu oid zodaanig een beſluit trekken, om dat de kentekenen van dat 'er een God is over al uitblinken, en dat 'er geen beſpiegelende Godverzaakers konnen zijn, zo volgd, dat den menſch vermoogen heeft om God te kennen en te beminnen, en dat 'er, om den menſch gelukzaalig te maaken, geen

Goddelijken openbaaringen noodig zijn.

Daar en boven, op dat men de uiterſte dwaasheid en ſchenluſt ontdekken, laat ons ophaalen 't geen onmiddelijk met de aangehaalde woorden zaamenhangd, dus luiden ze, *de geeſt heeft ook genoegzaame bekwaamheeden om dit licht te aanſchouwen, en echter word 'et als niet gezien: de kennis der waarheid is met liefde zaamengevoegd, maar de menſchen, willende de zelve verkrachten, ſchijnen de kenniſſe der waarheid te begeeren, zonder de waare zaak te beminnen, en nadien ze deeze afſcheiding niet maaken konnen, worden ze, door niet te willen beminnen, ook van de aanſchouwinge des lichts afgewend*, indien 'er dit bygevoegd was, in wiens gedachten zou 't koomen, dat ik zodaanige dingen, als mijn worden toegeſchreeven, zou zoeken te drijven? en wat begrip men van dien menſch, die zulks ondernoomen heeft, maaken moet, geef ik den zulken te oordeelen, die, kennis van zaaken hebbende, maar met het allerminſte ſprankeltje van Godvruchtigheid zijn aangedaan.

Verder word 'er noch by gevolg uitge-

gehaald, [a] *dat den mensch niet anders van nooden heeft, als dat geen 't welk natuurlijk in hem is, door een geschikte leevens wijze, en verkrachting van zijn begeerten tot de zinnelijke dingen, op te volgen.* Maar hoe zulks te pas komt, kan ik niet zien, of staat dit al meede op mijn naam te boek, dat den mensch, zonder een booven gewoone werking der Goddelijke genaade, zijn begeerten verkrachten, en 't geen natuurlijk in hem is, met alle ingespannendheid des geests behartigen kan? indien dit zo is, dan weet ik niet waar 't langer heen zal: inder waarheid die zijn begeerten kan verkrachten, en die leevens wijze met alle ingespannendheid des geests behartigen, is door de genaade van *Jezus Christus* bewerkt, of noid van de liefde Gods uitgevallen. En om te vertoonen wat ongelijk mijn aangedaan word, met zulks aan mijn toe te eigene, heeft men zich zelven maar deeze woorden te binnen te brengen, dat [b] *onze verklaaring meedebrengende, dat den mensch eenmaal nalaatende het getuigenis des geweetens raad te vraagen en op te volgen, daar door zich zelven zo verre verwaarloosd, dat hy op de be-*

[a] pag. 26.

[b] Beginzelen pag. 402.

ſchouwinge van Gods denkbeeld onvermijdelijk verſchrikt en beroerd word, met een ontſteltenis van zodaanig een aard, dat ze de liefden afſnijd, en den menſch in een ſtaat ſteld, dat hy de natuurlijke vermoogens, ſtrekkende tot de liefde Gods, niet in 't werk kan ſtellen.

Dat ik echter het gevoelen, aan mijn opgedicht, zoude omarmen, word voorgegeeven dat men genoegzaam kan afneemen, uit deeze mijne woorden, *die de waarheid kend, kend het eenige dat 'er te kennen is; deeze kennis natuurlijk opgevolgd kan niet zonder oeffening zijn. enz.* maar wat kwaad 'er in deeze woorden ſteekt zal niemand ter Waereld konnen bedenken, of men moet zo kinderachtig zijn, en leezen het woord *Natuurlijk* met een anderen letter, en met een NB. voor aan, als of ik wilde door het woord natuurlijk beteekenen, het opvolgen van die kennis na onze natuur, dat als dan na alle waarſchijnlijkheid noch de verdorven natuur zoude moeten zijn, dat een belachchelijke manier van uitleggen is; en 't ſchaamd zich zelf, dat ik moet verklaaren wat het woord *Natuurlijk* hier be-

beteekend: 'k verbeelden mijn zelven niet dat 'er eenig leezer, 'k laat ſtaan bevechter, zo dom zou konnen zijn, van hier in te miſſen. 'k Wil beweeren dat de kenniſſe van God niet enkel een beſpiegelende, maar ook een oeffenende weetenſchap is, hier toe ſtrekken de aangetoogen woorden, *deeze kennis natuurlijk opgevolgd kan niet zonder oeffening zijn*, 't welk beſlooten word met deeze uitdrukkingen, *in 't kort de kennis der waarhoid, dat is, de kenniße Gods, in zijn eigen aard aangemerkt, beſtaat niet in bloote beſpiegeling, maar is nootwendig met oeffening of liefden verknocht:* 't waare te armhartig, indien ik om mijn zelven te zuiveren, over diergelijke woorden een breede uitlegginge kwam te doen, *de kenniſſe Gods in zijn eigen aard aangemerkt*, geeft immer duidelijk te kennen, dat door 't woord *Natuurlijk* niet anders verſtaan word dan de natuur van die kennis, en dat ze zodaanig opgevolgd niet zonder oeffening kan zijn. Wat aangaat de andere plaats, uit mijn beginzelen aangehaald, ik weet niet wat daar in te beriſpen vald, want ſchoon 't met een NB. geteekend ſtaad, dat de

 ziel

ziel hun verbintenis met de zinnen en het groove lichchaam voor een *tyd kan* nalaaten, zo kan ik echter niet gelooven, dat het bestaan der zielen, zonder verbintenisse met het lichchaam staande te houden, voor een dwaaling te keuren zy, en of men door zuivere gedachten van God te vormen, wilde verstaan onzondige gedachten, zo blijkt het genoeg dat ik alleen zodaanige in 't oog hebben, die met de gewaarwordingen der zinnen niet verward zijn.

Dat Gods denkbeeld de zielen zonder ophouden bestraalende, echter noch een Goddelijke openbaaring, tot des menschen zaaligheid, zoude nootwendig zijn, word gezegd [a] *reegelrecht aan te loopen teegen de enkelheid eener Goddelijke werking*: maar hoe scherp dat ik zoek, ik kan niet zien dat 'er iet anders dan de naamen gesteld zijn, zonder den strijd te vertoonen, alleen zie ik vernieuwd de voorgaande lasteringen, dat 'er na mijn gevoelen niets minder dan een Goddelijke openbaaring noodig is, en ik acht onnoodig hier breeder te zijn, alzo 't mijn verdriet deeze ongezoute beuzelingen langer te overleggen, en dat

a pag. 27.

dat door enkele leezing mijner ſchriften, deeze valſche verdraayingen hun kracht verliezen.

Tot beſluit van dit geſchil, even als of 'er wat wonders uitgericht, en de zaak zo verre gebracht was, dat men mijn als een ſchrikdier onder de Chriſtenen, daar men niets meer aan verbeuren kan, mocht aanzien, zo word hier den laſter-muil wijd open geſpalkt, en het vergiftige ſwadder, met uitgelaaten baldaadigheid, op mijn aangeſpoogen. Daar word gezegd, [a] *dat ſchoon ik van een nootzaakelijke Goddelijke openbaaringe, hier en daar ſchijn ter loops te ſpreeken, niets minder dan deezen weg voor den eenigen en onfeilbaare kom te ſtellen, dat deeze waarheid mijn ter keel word uitgewrongen, niet om dat ik ze geloof, maar om mijn haatelijke en loſſe gedachten, te vecieren*, enz. O! grouwel, waar zal 't eindpaal der laſteringen zijn? ik ſpreek hier en daar ter loops van de nootzaakelijkheid eener Goddelijke openbaaring, of ik ſchijn 'er maar van te ſpreeken, daar in teegendeel al mijn ſchriften geen ander oogmerk hebben, als om tot de Goddelijke openbaaringen te koomen; deeze

[a] pag. 29.

waarheid word mijn ter keel uitgewrongen, zonder dat ik ze geloof of nootwendig acht, op wat wijze af men langer onze bevattingen zal moeten bekend maaken, dewijl de uiterſte onbeſchaamdheid niet ontziet, terwijl ik recht het teegendeel opendlijk ſchrijve en belijde, dit op mijn reekening te ſtellen? zeeker die zulks uit onweetenheid doed, is wel weegens zijn klein verſtand te beklaagen, doch echter over zijn roekeloosheid te beſtraffen, maar ſpruit het uit gebrek van deuchd, dan waare het beeter, in plaats van de nootzaakelijkheid der Goddelijke openbaaringen, zonder beleid, of zonder genoegzaame kennis van zaaken, in de Waereld te grabbel te goojen, daar uit te leeren, *geen valſch getuigenis te ſpreeken teegens zijn naaſten.*

Van de moogchelijkheid eener Goddelijke openbaaring.

Op de *dartigſte zijde* vangd het onderzoek aan, weegens de gronden die ik tot de moogchelijkheid eener Goddelijke openbaaring leg; en na wat gegrold te hebben over mijn ſtelling, dat de bevinding de herſtelling zommiger menſchen aanwijſd, worden mijn woorden, *dat den menſch aan zijn zijde in ſtaat is,*

om

m een Goddelijke openbaaring te ontfangen, ter proeven geroepen, in welk onderzoek nootzaakelijk bestaan zal, *de grondige verhandeling van overnatuurkundige gedachten*, alzo'er buiten dit in het gansche geschrift niets voorkomt, dat er na sweemd: 't schijnd ook dat men waand, *des menschen bekwaamheid om een Goddelijke openbaaring te ontfangen*, en *wat God almachtig, in dit geval, aan een zondaar als zondaar doen kan*, alhier net te hebben verklaard; en wy laaten 't ons gelusten te onderstaan van wat gewicht zulks zy, en of het macht heeft ons gevoelen te benadeelen.

Eerst word vast gesteld, dat den mensch in staat is om een Goddelijke openbaaring te ontfangen, doch zodaanig een maar alleen, die met de natuur der bevattinge, die hy van de dingen kan vormen, overeenstemd: daar na dat 'er tweederlye openbaaring is, een die genaamd word *Natuurlijk*, en den ander *overnatuurlijk* of *overgewoon*, den eersten word den mensch zo eigen genoemd, dat hy zonder die geen mensch zou zijn; zo dat door deeze openbaaring niet anders, dan het verstand des menschen,

ſchen, en des zelfs bekwaamheid om te reedeneeren, en de natuur der dingen te onderzoeken gemeend word, tot deeze eerſte openbaaring word 'er geſteld, dat den menſch een bekwaam onderwerp is, om die te konnen ontfangen, en met eenen iets opgehaald; dat den menſch
a pag. 33. door deeze openbaaring weet, als a *dat hy zelf in weezen is, dat 'er een God is, dat die God oneindig is, en dat hy als 't opperſte goed gekend en gediend moet worden*; 't welk waarheeden zijn die inder daad van yder menſch geweeten konnen worden. Maar dat 'er met eenen invloeid *dat God oneindig in tijd en plaats is*, zal niemand toeſtaan die oid een rechtſchaapen begrip van Gods oneindigheid heeft gevormd, die zijn geeſt te gebruiken weet kan lichtelijk ontdekken, dat men aan God almachtig een oneindigheid van volſtrektbeſtaan, en niet van tijd of plaats, moet toeëigenen, om dat Eeuwich en Eenvoudig, met in tijd en plaats te zijn in diervoegen ſtrijden, dat 'er geen grooter ſtrijd te verbeelden of te onderſtellen zy; en zodaanig een openbaaring, waar in verkondigd wierd dat God oneindig in tijd en plaats was, kon van geen

geen gezond verſtand worden aangenoomen, dewijl hier door het kennelijke Gods verwoeſt, of woorden zonder beteekenis, even als dat het geheel kleinder dan zijn deel is, voorgeſteld zouden worden: en daarom houde ik dat uitwerpzel, voor een ongekookt harzen of inbeeldings gebroed, die niet verdiend daar langer op te ſtaan, alzo 't met het ingebeelde ruim op een ingebeelding uitkomt.

a *Maar*, word 'er vervolgd, *hier uit volgd nu niet, zo men hem dus aanmerkt*, te weeten bekwaam om de eerſte openbaaring te ontfangen, *dat hy in ſtaat is, om die tweede zoort van Goddelijke openbaaringen, zo'er niet iets eerſt in hem voor af gaat, te ontfangen*; en vorder, *deeze zijn van dat ſlag, waar door zijn verſtand, wil, oordeel, en alle eygenſchappen, zo 'er noch eenige zijn, die de natuur van zijn denking ſtellen, een ganſch andere gedaante moete verkrijgen*; 't welk noch nader word uitgedrukt, *dat die verdorvene hoedaanigheeden, die ze door afwijking van haar eerſte beginzel, naamendlijk de kennis en liefde Gods; is deelachtig geworden, moeten weggenoomen, en in* a pag. 34.

de

de voorgaanden ſtand worden overgebrachd: 't welk niet anders beteekend, dan dat den menſch eerſt nootzaakelijk moet verloſt, en in den ſtand der genaaden en liefde Gods overgevoerd worden, eer hy in ſtaat is om een Goddelijke openbaaring te ontfangen; dat al een miſſelijke *Godgeleerdheid* of *overnatuurkunde* ſchijnd te zijn, te meer, nademaal dit opkomt uit een hoek, van waar ook de beſchuldiginge teegens mijn, naamendlijk, dat tot de herſtelling des menſchen de Goddelijke openbaaringen niet zeer nootwendig zijn, voor den dach ſpringen.

Doch zal den menſch niet bekwaam zijn om een Goddelijke openbaaring te ontfangen, 't en zy voor af de verdorvenheid weggenoomen, hy in de voorgaande ſtand overgebracht, en een beginzel van liefden tot het opperſte goed bygezet, word, en dat dit van de zijde Gods eerſt moet geſchieden, hoe is dan de Goddelijke openbaaring nootzakelijk tot herſtelling des menſchen? immer niet om die aan te vangen, want hy moet voor af herſteld zijn; 't moet van de zijde Gods eerſt geſchieden, dat

y den menſch een beginzel van liefden
ot het opperſte goed byzet, eer den
nenſch een openbaaring ontfangen
an; 't zal hem dan maar dienſtich zijn,
ot onderwijs der middelen van de her-
telling, die hem God voor af onmidde-
lelijk heeft deelachtig gemaakt. Dee-
e dingen worden gedreeven onder
oorgeeven van zo groot een nootzaa-
elijkheid der Goddelijke openbaarin-
gen te beweeren, en mijn van een al te
leinen achting te verdenken, om dat
k, in order van onderzoek noch tot
le Goddelijke openbaaringen niet ge-
oomen zijnde, de moogchelijkheid
der herſtelling uit de bevinding beſloot:
die menſchen dan, die van te vooren,
eer ze de Goddelijke openbaaringe kon-
den ontfangen, van God (nootzaake-
lijk zonder middel der openbaaring) met
het beginzel zijner liefden begaafd, en
in den voorgaanden ſtaat overgebracht
worden, hebben die van die verande-
ringen, en van 't wegneemen der ver-
dorvene hoedaanigheeden, ook geen
bevinding, of hoe zal men dit vatten?
want 't en is niet te denken dat den ver-
dorven menſch van zijn verdorvendheid
ont-

ontslaagen, *in den voorgaande stand overgebracht*, *met een beginzel van liefde Gods aangedaan*, en dat zijn *verstand*, *wil*, *oordeel*, *en alle eigenschappen een gansch andere gedaante verkrijgen*, en ten opzicht van *haar zelf*, en *de dingen waar omtrend ze verkeeren*, en dat ze echter van alle deeze groote veranderingen niets en zouden gewaar worde, maar dat een uitwendige verkondiging haar zulks zou moeten doen bevatten. Waar uit te zien is, met wat bondigheid mijn stellingen teegengesprooken, en wat schoonder zaaken, als teegen mijn, opgeboud worden.

Dit zy genoeg van 't *eerste lid*, aangaande des menschen bekwaamheid om een Goddelijke openbaaring te ontfangen, *het tweede*, wat God in dit geval aan den zondaar, als zondaar, doen kan, word aangevangen met een byzonder inzicht op Gods onveranderlijkheid, en dewijl die by niemand sterker, dan van mijn geschied, kan aangedrongen worden, zo blijfd dit buiten geschil, alleenlijk kan ik niet verstaan, hoemen Gods onveranderlijkheid tot plaats en toevallen betrekken kan, dewijl

wijl dit zo veel is, dan of men zeide, dat een ſteen noch van vernuft noch van ſpraak kan veranderen, dat loutere Zottigheeden zouden zijn. Uit deeze reedene van Gods onveranderlijkheid, wil men doen volgen, [a] *dat het zo makkelijk niet is*, als ik meen, *de moogchelijkheid eener Goddelijke openbaaring van Gods onverſchillige wil af te leiden*, waar op ik alleenlijk zegge, om te toonen dat hier niet teegens mijn, maar teegens een ſchim aan de wand gevochten word, dat men gelieve te overdenken, dat ik door Gods onverſchillige wil niet anders verſta, dan [b] *de ontkenning van natuurlijke nootzaaklijkheid*; en dat alles wat 'er geſchied, na 't onveranderlijk beſtek van Gods wil geſchied, ſtaat zo vaſt, dat by aldien ik elders ſtijfnekkig aan vaſt genaageld kan zijn, het aan deeze waarheid weezen zal: maar echter ik zegge, met alle rechtſchaapen *Godsgeleerden* en *Wijsbegeerige*, dat *Gods weezen nootzaaklijk*, en *zijn beſluit*, of raadbeſtek, *vrywillig is.* Doch het ſchijnd dat, om teegen geſprooken te worden, ik nu zal moeten gevoelen, dat Gods onverſchilligheid

a pag: 38.

b Voorleeringe pag. 102.

beſtaat, om een zaak, die reeds gedaan is, te doen of niet te doen, waar wil 't langer heen, als men ymands ſchriften, om ze te weederleggen, allerlye grillen en wanſchiklijkheeden mach aanplakken.

Dit meeſterſtuk, naulijks uitgevoerd zijnde, verkrygd tot zijn afvaardiging zodaanig een getuigenis, waar aan ik, door twijffeling van onverſtand, of verradery teegens de heilige waarheid, de eigen naam niet kan geeven,
a pag: 40. naamendlijk, a *men heeft niet te denken, deeze* (te weeten Gods onverſchillige wil) *om verre geworpen zijnde, dat 'er geen anderen is, of opgebouwd kan worden, waar door de loſſe zuylen van het* Spinoſiſtendom, *voor over moeten ſtorten.* Ieder die de moeiten neemd van mijn ſchriften te leezen, zal daar, zonder veel omzoekens, lichtelijk ontdekken, wat ik by Gods onverſchillige wil verſtaa, naamendlijk, de ontkenning van nootzaakelijkheid der natuur, of *de werkinge Gods waar door hy de ſchepzelen, buiten zijn weezen, zonder een onvermijdelijke en noodſchikkelijke nootzaakelijkheid zijns weezens, door zijn vrye,*

vrye, doch onveranderlijke wil, voordbrengd. Daar op zo zeg ik volmondig, dat 'er geen andere waarheid is dan deeze, om het gebouw van *Spinoza* te verbreeken, zonder de minste twijffeling te behouden, of er ook misschien, tot in der eeuwigheid toe, een verstand zoude konnen koomen om een andere weg te toonen: daar by, ik neem aan, zo onfeilbaar, als dat twee en drie vijf uitmaakt, te betoonen, dat alle den geenen, ze zijn wie ze zijn, die Gods onverschillige wil ontkennen, of om verre werpen, haar zelven niet zullen konnen zuiveren, van volkoomen *Spinoziaanen* en *Godverzaakers* te zijn. Deeze dingen moeten nochtans teegens mijn schriften ten strijd koomen, men zal 't misschien voor een uitdrukzel eener onbesuisde afkeerigheid, wie weet om wat inzichte, of door wiens aanstooking, dommelings teegens mijn Perzoon of gevoelens opgevat, om zo veel moogchelijk is, zich van de bekentenis dat in mijn schriften iets goeds, zelfs teegens de Godverzaakers of Spinoziaanen, gevonden word, te onthouden, te Boek moeten stellen: daar onderwij-

len de Godverzaaking, door 't ontkennen van Gods onverſchillige wil, niet ſlechs geſtijfd word, maar *het is de Godverzaaking zelf.* Echter, om dat men zonder genoegzaame blijken, niet lichtelijk zijn naaſten van zodaanig een grouwel moet verdenken, zo wil ik, niet teegenſtaande alle de onchriſtelijkheid in dit ſchenſchrift aan mijn gepleegd, liever gelooven, dat 'et uit onweetenheid, en onverſtand van het dus ranwelijk uitgeſchudde, herkomſtig is.

a pag. 41. Verder vinden we a dat God uit kracht van zijn onveranderlijke heiligheid (die dan een afnoeming, dan een volmaaktheid, of een deuchd is) geen gemeenſchap met den zondaar, als zodaanig, kan hebben, zelf zo een niet, *die in onderhandeling van de weegen der verloſſing beſtaat*, waar uit klaar volgd, dat God den menſch niet verloſſchen kan: want kan hy met den zondaar, als zodaanig geen gemeenſchap hebben, zelf niet zo een die in onderhandeling van de weegen der verloſſing beſtaat, of *in 't geeven eener Goddelijke openbaaring*, zo is de zaak hooploos: want, zonder alle twijffel, de eerſte ſtip der

wer-

werkinge tot de herſtellinge des menſchen, die God almachtig komt te doen, moet aan den zondaar als zondaar geſchieden, en dewijl uit het voorgaande blijkt, dat den menſch eerſt voor af moet herſteld worden, eer hy een Goddelijke openbaaring ontfangen kan, zo word hier door het ontfangen eener openbaaring ook onmoochelijk geſteld.

Maar om dit te vereffenen, word de volmaakte kennis die God van zijn wil heeft ingevoerd, en gezegd, *dat God oneindig in verſtand is,* waar uit, zonder eenige reedeneering, of aanwijzing van betaamelijkheid of moochelijkheid des gevolgs, maar ſlechts weg dit beſluit volgd *dat zijn Goddelijke wijsheid volſtrekt in ſtaat is, niet alleen om de middelen tot herſtelling van den afgevallen menſch uit te vinden, maar ook dezelve door een byzondere Goddelijke openbaaring aan hem bekend te maaken*: zo dat dan Gods oneindige wijsheid volſtrekt in ſtaat is, om uit te vinden 't geene dat teegens zijn heiligheid ſtrijd, en waar toe den onvernieuwden menſch geen bekwaamheid om te ontfangen heeft, ofte gelijk 'er uitdrukkelijk ſtaat, a *dat den eeuwigduurende heiligheid van* a pag 42.

 God

God almachtig niet toelaat, dat hy den zondaar als zondaar, een Goddelijke openbaaring van zijn verlossing kan geeven; en dat het evenwel aan zijn oneindige Wijsheid niet en haaperd, zodaanige weegen uit te vorschen, waar door zulks echter, op een hem betaamelijke wijze kan geschieden. Gods eeuwig duurende heiligheid laat het niet toe, en echter God vind uit, hoe zulks op een aan hem betaamelijke wijze geschieden kan: zal dan Gods eeuwigduurende heiligheid geen heiligheid meer zijn, zal zijn onveranderlijkheid ophouden, op dat hy den mensch verlosse, of hoe zal men deeze brabbelingen verstaan? daar by, kan God geen gemeenschap hebben met een zondaar als zondaar, kan hy hem zelf geen openbaaring geeven, of hy moet voor af hersteld zijn, hoe komt den mensch aan deeze verandering van staat? geschied dit zonder dat God met dien zondaar als zondaar, eenige, gemeenschap van openbaaring, af onderhandeling, of daadelijke meededeeling der genaaden heeft, of is het misschien een valsche zaak dat God den mensch verlost? inder daad by aldien deeze dingen

met

met verstand geschreeven zijn, zo behelzen ze zo veel diepzinnigheeden en onnaspeurlijkheid van zin, dat ze niet licht van iemand zullen verstaan worden.

Na deeze *grondige verhandeling van overnatuurkundige gedachten*, wil men noch toonen dat de *Heilige Schrift* dit zelfde zoude leeren, en ondertusschen
a daar geschied niet anders dan een bloo- a pag. 45.
te needer stelling van woorden en spreu- 46: 47.
ken, zonder te verklaaren wat 'er meede gemeend word, en zonder te betoonen (dat ik onmoogchelijk acht, dewijl in de spreuke valsche en strijdige zaaken invloejen) dat de *Heilige Schrift* zulks leerd. Eevenwel, als of 'er wat wonders waare uitgevoerd, en of deeze ongewoone betooginge der hooge waarheeden, de overwinnig voor het toekoomende insloot, zo raakt het eedele bloed aan 't zieden, en 't brieschende Paard, moedich gemaakt, hunkerd na den strijd; een ongebooren Vyand ziet men met verlangen, om 'er zijn dapperheid aan te betoonen, te gemoed: men a wacht maar na geleegend- a pag. 40:
heid, om mijne *verhandelinge van des*

menschen verlossinge, door den druk gemeen gemaakt te zien, dan zal 't eerst aangaan, om te toonen, dat het geene dien aangaande by de belijders van de openbaare Kerk van Neederland word geleerd, rechtmaatig is, en overeenkoomende met Gods woord, en dat in teegendeel mijn gronden, in dat werk aangelegd schijnen tot onwroeting van 't weezen des Christendoms, en teegens Gods woord strijden. Wondere dingen! wat was Herkules een sterk man! maar 't staat te vreezen, dewijl den geene die 't eygendlijkst aanbetrouwd schijnd teegens zorgelijke dwaalingen te waaken, door deeze zorgvuldige aanwijzinge der wanschepzels, van hun plicht onderweezen zijnde, dat ze die in 't toekoomende beeter behartigende, aan deezen onvergelijkelijken heldenmoed niets om te overwinnen zullen overlaaten.

Wat afschriften van de genoemde verhandeling, ondertusschen in veeler handen mochten berusten, en of ik die voor de mijne zou konnen erkennen, dat weet ik niet. Maar 't schijnd dat den leezer, zonder opening van de zaak

te ontfangen, nootzaakelijk weeten moest, dat het met Gods woord strijd, en aangelegd schijnd om 't weezen des Christendoms om te wroeten: doch die teegen 't geenen dat openbaar is niet ontziet valsche lasteringen uit te braaken, kan zulks teegen 't onbekende noch ruimschootiger doen. Wat nu die verhandeling aangaat, men oordeele daar van na zijn eigen welgevallen, en raatele, van hooren zeggen, tot dat de klaplust moede is, ik aan mijn zijde wil 'er altijd voor in staan, dat de gronden in dat werk gelegd, met de gronden van de openbaare Kerk, volmaaktelijk overeenstemmen, en acht mijn in staat te zijn aan een ieder, die kennis van de grondvesten der gemelde leere heeft, zulks te konnen aanwijzen: maar dat ik het tot vermaak van een onkundig mensch, die noch met te weinig voorraad, om zich op dat vaarwaater te begeeven, voorzien is, in 't licht zou geeven, behoefd niemand te verwachten.

Op de *vijftichste zijde*, komt het onderzoek te berde, weegens de nieuwe denkbeelden van zaaken, die de Goddelijke open- Van de nieuwe denkbeelden die

den menſch door een Goddelijke openbaaring kan verkrijgen.

openbaaring aan den menſch uitleeverd: in de welke zodaanige plompe ongeſchiktheeden, in 't verdraajen van mijn oogmerk te zien zijn, dat het niet als van een dwaas heeft konnen voordkoomen. Mijn word te laſt gelegd te gevoelen, dat *de ſtof, die de Goddelijke openbaaringe, tot aanwijzing van de weegen der verloſſing, behelſd, in de algemeene denkbeelden, van onzen geeſt, God, en de uitgeſtrektheid, beſlooten leggen, zelf ook die geene, welke de Goddelijke openbaaring aan ons verſtand vertoonen, van de algemeene moeten afgeleid worden*: een beſchuldiging zo ſtrijdig met de waarheid, dat ik weinig werk, om dit te doen zien, behoeve aan te wenden, nadien dit het eenigen is, 't geen ik teegens den *wonder ſpreukigen uitlegger* hebbe aangevoerd, te weeten, dat de byzondere voorvallen, veel min 't geene God komt te openbaaren, niet ingeſlooten zijn in de gemeene denkbeelden der weezendheeden, onzen geeſt ingeprent, 't welk ik van het denkbeeld der uitbreiding dus zegge a *men overweege het denkbeeld der uitbreidinge zo lang en naukeurig als men kan, noid zal ze ons de*

a Voorleeringen pag. 158.

de byzondere uitkomſten, door de bewee-
ging en aan eenſtooting der deelen in de uit-
breidingen ontſtaande, doen zien, de ree-
den hier van is blijkelijk. om dat de bewee-
ging zelf tot de weezendheid der uitbrei-
dingen niet en behoord, noch door enkele
beſpiegeling van't denkbeeld aan't verſtand
voorkomt: zo ook van 't denkbeeld
Gods, en onze denking, [a] *indien men* a pag. 158.
hier by doed, dat alle de byzonderheeden
bekendmaakingen zijn, der uitwerkingen
die van Gods onverſchillige wil ontſtaan,
zo zal de zaak des te klaarblijkelijker wee-
zen,'t welk geſteld zijnde dus van onzen
geeſt vervolgd; *'t zelfde dat wy van de*
uitbreidingen zegge, moet ook ſtand grij-
pen van de denking, om dat alle byzondere
wijze van denken niet ſimpelijk in den geeſt
ingeſlooten leggen, noch daar van af te lei-
den zijn, maar de meeſten door de by-
zondere hoedaanigheeden der voorwerpen
ontſtaan.

Doorgaans beweer ik in die reede-
neering, dat men door woorden of
ſchriften, nieuwe waarheeden, waar
van geen denkbeeld in onzen geeſt was,
kan aanleeren, gelijk ik tot dien einde
ook uit de grond op betoog, dat de be-
wee-

weeging niet behoord tot de weezendheid van 't lichchaam, waar uit dit besluit volgd, a *alzo de beweeging niet behoord tot de weezendheid van de deelbaare ſtof, dat we geen gemeen denkbeeld van de beweeging, alle byzondere uitkomſten in zich vervangende, in onzen geeſt hebben.*

a Voorleeringen pag. 181.

Zeeker indien men maar op den toeleg van dit mijn gevoelen, de beweeging aangaande, geliefd te letten, zo moet het als onmoogchelijk voorkoomen, dat ik de meening aan mijn opgedigt, (die geen anderen dan die van den wonderſpreukigen uitlegger is die ik beſtrijden) zoude konnen hebben: kan men zo onweetend zijn, van een ſchrijver het eigen gevoelen dat hy beſtrijd, en waar toe noch een zonderlingen zaak, als die van de natuur der beweeging die zo klaar als den dach een ſtrijdig beſluit voordbrengd, word uitgepluiſd, zonder kwaadaardigheid toe te ſchrijven, dan moet de onkunde al vry breed zich uitſtrekken. Of waand men dat mijn begrip van de beweeging ter zaak niet diend, en dat ik echter een gevoelen kan hebben, dat ik opendlijk wederlegge? of zal 't miſſchien genoeg zijn, be-

kend

kend te maaken dat ik van de bewee-
ging ſpreek, en dan op te tellen, als
waare het een geheim daar den leezer
beſwaarlijk achter zou koomen, hoe-
veel zijden van mijn boek hier meede
vervuld zijn; zo zalmen altijd, alleen-
lijk de zijden optellende, en 't gewicht
der zaake niet te tanden, konnen wee-
derleggen, 't geen men wil dat een ſchrij-
ver gevoelen zal.

Echter word ondernoomen om aan
te wijzen dat ik deeze verkeerde ſtelling
omhelze, en daar toe aan de tweenzeſtig-
ſte zijde eenige mijner woorden aange-
haald, die men afbreekt ter plaatze daar
den leezer recht het teegendeel zal ont-
moeten; want ter aangeweezene plaat-
ze ſtaan ik aan den wonderſpreukigen
uitlegger zo veel toe, als behoudens
de waarheid geſchieden kan, te weeten,
a *dat het opzichtelyke weezen der woorden,* (a Voorleeringen pag. 155.)
waar door men ze met de begrippen des ge-
gemoeds zaamenkoppeld, van 't goeddun-
ken der menſchen afhangd, en dat hun ge-
bruik in rang, na dat den menſch de be-
grippen vormde en de woorden wiſt, eerſt in
komt.

Maar waar om laat men 't by dit uit-
trek-

trekzel ſteeken, anders dan om mijn 't gevoelen dat ik weederlegge, op den hals te werpen? want by aldien men leeſt 't geen 'er onmiddelijk aan vaſt gehecht is, zal yder konnen zien waar de aangetoogen woorden op doelen, dus vervolg ik, *'t welk zo zijnde, zal echter niet op alle byzondere, maar* alleen *op de algemeene denkbeelden toepaſſelijk zijn*, maar 't ſchijnd mijn toe dat 'er dit afgeknipt, en dat den leezer de moeiten om de plaats na te zien niet neemen zou, geloofd moeſt worden, eer men dus roekeloos aan mijn zou toeſchrijven, als of ik van oordeel was, dat zelf de byzondere denkbeelden, welke de Goddelijke openbaaringen aan ons verſtand vertoonen, van de algemeene denkbeelden moeten afgeleid worden; daar ik na den inhoud mijner woorden, zelf in dit verdraajende geſchrift ter neder geſteld, niet en erkenne, *dat de byzondere uitkomſten*, zonder die van een Goddelijke openbaaring eens aan te merken, *door de beweeging en aan een ſtootting der deelen, in de uitbreiding ontſtaande, van het gemeen denkbeeld konnen afgeleid worden*, alleen beſluit ik dat men de byzondere

uit-

uitkomſte, van 't geemeen denkbeeld der uitbreiding af leiden , of daar toe brengen kan; om dat de byzondere de algemeene onderſtellen, en zonder hen niet verſtaan konnen worden. Maar om te giſſen waar 't miſſchien mocht haaperen, zo is 't waarſchijnlijk, dat men 't geen ik zeg van de byzondere geſtalten, met dat van de byzondere uitkomſte, zonder de vereiſchte onderſcheiding waar te neemen, onder een heeft gehutzeld, om 'er dus, door deeze ongelijke vermenging, een wanſchepzel uit te broeden.

Dit ſchenden en veranderen mijner woorden, moet inder daad een kitteling in de verbeelding hebben verwekt, naedien den eene volbracht zijnde, ten eerſten een ander daar aan vaſt geknoopt word, ik ſta, zo veel geſchieden kan, aan den wonderſpreukigen uitlegger toe, en ik word ingevoerd, als of ik uit die toegeeving beſloot, dat de begrippen aller dingen, die het ons goed dunkt door woorden of merkteekenen, uit te drukken, in onzen geeſt moeten geweeſt zijn, daar mijn eigen woorden niet zeggen, gelijk hier onbeſchaamdelijk

ge-

geſchreeven ſtaat, *dat zulks daar uit vloeid*, maar wel uitdrukkelijk, a *En dus ſchijnd te volgen*, enz. en dat ik niet toe ſta dat zulks in der daad volgd, blijkt om dat ik in de vordere reedeneering vertoon, dat dit gevolg maar plaats heeft, van de algemeene denkbeelden, en van den zodaanigen die in de algemeene ingeſlooten zijn, maar geenzins van de byzonder uitkomſten. Hoe kan ik klaarder handelen? hoe is 't moogchelijk, voor ymand zich des bevlytigende, duiſterheid in mijn zin te vinden, en die zo te mishandelen en te knoffelen, dat ze geheel wat anders, dan ze in der daad beteekenen, ſchijnen te vertoonen? doch hier afſcheidende, alzo de moeiten onbetaald blijfd, die men met het vertoog van deeze allerplomſte verdraaying der woorden komt te doen, en dat de voorbeelden uit de *Heilige Schrift*, behalven dat ze niets teegen mijn konnen dienen, als uit het voorgaande blijkt, in dit geſchil zo weinig, als teegen een Godverzaaker uit de *Heilige Schrift* te zintwiſten, konnen te pas koomen, zo gaan we over tot het geen 'er, op de kenteekenen

a Voorleeringe pag. 157.

nen der Goddelijke openbaaringen, te knibbelen vald.

Eerſt is men met mijn begaan, om dat ik *'t geen van anderen met immer zo veel kracht, en goed gevolg, door bondige reedeneeringen van te vooren gedaan is, als iets onnuts aan een kant zoek te ſchuiven,* enz. Dat ik den arbeid van anderen, die wat goeds en nuttigs hebben uitgewerkt, als iets onnuts aan een kant zou willen ſchuiven, zou waarlijk een grooter ondankbaarheid zijn; het licht des verſtands, dat God almachtig in veel geeſten heeft doen uitblinken, gebruik ik tot voorbeelden, om mijn zelven voord te zetten, en dank zy de geleegendheid die ze mijn verſchaften: maar aan 't beleid van eens anders gedachten, en maniere van bewijzen, verbonden te zijn, zou in 't weezen der zaak, terwijl men teegens de Roomſche ſchrijfd, met paaps overeenkoomen. Ook is het geſchil met de *Roomſche*, *Hobbes* en *Socinus* in mijn voorleeringen behandeld, in dien ſtaat, dat het niet anders dan door reedeneering uit de ingeſchaapen kennis kan beſlecht worden; 't welk ik zo klaarblijkelijk acht, dat alle ſchroom, of niet

Van de kenteekenen der Goddelijke openbaaringe

misschien de verstandigen mochten oordeelen, dat ik den arbeid van andere zoek te veridelen, hierdoor komt op te houden.

Van de *neegen en zestigste* tot de *neegen en neegenstigste zijde*, ontmoet een reedeneering, die we geenzins, voor de beloofde *grondige verhandeling van overnatuurkundige gedachten*, konnen aanzien; want de gansche stof is uit mijn schriften genoomen, en op veel plaatzen slechts uitgeschreeven: 'k zal daarom alleenlijk de vreemde brokken, die, tusschen ingeschooten zijnde, het werk bederven en uit den haak doen spatten, daar uit lichten, en vertoonen dat ze 'er niet t'huis hooren. 't Geen ik vast stelden, naamendlijk,[a] *dat wanneer God almachtig eenige zijner byzonderheden, aan den menschen, tot hun onderwijs strekkende, openbaard, dat dan in die openbaaring blijken en kentekenen moeten invloejen, die den mensch verzeekeren en overreeden, enz.* word hier volkoomen toegestemd, 't eenige dat men daar omtrend betwist is, b *of het zo nootwendig is, tot verzeekering van een byzondere Goddelijke openbaaring, die onmiddelijk aan 't verstand of de inbeelding geschied, dat ze vergezelschapt gaat met een*

a Voorleeringen pag. 189.

b pag. 71.

een bygevoegde wonderdaad, *of eenig ander duidelijk teeken*, zo dat het enkelijk daar op aankomt, of het nootwendig is, om iets voor een Goddelijke openbaaring op te neemen, dat ze vergezelſchapt gaat met een wonderdaad, of eenig ander duidelijk teeken.

Mijn ſtelling is dat een wonderdaad of eenig ander teeken, den menſch krachtiglijk overreedet, 't welk ook toegeſtaan word, maar men wil dat den menſch ook wel zonder zodaanig een teeken kan overreed worden, en den leezer inboezemen dat ik zulks niet erkenne. Om nu mijn zelven hier op te verklaaren, zo zeg ik (als een menſch die van God almachtig noid de genaade van een onmiddelijke bekendmaaking zijner welbehaagen deelachtig wierd) dat ik door reedeneering geen blijken en kenteekenen, om volkoomendlijk van een onmiddelijke Goddelijke openbaaring verzeekerd te zijn, buiten een wonderdaad, of eenig ander duidelijk teeken, kan uitvinden.

Maar echter ik zeg niet, dat'er daarom geen andere konnen zijn, gelijk klaarlijk blijkt dat ik zulks niet ontkenne,

ne, maar dat ik alleenlijk niets anders kan bedenken, uit deeze mijne woorden a *of 'er ook een andere wijze van overreeding, zonder bevinding eener wonderdaad, innerlijk in des menschen geest weezen kan, dat belijde ik vrymoedig niet te weeten : want nadien ik alle wijze van denken die God aan de denking verleend heeft, niet naspooren kan, zo kan ik ook niet zeggen wat hier van zy; maar wel, dat ik noid iets diergelijks in mijn zelven bevonden hebben. Die geene die zodaanig een geestelijke overreeding ontfing, zou zonder twijffel des zelfs zeekerheid zien, en moogchelijk de middelen bezitten, om 't aan anderen bekend te maaken.* Waar uit klaarlijk blijkt, dat men teegens mijn niet te bewijzen heeft, dat 'er in voorige tijden ontfangers van Goddelijke openbaaringen geweest zijn, die door geen wonderdaad verzeekerd wierden, maar men moest toonen door wat blijken, buiten een wonderdaad of eenig ander teeken, God almachtig die menschen overreeden; want dit is 't geen ik niet weet, en dat ik met bewijs van dankbaarheid van een ander zou wenschen te leeren: maar ik zie geen kans

a Beginzelen pag. 234.

om daar toe te koomen met alleen te bewijzen dat zommigen niet zijn verzeekerd geworden door een wonderwerk, want dat is 't geſchil niet, behalven dat zelf dit noch niet beweezen word: de bygebrachte voorbeelden, zo als ze in 't Heilige Boek verhaald ſtaan, vermelden van geen blijken, kan men dan beſluiten. dat ze geen wonderdaad of eenig ander duidelijk teeken hebben gehad, zo zal 't met eenen zeeker zijn, dat ze geen blijken van overreeding altoos ontfingen, 't welk teegens 't reeds toegeſtemde ſtrijd.

Noch word 'er gezegd [a] *dat wanneer God almachtig een byzondere openbaaring van zijn wil aan ymand gaf; hy 'er de wonderdaad tot beveſtiging, veel meer om des volks wil, aan wie ze verkondigd moeſt werden, als der geener die ze onmiddelijk ontfing, byvoegde*: als meede [b] *dat deeze betrekking*, te weeten om door een wonderdaad overreed te worden, *tot de geene, die ze eerſt onmiddelijk ontfing, niet toepaßelijk is.* Maar waarom toond men niet dat de wonderen in de voorbeelden van *Moiſes*, *Bileam*, *Daniel*, enz. aangeweezen, geen betrekking hadde

a pag. 76.

b pag. 78.

tot de geene die ze ontfingen, maar dat zulks voornaamendlijk of alleen dienden voor 't volk, waar aan die mannen gezonden wierden? indien zulks konde geschieden, dat zou ter zaak koomen, daar 't nu wilde en ontoepasselijke spreuken zijn.

Doch 't schijnd dat de gezochte blijken noch zullen gegeeven worden, na-
a pag. 77. dien men leesd *dat het niet nootzaakelijk was, dat tot bevestiging eener byzondere Goddelijke openbaaringe, altijd een bygevoegde wonderdaad moet zaamen loopen.* Om dit goed te maaken word 'er iet gezegd, van de klaarheid en volkoomenheid van het denkbeeld, dat we van God natuurlijk in onzen geest hebben, en daar uit besluit men, niet dat men van een openbaaring zonder wonderdaad kan verzeekerd zijn, veel min waar door de verzeekering zonder wonderdaad geschied, maar alleen, dat als God almachtig een openbaaring verleend, hy als dan zodaanige merkteekenen in het verstand indrukt, waar door ze ten vollen verzeekerd zijn: dat is te zeggen, men besluit het geene dat bekend staat, en waar over geen onder-

zoek

zoek geschied. Daar moest niet staan dat God merkteekenen in 't verstand indrukt, maar wat die merkteekenen waaren: ik zeg dat door een wonderdaad of eenig ander duidelijk teeken, dit merkteeken gegeeven word, men erkend dat zulks geschied, maar, wil dat het echter ook op een andere wijze kan geschieden, en dat een bygevoegde wonderdaad niet nootzaaklijk is: ik sta dit ook niet teegen, alleenlijk die andere wijze, en die niet nootzaaklijkheid is mijn onbekend, die mijn dan wil teegenspreeken of onderwijzen, was 't zijn plicht, die andere wijze van overreeding, die, zonder bevinding van een wonderdaad, innerlijk in des menschen geest geschied, aan te wijzen en te verklaaren, en niet enkelijk te zeggen, *wie twijffeld 'er dan aan, af die zelve God, drukt met het geeven van een byzondere openbaring, zodanige merkteekenen in het verstand, der geener die ze ontfangen, als waar door ze ten vollen verzeekerd, en gerust zijn, dat ze die ter Waereld van niemand anders, als van hem alleen deelachtig worden*, want hier aan twijffeld niemand, die toestaat dat 'er een God-

delijke openbaaring weezen kan, en voor den aanvang des geschils was dit, als bekend, reeds vast gesteld, en uit mijn voorleeringen nageschreeven. De vergelijkking van mijn gevoelen met dat van *Spinoza*, die tot een besluit van dit leermeesterschap uitgerochcheld word, houde ik voor een zotte stuip, en een uitwerking van vermaak, die ontaarde zielen gewoon zijn in 't beleedige van anderen te neemen.

Aan de *een en neegenstigste zijde* vangd het onderzoek aan, weegens de verklaaringe die ik geef? over de bekende onderscheiding, van *booven*, of *teegen de reeden*, de woorden uit mijn voorleeringen aangehaald, zeggen duidelijk, dat eenige zaak of leerstuk op tweederlye wijze kan zijn booven de reeden, of *om dat wy 't denkbeeld ontbeeren*, of *om dat ons verstand te bepaald is, om de zaak die als een voorwerp voor 't verstand komt, in al zijn volmaaktheeden te doorzien of te achterhaalen*, waar uit duidelijk te zien is, wat ik booven de reeden acht te zijn. Om van het onderzoek, dan alleenlijk dat mijn raakt aan te teekenen, zo bevinden we dat te bestaaan,

in

in een toeſtemminge van mijn ſtelling, en in beweering van noch een darde wijze, waar door iet kan zijn booven de reeden; en die zal zijn, dat a *donkere neevelen, door afwyking van de waarheid, het verſtand beſwalken* ('t geen 'er van de natuur der dingen tuſſchen in gelaſcht is, verſchild niet van de bepaaldheid des verſtands) maar indien het b *verſtand ten hoogſten maar verſtrekt als een Spiegel, waar in de dingen vertoond worden*, zo ontken ik uitdrukkelijk dat het verſtand verkeerde bevattingen kan vormen, en zo lang dit onbeweezen blijfd, ſta ik niet toe, dat 'er daar door iets booven de reeden is. 'k Weet wel dat de verdorvendheid des menſchen ziel heeft bezet, en gelijk als ingenoomen en overwonnen, maar dat de bevatting als bevatting, of het verſtand lijdelijk, of als een Spiegel aangemerkt, verdorven zoude zijn, of verdorven kan worden, blijf ik ontkennen: en zegge dat de verdorvendheid huisveſt in de wil, en in het oordeel.

a pag. 97.

b pag. 94.

Wat anders is 't indien men van het verſtand ſpreekt in 't zaamengegroeide, met byvoeging van wil of oordeel, dan

kan 'er wel gezegd worden dat het verstand verdorven is, maar daar zal niet uit volgen, dat die verdorvenheid eenig ding boven 't verſtand als verſtand, of de reeden als reeden, doed zijn, om dat ze niet beſtaat in de dingen valſch of verkeerd, maar in andere dingen, dan die ter lief hebbing Gods ſtrekken, te vertoonen, want de liefde tot het opperſte Goed, onaangenaam zijnde aan de menſchelijke wil, brengd te weege dat *het verſtand des vleeſch vyandſchap teegens God is*, en *dat de menſchen de duiſterniſſe liever hebben dan het licht*, *om dat haar werken boos zijn.* Zo dat op deeze mijn verklaaring van de bekende onderſcheiding, niets dat grond heeft ingebracht word, of ymand moeſt voorgewichtig reekenen, dat ik nalaat te vertoonen dat in een Goddelijke openbaaring, dingen die boven de reeden zijn, konnen invloejen, den zodaanigen zy tot voldoenig gezegd, dat ik zulks voor vaſt en zeker houde, maar dat daar van te ſpreken, tot de order mijner ſchriften, niet vereiſcht wierd.

Evenwel (ſchoon ik in mijn gedrukte ſchriften, in 't byzonder niet verhandele de waarheeden, die de Goddelijke

openbaaring ons voordraagd , en dat een opmerkend oordeel des niet teegenſtaande, daar uit wel kan verſtaan hoe ik die dingen bevatte) zo acht ik niet ondienſtig, als nu en dan geruchten hoorende, dat zommige praaters mijn gevoelen , als iet ſchrikkelijks , en ik weet niet tot wat onzinnigheeden aanleiding geevende , onder de naam *van niets meer te willen geloove dan men bevatten kan* , met een geneegendheid om, uit verwarring van ononderzochte gevoelens , laſteringen te ſmeeden , op een kwaadaardige wijze koomen uit te meeten , deeze geleegendheid waar te neemen, om den geenen die een oprechte begeerten mochten hebben om mijn gevoelen omtrend dit ſtuk verklaard te zien , te voldoen , en wat duidelijker uit te leggen 't geen eenige twijffelinge zou konnen verwekken.

Het denkbeeld der Goddelijke weezendheid, dat van onze ziel, als meede van de uitſtrekking, zijn de voorwerpen waar omtrend onze denking verkeerd; 't geen ze in een van deeze beſpiegeld, of door vergelijking van den een tot den ander beſluiten kan , dat komt

komt met de reeden overeen, maar zo wanneer wy onze overdenkingen bezich houden omtrend het Goddelijke weezen, wel haaſt openbaard zich daar in zodaanig een volſtrektheid, dat onze denking te bepaald is om ze te achtervolgen, en dat noem ik *booven de reeden*, nadien we klaarlijk zien, dat de Goddelijke volmaaktheeden onze bevattingen overtreffen en te booven gaan: vraagdmen, wat onzen plicht is omtrend Gods onbevattelijkheid? ik antwoorde, den oneindigen God voor onbevattelijk te erkennen, met het ontkennende deel daar van aan te neemen, en toe te ſtemmen.

Vraagd men wyders, of God 't geen in zijn volſtrekt beſtaan aan ons eindig verſtand onbevattelijk is, door een byzondere openbaaring niet kan bekend maaken, en ons verplichten om zulks op zijn achtbaarheid toe te ſtemmen, als weetende dat God die niet liegen kan, van zich zelven onfeilbaar de waarheid getuigd? ik antwoorde, zo men door bekendmaaken verſtaat, het deelachtig maaken van 't denkbeeld dier onbevattelijkheid, dat wy 't als dan bevatten,

en

en dat het ophoud booven de reeden te zijn, en dat het dieshalven zich zelf wijſd, dat wy zulks toeſtemmen en aanneemen: maar wilmen daar alleen door beteekenen, zeekere aanzegging door woorden, blijvende de beteekende zaak onbevattelijk, zo kan men wel toeſtemmen, dat 'er woorden van dus of zo een klank geopenbaard zijn, maar de onbevattelijke zaak, volgens de onderſtelling onbevattelijk blijvende, kan onmoogchelijk aangenoomen of toegeſtemd worden, om dat ze in dat opzicht geenzins het voorwerp onzer ziel, of eeniger oeffening weezen kan, en zo moet de zaak zelf voor ongeopenbaard worden aangezien: dit verklaarden ik door de voorbeelden van Gods eeuwigheid, en de ſchepping der Waereld.

Dus beweer ik dat men door woorden, geen denkbeelden van andere weezendheeden der dingen ontfangen kan: maar om de zaak volkoomen te ſtellen, zo moet men aanmerken, dat deeze onze beſpiegelinge alleen omtrend de weezens en weezendlijke eygenſchappen bezich is, en dat men daar van alleen door der zelver denkbeelden kennis verkrijgd,

krijgd, zonder dat een aanzegging door woorden eenige kennis kan byzetten, die wy door bespiegeling der denkbeelden niet zoude konnen vinden. Zo verkrijgen wy door bespiegeling van Gods denkbeeld, kennis van zijn toeeigeningen en eigenschappen; door bespiegeling van onzen geest, ontdekken wy dat ze in denken bestaat; en door 't denkbeeld der uitbreiding, dat alle gestalten daar in geslooten zijn, en dat de stof beweegchelijk is.

Maar als we onze gedachten, van 't geen nootzaakelijk tot de weezendheeden behoord, afwenden, en overleggen Gods vrywillige uitwerkingen, de verscheiden wijze van denken in den geest, en de beweeging in de lichchaamlijke natuur, dan zal 't een geheel ander aanzien vertoonen, want geen deezer dingen zijn in de denkbeelden ingeslooten, het denkbeeld Gods geeft ons geen gezicht zijner vrywillige daaden, noch dat der ziel van de verscheide wijze van denken, noch dat der uitbreiding van de beweeging, veel min van des zelfs byzondere bepaalinge en uitkomsten, en dieshalven wy menschen weeten 'er

ganſchelijk niet van, maar moeten zulks leeren, door bevinding, of door 't verhaal van anderen, of door voorzegging van God almachtig.

Indien 'er dan iet gebeurd, overeenkoomende met het geen men geduurig ziet, zo word zulks, om dat men 't als een uitkomſt aan 't naaſt voorgaande zaamenbind, *natuurlijk* genaamd; gezegd volgens *de wetten der natuur* te geſchiede; en de menſchen achten dat zulks haar reeden niet te booven gaat: maar wanner 'er iet voorvald, waar van 't naaſt voorgaande, of natuurlijke oorzaak, onbekend blijfd, dat heet onbegrijpelijk, en men acht zulks booven de reeden, zonder te zien, dat men de andere dingen waand te verſtaan, enkelijk om dat men ze gewoon is, ſchoon doorgaans het allereygendlijkſte niet aan ons verſtand verſchijnd; gelijk zulks in mijn voorleeringen breedelijk verhandeld is, en om dat het hier nootzaakelijk diend toegepaſt, laaten we ons niet verdrieten, een gedeelten daar van op te haalen, dus zijn de woorden. „ [a] Wy moeten „ ons te binnen brengen, dat de zo genaamde wetten der natuur niet anders

„ dan

[a] Voorleeringen pag 190. 191. 192.

„dan de wille Gods, en de natuurlijke
„uitwerkinge niet anders dan bedrijven
„dier wille zijnde, wy geen toekoo-
„mende uitkomſte, door een klaar be-
„grip van hun genaamde naaſte oor-
„zaak, konnen weeten; dat wy alleen
„kennis deezer dingen door bevinding
„verkrijgende, die geene die ſtaadig
„op een wijze voorvallen, aan hun
„naaſt voorgaande en zaamengehechte,
„als aan hun oorzaak toeſchrijvende, de
„dwaaling daar van ontdekken, wan-
„neer 'er iet voorvald waar van 't naaſt
„voorgaande en zaamengehechte on-
„bekend blijfd, of dat wy niet weeten
„hoe 't geen, na onze bevinding, naaſt
„voorgaat, zulks kan doen ontſtaan;
„en dat men overzulks vaſt ſtellen
„moet, *dat de toekoomende dingen kon-*
„*nen geweeten worden van God alleen,*
„*die ze door zijn onverſchillige wil doed*
„*ontſtaan:* want alhoewel de bevinding
„aanwijſd, dat God almachtig in de
„lichchaamelijke Waereld een wijze
„van beweegen geſteld heeft, waar
„door, tot noch toe, zommige ver-
„ſchijnzelen ſtandvaſtig, na een orde-
„ning die den menſch heeft leeren uitre-
„ke-

„kenen, te voorſchijn koomen, en op
„die reekening aan het toekoomende
„te vooren zeggen, als blijkt in de be-
„weeging, verduiſtering, en byzon-
„dere afſtanden der Heemelſche lich-
„ten, zo behoord echter het weeten
„alleen aan God, en aan den menſch
„ſlechts een aanwijzing, hoe 't tot noch
„toe gegaan is, en hoe 't, op die ree-
„kening aan, in 't toekoomende gaan
„zal. Maar of het op deeze wijze zal
„voordgaan, zonder verandering of
„ophouding dusdaaniger beweeging, dat
„mag den menſch giſſen, doch om het te
„weten heeft hy geen bekwaamheid: dit
„dan waar zijnde van de gewoone en,
„om zo te ſpreeken, onveranderlijke
„voorvallen, hoe veel te meer moet
„men zulks toeſtaan van ongewoone,
„die de menſchen noid of zelden zien;
„daar zy 't naaſt voorgaande niet van
„weeten; en daar de uitkomſte, met
„zodaanige die men verwachten zou,
„recht ſtrijdig zijnde, den menſch niet
„toelaat eenigzins daar na te konnen
„giſſen. In 't kort, *te weeten dat 'er*
„*een wonderdaad geſchieden zal, is niet*
„*alleen buiten 't bereik der menſchelijke na-*

„ *vorsching, maar 't overtreft en weeder-*
„ *streeft zelf zijn gissingen, en kan dieshalven*
„ *van God alleen geweeten worden.*

Laat ons nu deeze grondreegelen toepassen, op waarheeden die God almachtig door zijn openbaaring bekend maakt. Den mensch van God afgevallen zijnde, was niet in staat om zich zelven te herstellen, en of God hem wilde verlossen, of hoe zulks zoude konnen geschieden, daar van had hy niet de allerminste weetenschap, maar dat God hem verlossen wil, word hem kenbaar door de Goddelijke openbaaringe, en daadelijke ontfanging der genaaden: en aangaande de wijze, daar van word geopenbaard, *dat God zelf* die onbevattelijk is, *zich vereenigd met een menschelijke natuur*, de welke hy aanneemd *uit een Maachd* zonder toe doen des mans, door welke menschelijke natuur *hy een verzoening der zonden te weeg brengende, een oorzaak van eeuwige zaaligheid is geworden voor alle den geene die hem gehoorzaam zijn.* Welke zaaken waarlijk onze bevattingen overtreffen, te weeten, ten aanzien der vrywillige Goddelijke uitwerkingen, want wy hebben, zonder

der openbaaring, geen kennis van Gods besluit, en van de uitvoering weeten wy het naast voorgaande niet; wy konnen op een stellende wijze niet naukeurig verstaan, waar in de vereeniging van God met zijn schepzel bestaat, of hoe een Maachd baaren kan: en nochtans wy zijn in staat om zulks te gelooven.

Want schoon men dit niet overeenkomstig met de reeden kan noemen, om dat men de genaamde naaste of uitwerkende oorzaak niet verstaat, daar is echter reeden om dit aan te neemen, wy zijn verzeekerd dat God zelf geopenbaard heeft, deeze dingen te zullen doen, of gedaan te hebben, en dat de weezendheden der dingen, onzen geest ingedrukt, geen strijd noch onmoogchelijkheid deezer uitwerkinge insluiten; dat ook de voorzeggende woorden, door 't gebruik bekend zijnde, aan ons een denkbeeld der voorzegde uitkomsten toereiken, en zo is 'er geen meer swaarigheid om deeze dingen, op Gods onbedriegchelijk getuigenis, te gelooven, als om toe te stemmmen dat 'et waarlijk gebeurd 't geen wy zelf bevinden: en 't geen van dit voorbeeld ge-

zegd is, moet ook dienen tot toeſtemming aller voorzegginge, die in de *Heilige Schrift* verhaald worden. Zo dat ik zo wel als ymand erkenne, dat men, door achtbaarheid eener Goddelijke openbaaring, zaaken toeſtemd die booven de reeden zijn, maar ik ontken, dat men ten aanzien der weezendheeden, onderſcheiden van de werkingen of uitkomſten, iet ſtelligs kan gelooven of toeſtemmen dat booven de reeden is, te weeten, voor zo veel, en in dat opzicht, als het booven de reeden is.

Dit dan dus omſtandig uitgehaald hebbende, en getoond op wat wijze ik acht dat men iets, dat booven de reeden is, kan gelooven, zo wil ik echter door deeze belydenis niet verbonden zijn, om booven de reeden te achten, 't geen veele daar voor koomen op te neemen, want behalven dat zommige brodders zo onzinnig zijn, dat ze rechtſtrijdigheeden om te gelooven voorſtellende, die de naam van booven de reeden toeeigenen, wiens domheid men kan ontdekken, met te toonen dat hun uitſpraaken, met de denkbeelden van God, onzen geeſt, of de lichaamelijke natuur, niet

niet zaamenſtemmen, zo zijn 'er ook zodaanigen die geen ſtrijdigheeden, maar weezendlijke en nootzaaklijke waarheeden, voor booven de reeden achten, t' geen ik geloof dat ze waarlijk niet en zoude doen, ten zy de gewoonten zo verre de overhand hadde, dat men de ſwaare leerſtukken met ſtrijdige uitſpraaken, die ook buiten Gods woord opgehaald zijn, beſwachtelde.

Het leerſtuk van de *Heilige Drie-eenheid* word doorgaans voor onbevattelijk, en voor booven de reeden gehouden, en men wil dat het zelve alleen door de agtbaarheid der getuigeniſſe toe te ſtemmen zy, ik beken hier in met het gemeen gevoelen niet over een te koomen, en waarom ik acht dat de menſchen, ten aanzien der weezendheeden, niets ſtelligs konnen toeſtemmen, dat voor hen onbevattelijk af boven de reeden is, kan men na zien in het vierde Hooftdeel der voorleeringen, daar 't zelve omſtandig verhandeld is, als meede, in 't geen we hier even te vooren aanmerkten: 'k bevinde ook de *Heilige Drieeenheid* zo veel te ontwijffelbaarder toe te ſtemmen, als ik die klaar-

Van de *Heilige* Drieeenheid.

der bevatten kan. En mijn dunkt dat het een ʃal te ſlaafzen onderwerping zou weezen, te blijven gelooven, dat dit leerſtuk onbevattelijk is, om dat het voor deezen, en als noch, daar voor te boek ſtaat, Daar by, mein ik klaar te zien dat de onbevattelijkheid ontſtaat, om dat men dit leerſtuk met uitdrukkingen bekleed heeft, daar noch het denkbeeld van God weezendheid, noch de beſchryving die de *Heilige Schrift* ons voordiend, geleegendheid toe geeven; op welke uitdrukkingen de b eſtrijders gewoonlijk aanvallen, en hun meeſte krachten toonen: in allen gevallen, 't en kan n iet kwaad zijn, eenige ſtrijdige en onſchriftmaatige uitdrukkingen daar af te laaten, om alzo de leere van de *Heilige Drieeenheid* met des te grooter vrucht teegens de ontkenners te beweeren, en ik meine dit te hebben volbracht; immer ik kan geen onoploſſelijke ſwaarigheeden bedenken, en van anderen zijn ze mijn noid voorgekoomen, 't ſchijnd dieshalven de moeiten waardig, om te onderſtaan of miſſchien omtrend dit geſchil, iet van meerder gewicht dan al het voor-

voorgaande, mocht aangemerkt zijn.

Voor af gaat een inleiding daar ik zeer ſlecht gepreezen word, 't welk uitkomt, dat het zeeker is, dat ik het daar voor gehouden wil hebben, dat de *Heilige Schrift* niets in zich behelſd, dan 't geen we van onze ingeſchaapen beginzelen konnen afleiden of daar toe brengen, waar op in 't voorgaande reeds geantwoord zijnde, wy niet waardig achten daar weederom van te ſpreeken. Maar tot de zaake zelf overgaande, zo worden mijn woorden aangehaald, en daar op toegeſtaan, a *dat God almachtig, een door zich leevende, en werkende doening is*, als meede, *dat deeze werkelijkheid in God, iet werkt, of omtrend iet als een voorwerp verkeerd*, dat is te zeggen, zo als ik het verhandel, dat iet te werken, of omtrend iet als een voorwerp te verkeeren, de daadelijkheid Gods is, waar door hy omtrend zich zelven, als 't eenige voorwerp zijner kennis, verkeerd, en dat de weezendheid den oorſpronk en het voorbeeld van dit denkbeeld is, waar uit volgd, het opzicht van de weezendheid tot zijns zelfs denkbeeld, als

a pag. 107

tot het voorwerp zijner kennis, en van het denkbeeld tot de weezendheid, als tot zijn oorſpronk en voorbeeld. Gods volſtrekte werkelijkheid ſteld, als een onafſcheidelijke oeffening de kenniſſe zijns zelfs, van welke kennis God, volſtrekt aangemerkt, het voorbeeld en het voorwerp is: en om dat de weezendheid door dit denkbeeld zich zelf verſtaat, zo volgd daar uit de betrekkelijke onderſcheidinge, en 't opzicht van de weezendheid tot zijns zelfs denkbeeld, als tot het voorwerp zijner kennis, waar door God zich zelf in zijn onbevattelijke oneindigheid kend.

Deeze dingen moet men met onderſcheid bevatten, iet te werken, of omtrend iet als een voorwerp te verkeeren, zijn zaaken die elkander inſluiten, maar daarom is het iet dat gewerkt word, niet het zelfde met het voorwerp waar omtrent 't verkeerd, God werkt in zich zijns zelfs denkbeeld, het voorwerp en voorbeeld daar van is de volſtrekte weezendheid, en om dat God door dit denkbeeld zich zelf verſtaat, en daar toe eenig opzicht heeft, zo word ook het denkbeeld bekwaamlijk 't voorwerp van Gods kennis

nis genoemd. Dit onderſcheid ſchijnd in het teegen ſchrift niet aangemerkt te zijn, dewijl 'er maar enkelijk ontkend word, dat Gods verſtand, of het denkbeeld van zijn volſtrekte weezendheid, dit voorwerp zoude zijn, daar nochtans die verwaarlooſd zijnde, mijn verklaaring niet kan verſtaan worden.

De reeden van ontkenning, hier op gegeeven, zijn deezen, *om dat zo haaſt men op Gods leeven of werkelijkheid denkt men met eenen klaarblijkelijk begrijpt, dat deeze volſtrekte doening, in de kennis die hy van zijn eigen weezendheid volmaaktelijk heeft, beſtaat, en geleegen is.* In welke reeden men duidelijk, de niet in acht neeming van 't vereiſchte onderſcheid, ontdekt, want beſtaat Gods leeven of werkelijkheid in de kennis die hy van zijn eygen weezendheid heeft, wat is het dan dat God werkt, of is hier een werkelijkheid zonder oeffening? God heeft kennis van zijn eygen weezendheid, van waar ontſtaat die? niet van een ander buiten God, dat is klaar, ook niet van God zelf als van een oorzaak, die van 't veroorzaakte verſchild, maar 't komt van God voord, als een

a pag. 108.

inblijvende oeffening der werkelijke weezendheid, 't welk ik zo klaarblijkelijk acht, dat 'er maar een maatige inspanninge des geefts, om zulks te vinden, vereifcht word; en buiten deeze verwarring ftaat 'er niets dat men voor reeden van ontkenning kan opneemen.

Maar daar word ondernoomen om aan te wijzen, dat het geen ik in God aanmerk als twee onderfcheiden eigenfchappen, niet anders dan een en het zelfden is, dus word het vertoond, *ik begrijp onderfcheidelijk, dat Gods volftrekte doening, daar in beftaat, dat hy werkelijk kennis van zijn weezendheid, en oneindige deuchden heeft, zonder nochtans deeze, als gewrochten of uitgewerktens, maar in teegendeel als voorwerpen, waar omtrend zijn werkelijkheid verkeerd, aan te merken. Waar uit dan zo klaar als den dach af te neemen is, dat het geen onzen fchrijver, twe onderfcheiden eigenfchappen in God noemd, niet anders dan in der daad, een en het zelfde is.* Maar heeft God kennis van zijn weezendheid, en oneindige deuchden, en zijn dit *voorwerpen* waar omtrend zijn werkelijkheid

ver-

erkeerd, hoe kan men dan ontkennen, t'er onderscheid is? of is Gods werlijkheid, en de *voorwerpen* waar omend Gods werkelijkheid verkeerd, een a het zelfde, wat is dan Gods kennis? a wat is het geene dat hy kend? zo dat en teegenspraak zelf erkennen moet et geene dat ik wil; en dat de kennis die iod van zich zelven heeft een *gewrocht* f *uitgewerkte* zoude zijn, word van mijn olstrekt ontkend, gelijk 't ook niet ter aak doed, dat men onmoogchelijk op et een, zonder ook op die tijd het aner te bevatten, kan denken, want dat eweer ik zelf, sterker dan hier gechied.

Vervolgens tracht men groote ongerijmdheeden uit mijn gevoelen te rekken, hier in bestaande, dat men op lien zelfden voet, een vier, vijf, ja zes-eenheid zou konnen betoogen, dit word aangeweezen met deeze woorden a *wanneer ik Gods eenvoudigheid enkel beschouw, zo begrijp ik onderscheidendlijk, dat hy zich noodwendig moet verstaan: ja dat Gods verstand of werkelijkheid, onmiddelijk uit de eigenschap van zijn eenvoudigheid vloeid: en verder, dat uit Gods* a pag. 110.

een-

eenvoudigheid zijn werkelijkheid of verstand voortkomt, en dat men, *Gods eeuwigheid waar uit zijn eenvoudigheid, met volle kracht word beslooten, met de naam van* Vader, *en de eenvoudigheid met de naam van* Zoon, *op de zelfde wijze kan doopen, enz.* Maar als hier gezegd word, dat als men Gods eenvoudigheid enkel beschouwd, men als dan begrijpt dat hy zich zelfs nootwendig moet verstaan, en dat Gods verstand onmiddelijk uit de eigenschap van zijn eenvoudigheid vloeid, zo ziet men klaarlijk dat alle deeze gezochte ongerijmdheeden, den weg afgesneeden zou zijn, indien Gods toeëigeningen en Gods eigenschappen, die ik van den anderen onderscheide, alhier niet onder elkander wierden vermengd. Die teegens mijn, over zo gewichtig een leerstuk, ten strijd komt, behoorden, om de zaak in 't hart te treffen, het groot onderscheid dat ik stel tusschen Gods toeëigeningen en zijn eigenschappen, wel te doorgronden.

Ik versta door Gods *toeëigeningen* niet anders dan 't geen door gebrek van ons verstand aan God word toegeeëigend, als onderscheidene volmaaktheeden, 't geen

in

n God zelf een en eenig is, zonder verdeeling of byzondere aanmerking, in God, toe te laaten: doch door *eigenschappen* verſtaan ik geen overweeging, en aanzien van ons verſtand, als onderſcheidene volmaaktheeden, zonder dat die onderſcheiding in God plaats heeft, maar ik verſtaa daar door 't geen dadeljk en ſtellig in God is, en een onderſcheiding toelaat. In 't kort Gods *eigenſchappen* zijn Gods *inblyvende werken*, die niet van ons verſtand, of wijze van aanmerken af hangen, gelijk de *toeëigeningen*, maar nootzaakelijk en weezendlijk in God zijn, als daar is dat den *Vader* de *Zoon* teeld, en dat den *Heiligen Geeſt* van den Vader door den Zoon uitgaat; en dit is 't geen alle rechtſchaapen Godgeleerden beveſtigen, te weeten, dat Gods inblijvende Perzoonele werken, in God zelf onderſcheiden, en iet ſtelligs zijn: en uit de verwarring der dingen, die ik dus zorgvuldig van den anderen onderſcheiden had, ontſtaat de verbeelding van ongerijmdheid.

Op het zeggen dat Gods verſtand of werkelijkheid, onmiddelijk uit de eigenſchap van zijn eenvoudigheid vloeid, ont-

ontken ik, dat de eenvoudigheid een eygenſchap Gods is, en ik heb ze als een toeeigening verhandeld, indien dat niet recht was, waarom de misſlag niet vertoond? Wyders, dat Gods verſtand uit zijn eenvoudigheid vloeid, of dat zijn werklijkheid uit zijn eenvoudigheid voortkomt, is alleen maar te zeggen, dat de beſpiegeling van Gods eenvoudigheid ons daar heene voerd, dat we tot aanmerking van Gods verſtand of werkelijkheid koomen, maar niet dat het in God iet ſteld of voordbrengd, en dieshalven heeft dit geen gemeenſchap met het betwiſte leerſtuk; want de kenniſſe die God van zich zelven heeft, is van de Goddelijke weezendheid, als een onafſcheidelijke oeffening, oorſpronkelijk, niet *alleen* ten opzicht van onze bevatting, maar *daadelijk* en *ſtellig* in het weezen Gods zelf, en ik ſtel vaſt, dat 'er noid leevend menſch, Gods denkbeeld met eenigen aandacht beſpiegelende, geweeſt heeft, die zulks zou ontkennen.

Dewijl dan 't geen ik ſtel zo wijd verſchild, van 't geen men 'er meede gelijk poogd te maaken, zo kan men lichtelijk zien,

zien, dat alle dezen omslag van voorgewende ongerijmdheeden, slechts woorden in den wind zijn. Als meede, 't vitten op mijn woorden van de *zaamen begrijping* van alle Gods toeëigeningen, dewijl ik daar voordachtelijk van de toeëigeninge spreeke, voor zo veel ze van de eigenschappen onderscheiden zijn. Zeeker, ongerijmdheeden uit een gevoelen te trekken, daar men geen genoegzaame kennis van heeft, ten minsten, dat men verward en teegens de zin van den schrijver voorsteld, is een bewijs van slordig beleid, of kleene oprechtigheid.

Eyndelijk komt tot onderzoek 't geen ik van de voortkomst, ende het bestaan van den *Heilige Geest* verklaarde, maar daar ik mijn over verwonderen moet, dit gaat zonder slag of stoot te ontfangen, onbeschaadichd heen. 't Was echter nootzaakelijk, zo 't schijnd, geen geleegendheid te verzuimen, om mijn iets, dat niet al te wel luid, toe te schrijven, daarom de zaak verby gaande, grimd men op de benaaming: de darde Perzoon in de *Drie-eenheid* noem ik, met de *Heilige Schrift*, den *Heiligen*

Geest,

Geest, doch de reeden deezer benaaming, die ik geef, konnen ook toegepast worden op den *Vader* en den *Zoon*, ja ook op God volstrektelijk aangemerkt. Hierom is't 'er dapper gaande, die nu niet zien
a pag. 114. kan, *dat ik maar drie byzondre naamen, aan een en de zelve eigenschap kom toe te eigenen*, en dat ik met *Sabellius* en de navolgers van *Socinus* overeenstemme, die moet wel *stok blind zijn*, inder daad gaat dit vast, zo zou ik twijffelen, of niet alle Godgeleerden, wanneer ze voor hadden reeden van deeze benaaming te geeven, stok blind zouden zijn: want de reeden der byzondere naamen, aan de Goddelijke Perzoonen toegeschreeven, word gehaald uit eenige overeenkomste, die daar van in de schepzelen te zien zijn, dewijl nu onder de schepzelen een Zoon geteeld word van zijn Vader, en dat daar in eenige gelijkenisse, met de voordkomst der tweede bestaanelijkheid in 't Goddelijke weezen, zich opdoed, zo word de benaaming van daar ontleend: doch daar zijn in de schepzelen geen voordkomsten, die met die der darde bestaanelijkheid eenige overeenkomst hebben, en dieshalven, men kan

kan geen gelijkenisse van de schepzelen ontleenen, en de benaaning daar van aan de darde bestaanelijkheid toeëigenen, maar men moet het alleen met een naam uitdrukken, die de darde Perzoon in 't byzonder niet eygen zijnde, ook aan den Vader en den Zoon kan toegeschreeven worden. Dus vatten 't den door schranderen *Amezius*, a *om dat nu*, zegd hy, *in de schepzelen de teeling van een Zoon, en niets, dat eveneens onmiddelijk van twe volmaakte voordkomt* (*gelijk den Heiligen Geest van den Vader en Zoon*) *gevonden word, daarom word de voordkooming des Zoons eygendlijk uitgedrukt: maar 'er word noch een byzondere wijze van voordkoomen, noch een* byzonderen naam *volstrektelijk der darde Perzoon eygen, gegeeven, want van de Vader en Zoon word waarelijk gezegd, dat ze* geesten, *en* Heilig *zijn, en den Zoon komt ook door een geestelijke teeling van den Vader voord.*

Amezius merg der Godgeleerdheid, boek. 1. hoofdst. 5. Lid. 16.

Waar uit nu klaar zal zijn, hoe swaar de reedenen teegens mijn verklaringe aangevoerd, by verstandige menschen, die eenige verdieping in de Godgeleerdheid verkreegen, en vlijt om de schran-

derſte ſchrijvers te onderzoeken aangewend hebben, behoorden te weegen: en dat het enkel ſchermſlaagen in de lucht zijn, daar men door miſvatting en verdraajing mijner gedachten en woorden, dus woelachtig meede te werk gaat. Zeeker, dit gewichtige leerſtuk is van dat belang, dat het van geen *krebbyters* of *woordenvitters*, maar van edelmoedige verſtanden, die de kern der zaak kennen, en te treffen weeten, behoorden gehandeld te worden.

Echter ſchijnd het aanhangzel, deeze weederlegging bygevoegd, noch te zullen aanwijzen, dat mijn verklaringe, met de uitdrukkingen, die de *Heilige Schrift* omtrend deeze leere ons ter hand ſteld, komt te ſtrijden, en nochtans daar word niets aangeteekend, van 't geen *Gods Woord* leerd, of men kan ook het zelfde in mijn verklaringe leezen;
a pag. 116. en 't geene ik niet hebbe, a en hier, als
b pag. 101. ook op een b andere plaats, ſtoutmoedig gezegd word in de Heilige bladeren te ſtaan, zal niemand ter Waereld daar uit konnen bewijzen.

De *Heilige Schrift* zegd nergens (het woord *zelfſtandigheid* genomen in een eygend-

eygendlijken zin gelijk ik het in dit ſtuk gebruik, en gelijk het Neederduitſche woordt meede brengd, in welke het ook alleen aan God voegd) dat het Goddelijke weezen in drie onderſcheiden zelfſtandigheeden beſtaat, maar wel, *drie zijnder die getuigen in den* Heemel, *de Vader, het woord, en de Heiligen Geeſt, en deeze drie zijn een.* Daar en booven, die niet wil dat men de *Heilige Drie-eenheid* verklaaren zal, en zelf bekend al te onvernuftig te zijn, om alle vraagen hier omtrend te beantwoorden, hoe komt die zo roekeloos, van eenige woeſte brabbelingen, als waare het verklaaringen, van deeze zaak te geeven, en daar by te beveſtigen dat zulks in de *Heilige Schrift* ſtaat, gelijk ons hier voorkomt, als men leeſd, a *dat het woord* a pag. 116, 117.
zich omtrend God, als de reeden teegens het verſtand draagd, en dat Gods wijsheid of reeden, met recht de naam van geteelde of Zoon, word toegeëigend, om dat ze onmiddelijk uit het verſtand, van het allervolmaakſte weezen is voordgebracht; en daarom als een onderſcheiden beſtaanelijkheid in 't zelve van ons kan aangemerkt worden. Waarom toond men niet waar

deeze woorden ſtaan? Waarom veracht men verklaaringen, daar men ze zelfs tracht te geeven? indien 't ons luſte, en onze zaak dat vereiſchte, we zouden over dit zeggen, *van de reeden teegen 't verſtand*, en van 't *voordkoomen uit* het verſtand, zodaanige vraagen vormen, dat daar door openbaar zou zijn, dat den opſtelder te *onvernuftig was om ze te beantwoorden.* Maar daar van afſcheidende, als zo we de ſwakheid des teegenſtands genoegzaam ontdekt, en de teegenſtrijdige en onſchriftmaatige uitlegginge zonder verſtand geſchreeven achten, zo laat ons bezien wat 'er verder te voorſchijn komt.

Aangaande het geeene ik, in 't hoofdeel van Gods haat en toorn, gezegd hebbe, naamendlijk, a *dat wy God, met hem te beminnen geen meeer genoegen geeven, noch beeter na zijn wil doen, dan met hem te haaten*, moet verſtaan worden in een eygendlijken zin, gelijk in die zelfde reedeneering uitgedrukt ſtaat, dat het een vooroordeel is, te waanen, dat wy God met ons doen, *eygendlijk te ſpreeken*; konnen behaagen of mishaagen: het zelfde beweer ik op een andere

a Beginzelen pag. 288.

plaats

plaats zo uitvoerig, dat ik het dienſtich oordeele, tot verklaring van dit ſtuk, iet daar van op te haalen, dus luiden de woorden. a „Alles wat buiten God „beſtaat, enkelijk van zijn onverſchilli- „ge wil af hangende, is alleenlijk een „oeffening deezer liefden, en geen „ſchepzel heeft het minſte vermoogen „om zich zelf van dit gebruik te ont- „trekken; alles wat hy doed, of in hem „uitgewerkt word, 't zy hy God be- „mind en verheerlijkt, of haat en la- „ſterd, ſtrekt alles tot een zelven einde. „Want om dat alles wat God gemaakt „heeft getuigenis zijner weezendlijk- „heid geeven moet, en dat hy de den- „king en de uitſtrekking in dier voegen „heeft geſchikt, dat alle de byzondere „uitkomſten ieder op zijn order en tijd „ontſtaan, zo ziet men klaarlijk dat 'er „niets gebeurd, dan 't geen God door „de liefde zijns zelfs verordend heeft, en „dat het ten opzichte Gods niet ver- „ſchild, of de menſchen vroom of God- „deloos zijn.

a Beginzelen pag. 323. 324.

„Want indien God de liefden der „menſchen tot hem, of de roeming en „prijzing zijner weldaaden, aan andere

„menschen, begeerden, hy zoude „zeekerlijk, in veele menschen die zijn „erkentenis schijnen te verwoesten, „zodaanige uitwerkingen te weeg brengen: of by aldien de Godloosheid der „zondaaren met zijn wil streed, of dat „hy eenige beleediging, of verminde„ring van heerlijkheid door haar on„achtzaam en onheilich leeven onder„worpen was, hy zoude ontwijffelbaar „alle Godloozen tot een staat, waar in „ze hem beminden en verheerlijkten, „overbrengen. Deeze reedeneering „acht ik zo bondich, en zo volkoomendlijk overeen te koomen met de bekende spreuk des wijzen Koninks, *de Heere*
Proverbia Cap. 16. *heeft alles gewrocht om zijns zelfs wil: ja ook den Godloozen ten daagen des kwaads* dat het allerstrengste onderzoek deeze waarheid niet zal doen waggelen.

Onderwijlen was mijn wel bekend, dat men in een *oneigendlijken zin*, aan God almachtig een behaagen en mishaagen, over de menschelijke daaden toeschrijven kan, gelijk blijkt uit deeze mijne woorden, [a]*'k weet wel dat men andere menschen, ter deuchd aanmaanende, voorhoud, dat ze zulks doende, aan*

a Beginzelen pag. 376.

God

God een aangenaamen en behaagchelijken dienst zullen doen; ook misprijze ik die manier van aanraading niet, maar ik meine dat ze voor geen genoegzaam bewijs verstrekken kan, om toe te stemmen, dat men dit eygendlijk *verstaan moet.* Ook staat het bekend, by allen die gebruik van de *Heilige Schrift* maaken, dat deeze toeschrijvingen, van de wetten en inzettingen die God door zijn vrye wil, als richter en wetgeever, den menschen aanbeveeld, herkomstig zijn: en dieshalven men moest teegens mijn niet bewijze, dat deeze benaamingen in zeekere opzichten plaats grijpen, of dat men op Gods uitwerkingen staroogende mijn woorden niet kan uitspreeken, maar dat men in een *eigendlijken zin*, en aan de *zijde Gods*, kan zeggen, dat de menschen God minder genoegen geeven met hem te haaten, dan met hem te beminnen, en gelijkerwijs dit teegens Gods volstrektheid ganschelijk strijd, zo word 'et ook in deezen teegenspraak niet ondernoomen. Zo dat 't geen ik stel, schoon 't al voor een vry harde taal aangeteekend staat, zelf de minste betwisting of onderzoek niet bejegend, en 't zal als een on-

wankelbaare waarheid, die niemand beſchaadigen kan, by mijn vaſt geſteld blijven.

Van Gods vergelden de rechtvaardigheid.

Aangaande mijn oordeel van *Gods vergeldende rechtvaardigheid*, daar in word niets beriſpt, maar alleen gezegd, dat men wenſchten te weten wat ik met deeze woorden meen, a *dat God voor zo veel hy door 't denkbeeld in 's menſchen verſtand licht de vroomen, en Godloozen, op de zelve wijze beſtraald*, dit word ten opzicht van Gods onveranderlijke eenzelvigheid toegeſtemd, maar, *dat de verſcheidenheid der uitwerkinge, die door die beſtraaling worden voordgebracht, ſpruiten uit de verſcheiden geſteldheeden der menſchen, daar deeze werking in geſchied*, dat ſchijnd zo klaar niet. Maar hoe kan hier duiſterheid blijven, dewijl men 't eerſte toeſtaat, te weeten, *dat God de vroomen en Godloozen op de zelve wijze beſtraald*, van waar zal dan anders de verſcheidenheid der uitwerkingen ontſtaan? want komt het niet van de zijde Gods, noch van de zijde des ſchepzels, waar is een darde om dit te doen voortkoomen? of dit moeſt weezen 't geen men hier zegd *te weeten*,

a pag. 128.

naa-

naamendlijk, *dat 'er al vry veel* gesteldheeden *der menschen zijn*, *die door* natuurlijke oorzaaken *in hen gebooren worden:* indien deeze *natuurlijke oorzaaken*, waar door *gesteldheeden* en *bekwaamheeden* in den mensch gebooren worden, wat anders dan de wille Gods zijn, dan beken ik dat 'er een darde genoemd word; maar ik zegge, dat alle die ze koomen te stellen, daar meede de weezendlijkheid Gods ontkennen, want die aan zodaanige natuurlijke oorzaaken eenige uitwerking toegeschrijfd, die ontkend dat God alleen alles werkt.

En nochtans als of het mijn stelling was, en of ik gezegd had te *weeten*, dat 'er in den mensch door *natuurlijke oorzaaken* gesteldheeden gebooren worden, zo moet hier het oude loopje weer dienst doen, de vergelijking met Spinoza, schijnd de spil en omtrek te zijn, daar 't geheele werk op draaid, en om bewoogen word: wat zal ik op deeze sunze rauwigheeden anders zeggen, dan dat ze uit mijn schriften behoorden te verstaan, dat ik God alleen voor de oorzaak van alle daadelijkheid erkenne, en dat ik geen bekwaamheeden in den

menſch, om Gods beſtraaling, dus of zo te ontfangen, toelaat, dan die God zelf door zijn onverſchillige wil, op dat zijn beſtraaling dus of zo in den menſch zou ontfangen worden, heeft gegeeven: zo dat het zeggen van Spinoza, volkomedlijk met mijn gedachten ſtrijd. Maar die zelfs zegd te weeten, *dat 'er al vry veel geſteldheeden der menſchen zijn, die door natuurlijke oorzaaken in hem gebooren worden*, die mach toezien hoe hy zich zelven daar van zuivere.

Van de beweeging. a beginzelen pag. 184.

't Geen ik reedeneerde van de beweeging a *dat God de deelbaare ſtof, met zodaanig een geordende beweeging, waar uit onvermydelijk, de Aarde, en al de Hemelſche lichten, met al de veranderingen die op of in de zelve zijn, ieder op zijn tijd hebben moeten volgen, door 't gebied van zijn wil heeft doen beſtaan*, moet zodaanig voorhouden, dat 'er byna al wat wanſchikkelijk is uit volgd. Eerſt

b pag. 186.

word hier door b *het onvermydelijke nootlot, der Stoiſche en Platoniſche Wijsbegeerige, zo vaſt geſteld, dat 'er ſlechts de naam aan ontbreekt.* Maar hoe is't moogchelijk dat zulk hier uit kan volgen?

gen? want dewijl ik de order van beweegen aan Gods onverschillige wil onderwerp, en dat ze alleen door 't Goddelijk besluit zodaanig is, als wijze bevinden, zonder dat ik iets in de beweeging stel, waar uit eenig gewrocht kan voortkoomen, zo blijkt het zonnenklaar, dat men hier uit noch ongerijmdheid, noch achteloosheid in 't leeven, kan trekken, die niet op dien zelfden grond, teegens het Goddelijke besluit kan worden aangevoerd. Gelijk ook alles wat mijn hier over ten lasten komt, al voor lang door de navolgers van *Arminus*, teegens de Rechtzinnige Godgeleerden van ons Land, die om 't vermogen des menschen ten troon te verheffen, God almachtig van zyn eer en volstrekt bestaan niet wilden berooven, is voorgeworpen.

Als 'er dan uit mijn stelling getrokken word [a] *dat alle grouwelen, van moorden, rooveryen, overspel, ongereegelde hartstochten, en wat men meer schrikkelijks kan bedenken, van deeze eensgestelde maate van beweegen. in de stof hun zeekere, en onfeilbaare oorzaak neemen*, en dan dat zodaanige bedrijvers der grouwelen, a pag. 137.

a pag. 138. welen, [a] *in plaats van innerlijk harten leet en berouw, daar over te gevoelen, zijn zelven maar behoefd te vrede te ſtellen, en de zaak als wel gedaan te achten, om dat het onmoogchelijk niet anders weezen kon, of hy moeſt die wetten, van beweegen, gehoorzaamen*, en dat men daar by vergelijkt, 't geen *Epiſcopius* teegen 't Goddelijk beſluit opwerpt, zo zal 't een en 't ander voor Kinderen van een voedſter moeten aangezien worden, dus ſchreef dien gevolgen trekker, [b] *zo weet dan God, na des proevers en zijner meedeſtanders mening, alle gebeurlijke dingen, dat ze geſchieden zullen, of niet geſchieden, om dat hy zijn eygen beſluit weet, door het welke hy de zaake zo wil beleiden, met een onwederſtandelijke werking, of onvermijdelijke toelaating, dat alle deuchden en ondeuchden, alle ſchelmſtukken en ſchenderyen, nootzaakelijk gepleegd moeten worden; 't welk de Remonſtranten zo verfoejeljk en grouwelijk houden, dat 'er in haar oogen niet bekwaamer en zoude bedacht konnen worden, om Atheiſtery of Godloosheid in te vöeren, of immers te verſchoonen, want wat kan daar eigendlijker en meer toe dienen, als dat men geloofd, dat God door zijn beſluit oorzaak*

b Epiſcopius antwoord op de proeve van Heidanus pag. 71.

is,

is, van alles dat geſchied, of niet geſchied.

Deeze gevolgen met den anderen vergeleeken zijnde, zou men byna denken, dat den eenen tot een voorſchrift, aan den ander heeft verſtrekt: en inder daad, de zaak wel ingezien zijnde, zal men moeten bekennen, dat by aldien een Godloos menſch zich in zijn Godloosheid kan toegeeven, om dat hy niet anders kan werken, dan na de maat en Wetten van beweegen, die God almachtig in den eerſten aanvang des tijds heeft veroorzaakt, hy zich ook op de zelfde wijze kan toegeeven, om dat hy niet anders kan werken, dan het Goddelijke beſluit onveranderlijk vaſt geſteld heeft. Die mijn gedachten met eenige opmerkinge overweegd, moet overtuigd ſtaan, dat ik deezen maate van beweegen geenzins het Goddelijke beſluit ontrekke, of daar aan eenige veroorzaaking toeſchrijve, nadien ik alles voor veroorzaakt, en Gods wil of beſluit alleen voor den oorzaak erkenne: en dewijl op deeze plaats, te vertoonen dat den menſch de deughd moet betrachten, en geenige reedenen heeft tot verſchoo-

ſchooning zijner Godloosheid, om dat alle daaden en uitkomſten, van God zeekerlijk bepaald zijn, niet voegen zou, of bekwaamelijk te pas koomen, zo konnen den zodaanigen, die kwaade gevolgen uit mijn ſtelling trekken, van onze helden, die den Arminianen te keer gegaan en overwonnen hebben, hunne antwoorden gaan haalen, want de pylen zijn uit dien hoek, daar men teegens Gods volſtrekt beſtaan zich aankant, ontleend.

Maar dit mijn gevoelen moet al weederom met Spinoza overeenkoomen, niet teegenſtaande men gedrongen is te bekennen, dat na mijn ſtelling het geſchaapenen buiten Gods weezen bevat word, 't welk de kern des geſchils teegens Spinoza behelſt. Indien iemand zich had laaten huuren, of op rooyen, om de Waereld in te boezemen, dat mijn gedachten met die van Spinoza overeenſtemmen, men zou als dan de reedenen weeten, waar om dat hy met kracht en geweld, teegens uitdrukkelijke verklaaringen, en teegens gedachten die het recht ſtrydigen met zo veel klaarheid voortzetten, dat 'er de Spino-

ziane-

zianerye, van niemand ter Waereld, teegens ſtaande gehouden zal konnen worden, zulks had darren onderneemen, om dat hy als dan, om 't loon te verdienen, of zyn oproojers te behaagen, 't mocht zo dom en dwaas zijn als 't wilde, konde aangezet worden: maar dat iemand met verſtand, en zonder een ondeugend oogmerk, deeze dingen zon konnen in 't werk ſtellen, acht ik alzo ondoenlijk, als dat een eerlijk man met voordacht en met behaagen; een ſchelmſtuk zou trachten uit te voeren.

Doch laat ons zien waar in de overeenkomſt] beſtaan zal, te weeten hier in, om dat het in de dingen zelf die buiten God beſtaan, *een en de zelve nootzaakelijkheid van werken ſteld*, 't welk een ieder, die kennis van 't geſchil heeft, beeter weet: want na 't gevoelen van *Spinoza*, is in alles een nootzaaklijkheid van werken uit de nootzakelijkheit van Gods natuur, maar na mijn gevoelen is 'er geen nootzaaklijkheid van werken, noch door Gods natuur, noch door de natuur des ſchepzels, maar alleen een nootzaaklijkheid of onfeilbaarheid der uit-

uitkomste, en de des gevolgs, overeenkoomende met de vrye bepaalinge van Gods wil; en dat deeze uitkomste ontwijffelbaar, volgens het Goddelijke besluit, te voorschijn koomen, dat belyde ik volmondig, en ik verzekere mijn dat geen rechtsinnig verstand dit anders begrijpt: waarom ik geenzins schroomen, om met schrandere en vermaarde Godgeleerden, te stellen, a *dat ook inder gebeurlijke dingen is aan te merken, een zeekere* nootzaaklijkheid *uit Gods besluit voortkoomende, die wy der* onfeilbaarheid *noemen, overmids dat volgens de zelven alle zaaken zeekerlijk by God geschieden:* als meede, b *dat alle dingen in 't gemeen, en elk in 't byzonder, niet alleen de uitkomsten, maar ook de middelen en voorwaarden, van God besloten en voorweeten zijn, en dat ze volgens 't besluit en de voorweetenschap geordineerd worden, zo dat dezelve niet anders en konnen geschieden, en dienvolgende dat ze al te zaamen, op haar manier,* nootzaaklijk *zijn. Gemerkt het besluit Gods niet en kan veranderd worden, noch zijn voorweetenschap bedroogen.*

a *Triglandiums* verdeediging van de leer en eer pag. 192.

b *Gomarus* accoord van de rechtzinnige leere der voorzienighcid Gods pag. 48.

Doch 't zal niet ondienstich zijn, eerwe

we van deeze fenynſuiging afſcheiden, de gedachten te laaten gaan over 't geene dat 'er gezegd word, met deeze woorden [a] *zo we God, die immers inniglijk een allerenkelſte doening is, en aldus zijn beſluit, waar door hy gewild heeft, dat 'er ſchepzelen buiten hem beſtaan zullen, in zijn* onveranderlijke eeuwigheid, *op dien voet naukeurig beſchouwen, zo zal het de eygen* nootzaaklijkheid in hem zelf, *om de dingen zodaanig te doen zijn, ſtellen.* En een weinig verder, *terwijl in Gods eeuwigheid eerder noch laater, voor noch na, geen plaats heeft; en zijn beſluiten, zo wel* van *als* in *de eeuwigheid, by ons konnen aangemerkt* worden, *zo werd de eeuwigheid van de Waereld, op deeze wijze de zelve nootwendigheid toegeeigend.* Maar waar dit heen wil kan ik niet verſtaan, immer 't en behelſd noch mijn gevoelen, noch 't kan uit mijn woorden volgen, ja, ik verfoey dit zeggen, als volkoomen *Spinoziaans*, want dat in God zelf, als men zijn beſluit in zijn onveranderlijke eeuwigheid beſchoud, een nootzaakelijkheid is, om de dingen te doen zijn, en dat de eeuwigheid van de Waereld de zelve noot-

a pag. 140.

wendigheid word toegeeigend, om dat Gods besluiten zo wel *van* als *in* de eeuwigheid konnen aangemerkt worden, verschild niets van het zeggen van Spinoza, te weeten, *dat God niet anders heeft konnen besluiten*, *om dat hy voor zijn besluiten niet geweest is*, maar dat de een, en den ander, hunne gedachten hadden ingespannen, om met aftrekkinge der zinnen, de eeuwigheid Gods aan hun geest te doen verschijnen, en daar uit geleerd dat de woorden, *van eeuwigheid* en *voor* of *niet voor sijn besluit te hebben geweest*, omtrend de eeuwigheid Gods, als men eigendlijk spreekt, niet te pas kome, en alleen op tydelijke dingen, die onder duurig zijn, beteekenis hebben, ze hadden zich moogchelijk aan de eene zijde van Godverzaaking, en aan de andere zijde van raaskallery onthouden. Want het denkbeeld der eeuwigheid, sluit zodaanig een volstrekt bestaan in, dat men 't voor de uiterste spooreloosheid achten moet, daar uit eenige nootzaakelijkheid van eindige schepzelen, te willen af leiden, en dewijl 't zeeker is, dat 'er eindige dingen bestaan, zo is 't met een zeeker, dat men Gods eeuwig-

wigheid moet ontkennen, of dat men moet ſtellen, dat het geſchaapenen van Gods onverſchillige wil af hangd.

Deeze gedachten der eeuwigheid, waar door noch *voor* noch *na*, noch *eerder* noch *laater*, noch eenige ſtip der *achtervolging* plaats heeft, en waar na men zeggen moet, niet *God heeft geweeſt*, of *God zal zijn*, of *God is van eeuwigheid*, maar alleen GOD IS, en GOD IS EEUWIG, af *in de eeuwigheid*, geeven zodaanig een overtuigende klaarheid in mijn verſtand, dat geenige wiskonſtige betooging meerder kracht heeft, dan de ſtelling *dat alle de ſchepzelen van God*, zonder eenige natuurlijke nootzaakelijkheid zijns weezens of eeuwig beſtaan, *door zijn onverſchillige wil zijn voortgebracht.* Voortreffelijk zijn de woorden van den grooten *Heidanus*, „a zeeker, zo wy alleen met aandacht „op de oneindige wijsheid en macht „Gods willen acht geeven, wy zullen „bevinden dat 'er ganſch niet weezen „en kan, dat niet van hem af hange en „voortkoomen, niet alleen geen wee„zen, of iets dat buiten hem beſtaat, „maar ook geen order, geen Wet,

a *Heidanus* Cauſa Dei pag. 190.

„geen reeden of ſchijn van waarheid en „goedheid: anderzins en zoude God „niet *indifferent* (onverſchillig) geweeſt „zijn om te ſcheppen 't geene hy geſchaapen heeft. Dewijle het niet te „begrijpen is, dat de wille Gods niet „van eeuwigheid en zoude *indifferent* „(onverſchillig) geweeſt zijn, tot alle „het geene dat geſchieden zal: om dat „'er geen waarheid, geen goedheid, „niet dat men gelooven moet, niet dat „men doen of laaten moet kan bedacht „worden, daar van het beeld en de *idea* „te vooren zoude geweeſt zijn in Gods „verſtand, al eer zijne wille zich bepaald hadde, om alle dingen te doen „zijn dat ze zijn. Welke woorden „niets anders in hebben, dan 't geene ik doorgaans in mijn ſchriften verhandelen, en van zo blijkelijk een waarheid zijn, dat ze alle teegenſpraak zullen konnen verduuren; en 't ſchijnd mijn toe, dat men van de uiterſte onbeſchaamdheid, niet zou konnen verwachten de *nootzaaklijkheid van 't beſtaan der dingen uit kracht van Gods eeuwigheid*, aan mijn toe te ſchrijven.

't Schijnd nochtans dat de onvernoeg-

de

de lasterlust dit voor heeft, dewijl 'er by staat, *dat ik zelf het gansche gebouw van Gods onverschillige wil den boodem in stoot.* Maar indien ik dus onbegrijpelijk met mijn zelven strijde, waarom de heilooze woorden uit mijn schriften niet getoond, of de stelling, daar 't in besloo-ten legd, opgehaald? maar echter zal 't volgen, dat de verfoejelijke leere van de eeuwigheid der Waereld, en van een nootzaaklijkheid in God zelf om de dingen te stellen, met Gods onverschillige wil strijd, en dewijl 't openbaar is dat ik die sterk beweer, zo kan 't ten minsten mijn toeleg niet zijn om de Godverzaaking te onderschraagen: maar die uitslaat, *van Gods onverschillige wil te verwerpen*, en maar taamelijk wel spreekt, dat men uit Gods onverschillige wil alleen, Spinoza bevecht, die zal inder daad, ten zy men oordeele dat het uit gebrek van kennis spruit, van dien Godverzaaker niet konnen verschillen.

Doch alle gevolgen aan een kant gesteld zijnde, zal 't 'er aan houden, [a] *of* [a] pag. 141. *de zaak zo als ze van mijn word opgevat, de proef van een gegronde reedeneering wel*

kan doorstaan; en wy laaten 'er ons aan geleegen zijn, deeze *gegronde reedeneering*, om mijn gedachten aan te proeven, na te spooren, of 'er misschien, teegens alle vermoeden, eenige grond in te vinden was. Het eerste dat teegens mijn dienen zal, word afgenoomen van 't geen ik, om 'er op aan te konnen
a pag. 142. vallen, gevoelen moet, te weeten, [a] *dat de beweeging een bepaalde oorzaak zou zijn in de lichchaamelijke natuur, om op deezen tijd dit, en geen ander verschijnzel te konnen voortbrengen*, maar nadien ik zodaanige grollen verwerp, en God alleen voor de oorzaak aller werkinge erkenne, zo staat 'er van deeze gegronde reedeneering niet veel te verwachten: 't en zy 'er een grondige verklaaring invloeide, wat het zeggen wil, *dat de beweeging oorzaak is, dat de stof in deelen gescheiden, van ons bevat word.*

Wie kan bevatten hoe iemand, die met mijn als een vaste waarheid om-
b pag. 145. helscht, [b] *dat op dat oogenblik als de dingen zijn, God zeekerlijk wil, dat ze zodaanig zijn*, bestaan durfd om teegens mijn te bewijzen, *dat als men eenvoudig op de beweeging, als beweeging let, men niet*

niet kan zeggen dat ze door hun natuur, of vermoogen, bekwaamer is, om dit, of een ander verschijnzel voor den dach te brengen. Want zijn de dingen daarom, om dat God zeekerlijk wil, dat ze zodaanig zijn, hoe kan men dan van een *natuur*, of *vermoogen der dingen*, of *beweeging*, iet zeggen? is de lichchaamelijke natuur, en de beweeging daar aan verleend, enkelijk een uitwerking van Gods wil, gelijk ik beweer, en aan mijn toegestaan word, wat beteekenis heeft het dan, te willen, a *dat de beweeging wel kan gezegd worden, door de vervoering van de deelen der stof, een rond te veroorzaaken, maar geenzins zo nootwendig, of ze had ook konnen een driehoek te voorschijn brengen?* want als door de beweeging een rond gevormd word, dat ontstaat immer, om dat 'er uit kracht van 't Goddelijk besluit een rond weezen moest, en dieshalven is 't volstrekt onmoogchelijk, dat 'er op die tijd, een driehoek uit kan te voorschijn koomen: en die voorneemd van dit stuk *grondig te reedeneeren*, behoorden zich te wachten, van de beweeging, als afgetrokken van de onafzonderlijke zaamenvoeging

a pag. 18

ging met Gods besluit. zo veel om te haalen: 't schijnd ook, na noch iet van de denking omtrend van de zelfde waarde te hebben geuit, dat den misslag zich ontdekt, dewijl men vermoed, dat ik den grond daar mijn gevoelen op rust, omtrend deeze dingen niet wil gezocht hebben, maar dat de enkelheid der Goddelijke uitwerkingen, na mijn meening, onwrikbaare steunzelen uitleeveren; 't welk ook waarlijk den grondvest is, daar mijn gedachten opgebouwd zijn, en 't lust ons te zien wat men hier teegen zal konnen voortbrengen.

Voor af acht ik dienstig eenige opening van deeze zaak, uit mijn schriften, te doen, men moet van de voortbrenging der Waereld ontkennen, al wat teegens 't geen men klaarlijk van God, en van 't schepzel begrijpt, komt te strijden, en dieshalven, dewijl het strijd, dat de Waereld in eenig opzicht van God niet zou af hangen, zo staat te ontkennen, dat 'er eenige stof voorging waar uit God de Waereld maaken: als meede, dat het uit dien hoofden waarachtig is, dat de Waereld van God niet kan

kan voortgebracht zijn met tusschen poozen, even als hadde hy, een gedeelten gemaakt hebbende, eenige tijd laaten voortvloejen, eer hy de andere deelen maakten, om dat men Gods daad niet als meenigvuldig, en in tijd verschillende, mach aanmerken, maar alle duuring en tijd, van hem, en van zijn werken, afweeren moet. *Waar uit blijkt, dat God de Waereld scheppende, zulks door een enkele daad te weeg brengd, en dat alle duuring, onderwording, verandering, verscheidenheid, en diergelijken, niet tot God, maar alleen tot de uitgewerktens, die van Gods enkelde daad afhangen, moet betrokken worden.*

Zo dan, de werking waar door de Waereld bestaat, niet anders zijnde dan Gods wil die alle tusschenpoozen en duurig derfd, die heeft, dieshalven, alles wat 'er is; geweest heeft, of koomen zal, door een enkele daad te weeg gebracht, dat is te zeggen, men moet niet alleen van God in zich aangemerkt, maar ook in betrekking tot de schepzelen, bevestigen dat hy een loutere doening is; en dat de daad waar door hy de

Waereld gemaakt heeft, en als noch, met al de byzonderheeden daar in voorgevallen, of noch te verwachten, onderhoud, een eenige en enkele daad is: welke waarheid, door bespiegeling van Gods denkbeeld, met zodaanige krachtige straalen van overtuiging, ons verstand verlicht, dat geen oplettend gemoed, hier aan, zijn toestemming weigeren kan.

Uyt deeze mijne gedachten, acht ik nootzaakelijk te volgen *dat de denking en de uitstrekking, met zich insluitende de wijze van denken en beweegen, waar door alle verscheidendheeden, die men in de Waereld speurd, in de allereerste stip des tijds van God zijn voortgebracht*; Want indien men dit niet bevestigd, zo blijfd het onmoogchelijk dat God alles door een enkele daad doed: en 't is buiten de zaak geredeneerd, te willen, dat God *een enkele doening* zijnde, zich wel kan *uitstrekken of verkeeren*, omtrend verscheiden geschaapen voorwerpen, en in schepzelen, *lang na 't begin*, iet doen voorvallen, 't welk in den beginne niet gevoegd was aan den denking, of de uitstrekking, om dat dit alleen maar

zeggen

zeggen wil, dat God in zich een enkele doening is, en met eenen toelaat, dat Gods enkele doening verſcheiden daaden buiten zich voortbrengd. Want komt 'er een verſchijnzel voord in de lichchaamelijke natuur, waar van in den beginne, aan de ſtof geen wijze om ze te doen ontſtaan, van God zijn ingedrukt, zo is 't immer klaar, dat de voortbrenging van diergelijk een verſchijnzel, een andere daad Gods, dan die der ſchepping, weezen moet. Daar by, nadien dit verſchijnzel in den beginne aan de ſtof, om daar uit te zullen voortkoomen, niet gevoegd was, zo zal de voortkomſt van dit verſchijnzel, dat by voorbeeld duizend jaaren na het begin zich vertoond, die *laaterheid* niet konnen hebben van de hoedaanigheid der uitgewerktens, want volgens de onderſtelling was het daar aan niet gevoegd, maar 't zal moeten ontſtaan van de werking of oorzaak, en dus zullen Gods daaden ook in tijd verſchillen. Waar uit klaarlijk blijkt, dat God een *zuivere doening* te noemen, toe te ſtaan dat hy de Waereld niet gemaakt heeft *met tuſſchenpooze*, en dat door de zelve daad,

waar

waar door hy de Waereld in de *allereerſte oogenblick des tijds* ſchiep, alle de byzonderheeden, die 'er van hun begin tot op deezen tijd zich in hebben opgedaan, *ook* heeft voortgebracht, en des niet teegenſtaande te willen, dat 'er verſchijnzelen voortkoomen, die in 't begin der ſchepping, in de geſchaapen dingen niet gelegd waaren, loutere teegenſtrijdigheeden zijn.

Maar de zaak aan de zijde des ſchepzels beſchoud zijnde, leeverd een ganſch andere aanmerking uit, want daar Gods daad enkel en in de eeuwigheid geſchied, daar zijn de uitgewerktens meenigvuldich, en tydelijk, gelijk ik zulks aanwijze met deeze woorden a *de geſchaapen dingen, zijnde niet in maar buiten het Goddelijke wezen voordgebracht, door zijn onverſchillige wil,* en *nootzaaklijk als uitgewerktens buiten God beſtaande, konnen niet in de eeuwigheid, maar onder duuring begreepen worden, nadien ze geduurig in hun volharding, van God als hun werker afhangen*: als meede, *doch de ſchepzelen, niet teegenſtaande zy door Gods eeuwige en enkelde daad beſtaan hebben, weegens hun geſteldheid, als na weezendli:kbei-*

a Beginzelen pag. 178.

b beginzelen pag. 181.

heid en werkingen althans van God afhangende, onder zich nootwendig die order van eerder en laater, gaande het een voor het ander, naar maate der beweeging; uit welke ook onvermijdelijk, een geduurige verwisseling van de gestalten der deelen, en der zelver verscheiden zaamenvoeginge, affscheidinge, en diergelijken, ontstaan. Want uit mijns gedachten de enkelheid der Goddelijke werken betreffende, voor menschen die zich in overnatuurkundige overdenkingen oeffenen, zo blijkelijk zijn, dat het niet dan door plompheid of bestraffelijken toeleg, hervoord kan spruiten, om dezen gedachtens wil, mijn toe te schrijven, als of ik wilde, dat de denking en de uitstrekking, een *vermoogen* tot zeekere uitkomsten bygezet was, en dat alles door *natuurlijke oorzaken* geschied, en diergelijke raaskallerye, teegens mijn uitdrukkelijke verklaaringen, en den grondvest mijner gedachten aan: want dus spreek ik [a] *dat alles wat ingevolg van tijd, achtervolgens de aaneenschaakeling der bewoogen dingen, gebeurd, geenzins door de dingen, maar alleen van God word uitgevoerd:* en op een andere plaats, *wanneer*

c beginzélen pag. 182. 148. 186.

neer

neer nu door deeze beweeging de voornaamſte deelen der Waereld te voorſchijn kwaamen, *konde men niet anders zeggen, dan dat God wilde of gebood, dat 'er dat deel weezen zou*, daar beneffens, *dat de natuur* (eygendlijk te ſpreeken) *geenige kracht noch vermoogen heeft*, *nademaal alles wat in de uitbreiding voorvald*, *niet de uitbreiding of natuur*, *maar God alleen werkt*. In 't kort de ganſchen beſchuldiging moet verdwynen, by alle menſchen die de moeiten neemen om mijn ſchriften te onderzoeken, nadien daar in, zonder uitlegginge of gevolg, klaarlijk geſchreeven ſtaat, dat door de natuur en des zelfs wetten, niet anders dan de Goddelijke werken, en zijn wil beteekend word.

Laat ons, na deeze gedaane opening, die niet gezocht, maar doorgaans met zo veel woorden in mijn ſchriften uitgedrukt ſtaat, eens onderſtaan, wat kracht van teegenſtand hier teegen aan gevoerd word. Eerſt word toegeſtaan, a *dat nadien God volſtrekt eeuwig, en een enkele doening is, de Waereld van hem niet kan voortgebracht zijn, by tuſſchen poozen, even als hadde hy, een*

a pag. 147. 148. 149.

ge-

zedeelte gemaakt hebbende, eenige tijd tusschen beiden laaten voortvloejen: ook, *dat Gods eeuwigheid aanwijsd, dat men alle duuring en tijd, van hem en zijn werken moet afweeren*, maar wel uitdrukkelijk ontkend, *dat daar van daan alle verschijnzelen, die op hun tijd geschieden, volgens zeekere bepaalde wetten, zoude moeten gezegd worden, in de eerste stip des tijds, met de beweeging aan de lichchaamelijke zelfstandigheid, toegeeigend te zijn*, dit ontkend zijnde, volgd weer een belydenis van alles wat ik stel, te weeten, *dat God almachtig door de zelve daad, waar door hy de waereld in de allereerste oogenblik des tijds schiep alle de byzonderheeden, die 'er van hun begin tot op deeze tijd zich in hebben opgedaan, ook heeft voortgebracht*: en daar teegens ontkend, *dat God door zeekere bepaalde wijze van beweegen, of iets anders wat het weezen mach, de denking en uitstrekking, het* vermoogen *bygezet heeft, om alle verschijnzelen op hun tijd, voor den dach te brengen.* Maar teegens wat inbeeldingen zet men zich schrap? kan mijn verklaaring meede brengen, dat God aan de denking en uitstrekking eenig *vermoo-*

moogen bygezet heeft, plaats ik in de ſtof eenige *oorzaaken* der uitkomſten? zeeker dit kan niemand, dan een vreemdeling in mijn ſchriften, zich zelven wijsmaaken, gelijk ook, *dat ik Gods enkele daad, met de uitgewerktens kom te vermengen.* Zo dat hier inder daad, niet teegens mijn, maar teegens 't geen door misvatting voor 't mijne doorgaat, deeze ſchermſlagen geſchieden: en we zouden dit van de hand wijzen, indien de zaak niet van dat gewicht was, dat 'et, ook buiten verbinteniſſe, geen onvoegchelijkheid inſluit, eenige uitbreidinge en nader verklaringe te doen; en zullen daarom, by gelegendheid van 't gevolg deezer aanvechting, ons zelven duidelijk uitleggen.

Na dan weederom de grondveſt der zaak, als waarachtig, te hebben aangenoomen, naamendlijk, *dat God alles* a pag. 150. *door een enkele daad buiten hem doed beſtaan, zonder evenwel zodaanig een enkelheid, van beweegen of werken, in het geſchaapenen aan te merken*, en hier uit, dat wonderlijk is, zal dit beſluit volgen, dat *ſchoon na verloop van veel duizend jaaren, zich in de geſchaapen zelfſtandigheid,*

heid, een verſchijnzel opdoed, waar van de beginzelen in de eerſte ſtip des tijds, met de beweeging tot zo een uitkomſt, niet zijn gelegd, zulks evenwel door Gods enkele daad geſchied. Maar hoe dit door Gods enkele daad kan zijn, en echter niet *eerder* en *laater*, dan ten opzichte van ons, daar van ſchijnd de reeden te leggen, in 't bygebrachte voorbeeld van Jacobs kinderen, die over ruim drie duizend jaaren, ten aanzien van ons, van God uit Egipten zijn geleid, van welk uit leiden, ter zaak wil dienen, a *dat Gods zelve daad in de eerſte ſchepping, dit verſchijnzel te voorſchijn bracht, zonder dat het eenigzins nootzaakelijkheid inſluit, de bepaalde Wetten van beweegen, in de eerſte oogenblik des tijds, aan de geſchaapen zelfſtandigheid gegeeven, eenigzins hier in aanmerkinge te neemen:* voorwaar dit zijn wonderen, de uittocht van Jacobs kinderen uit Egipten, geſchieden meer als duizend jaaren na 't begin der Waereld, dit verſchijnzel, dat zo veel duizend menſchen uit Egipten gingen, en de Roode Zee wonderdaadig van een kliefde, op datze op het drooge daar

a pag. 151.

door konde gaan, wierd van Gods zelfde daad in de eerste schepping te voorschijn gebracht, en echter, 't is niet nootzaakelijk de beweeging, inden eersten oogenblik des tijds aan de geschaapen zelfstandigheid gegeeven, eenigzins in aanmerking te neemen; wierd deeze verlossing te weeg gebracht door Gods zelve daad in de eerste schepping, werkte die zodaanig, dat 'er dit verschijnzel uit voortkwam, was dit zeekerlijk nieuw, en echter van Gods enkele daad, of die van de eerste schepping, voortgebracht, hoe kan zulks zijn? 't geen God door zijn enkele daad in de eerste schepping voortbracht, dat is gedaan, en dat men eerder en laater bereekend komt van de zijde des uitgewerktens, maar 't en kan 'er niet van koomen, ten zy een laater tot de eerste kan herleid, en zo getoond worden, dat het eerder en laater van die kant inkomt: indien nu een zeekere beweeging, als die van 't klieven der Zee, niet ingeslooten was in de wijze van beweegen, aan de uitbreiding in de eerste schepping verleend, hoe word ze dan van God gedaan door de zelve eerste daad der

der ſchepping? had ook deeze beweeging, na onze bevatting, geen beginzelen in de eerſte, die God door zijn enkele daad voortbracht, zo kan het laater voorvallen, van de zijde der eerſt verleende beweeging niet inkoomen, maar zal nootzaakelijk van de zijde der oorzaak af te neemen zijn, en dus zal, teegens de onderſtelling, Gods daad als meenigvuldig, en in tijd verſchillende, voorkoomen; waar uit blijkt, wat teegenſtrijdigheeden met deeze woorden zaamen gaan.

Maar van deeze verwarring, eerwe wat anders aanvatten, ons zelven een weinig aftrekkende, om de rechte meining, van 't geen dus ſpoorloos bevochten word, aan te wijzen, acht ik dat een verlichting in 't volgende zal konnen aanbrengen, en zegge daarom, dat mijn ſtelling, naamendlijk, a *dat God wil dat 'er een denking en uitſtrekking zy, aangedaan met zodaanig een maat en wijze van denken en beweegen, dat daar uit nootzaakelijk voortkoomen, alle de byzonderheeden, die van tijd tot tijd, in 't denken of beweegen zich opdoen*, niet meede brengd, dat in de *natuur*, 't zy denking

a Beginzelen pag. 180.

of uitſtrekking, *eenig vermoogen* zy: maar alleen, dat na onze wijze van aanmerken, en door de hoedaanigheid der uitgewerktens, het *voor* en *na* der geſchaapen dingen, als niet in de eeuwigheid maar in de tijd beſtaande, inkomt; en dat op die wijze, de order en zaamenhang van Gods werken, die aan de zijde Gods gezaamendlijk door de enkele daad der ſchepping beſtaan, van ons bevat worden, als of het een vloeiden uit het ander; en dus brengen wy alle *volgende* tot de *eerſte*, als tot de hooftzom daar ze in begreepen zijn: en houden onderwijlen als een onwrikbaare waarheid ſtaande, ſchoon onze wijze van bevatten, om de zaak te verklaaren, hier omtrend dikwils min eygendlijk doed ſpreeken, *dat geenige voorgaande eenige volgende veroorzaaken*, maar dat ze alle *onmiddelijk* van God worden voortgebracht, gelijk zulks klaar blijkt mijn oordeel te zijn, om dat ik *alle tweede oorzaaken ontkenne.* 't Welk gezegd hebbende, ik den verſtandigen bekwaam acht, een recht begrip van mijn gevoelen te vormen; en met eenen te ontdekken, dat 'er niets kan voorvallen,

len dan 't geen, na onze wijze van bevatten, uit de wijze en maat van denken of beweegen, die God in de eerste schepping voortbracht, moet gezegd worden voort te vloejen.

Doch, om ons onderzoek weederom aan te hechten, laat ons zien wat 'er in 't vervolg voor den dach komt: 't was niet genoeg mijn gedachten onder een te roeren, en met woorden die niet ter zaak dienen daar teegens aan te druijzen, of 'er moest tot voltooijing, dat beminde popye van haatelijke vergelijkinge, noch worden aangeklist; 't moest met Spinoza overeenkoomen, op dat 'er geleegendheid mocht zijn, om het leelijk af te beelden: doch dewijl dit, tot walgens toe, overal in geweeven word, zal 't de moeiten niet waardig zijn, daar iet op aan te teekenen.

Aan de *honderd en vier en vijftigste zijde* vangd een onderzoek aan over de wonderdaaden, en na mijn gevoelen, ten naasten by wel, te hebben aangehaald, en dan wat gegrold van meesterlijk zijn gedachten uit te schudden, en wat des meer is, smijt men alle de voorgaande gewaande ongerijmdheeden ge- Van de wonder-daaden.

noegzaam overboord, met aan mijn toe te ſtaan alle de grondveſten daar mijn gevoelens op ſteunen. 't Komt mijn vreemd voor dat iemand, al weet hy in 't weezen mijner gedachten niet in te dringen, mijn woorden en uitdrukkelijke verklaaringen uitſchrijvende, en toeſtemmende, zo ſtomp van geeſt kan zijn, om 'er, met ernſt en rechte meening, de voorgenoemde ongerijmdheeden aan toe te eigenen. 't Geen aan mijn toegeſtaan word ſtaat met deeze
a pag. 156: 157. woorden uitgedrukt, „a dat men in een „eigendlijken zin, voor zo veel men de „onmiddelijke werkinge van God al„machtich, waar door de dingen, in al „hun beſtaan van hem af hangen, in „'t oog heeft, ten opzicht van dat aller„volmaakſte weezen, niet zeggen kan, „dat 'er iet *buiten*, *booven*, of *teegen* de „*natuur* geſchied, daar in zijn we 't met „onzen ſchrijver *glad eens*, en we mee„ne niet dat iemand van gezonde herze„nen met hem hier over in 't ſtrijd park „zal treeden. Ook dat door de *natuur* „niet anders kan verſtaan worden, *dan* „*de verzaameling der dingen die God ge*„*maakt heeft*, en door de krachten der

„ *natuur* niet anders *dan de wijze en maat* „ *van beweegen, in de zelven begreepen:* „ om dat eigendlijk te ſpreeken, de *na-* „ *tuur* geen *kracht* of *vermoogen* heeft, „ en dat alles wat in de uitbreiding voor- „ vald, niet de *uitbreiding* of *natuur*, „ maar *God alleen werkt.* Die alle dee- ze dingen aan mijn toeſtaat, hoe kan die ongerijmdheeden uit mijn gevoelen trekken, of is het een werk van kloek- zinnigheid, de nootzaaklijke gevolgen uit toegeſtemde voorſtellen beſlooten, te betwiſten? heeft de *natuur*, geen *kracht* noch *vermoogen*, word alles wat in de uitbreiding voorvald, niet van de uit breiding, of *natuur*, maar van *God alleen* gewerkt, wat zin heeft het dan, teegens mijn te willen beweeren, even als of ik zulks ſtelde, *dat de wonderdaden niet uit natuurlijke oorzaaken geſchieden?* 't is moejelijk onophoudelijk dus ver- keerd, en woeſt, te worden aangegrepen.

Doch 't is goed eindelijk te bedaaren, en tot het geſchil zelf te koomen. Het geſchil dan, waar op ik niet ſchroom volmondig te zeggen dat zulks niet wee- zen kan, en 't welk hier verminkt en ver- ward word voorgeſteld, ſtaat dus in mijn

a beginzelen pag. 186. ſchriften, a *de vraag dan moet niet ingeſteld worden*, of 'er iet geſchieden kan dat het vermogen der natuur overtreft? dewijl men als dan vraagd, of 'er iet geſchieden kan dat de werkinge Gods overtreft? maar de vraag moet zijn, *of het niet weezen kan, dat God buiten of teegen de order van zaamengeſchaakelde beweeging, van hem in den beginne aan de uitbreiding verleend, eenige uitwerkinge door een andere wijze van werken, zouden voortbrengen?* hier op word aangenoomen,
b pag. 158. b *dit* niet *alleen*, door *bondige reedenen te beveſtigen*, maar ook met eenen te toonen, dat mijn bewijzen inderdaad zo ſwak zijn, om mijn gevoelen vaſt te doen ſtaan, als ze zelf meer dienen, om aan het teegengeſtelde, *onbuigbaare ſteunzelen by te zetten.* Zeeker, dit is wat groots belooven, laat ons zien waar 't op uit komt. Na mijn reedenen te hebben aangehaald, word gezegd, dat ze mijn ontbindelijk vaſt ſchijnen, 't welk ik belijde waarachtig te zijn, en ik houde het daar voor, dat ze niemand zal konnen los maaken.

Maar het ontbinden wat werk in hebbende, ſchijnd het lichter doenlijk de zelve

zelve in een ſlach door te houwen, doch of men 't ſwaard van deezen gewaanden Alexander, om dit uit te voeren, ſneedig genoeg zal bevinden, mach men met recht, van een onbedreeven Waapendraager, in twijffel trekken: te meer, wanneer men ziet dat den ophef tot den ſlach, in een plompe verdraajing van mijn gevoelen beſtaat, te weeten, *dat ik Gods doening of enkele daad, met de uitgewerktens daar van kom te vermengen*, de valſcheid hier van blijkt uit de voorgaande reedeneering, en dus ſtaat te duchten, dat den ophef, dus verkeerd beſtierd, in een misſlag eindigen zal.

Doch laat ons op den ſlach zelf letten, en zien waar die komt te treffen. Daar ſtaat te bewijzen, dat een uitgewerkte, niet opgeſlooten zijnde in de eerſte beweeging aan de lichchaamelijke natuur meegedeeld, als ze te voorſchijn komt, geen andere daad in God dan die van de eerſte ſchepping weezen zal, om dit goed te maaken, is 'er niet anders te vinden, dan by aldien 't waarachtig waare, a *dat een uitgewerkte van God, niet opgeſlooten zijnde, in de eerſte* a pag. 159. 160.

beweeging, door hem aan de lichchaamelijke natuur meedegedeeld, als ze te voorschijn komt, een andere daad in hem als die van de schepping weezen zou, dat dan ook zal moeten volgen, *dat onzen geest, voor zo veel ze niet anders doed dan denken, heeden teegenwoordig een anderen daad oeffend, als gisteren of op een andere tijd, daar het nochtans zeeker is, dat ze altijd, en in een zelven stand, als een denkend ding, omtrend de voorwerpen verkeerd, zonder een anderen daad als die van denken te oeffenen.* Zie daar het geweld uit gevoerd, dit heet in een slach doorhouwen: hoe is 't moogchelijk, zich zelven zo veel kracht toe te schrijven, terwijl men zelf het vermoogen, vereischt tot het opraapen van een steen om slechts van verre meede te werpen, komt te ontbeeren? want dit gansche stormgevaard baard zijn kracht op een louter niet, den steen kan niet reiken, en het swaard stuit zodaanig weederom, dat de stukken daar van, den al te vroeg volleerden schermmeester in de oogen springen. Indien zodaanig een uitgewerkten te voorschijn te brengen, in God een anderen daad zal

zijn,

zijn, als die van de ſchepping, dat als dan ook zal volgen, dat onzen geeſt teegenwoordig een anderen daad oeffend als giſteren, ſchoon ze niet anders doed dan denken, beken ik dat wel volgd, en dat beide die zaaken van een hoedaanigheid zijn: alzo onbetwiſtelijk als het dan is, dat onzen geeſt teegenwoordig een anderen daad oeffend, als giſteren, zal 't ook in God een anderen daad zijn; indien hy duizend jaaren na het begin een verſchijnzel voordbrengd, 't welk in de beweeging, van God aan de uitbreiding in de eerſte ſtip des tijds verleend, na onze wijze van aanmerken, niet ingeſlooten lag.

't Is de belachchelijkſte taal van de Waereld, geen andere en andere daaden in den geeſt te erkennen, om dat men ze alle met de naam van denken beteekend; op deeze wijze zullen 'er ook geen andere en andere reedelijke dieren zijn, om dat men ze elk in 't byzonder met de naam van menſch aanwijſd, doch die tellen geleerd heeft zal, niet teegenſtaande de gemeene naam, hun getal en meenigvuldigheid wel vinden, zo ook met onzen geeſt, ſchoon

ze

ze niet anders doed dan denken, ja al docht ze onophoudelijk omtrend een zelven voorwerp, zo is echter het denken van gisteren een anderen daad als het teegenwoordig denken. Maar omtrent deeze beuzelingen langer beezich te zijn, zou met een zeeker slach van dwaasheid vergezelschapt gaan alleenlijk zal hier uit blijken, hoe weinig 'er teegens mijn gedachten te zeggen vald, en hoe armelijk het zich opdoed, wanneer men van verdraajen, vergelijken, valsche gevolgen trekken, en lasteren, een oogenblik aflaatende, op de zaak zelf voorneemd aan te vallen.

't Geen dat vervolgens van de wonderdaaden, teegens mijn word ingebracht, bestaat enkelijk in een toepassinge van 't voorgaande, en verdiend dieshalven weinig aanmerking. 't Is een gelijkstelling van Gods enkele daad, *als de onophoudelijke wil*, met de enkele daad van onzen geest, *als een onophoudelijke denking*, 't welk, in een zeekeren zin, de naam van doorhouwen wel verdiend. En 't geen van de byzondere wonderdaaden uit de *Heilige Schrift* gezegd
a pag. 167. word, naamendlijk, a *by aldien deeze*

uit-

uitwerkingen, uit de zelve en eens vaſt geſtelde beweeging aan den ſtof in 't begin der ſcheppinge meede gedeeld, voortvloeide, zo is het zeeker, dat Gods kracht en eere, daar door niet meer kan waereldruchtig gemaakt worden, als door de dingen die daaglijks geſchieden, dat zal immer, nadien men erkend mijn gevoelen te zijn, dat de uitwerkingen niet van de uitbreiding of natuur, maar van God alleen worden gewerkt, niet meer teegens mijn ſtelling, dan teegens het Goddelijk beſluit, uit kracht van welken alle wonderdaaden onvermijdelijk elk op zijn gezetten tijd voorvallen, konnen gelden.

Wat aangaat 't geen *Pharao* konde gedacht hebben, van de voorzegginge die *Moiſes* deed, of hy zulks wel zeekerder wiſt dan de *Toovenaars*, is niet waarſchijnlijker na mijn ſtelling, dan na die van 't Goddelijke beſluit, en zo lang men het Goddelijk beſluit over alles niet dard ontkennen, zijn de ongerijmdheeden mijn gedachten teegengeworpen, woorden zonder beteekenis, en t'eenemaal buiten 't geſchil: dat 'er ook wonderdaaden zijn gebeurd, waar

van geenig mensch te vooren kennis had, en die door gebeeden van God wierden verzocht, ontken ik niet, en 't kan teegens 't geene ik hebbe gezegd niets doen: de voorbeelden van Heemel en Aerden tot getuigen te roepen; de boodschad aan *Maria*; en het teeken aan *Achas*, zijn alle van een aard, en en op de zelfde wijze tot Gods besluit te brengen. Zeeker Gods besluit over alles toe te staan, en ongerijmdheeden van dusdaanig een natuur, uit mijn gevoelen van de beweeging te trekken, moet nootzaakelijk uit een onkunde van 't een of 't ander voortvloejen.

Maar hier van moest men niet afscheiden, zonder noch iet aan te merken, te weeten, a *dat mijn stelling, ömtrend het gebeuren van alles door natuurlijke oorzaaken, vry groot licht geeft, aan 't geen uit mijn stelling by na raadzels gewijs moest getrokken worden, naamendlijk, dat de bestraaling van Gods denkbeeld, in alle menschen op een gelijke wijze geschiedende. het van hun byzondere gesteldheid afhangd, om deeze bestraaling dus of zo ten gebruik te brengen.* Dit zal wat wonders uitbroeden, hier stel ik nu weeder

a pag: 171.

dat

dat alles door natunrlijke oorzaaken gebeurd, en op een andere plaats bekendmen dat 'er niets booven de natuur kan zijn, en dat ik ſtel dat niet de natuur, maar God alleen alles werkt, dat zeldzaam zaamenhangd.

Doch die zal nu groot licht geeven, aan't geen men *raadzelſgewijs uit mijn gedachten trekken moſt*: in der daad dat zal vorderen, want tot noch toe is alles, op zijn beſt genoomen, ſlechts by raadzel daar uitgehaald: en had men 't noch weeten te raaden, dan waare de moeiten niet te vergeefs aangewend, ſchoon verſtandige lieden, zonder veel arbeids, wel achter den rechten zin weeten te koomen. Maar wat licht word 'er doch uitgeſchept? deeze naamendlijk, a *dat mijn gedachten onhebbelijk, en onwaardich om te weederleggen zijn*: dat is de rechte ſlach om 'er af te koomen, ik houde 't geene aangaande de beſtraalinge van Gods denkbeeld in mijn werken geſchreeven ſtaat, voor een volſtrekte waarheid, en onmoogchelijk om te weederleggen, 't welk blijken zou, indien men had darren onderſtaan, om het aan te taſten. 't Geen noch wyders

a pag. 173.

van

van de byzondere gesteldheeden, om de bestraalinge van Gods denkbeeld te ontfangen, als uit natuurlijken, oorzaaken, en uit de bepaalde wijze van denken en beweegen, opwellende, tusschen ingeworpen is, zal van zelf, door overlegging van 't geen we in 't voorgaande verklaarde, als nietig moeten verstuiven,

Van den oorspronk' der menschelijke zielen.

Eindelijk en voor 't laatst, komt mijn bevatting van de denking, en den oorspronk der byzondere menschelijke zielen, ter baan: een zaak voorwaar die veellerlye bedenkingen onderworpen is, en waar toe doorzicht van zommige dingen, daar men den toegang van gestopt bevind, wel zoude vereischt worden, om ze uitvoerig te verklaaren; want de *Heilige Schrift* swijgd hier stil, en de reedeneering kan niet door alles heen booren, daar men zomtijds opening van nooden heeft: echter kan 't voor een liefhebber der waarheid niet onbetaamelijk zijn, zo veel, als zijn krachten toelaaten, hier van op te speuren, behoudens dat men in zaaken, als deezen, die van de uitstrekking des vernufts hier en daar verwyderen, en als

verre

verre af zijn, met omzichtigheid handelen, om geen duisternisse voor helder licht aan te neemen.

Dit zijn de reedenen waarom dit stuk van mijn niet behandeld is, gelijk als of ik het door en door zag, en te bedenken wist, maar alleenlijk met voor te stellen 't geen ik klaar en duidelijk begrijpe, en van 't geen ons verstand eenigzins ontwijkt, de meeste waarschijnlijkheid te vertoonen, hier uit spruiten deeze mijne woorden [a] *op een verstaanelijke manier de afkomst en voortteeling der zielen uit te leggen, zou ter deezer plaats wel voegen, en alhoewel ik aan anderen, moogchelijk, weinig genoegen zal konnen geeven, 'k zal mijn zelven, met te openbaaren wat ik 'er van denk, echter te vreeden stellen:* als meede daar ik het onderzoek besluite [b] *hebbende dus verre onze reedeneeringe over de denking, en de voortkooming der byzondere menschelijke zielen, uitgestrekt, zoude het echter wel konnen weezen, dat veel verstanden, oordeelende dat ik meer onderstellingen dan klaare bewijsreedenen gebruikt hebbe, in deeze gedachten weinig behaagen naamen. Wat mijn aangaat, ik bekenne wel, nadien ik*

a Beginzelen pag. 209.

b beginzelen pag. 235.

K *van*

van veel zaaken, tot dit onderWerp behoorende, geen klaare denkbeelden in mijn zelven vind, dat ik hier van geen wiskundige zeekerheid geniet enz. waar uit klaarlijk mijn omzichtigheid blijkt, en dat ik wel geneegen zy, hier in van anderen te worden verlicht, maar of ik deeze verlichting nu zal vinden, ſtaat te bezien.

't Begin beloofd niet veel goeds, en geeft weinig hoop van aanwas in de kennis deezer zaak, 't geen ik gevoel word in voorraad, voor een rechtſchaapen *misdracht* uitgemaakt, en mijn reedenen voor een meeſterſtuk van een opgeblaazen *Archimedes*, en dat ik miſſchien voor hebbe, al mijn zeggen voor *Godſpraaken* op te veilen: wat heeft een ondeugend vat al hoepen van doen eer 't dicht is.

Mijn reedenen, waarom ik oordeele, dat God niet telkens als hy een menſchelijk lichchaam vormd, een byzondere denking voortbrengd, worden hier niet weederlegd, ja niet aangeroerd: maar alleenlijk verhaald dat ik zulks van de enkelheid der Goddelijke werken afleiden. Waarom de reeden die ik gebruik

bruik om te toonen dat het met de enkelheid der Goddelijke werken niet bestaan kan, de zielen in getal, en tijd van voortkomst onderscheiden, en geen gemeenschap met de in tijd voorgaande uitwerkingen hebbende, telkens in 't byzonder van God voortkoomende, te bevatten, niet opgehaald; en daar aan beproefd van wat vastigheid ze zijn? die dit deede zou men voor een man, die zijn teegenstreever onder de oogen dorst koomen, zonder zich te vergenoegen met eenige vuiligheid op den tent en omtrek te werpen, moeten aan zien. Nochtans leest men hier van a *in de grond te weederleggen*, en 'er schijnd byna een toeleg om zich met mijn reedenen niet te willen bemoeyen; het bewijs dat Gods daaden in tijd zouden verschillen, en dieshalven meenigvuldig zijn, by aldien God telkens de byzondere menschelijke zielen voortbracht, 't welk hier niet eens opgehaald, veel minder weederlegd word, kan men leezen met deeze woorden, b *om dat ze* (de zielen naamendlijk, den eenen in tijd eerder dan den ander, en zonder gemeenschap met elkander, volgens de

a pag: 175.

b Beginzelen pag. 201, 202.

onderſtelling, voortkoomende) *niet van een uitgewerkte Gods afhangen, noch hun eerder eu laater door de hoedaanigheid dier uitgewerkten hebben*, als meede, *een ding dat men acht onderhouden te worden, reekend zijn oorſpronk van het begin: daar in teegendeel, een ziel die van daag geſchaapen word, giſteren niet heeft geweeſt, en kan daarom van giſteren tot den teegenwoordigen dach, niet onderhouden zijn.* Die grondig weederleggen zal, dienden de grond wel te kennen, of 't zal heel ſlecht bevallen, gelijk 't hier ook niet beter afloopt, de *grondige weederlegging* zal beſtaan, in *vlytig te letten op het geene, dat in 't ſtuk der wonderdaaden, omtrend de enkelheid der Goddelijke werken, gezegd is*, en verder weet men niets voor
a pag. 176. den dach te haalen, want zou men a *dit verder bewijzen*, daar ſtond niet anders, *dan een herhaaling van 't voorgaande* te wachten: en dus zal men, om deeze grondige weederlegging te vinden, de gedachten moeten wenden, op de overeenkomſt van Gods *onophoudelijke wil*, en des menſchen *onophoudelijke denking*, dat zeekerlijk het onbeweegchelijke ſtip, om mijn gedachten uit hnn

assen te lichten, niet weezen zal.

Daar na word 'er, met verminkte aanhaaling mijner woorden, en zonder moed om ze aan te vallen, wat gesmaald, om dat ik de voortkomst der zielen tracht te verklaaren; en dan gezegd, dat om de onsterffelijkheid der byzondere menschelijke zielen staanden te houden, de *dierlijke geesten* van *vooren* ook *vereeuwigd* moeten worden: wat dit van *vooren vereenwigen* in heeft, kan ik niet gissen, maar wat ik, spreekenkende van de onvergankelijkheid der werktuigen, in 't oog hebbe, is duidelijk in mijn boek te leezen, was het niet wel, men mocht het weederleggen.

Wyders, zo zou mijn gevoelen a *van de voortteeling der ziel, en evenwel hun onsterffelijkheid te willen verklaaren, niet door den beugel konnen, of ik moest onderstellen*, dat *de gedaanten voor den daad der teelders bestaan*, en daar by, dat ik zulks ook *volmondig onderstel.* Is 't niet elendig, dat een weederlegger mijn schriften zo loshoofdig en onbesuisd aantast, wat nootzaakelijkheid dier onderstelling, huisvest 'er doch in mijn

a pag. 179.

gevoelen? ik heb ook de onderſtelling van *dat de gedaantens voor de daad der teelders beſtaan*, met verwerping van de anderen, in mijn verhandeling niet aangenoomen, gelijk men duidelijk genoeg in dusdaanige uitdrukkingen zien kan, [a] *de ontfangene vrucht onfangd zijn voedzel en aangroejing van de Moeder, en't zy de vrucht de geſtalte die het naderhand vertoond, van den eerſten oogenblik der ontfankeniße heeft, zo dat de Moeder alleen den aanwas tot een zichtbaare groote byzet; of dat de Moeder de gedaante zelf aan de vrucht deelachtig maakt, zal niet verhinderen van waarſchijnlijk te achten, op dat het kind zijn teelders gelijke, dat ieder gedeelten der vrucht, van het gedeelte der Moeder met het zelve overeenkoomende, gevoed word: enz.*

[a] beginzelen pag. 218:

Ik was daar op uit, dat, wat onderſtelling men geliefden te neemen, 't geen ik voor had, echter zou konnen verklaard worden. Ik heb geen verkiezing van een deezer onderſtellingen gemaakt, noch mijn meening geuit welke ik voor de waare houde, maar alleen mijn zaak, die ik voor had, aangezet, en van de onderſtellingen, dewelke alleen

leen van ter zijden ingevoerd zijn, om te vertoonen, dat wat iemand daar van omhelsd, het mijne onbeschaadigd blijfd, geen onderzoek gedaan. In teegendeel, in plaats van in mijn verhandeling, als iet waar door ik mijn gevoelen best verklaaren kan, te onderstellen, *dat de gedaantens voor de daad der teelders bestaan*, zo komt die onderstelling doorgaans te pas, om eenige swaarigheeden, die daar uit teegens mijn gevoelen, scheenen te konnen voortspruiten, te voorkoomen; daar aan de andere zijde, de onderstelling, *dat de teelders de gedaante zelf aan de vrucht deelachtig maaken*, niet de allerminste schijn, strijd, teegens mijn gevoelen, kan uitleeveren, en dieshalven, indien ik een van beiden dus nootzaaklijk van nooden had, ik zoude niet de *eerste*, maar de *laatste* moeten omarmen.

Dus ziet men waar dit windbreeken op uitkomt, Mijn gedachten van de zielen zalmen weederleggen, en men ziet de geheele zaak over het hooft, men vald op een onderstelling aan, die met mijn zaak geen gemeenschap heeft; die ik niet als de mijne verkies; daar ik

 alleen

alleen van vertoon, dat, genoomen ze was waarachtig, dezelve mijn gevoelen niet zou doen wankelen: en nochtans word hier teegens, als waare het de kracht van mijn werk, met veel omslach gestreeden; en de lust, om dit gewaande wanschepzel den baard uit te plukken, schijnd zo overmaatich, dat, nadien 'er in mijn werken niet stofs genoeg was, om er deezen brandende kyflust aan te koelen, vereischt wierd ook anderen den strijd aan te doen: en daarom moet den zeer naukeurigen *Leeuwenhoek* voorhouden; waar meede wy dit werk laaten betobben, en weet men van de voortteeling iet dat vaster en bondiger is uit te vinden, daar door zal by de geneesoeffenaars meer danks te verdienen zijn, dan deeze woeste weederlegging by de overnaatuurkundige zal konnen behaalen.

a pag. 190. Alleenlijk word a ik noch behaald in eenige mijner woorden, daar ik de swaarigheid, uit de voornoemde onderstelling spruitende, tracht weg te neemen, met in te voeren, dat het wel met de onderstelling bestaan kan, *dat de gedaantens door aangroeying eerst be-*

kwaam

kwaam worden, om de denking tot werktuigen te verstrekken, nadien de swakheid, deezer onderstelde gedaantens, *niet schijnd toe te laaten, zodaanige uitwerkingen of beweegingen, als de volwassen schepzelen oeffenen, te doen.* Doch in het teegenschrift moet het voor geen swaarigheid, die ik tracht weg te neemen, maar als mijn eigen gevoelen, dat ik pooge te vereffenen, en staande te houden, aangezien zijn, op dat de uitgehaalden ongerijmdheeden op mijn schouderen konden gelegd worden: dat ongerijmdheeden trekken moet een wonderbaarlijke lief hebberye weezen.

De onsterffelijkheid der byzondere menschelijke zielen, zo als die van mijn verhandeld is, word ook in plaats van mijn meenig grondig te weederleggen, slechts met een swarte kwast overgehaald, en gezegd a *dat het den ruimen schoot vierd aan een van de voornaamste gronden der Godverzaaking.* Doch indien men de gronden der Godverzaaking inziet, 't zal wel haast openbaar zijn, dat ze *enkelijk* en *geheel* bestaan, in 't *omverre werpen van Gods onverschillige wil*, en geenzins hun Anker konnen

a pag. 195

gronden; omtrend de bestandigheid der byzondere zielen, zo als ik die uitlegge. Want 't geen altijd teegens de *on Godisten* is beweerd, raakt de onsterffelijkheid van de denking, en bestaat in een bewijs van des zelfs enkelheid, en onderscheiding van 't lichchaam; maar dat ik nu de onsterffelijkheid van de denking, als denking, zo sterk als iemand, beweerende, daar en booven noch aanwijze, hoe des zelfs onsterffelijkheid, voor zo veel ze de byzondere menschelijke zielen steld, kan bevat worden, schijnd hier voor een misdaad gereekend. Men mach immer aan het gevondene, om de zaak meerder kracht en klaarheid by te zetten, wel iet byvoegen. Is het geene dat ik 'er aanhechte, niet goed, en heb ik 'er een misvatting in, men moest zulks aanwijzen, met te betoonen dat tot het begrip van een byzondere menschelijke ziel, niet anders, dan de denking als denking, aan te merken was: dat zou ter zaak dienen, en wat meer in hebben, dan woorden, die allen een ontaarden hartstocht beteekenen, tot beleediging van een ander uit te braaken.

En

En dus eindigd de *naakte ontdekking*, en *krachtige weederlegging*, van de *schaadelijkheid* mijner *byzondere gevoelens*, naamendlijk, met doorgaans de zaak voor by te ſtappen; mijn woorden in een ſtrijdigen zin op te vatten; allerleye vuiligheeden teegens een ſchim, onder mijn naam, met reedenlooze dartelheid, aan te werpen; en zulks met grillen, woorden zonder beteekenis, en haatelijke vergelijkinge, zodaanig te door ſpekken, dat de *naakte ontdekking*, op een *onder een morßen*, en de *krachtige weederlegging*, op een *niet aanraaking*, uitkomt, doch *zo de man is zijn zijn krachten*.

Wat belangd de woorden van den uitmuntenden en zeer ſchranderen Man, den Heer *Willem van Blyenbergh*, tot een beſluit, als waaren ze mijn volkoomen teegen, achter deeze weederlegginge gevoegd, die zijn mijn niet teegens de borſt, noch eenigzins ſtrydig met mijn beginzelen, in teegendeel, ik hang 'er volkoomen mijn zegel aan. Maar echter, met moet de woorden niet misbruiken, met 'er een anderen zin in te brengen dan den Godvruchtigen

gen schrijver beoogde: zijn meening is niet geweest dat men zich aan de Goddelijke openbaaringen, zonder eenige reedenen, kan of moet onder werpen, gelijk dat door misvatting, uit de woorden *zelf zonder reeden*, zou konnen aangenoomen worden. Want dit ziet alleen op de reeden in een zeeker opzicht, gelijk dat groot verstand zich zelven uit drukt, teegens de *Godgeleerde Staatkundige verhandeling* van *Spinoza*, daar hy steld
„a dat wy de schrift niet altijd aanneemen, door die reeden waar door wy „de uitwerkinge door natuurlijke oorzaaken verstaan, want dan zouden „wy zeer weinig dingen, zo in de algemeene natuur, als die tot ons by„zonder leeven behoorden, moogen „toestemmen: en dat wy die echter *noid* „*zonder reeden*, veel min directe teegen „de reeden, aanneemen: en het is ook „geheel wat anders iet met reeden aan „te neemen, of die door het gebied van „de reeden aan te neemen. Maria, ge„lijk nu getoond is, gaf toestemminge „aan de zaak die haar voor kwam, op „fondamenten van reeden, maar door het

a *Blyenbergh* weederlegging van tractatus Theologico Politicus, pag. 937: 398.

„ het gebied van haar reeden nam zy de
„ zaak niet aan, dat is de zaak die haar
„ voorkwam bepaalde of moveerde haar
„ verſtand en reeden tot toeſtemminge,
„ maar niet nam zy door 't gebied van
„ de reeden de zaak aan, maar *door ree-*
„ *den bracht zy haar verſtand zo verre*,
„ dat zy zelver die dingen voor waar aan-
„ nam en geloofden, welkers *uitwer-*
„ *kingen* zy door geen *natuurlijke oorzaa-*
„ *ken* konde deduceeren: maar geloof-
„ den en dat met reeden aan die geene
„ die het beloofd hadde, en die het
„ machtig was te volbrengen. *Zo ook*
„ *noch op een ander plaats*, a „ laat ons de
„ *Caſus* dus voorſtellen, God zal onzen
„ ſchrijver op een extraordinaire wijze,
„ door byzondere teekenen van zijn
„ heerlijkheid verſchijnen: onzen ſchrij-
„ ver zal van *twee* dingen verzeekerd
„ zijn, *dat het waarlijk God en den al-*
„ *machtigen is die hem verſchijnd*, deeze
„ God zal aan hem *verzeekeren*, dat zijn
„ Huisvrouw die verre booven haar jaa-
„ ren was, een Zoon zoude baaren: de
„ queſtie zoude hier weezen, als hy dit
„ geloofde, of hy dit met of zonder ree-
„ den doed, zonder reeden kan niet ge-
ſteld

a Weeder-legging van Tractatus Theologico Politicus pag: 406.

,, ſteld worden, want hy kend God als ,, een almachtig en getrouw weezen, in ,, welken oneindige wijze van werken ,, konnen weezen, die wy niet en ken- ,, nen noch begrijpen: wy doen het dan ,, met reeden, maar niet die uit ons ver- ,, ſtand, maar wel uit Gods oneindig- ,, heid gehaald worden: want noid kon- ,, nen wy begrijpen, en uit de zaak zelf ,, toeſtemming in ons verſtand vinden, ,, dat iemand booven de jaaren en ,, vruchtbaarheid, vruchten kan voort- ,, brengen.

Deeze roemwaardige woorden maak ik mijn eygen, en 'er is niet het minſten in mijn ſchriften, dat hier eenigzins tee- genſtrijd: zo dat men den *Heer van Bly- enbergh* tegens mijn, als of we gewel- dich verſchilde, niet behoef aan te zet- ten. Doch het ſchijnd een noodi- ge opſchikking te weezen, die dee- zen marſch moeſt voltoojen, ik word beſchuldighd, van te weinigh achting voor de Goddelijke openbaa- ringen te hebben, en dewijl ik mijn werk aan den *Heer van Blyenbergh*, die buiten alle geſchil zo groot een achting voor de *Heige Schrift* heeft, als men van

een

een oprecht Chriſten kan verwachten, had opgedraagen, zo zal het, miſſchien, als wat ongemeens voorgekomen zijn, het gevoelen van zijn E. en het mijne, als rechtſtrijdig, teegens elkander te ſtellen.

Maar op dat klaar blijken, dewijl ieder de beſte uitlegger zijner eygen woorden is, wat zin 'er in de aangehaalde woorden ſteekt, zo acht ik dienſtich hier aan te hechten, 't geen dien *Heer*, in een brief van *dartich December* des jaars *Seſtienhondert* en *zeeven en tachtig*, over dit onderwerp, aan mijn ſchreef, dus beginnen zijn reedenen
„gezien dat een antwoord tegens Dui-
„kerius Tractaat had opgeſteld, en ook
„de woorden die hy uit mijn geciteert
„hadde als of die tegens u opinie aanlie-
„pen, heb uitgeleid en een beeter zin
„poogen te geeven, waar op ik moet
„zeggen, dat U E. mijn intentie wel
„uitdrukt . . . . . ik hebbe mijn
„woorden zo in mijn brief, in haar zaa-
„menhang, als ook in zijn citatie, na-
„gezien, maar zo lang hy daar uit geen
„beſluit maakt, weete ik niet wat hy
„daar meede wil zeggen: ook hebbe

ik

,, ik tot noch toe niet konnen begrijpen
,, wat zijn E: met die citatie mijn wil op-
,, dringen, of ik begeer dat men de
,, *Heilige Schrift*, en de openbaaringen
,, daar in bekend gemaakt, zonder ree-
,, den zal aanneemen als het woord van
,, God, en zijn immediate wille, zo be-
,, geerd hy van mijn een zeer groote
,, swakheid ja Contradictie want wat
,, zal mijn dan meer beweegen, indien
,, ik geheel geen reeden en hebbe, om
,, de *Heilige Schrift* haar Goddelijkheid
,, te beleiden, als den Turkzen *Alcoran*,
,, op dat ik noch van andere swijgen.
,, Het kan dan niet anders als de reeden
,, zijn, welke mijn beweegen om de
,, Goddelijkheid van dat boek booven
,, alle anderen te stellen: dit toon ik in
,, oneindige plaatzen van het booven ge-
,, noemde boek (*te weeten in de weeder-*
,, *legging van de Godgeleerde Staatkundige*
,, *verhandeling*) voornaamendlijk pag:
,, 347. 348. 349. 394. 395. 396. 397. 398.
,, 405. 406. 407. 410. enz.

,, Dit blijkt ook klaar uit de eigen
,, woorden die hy citeert, want ik zeg-
,, ge *dat dit woord zo veel aanzien by mijn*
,, *heeft*, het was dwaasheid dit te vercieren
zon-

„ zonder reeden, wat aandachtig ver-
„ ſtand heeft aanzien voor een zaak zon-
„ der reeden? en de reeden die ik voor
„ de *Heilige Schriften* hebben, is, *alleen*
„ *op dien grond, dat het van de volmaakſte*
„ *is afgekoomen, en daarom by mijn moet*
„ *aangenoomen worden.* Dit is onmoog-
„ chelijk zonder overtuigende reeden te
„ doen, welke aan die kant ten vollen
„ klaar is. Maar zal iemand zeggen,
„ het zijn u eigen woorden, *zo helle ik*
„ *liever zelf zonder reeden tot dat woord,*
„ ik antwoorde, dit is niet geheel zon-
„ der reeden, maar zonder die reeden,
„ welke de werkinge door haar naaſte
„ oorzaaken verklaaren, gelijk ik in ver-
„ ſcheiden van de hier voor geciteerde
„ plaatzen, met de voorbeelden van
„ *Abraham* en *Maria* enz. klaar toone.
„ God zelf begeerd niet dat ik zijn woor-
„ den geheel zonder reeden zal aannee-
„ men, dat blijkt uit zijn extraordinaire
„ openbaaringen en verſchijningen, zijn
„ wonderdaaden, en beweegreedenen
„ die hy daar in gebruikt heeft. *Iezus*
„ recommandeert ons zo zorgvuldig de
„ ſchriften te onderzoeken; die van *Be-*
„ *reen* worden geprezen, dat ze de waar-

„ heid van *Pauli* woorden, die het groot-
„ ſte gedeelten van het *Nieuwe Teſta-*
„ *ment* uitmaaken, onderzochten, en
„ met reeden overwoogen. Ik geloof
„ ook niet dat deezen ſchrijver de God-
„ delijkheid van de Heilige Boeken vaſt
„ ſteld, zonder eenige reeden, of dat hy die
„ aan Heiden of Chriſten, zonder eenige
„ reeden, zoude willen opdringen, want
„ dat dunkt mijn Contrarie uit zijn
„ ſchrift overvloedig te blijken: want
„ wat zou dan het fondament van waar-
„ heid en geloof zijn, dat ik in deezen
„ ſtelle booven den *Turkzen Alcoran*, de
„ *Vedam der Bramines*, de *Foquequium*
„ *der Iaponneezen*, of de *Rundavaſtaw*
„ *der Perziaanen*, van welke ieder natie
„ meer overtuiginge meene te hebbe
„ als wy Chriſtenen van onze Heili-
„ ge Boeken, meeſt daar uit voort-
„ koomende dat ieder begeerd dat het
„ zonder reeden en onderzoek, op
„ het bloot zeggen der geeſtelijken,
„ moet aangenoomen worden, ja het
„ by veele de dood verdiend daar aan te
„ twijffelen.

„ By de Zoone Gods verſtaan wy de
„ tweede Perzoon in 't Goddelijk wee-
zen,

„zen, en een weezich met den Vader, „welke wy bekennen de menschelijke „natuur aangenoomen te hebben: maar „wie kan ons met reeden, dat is met die „reeden die de uitwerkinge door na- „tuurlijke oorzaaken stellen, dit ver- „klaren hoe dit eigendlijk is en bestaat? „nochtans neemen wy deeze verbor- „gendheid niet aan geheel zonder reden, „want wat zou dan de oorzaak weezen „dat wy dit meer, als de beuzelen van „de Turken en Japonneezen, aannee- „men? maar de reeden van verzeeke- „ring haalen wy daar van daan, dat God „dit ons geopenbaard heeft; dat hy on- „ze Vaders extraordinair is verschee- „nen; met daadelijke wonderen be- „vestigd: andere, die hy lange te voo- „ren voorsegd heeft, met teekenen die „immediate zouden voorgaan, veele „jaaren daar na in alle haar omstandig- „heeden vervuld zijn. Dit te exami- „neeren, en het zo te bevinden, is het „niet zonder reeden te gelooven, maar „wel zonder reeden van die zoort, hier „boven genoemd, gelijk dat uit de *drie-* „*endartichste* brief by *Spinoza* klaar af te „neemen is, enz.

Dus verre de woorden van de Heer *Blyenbergh* waar meede vergeleeken zijnde 't geen we, van deeze ſtof, aan de *vier en zeeventichſte* en volgende *zijde* verhandelde, zo acht ik, dat men een volmaakt denkbeeld van de menſchelijke toeſtemming, omtrend waarheeden booven 't bereik onzer navoorſchinge verheeven, zal konnen vormen. Maar dit onderwerp van een Edele aard, en groot gebruik omtrend de kenniſſe der waarheid zijnde, ſchijnd ten aanzien der verſcheidenheid van gevoelen, wel te vereiſchen, dat we noch maal onze gedachten daar over uitbreiden, te meer, nadien ik acht dat veele met geen genoegzaame klaarheid hier van ſpreeken, en zal daarom, tot een beſluit deezer verantwoording, zo klaar als doenlijk is, mijn meening ten toon ſtellen.

Zeeker is het dat de Goddelijke openbaaringen waarheeden voordiend, die we onmoogchelijk van de ingeſchaapen kennis konnen afleiden: maar zeeker is het ook dat we geen toeſtemming konnen geeven, 't en zy de openbaaring ons een denkbeeld der geopenbaarde dingen byzet; en ik volharde als noch

in 't geen voor deezen hebbe geuit, a *indien wy in eenig boek, woorden en ſpreuken vinden, waar van geen denkbeelden hunner beteekenis in onzen geeſt gevonden worden, zo konnen zodaanige ſpreuken, ook geen kenteekenen, van de waarheid des boeks uit leeveren; en men kan niet als door vooroordeel, die men voor zodaanig een boek heeft, toe ſtemmen, dat die woorden een waare beteekenis hebben, 't en zy men van een andere kant, door een onbedriegchelijke getuigeniſſe, daar van onderricht word.* Want indien de beteekenis der woorden onbevattelijk blijfd, wat is dan 't geene dat men toeſtemd, en waar zalmen, in zodaanig een geval, ons geloof aan verplichten, anders dan aan eenige geſtalten der letteren, of woorden zonder beteekenis? a beginzelen pag. 412.

Men behoefd maar in zich zelven te gaan, en daar te ontdekken, op wat wijze de toeſtemming in onzen geeſt uitgelokt en geoeffend word, om de geleegendheid van dit ſtuk te doorgronden. Zeeker dewijl 'er geen toeſtemming weezen kan, 't en zy ons verſtand met het voorwerp, daar de toeſtemming aan geſchied, aangedaan zy, zo

ſpreekt het zelf, dat men geen toeſtemming kan geeven, aan zaaken waar van we de denkbeelden ontbeeren; om dat 'er anders een *toeſtemming* zonder een *toegeſtemde* weezen zou, dat zich zelf onder de voet ſmyt.

Indien 'er woorden gegeeven worden, die men onderſteld, ten aanzien van de weezendheid der zaaken, iet onderſcheiden van God, onzen geeſt, en de uitbreiding, te beteekenen, 't is klaar dat wy, de denkbeelden van een *vierde weezendheid* ontbeerende, zodaanige woorden niet zoude konnen verſtaan, noch beveſtigen dat ze alleen *booven* en niet *teegen de reeden* waaren. Maar Gods eeuwigheid, zijnde *een volſtrekte bezitting der weezendlijkheid door de weezendheid*, is wel *booven* doch geenzins *teegen de reeden*, want ſchoon wy menſchen, die de weezendlijkheid van God, als van onze oorzaak, geduurig ontfangen, niet konnen bevatten, op een *ſtellende wijze*, wat Gods eeuwigheid is, wy vatten echter het *ontkennende deel* met volkoomen klaarheid, te weeten, dat God zonder eenige achtervolging beſtaat, als meede, dit *beveſtigende*, dat Gods

Gods beſtaan tot zijn ſtellige volſtrektheid behoord. En dus zijn we in ſtaat, om 't geen in eenig weezen, daar wy 't denkbeeld van hebben, voor ons, ten aanzien onzer bepaaldheid, booven de reeden is, toe te ſtemmen; en nadien wy, weegens de bepaaldheid onzes verſtands, de eeuwigheid Gods niet *eigendlijk* en *ſtellig* konnen bevatten, zo zou de toeſtemming, ſchoon men onderſtelde, dat God van zich zelf openbaarde, dat hy ſtellig van zich en eeuwig is, in geen grooter maate, noch omtrend geen ander voorwerp der eeuwigheid, dan het ontkennende deel, konnen geoeffend worden, of verkeeren: en dus met alles dat weegens volſtrektheid onze bevattingen overtreft, of waar van ons de denkbeelden niet meede gedeeld zijn.

Maar laat men zijn overdenkingen gaan omtrend de Goddelijke uitwerkingen, 't zy denking of uitſtrekking, inder daad onnoemlijk getal van zaaken, waar van wy de denkbeelden ontbeeren, en die indien zin booven de reeden zijn, koomen ons daar in te vooren, waar aan wy nochtans onze toeſtemminge konnen geeven, zonder tot de

onmoogchelijkheid van iet zonder bevatting aan te kleeven, te koomen. Het geene dat niet aan den geeſt als een voorwerp verſchijnd, daar omtrend kan niets beveſtigd noch ontkend worden, en dewijl veele van de Goddelijke werken, ten aanzien der wijze van voordbrengen, of zaamenhechting met het naaſt voorgaande, die door gewoonten de naam van *natuurlijke oorzaaken* voeren, niet voor onzen geeſt koomen, zo ſtaat het vaſt dat daar omtrend geenige oeffening der ziel plaats heeft, als meede, dat een woordelijke aanzegging, zonder toereiking der begrippen zelf, geenige toeſtemming kan uitlokken. Maar de Goddelijke werken, die in deezen zin booven de reeden zijn, ſtemmen wy toe, niet ten aanzien hunner oorſpronk en eigendlijk beſtaan, maar ten aanzien hunner uitkomſten en verſchijningen, waar van wy door bevindinge of woordelijke aanzegginge, de denkbeelden konnen verkrijgen: behoudens dat deeze aangezegde uitkomſten, met de weezendheeden waar van wy de denkbeelden in onzen geeſt hebben, geen ſtrijd voeren.

Wanneer nu God almachtig in 't oude Verbond voorſpelde, dat den Zaalichmaaker zoude gebooren worden uit een *Maachd*, zo was deeze voorzegde uitwerkinge, om dat de menſchen zulks door zaamenhechting met het naaſt voorgaande, niet konde bevatten, noch door de genaamde natuurlijke oorzaaken verklaaren, *booven de reeden*, gelijk 't ook aan *Maria* als onmoogchelijk voorkwam, om dat ze geen man bekend hadde. Maar, daar wel op te letten ſtaat, de voorzegging beſtond niet in een afvordering van geloof aan deeze zaak, in dat opzicht als het booven de reeden was, maar in dat opzicht als 'er de menſchen een bevatting van konde maaken, naamendlijk, ten aanzien der verſchijninge en uitkomſte zelf, en dat moeſt op Gods getuigeniſſe geloofd en toegeſtemd worden. De wijze van werken, als het begrip daar van ontbeerende, kan men niet verklaaren, doch dat de voortkomſt eener *Zoon* van een *Maachd*, zonder toedoen des mans, met de denkbeelden der weezendheeden, onzen geeſt ingeprent, niet zouden zaamenſtemmen, zal niemand ter

Waereld konnen aanwijzen, wy menschen zien hier geen ſtrijd, maar het denkbeeld miſſende zien wy daar van niet met allen, en dan verzeekerd zijnde, dat God zelf de uitkomſte voorzegd heeft, kan'er niets bedacht worden om toeſtemming te weigeren; en hoe zodaanig uitkomſten zullen konnen voortgebracht worden, dat gaat ons niet aan; wy bevatten 'er niets van; wy gelooven 'er niets van; en is 't voor ons onmoogchelijk om uit te vinden, wy konnen daarom niet zeggen dat het voor God onmoogchelijk om te doen is, maar van zijn toezegginge verzeekerd zijnde, weeten wy, dat hy machtig is om te volbrengen.

Zo was 'er ook voorzegd dat *Iezus Chriſtus* uit den dooden zoude opſtaan, de werking zelf blijfd booven de reeden, en gaat ons niet aan, maar van de uitkomſte kan men een bevatting maaken, en dus Gods getuigeniſſe, en 't verhaal der geſchiedeniſſe, toeſtemmen: want niemand is machtich te toonen, dat de weederleevendichwording van een verſtorven lichchaam, teegens de weezendlijke en onveranderlijke waarheeden ſtrijd. *Spinoza* verloogchende de opſtan-

ſtanding van *Chriſtus*, na de letter en 't verhaal der Goddelijke ſchrijvers, geſchied te zijn, maar indien hy zulks ſtrijdich achten, had hy dien ſtryd behooren aan te wijzen; of zijn'er eenige *Spinoziaanen* die, volgens 't groote denkbeeld dat ze gewoon zijn van haar zelf te maaken, moed hebben om te vertoonen dat de opſtanding van *Chriſtus* niet letterlijk, of eenige andere *wonderdaaden* zo die in de *Heilige Schrift* verhaald worden, konnen geſchied zijn, om dat zulks teegens de reeden of ingebooren waarheeden ſtrijd, zy beginnen werk, en vervulle alzo hun meeſters gebrek: maar indien ze zulks onderſtaan, men zal haar wel haaſt doen zien, dat ze van 't geen onbekend is oordeelen, en dieshalven niet reedelijk te werk gaan.

Om dan deeze zaak kortelijk uit te ſpreeken, *Gods volſtrekt beſtaan*, als zodaanig, *is booven onze reeden*, in dat opzicht word God van ons noch bevat noch toegeſtemd, maar dewijl zijn onbevattelijke volſtrektheid, in het denkbeeld, dat wy van hem in den geeſt hebben, vertoond word, en dat onze bepaaldheid *alleen* niet toelaat dit op een ſtellende wijze te bevatten, zo *bevatten wy echter klaarlijk, dat men alle onvolmaaktheeden*, de afhangende weezens eigen, *van God moet afweren*, en deze afweering is het geene dat wy *aanneemen en aan God toeeigenen.* In veele der Goddelijke uitwerkinge is *de wijze van voortkomſt*, en het eygendlijk beſtaan, *booven de reeden*, om dat wy daar van de denkbeelden ontbeeren, en in dat opzicht worden ze noch bevat noch

noch toegeſtemd, maar *de uitkomſten en verſchijningen laaten een bevatting toe*, en konnen dieshalven *aangenoomen en geloofd worden.*

Deeze mijne gedachten, van dat men geen geloof kan oeffenen als 'er geen bevatting van de te geloovene zaak in 't verſtand is, acht ik, ten aanzien des gebruiks, zo algemeen, dat geenig menſch oid toeſtemming of geloof geoeffend heeft, indien hy van de zaak door zich zelven, of door de bekendmaaking, geen bevatting hadde: ik houde het overeen te koomen met den zetreegel, *het klaare en onderſcheidene begrip is een Reegelmaate des oordeels*, geenig menſch ter Waereld heeft oid een ander gebruikt, of konnen gebruiken; uitgezonderd dat ze konde misleid zijn, met het verwarde voor klaar aan te zien. Nochtans wanneer den onvergelijkelijken *Des Cartes*, dit niet alleen ſtilſwygende gebruikten, maar ook uirdrukkelijk beveſtigde, dat het den eenigen reegelmaat was, ontbraaken 'er geen teegenſpreekers: daar 't nochtans zeeker is, in dien de teegenſpreekers kennis hadden van 't geen in haar eigen geeſt omgaat, of dat ze klaar en onderſcheidelijk verſtonden dat *Des Cartes* gelijk had, zy, zonder iet anders dan die klaarheid te vereiſchen, van den ſtrijd zouden afſtaan, en ze merken niet dat hun teegenſpraak alleen voortſpruit, om dat ze niet klaar en onderſcheidelijk konnen zien, dat het met de zaak zo geleegen legd. En dus ſpreektmen teegen, het geene dat men met zijn bedrijf geduurig toeſtemd, alleen om dat men geen uitgehaalde gedachten van zijn eygen daaden vormd.

Zo

Zo acht ik ook dat alle menſchen, geen uitgezonderd, alleen geloof oeffenen, en oeffenen konnen, omtrend zaaken waar van de bevattingen in 't verſtand zijn, en dat dit zodaanig een vaſtigheid met zich inſluit, dat 'er alleen verſtand van 't geen ik zeggen wil vereiſcht word, om toe te ſtemmen dat het waarachtig is; en dat men den geene die dit, beneffens, dat het klaare en onderſcheidene begrip den reegelmaat van het oordeel is, blijven ontkennen, alleen den zo zeer bekenden als weinig waargenoomen zeeden-ſpreuk, *kend u zelven*, tot een lesboek behoeve aan te prijzen, dewijl deeze waarheeden daar uit, zonder eenig ander onderwijs, volkoomen te leeren zijn.

Ik overreede mijn lichtelijk, dat alle den geene die met een bezaadigd oordeel, op deeze mijn verklaaringe hun gedachten veſten, met mijn zullen toeſtaan, dat men de zaak onaardig afmaald, en verſtandeloos onder een mengd, als men uit deeze ſtelling ongerijmdheeden van dien aard poogd te trekken, even of daar uitvolgden, om dat men de eeuwigheid zonder achtervolging niet ſtelliglijk begrijpen kan, dat men daarom met *Socinus* ſtellen moeſt, *dat 'er ten aanzien van God zelf, iet verleedens, iet teegenwoordig, en iet toekoomende is*; of om dat men de voortbrenging der Waereld niet begrijpen kan, dat men daarom, met veel *Wijsbegeerige*, en ſmeeders van kundigheeden na eygen goeddunken, ſtellen moet, *dat God de Waereld uit een voorgaande ſtof gemaakt heeft*; of om dat men de weeder-

der-

derleevendigwording eener gestorvenen, niet begrijpen kan, dat men daarom, met *Spinozo*, zou moeten stellen, *dat de opstandinge van Christus geestelijk te verstaan is*: en wat 'er van diergelijke flordigheeden meer opgehaald zouden konnen worden, dewijl mijne gedachten hier van verschillen als het licht van de duisternis.

Zeeker, de waarheid is van dat belang; en, weegens onze ongereegeldheeden, zo verre te zoeken, dat niet teegenstaande, de zelve alle geesten bestraald, en als omwindende in een onophoudelijke teegenwoordigheid, de minste weemeling der gedachten zodanig verzeld, dat geenig ding 't zy klein of groot, eenig begrip, dan in vergelijking van het *weezendlijke waar*, toelaat, nochtans alle aangewende pooginge, om het gewenschte doel te bereiken, te kort koomende, ons altijd verplicht om de lendenen des verstands op te schorten; alle krachten in te spannen; en de vooroordeelen afleggende, met een zuivere zucht der waarheid, door alle beletzelen heen te booren.

't Geen door voorrecht van geloofd te worden, in aanzien is, en by deze of die zamenrotting voor kentekenen van rechtzinnige en oude waarheid opgeveild word, om die beweegreeden te willen aankleeven, en andere gevoelens, uit kracht van teegenstelling met de naam van nieuw en onrechtzinnig doopende, te doemen en tegen te staan, verstrekt dikwils voor een schutdeur, om den stroom der waarheid, van 't verstand dier drijvers der

ge-

genaamde Rechtzinnigheid, af te leiden. En nadien een vast gestelde leere, gemeenelijk vermoogende en hooggeachte handhaavers heeft, worden veele door die flikkeringen verrukt, of door gunst dier beschermers, met hoop tot tijdelijk welvaaren zo aangedaan, dat ze geen andere bekwaamheid, dan hun verstand in dien beugel te vleyen, koomen te behouden. Hier komt het van daan, dat zommige gevoelens zo veel te valscher zijn, als ze langer tyd, en van meerder menschen voor rechtzinnig zijn omhelscht: gelijk de Roomsche Kerk, die allerleye beuzelingen, met zo groot een meesterschap, als aanlokzelen van leevensgrootheid, en verwachting van schielijke verlossinge uit het verdichte Vaagevuur, zo lang een tyd, en van zo veel menschen, heeft doen toestemmen, daar van een onweedersprekelijk bewys uitleeverd: ook schynd die maniere des geloofs, op menschelijke achtbaarheid steunende, zo kommerloos te zijn, en zo wel met den inborst der onaandachte meenichte overeen te komen, datze zich doorgaans meer door bewinds mannen, daar ze op berusten, by de neus laaten omleiden, dan door 't gezicht der zaake zelf, in hun genaamd geloof en Godsdienst, bestierd te worden.

Maar die oid gezicht hadde van 't eigen weezen des geloofs, en ontdekten dat de voorwerpen zelf aan 't verstand moeten verschijnen, of dat 'er anders noch kennis verkreegen, noch geloof kan geoeffend worden, die en zal, 't en zy hy als den hond

wee-

weederkeerd tot zyn uitbraakzel, zyn verſtand aan geen aanzienelijke menſchen onderwerpen; noch achten dat men verſtandich te werk gaat, met iet toe te ſtemmen, om dat het langen tyd geloofd, en van veel aanzienelijke en geleerde mannen voor rechtzinnig aangepreezen en verzeekerd is geworden: maar in tegendeel, verzeekerd zynde, dat een oordeel overeenkomende met zyn voorwerp, alleen waaragtig en rechtzinnig is, zich nergens aan laaten binden, en wel te vreeden zyn dat hy de waarheid aantreft, 't zy dan dat men ze nieuw of oud, recht of onrechtzinnig, komt te noemen, want het geene in 't oordeel van veele onrechtzinnig, en ten aanzien van onzen tyd nieuw is, kan echter wel waarheid weezen.

Zo dat het verſtand van alle voorbevattingen te ontſlaan; met nedrigheid en ſtilſtand der dwaaze driften, God almachtig om verlichting te bidden; en meer om te leeren dan om te twiſten de onderzoekluſt oeffenen, volſtrekt nootzaakelijk, om in de kennis en beleeving der waarheid toe te neemen, en dieper wortelen te ſchieten, zal bevonden worden. Welke toeſtand *ons zelven en den leezer*, beneffens *aanwas in kennis*, *en waare Godzaaligheid in de betrachtinge*, *tot bereiking van 't opperſte einde*, *en verheerlijking van den Drie-eenigen God*, toe wenſchende, wy deeze verantwoording afbreeken, verwachtende dat'er die nuttigheid; waar toe ze ingeſteld is, uit voordvloeyen zal.

EINDE